

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

7-9 MARCH 2024

**SUSTAINABILITY AND DEVELOPMENT FROM
ECONOMIC, SOCIAL AND MANAGERIAL PERSPECTIVES**

PROCEEDING BOOK

**SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
ISPARTA/TÜRKİYE**

EDITOR

MERT ŞAKI

ARTVİN ÇORUH UNIVERSITY

ISBN: 978-625-00-2010-4

fscongress.wordpress.com

@fiscaoconomia

@fiscaoconomia

Fiscaoconomia

FSCONGRESS

FSCONGRESS 2024 ISPARTA
7-9 MARCH 2024

PROCEEDING BOOK

EDITOR: MERT ŞAKI

ISBN: 978-625-00-2010-4

Fiscaoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. Dilek ÇETİN

*Fiscaoeconomia Journal Editor, Süleyman Demirel University
(Chair of Congress)*

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Arif EREN

Fiscaoeconomia Journal Editor, Niğde Ömer Halisdemir University

Assoc. Prof. Dr. Orhan ŞİMŞEK

Fiscaoeconomia Journal Editor, Artvin Çoruh University

Prof. Dr. Metehan TOLON

Fiscaoeconomia Journal Editor, Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. Hakan Mehmet KİRİŞ

Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU

Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Onur SUNGUR

Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Gökhan ÖZKUL

Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Tuba YÜCEER KARDEŞ

Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Emre Güneşer BOZDAĞ

Ankara Hacı Bayram Veli University

Asst. Prof. Dr. Süleyman DİKMEN

Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Canan ŞENTÜRK

Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Özal ÇİÇEK

Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. İlhan KAYACAN

Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Fatih DEMİR

Süleyman Demirel University

Dr. Emre ATSAN

Fiscaoeconomia Journal Editor, Niğde Ömer Halisdemir University

Res. Asst. Mert ŞAKI

Fiscaoeconomia Journal Assistant Editor, Artvin Çoruh University

Dr. Bayram Veli DOYAR

Süleyman Demirel University

Res. Asst. Mustafa ŞEN

Süleyman Demirel University

Res. Asst. Egemen KARAKOYUNLAR

Süleyman Demirel University

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

SCIENTIFIC BOARD

- Prof. Dr. Ahmet Emre BİBER, Bolu Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Alp Erinç YELDAN, Kadir Has University
Prof. Dr. Altuğ M. KÖKTAŞ, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Andreas NÖLKE, Goethe University Frankfurt
Prof. Dr. Aykut KİBRİTÇİOĞLU, Turkish-German University
Prof. Dr. Aytekin GÜVEN, Bolu Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Bahadır AYDIN, Bolu Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Bülent GÜLOĞLU, İstanbul Technical University
Prof. Dr. Dilek ÇETİN, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Ebru VOYVODA, Middle East Technical University (METU)
Prof. Dr. Erginbay UĞURLU, İstanbul Aydın University
Prof. Dr. Erol TAYMAZ, Middle East Technical University (METU)
Prof. Dr. Erkan ERDİL, Middle East Technical University (METU)
Prof. Dr. Enzo MINGIONE, Università di Milano-Bicocca
Prof. Dr. Fahriye ÖZTÜRK, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Gerald FRIEDMAN, University of Massachusetts at Amherst
Prof. Dr. Gökhan KARABULUT, İstanbul University
Prof. Dr. Hakan KİRİŞ, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Hüseyin ÖZEL, Hacettepe University
Prof. Dr. Immanuel NESS, Brooklyn College of the City University
Prof. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Koray YILMAZ, Ondokuz Mayıs University
Prof. Dr. Mehmet ERSOY, Artvin Çoruh University
Prof. Dr. Müslüme NARİN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Özgür TEOMAN, Hacettepe University
Prof. Dr. Ramazan SARI, Technical University of Denmark
Prof. Dr. Saadet AYDIN, Bolu Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Zahide ONARAN, İstanbul University
Prof. Dr. Ziad MAJED, The American University of Paris
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Arif EREN, Niğde Ömer Halisdemir University
Assoc. Prof. Dr. Bige KÜÇÜKEFE, Namık Kemal University
Assoc. Prof. Dr. Çağatay Edgücan ŞAHİN, Ordu University
Assoc. Prof. Dr. Doğan BAKIRTAŞ, Manisa Celal Bayar University
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT, Atatürk University
Assoc. Prof. Dr. Emek YILDIRIM ŞAHİN, Artvin Çoruh University
Assoc. Prof. Dr. Esin Hamdi DİNÇER, Artvin Çoruh University

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Assoc. Prof. Dr. Kerem GÖKTEN, Niğde Ömer Halisdemir University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet SONGUR, Dicle University
Assoc. Prof. Dr. Murat BERBEROĞLU, Artvin Çoruh University
Assoc. Prof. Dr. Onur POLAT, Bilecik Şeyh Edebali University
Assoc. Prof. Dr. Orhan ŞİMŞEK, Artvin Çoruh University
Assoc. Prof. Dr. Şükrü APAYDIN, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Assoc. Prof. Dr. Uğur UZUN, Artvin Çoruh University
Assoc. Prof. Dr. Yeliz SARIÖZ GÖKTEN, Niğde Ömer Halisdemir University
Assoc. Prof. Dr. Yusuf MURATOĞLU, Hitit University
Assoc. Prof. Dr. Zehra DOĞAN ÇALIŞKAN, Bolu Abant İzzet Baysal University
Asst. Prof. Dr. Ebru IŞIK, Sinop University
Asst. Prof. Dr. Erol ŞİMŞEK, Artvin Çoruh University
Asst. Prof. Dr. Ferda UZUNYAYLA, Bolu Abant İzzet Baysal University
Asst. Prof. Dr. Fevzi ENGİN, Bolu Abant İzzet Baysal University
Asst. Prof. Dr. Sinem Gözde BEŞBALLI, Artvin Çoruh University
Dr. Abraham GARCIA, Maastricht University
Dr. Emre ATSAN, Niğde Ömer Halisdemir University
Dr. Hasan Tahsin YÖYEN, Karamanoğlu Mehmetbey University
Dr. Özge KOZAL, Ege University
Dr. Vikas ARYA, Chandigarh University
Dr. Yeliz KENDİR GÖK, Çankırı Karatekin University

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı
Personel İşleri Birimi

Sayı :E-55691793-903.07.02-640398
Konu :Görevlendirme

Tarih: 08.12.2023

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi :Doç. Dr. Dilek ÇETİN'in 07.12.2023 tarihli ve -903.99- sayılı dilekçesi.

2024 yılında Fiscaeconomia Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresini Fakültemiz adına koordine etmek üzere görevlendirilen Prof.Dr. Dilek ÇETİN'in ilgi dilekçesine istinaden ilgi yazı ekinde yer alan tabloda kongre düzenleme kurulu ve sekreteryası için görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülen bölümünüz akademik personellerine bilgi verilmesi hususunda gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Hakan Mehmet KİRİŞ
Dekan V.

DAĞITIMLAR:

Gereği
Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölüm
Başkanlığına
İktisat Bölüm Başkanlığına
Uluslararası Ticaret Ve Lojistik Bölüm Başkanlığına
Maliye Bölüm Başkanlığına
Sosyal Hizmet Bölüm Başkanlığına
İşletme Bölüm Başkanlığına

Bu evrak 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

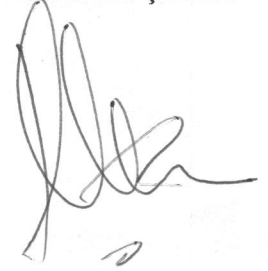
07.12.2023

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA
ISPARTA

13.11.2023 tarihli yazınız ile 2024 yılında Fiscaoconomia Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nin Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafınca düzenlenmesinin uygun olduğu, Kongreyi Fakültemiz adına koordine etmek üzere görevlendirilmiş bulunmaktayım.

Ekteki tabloda adı geçen öğretim üyelerinin ve görevlilerinin kongre düzenleme kurulu ve sekreteryası için görevlendirilmesi için gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof.Dr. Dilek ÇETİN

Ek-1: Fiscaoconomia Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Düzenleme Kurulu Listesi

Ek-1: Fiscaoconomia Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Düzenleme Kurulu Listesi

Adı-Soyadı	Üniversitesi	Bölümü	Görevi
Prof.Dr. Dilek ÇETİN	SDÜ	İktisat	Düzenleme Komitesi Başkanı (Fiscaoconomia Editörü)
Doç.Dr. Ahmet Arif EREN	Niğde Ömer Halisdemir	Maliye	Düzenleme Komitesi (Fiscaoconomia Editörü)
Doç.Dr. Orhan ŞİMŞEK	Artvin Çoruh	İktisat	Düzenleme Komitesi (Fiscaoconomia Editörü)
Prof.Dr. Metehan TOLON	Ankara Hacı Bayram Veli	İşletme	Düzenleme Komitesi (Fiscaoconomia Editörü)
Prof.Dr. Hakan KIRIŞ (Dekan)	SDÜ	SBKY	Düzenleme Komitesi
Prof.Dr. Murat Ali DULUPÇU	SDÜ	İktisat	Düzenleme Komitesi
Doç.Dr. Onur SUNGUR (Dekan Yrd.)	SDÜ	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	Düzenleme Komitesi
Dr.Öğr.Ü. Süleyman DİKMEN (Dekan Yrd.)	SDÜ	Maliye	Düzenleme Komitesi
Dr.Öğr.Ü. Canan ŞENTÜRK	SDÜ	İktisat	Düzenleme Komitesi
Dr.Öğr.Ü. Özal ÇİÇEK	SDÜ	Sosyal Hizmet	Düzenleme Komitesi
Dr.Öğr.Ü. İlhan KAYACAN	SDÜ	İşletme	Düzenleme Komitesi
Araş.Gör. Dr. Emre ATSAN	Niğde Ömer Halisdemir	Maliye	Sekreteryaya
Araş. Gör. Mert ŞAKI	Artvin Çoruh Üniversitesi	İktisat	Sekreteryaya
Araş. Gör. Dr. Bayram Veli DOYAR	SDÜ	İktisat	Sekreteryaya
Araş. Gör. Mustafa ŞEN	SDÜ	Ekonometri	Sekreteryaya
Araş. Gör. Egemen KARAKOYUNLAR	SDÜ	İktisat	Sekreteryaya

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

7 Mart 2024

1.Gün

SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Salon B

09:20

Açılış: Saygı Duruşu ve İstiklal Marşı

09:30-10:00

Açılış ve Protokol Konuşmaları

10:00-12:00 (SALON B)

Erol TAYMAZ

Davetli Konuşmacı

Ekonomik Büyüme, Yapısal Dönüşüm ve Sanayi Politikaları

Erkan ERDİL

Davetli Konuşmacı

Bilgi Bütünlüğü, Bölgesel Kalkınma ve Akıllı Uzmanlaşma

Feminist İktisat Özel Oturumu

Oturum 1A: K1-59

Oturum Başkanı: *Ufuk SERDAROĞLU*

Saat: 13:30-15:00

Ufuk SERDAROĞLU

Feminist İktisat

Ebru IŞIK

Kuramdan Pratiğe: Feminist İktisat ve Kadın Emegi

Cahide GÖĞÜSDERE

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Yerel Yönetimler Özelinde Bir İrdeleme

Mesut KAÇANOĞLU

Moderniteden Post-Moderniteye: Farklılıkların Tanınması ve Kalkınma Yaklaşımlarında Kadınların Rollerinin Dönüşümü

Oturum 1B: K1-60

Oturum Başkanı: *Hüseyin GÜL*

Saat: 13:30-15:00

Canan KIŞLALIOĞLU

Yenilenebilir Enerji Kullanımında Latin Amerika

Özlem DEMİRKIRAN

Ukrayna Savaşı Sonrası Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Rusya-Avrupa Birliği İlişkileri

Z. Eray ESER

Uluslararası Düzensiz Göç ve Politik Açmazlar

Ekin Deniz UYGUN

Selim KANAT

Bir Farklılaştırılmış Entegrasyon Alanı: Avrupa Birliği Ortak Göç ve İltica Politikası

Ahmet ÖZASLAN

Hüseyin GÜL

İklim Değişikliği ve Antalya Kenti 'Yerel İklim Eylem Planı'

Oturum 1C: K1-61

Oturum Başkanı: *Süleyman DİKMEN*

Saat: 13:30-15:00

Neşe AYDIN
Yücel Can SEVERCAN
Eftade O. GAGA

Ankara Örneğinde Çocukların Hava Kirliliğine Maruziyetini Etkileyen Kentsel Form Özelliklerin Anlaşılması

Bayram Veli DOYAR

Temel Makine Öğrenmesi Algoritmaları ile Bilgi Üretim Fonksiyonunun İncelenmesi

Mehmet ÇELİK
Yavuz DEMİRDÖĞEN
Yunus Emre AYDINBAŞ

BRICS-T Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Makine Öğrenmesi Modelleri ile Analizi

Ebru ALA

Nexus Yaklaşımı ile Entegre Yönetişim ve Politika Tutarlılığı

Vesile Gül BAŞER

Onur SEVLİ

Osman EROL

Öğrencilerin Çevrimiçi Eğitime Adaptasyon Düzeylerinin Makine Öğrenmesi Teknikleri ile Tahminlenmesi

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Oturum 1D: K1-62	Oturum Başkanı: <i>Fatih DEMİR</i>	Saat: 13:30-15:00
Sinan ŞENTÜRK Serpil AĞCAKAYA	Döngüsel Ekonomiye Geçişin Finansmanı: Avrupa Birliği	
Ayşenur ERTUĞRUL Esra KILIÇ	Toplumsal Hafıza ve Finansal Yatırım Kararlarında Çerçeveleme Yanlılığı İlişkisi	
Mustafa ŞEN Fatih DEMİR Hakan DEMİRGİL	Türkiye’de Finansal İnovasyonun Para Talebi Üzerindeki Etkileri	
Oğuzhan Kürşat UÇAR Ozan ÖZDEMİR	Yeşil Finansman Perspektifinden Kredi Ürünleri: Bankaların Yeşil Kredi Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma	
Oturum 2A: K1-59	Oturum Başkanı: <i>Devrim VURAL YILMAZ</i>	Saat: 15:20-16:50
Devrim VURAL YILMAZ	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Üniversiteler	
Devrim VURAL YILMAZ	Sürdürülebilirlik Gündeminde İnsan Kaynakları Yönetiminin Rolü: BİST Firmaları Örneği	
Şefika ÖZDEMİR Hanife Nur MÜLAYİM	Sürdürülebilirlik ve Etik Tüketim: Sürdürülebilir Ürün Tercihinin Çevresel ve Toplumsal Etkileri	
Mehmet POLAT	Kamu Binalarının Yeşil Binalara Dönüştürülmesi Uygulamalar ve Zorluklar	
Oturum 2B: K1-60	Oturum Başkanı: <i>Mert ŞAKI</i>	Saat: 15:20-16:50
Beyza GÜMÜŞTEPE	SDÜ Erasmus Hareketliliğinin Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi	
Huriye ÇİÇEK	Yükseköğretim Sisteminde Kariyer Platosunun Akademisyenler Üzerindeki Etkileri	
Esra ÇAKIR Melek NAGİYEVA Eylül Seren KÖSEL	Akademi Bildiğimiz Değilse: Türkiye'deki Akademisyenlerin Katkılarının Genel Karşılaştırmalı Durumu	
Oturum 2C: K1-61	Oturum Başkanı: <i>Meltem KARAATLI</i>	Saat: 15:20-16:50
Nesrin ÖZCAN AKDAĞ Damla YALÇINER ÇAL Meltem KARAATLI	Finans Merkezlerinin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi	
Şevkiye BABACAN Hafize Gonca CÖMERT Hatice YILDIRIM	Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Dönüşüm Endeksine Göre Kümelenmesi	
İbrahim CİMŞİT Ali Zafer DALAR Ufuk YOLCU	Zaman Serisi Öngörüsü İçin Alternatif Uzaklık Metriklerine Dayalı Bulanık DVR Fonksiyonları Yaklaşımı	
Musa TÜRKOĞLU Esra KARA	Türkiye’de Bulunan Düzey 2 Bölgeleri Açısından Bölgesel Eşit(siz)lik Kapsamında Mekânsal Ekonometri Uygulaması	

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Oturum 2D: K1-62	Oturum Başkanı: <i>Orhan ŞİMŞEK</i>	Saat: 15:20-16:50
Orhan ŞİMŞEK	Piyasanın Görünmez Eli mi, Devletin Hünerli Eli mi? Kadim Tartışmaya Güncel Bakış	
Sinan HASKAN	ABD Dolarının Küresel Hegemonyasının Yaşayabilirliğini Araştırmak: İki Savaş Arası Dönemdeki Parasal Bölgeler ve Mevcut Olası Alternatifler Işığında	
Erol ŞİMŞEK	Naîmâ'nın Siyasal Liderlik Düşüncesinde Büyük Adam Liderlik Teorisinin İzlerini Aramak	
Mehmet DİKKAYA Sabri Kaan HALICI	Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Rusya Faktörü: Ekonomi Politik Bir Analiz	

Isparta ve Ekonomi Özel Oturumu		
Özel Oturum Salon B	Oturum Başkanı: <i>Metin ÇELİK, ITSO Bşk.</i>	Saat: 15:20-16:50
Hasan Hüseyin KAÇIKOÇ	Tekstil Sektörü	
Zeynep Banu SEYDİM	Süt ve Süt Ürünleri Sektörü	
Derya KADER	Halı ve Dokumacılık Sektörü	
İlker GÖK	Taze Meyve Sektörü	
Onur YALÇINKAYA	Mobilya Sektörü	

Fiscaoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

08 Mart 2024 Cuma

2. Gün

09:00-10:30 (SALON B)

Ebru VOYVODA
Davetli Konuşmacı

Türkiye için Karbonsuzlaşma Yol Haritası

10:30-12:30 (Sosyal Hizmet Bölümü Uygulama Sınıfı-K1 66)

Sebahattin DOĞRU
Çocuk Gelişim Uzmanı-
Aile Danışmanı-Yaratıcı Drama

Atölye Çalışması: Büyük Gözler “Kadın, Toplum ve Yaratıcı Drama”
*Etkinlik kontenjan ile sınırlıdır. Katılım için lütfen Sekreteryaya ile iletişime

Oturum 3A: K1-59

Oturum Başkanı: Özal ÇİÇEK

Saat: 10:45-12:15

Mahir Can GÖÇER

S.S. Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Dayanışma Ekonomileri Açısından İncelenmesi

Özal ÇİÇEK

Tarımsal Üretim Güncel Sorunları Üzerinden Üretici Kooperatiflerinin Geleceğini Yeniden Düşünmek

Çağatay Edgücan ŞAHİN

21. Yüzyılda Yükselen Bir Değer Olarak Kooperatifçiliğe Üretim Araçlarının Mülkiyeti Tartışması Üzerinden Bakmak

Pelin DEMİRCAN
YILDIRIM
Güneş KURTULUŞ

Neoliberalizme Özgü Bir Normalleştirme Pratiği: Kadın Kooperatifi

Oturum 3B: 60

Oturum Başkanı: Kerem GÖKTEN

Saat: 10:45-12:15

Kerem GÖKTEN

Kuşak ve Yol'un İkinci On Yılı: Jeopolitik Tutkular, Realiteler...

Tahsin YAMAK

Adil Kalkınmaya Doğru: Afrika'daki Tarihsel Zorluklara Bir Yanıt Olarak Bölgesel Entegrasyon

Hasan KÜÇÜK

Power and Inequality in Global Value Chains

Emre SAYGIN
Samet ÖLMEZ

Küresel Eşitsizliklerin Ölçülmesi Sorunu: Ekonomik Özgürlük-Kalkınma İlişkisinin Ekonomi Polisiği

Oturum 3C: 61

Oturum Başkanı: Gökhan ÖZKUL

Saat: 10:45-12:15

Esra KOÇAK
Yeliz SARIÖZ GÖKTEN

G7 Ülkelerinde Kullanım Yoğunluğu Hipotezinin Geçerliliği: Panel Veri Analizi

Abdülcelil KOÇ
Ali ÇELİK

Türkiye'de Sektörel Bazda Emek ve Sermaye Gelirlerinin Payı ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin Araştırılması (1998-2022)

Soner BALÇIKLI
Gökhan ÖZKUL

Türkiye'de Dolarizasyon Histerisinin Geçerliliği Üzerine Bir Araştırma

Turgay MÜNYAS
Havva KOÇ

Yüksek Enflasyon Dönemlerinde BIST Sektörel Endekslerinin Dalgalanmaları: Markov Regime Switching Analizi

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Oturum 3D: 62	Oturum Başkanı: Dilek ÇETİN	Saat: 10:45-12:15
Ahmet Emin CANBAZ Dilek ÇETİN	Soğuk Hava Depolarının İhracata Etkisi: Isparta İli Örneği	
Şerife SEZER Kübra ÖNDER	Türkiye'nin Seçilmiş Ürünler ve Ülkelerle Endüstri İçi Ticaretinin Analizi	
Yıldız Zeliha HATİPOĞLU Bryang Medard MONJAH	Firmalarda Sürdürülebilir Tedarik Zinciri ve E-Tedarik Uygulamalarına Dair Engeller	
Dilek ÇETİN Zeynep EZANOĞLU	Engeller mi Yoksa Teşvikler mi? Orta Gelirli Ülkelere Doğrudan Yabancı Yatırımı Çekmeye Yönelik Politikalar	
Günseli BOŞGELMEZ	Güvenli, Kapsayıcı ve Yenilikçi Perspektiflerle Uluslararası Ticarete Blokszincir Uygulamalarının Değerlendirilmesi	

Oturum 3E: K1-58	Oturum Başkanı: Murat BERBEROĞLU	Saat: 10:45-12:15
Ogün BAYKUŞ Selahattin BEKTAŞ	Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Entropi ve Copras Yöntemleri ile Performanslarının Değerlendirilmesi: 2021-2022 Dönemi Türkiye Örneği	
Uğur UZUN	Halka Arz Edilen Pay Senetlerinin Arz Sonrası Anormal Getirilerinin İncelenmesi: BİST Mali Endeksi Örneği	
Murat BERBEROĞLU	Finansal Yatırımlarda Sezgisel Yöntemlerin Tartışılması	
Murat BERBEROĞLU Orhan ŞİMŞEK	Artvin Çoruh Üniversitesi'nin Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Alanındaki Faaliyetlerine Bölgesel Kalkınma Penceresinden Bakmak	

12:15-13:30
Öğle Arası

Oturum 4A: K1-59	Oturum Başkanı: Tuba YÜCEER KARDEŞ	Saat: 14:00-15:30
Serdar ACUN	Eğitim ile İstihdam Arasında Kalmak: Türkiye'de Çalışan Çocuk Olmak	
Yasemin KOÇ	Tarımda Kendi Hesabına Çalışan Kadınlar	
Ayşe Nur ÇIRAK Ece DEMİRAY EROL	Kadın İstihdamının Vergi Yükü Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	
Duygu KÖSE Hatice Gökçen ÖZKAYA	Geç Osmanlı İstanbul'unda Kadın Okullarının Yer Seçimleri ve Mekânsal Görünürlükleri	
Nil SİREL ÖZTÜRK	Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri Faroe Adaları, Venezuela ve Moldova Ülkeleri Kapsamında İnceleme	

Oturum 4B: K1-60	Oturum Başkanı: Hakan DEMİRGİL	Saat: 14:00-15:30
Hakan DEMİRGİL Yiğitcesur VAYVALAKO	Az Gelişmiş Ülkelerde Ekonomik Performansı Etkileyen Yenilik Faktörlerinin İncelenmesi	
Özkan YALÇIN Abidin KEMEÇ	Türkiye'nin Döngüsel Ekonomi Stratejisinin Kalkınma Planları Üzerinden Analizi	
Sıla DEMİRÖRS	Brezilya'da Büyüme Hızlandırma Programının (PAC) Sosyoekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi	
Şerife Deniz KOLAT Deniz GÖKTAŞ	Türkiye Ekonomisi için Ödemeler Dengesi Kısıtlı Geçerli midir? Thirlwall Yasası'nın Ampirik Bir Uygulaması	
Onur AKKAYA	Ham Petrol Fiyatları ve Döviz Kurlarının Türkiye'nin Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyat Endeksi Üzerindeki Etkisinin Doğrusal Olmayan Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (NARDL) Analizi	

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Oturum 4C: K1-61		Oturum Başkanı: Murat TIRYAKIOĞLU	Saat: 14:00-15:30
Ümit K. SEYFETTİNOĞLU	Murat Ali DULUPÇU	Açık İnovasyondan Yeşil İnovasyona Giden Yol	
Dilek ÇETİN	Murat TIRYAKIOĞLU	Öze Dair: Bölge, Bilgi ve Biyolojik Kaynak (3B) Ekonomisi	
		İkiz Dönüşümün İzini Sürmek	
		Bölgesel Yeşil Kalkınma İmkanları Üzerine Bir Sorgulama	
Oturum 4D: K1-62		Oturum Başkanı: Ayşe Durgun KAYGISIZ	Saat: 14:00-15:30
Mustafa ÖZÇAĞ	Emre ATSAN	G20 Ülkelerinde Enerji Etkinliği ve Yenilenebilir Enerji Üretimine İklim Değişikliğine Etkileri	
Kübra ÖNDER	Şerife SEZER	Tarım Sektöründe İklim Değişikliği ve Yenilenebilir Enerjiye Vergi Teşviklerinin Karşılaştırmalı Analizi: Uyum Önerileri ve İklim Değişikliğiyle Mücadelede Vergi Teşviklerinin Rolü	
Zelal GÜLSEVER	Ayşe DURGUN KAYGISIZ	İl Düzeyinde Bireylerin Enerji Tüketimine Ait Karbon Ayak İzi	
Şirin BÜLBÜL		Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik Gelişmişlik ve Yenilenebilir Enerji Tüketimi Arasındaki İlişki: Panel Analizi	
Oturum 4E: K1-58		Oturum Başkanı: Hakan Mehmet KİRİŞ	Saat: 14:00-15:30
Evşen ALTUN-ASLAN	Ümmühan KAYGISIZ	Devlet'i Pierre Bourdieu'nün Kavramları ile Düşünmek	
		Hakikat Ötesi Çağda Demokraside Özne (Demos) ve Eylem (Katılım) Dönüşümüne Dair Bir Analiz	
İnan AKDAĞ	Yeliz KENDİR-GÖK	Kapitalist Siyasal Çıkış İçin Çevre Ülkelerin Seküler Modernleşme İdeolojik Örüntüsünün Düşüşü	
Fahrettin GÖK		İklim Değişikliği ve Sosyal Adalet: Erkekliklere Dair	
Oturum 5A: K1-59		Oturum Başkanı: Anıl BAŞARAN	Saat: 15:30-17:00
Anıl BAŞARAN	Hüsnü BİLİR	Heterodoks İktisadın Şekillenmesinde Kurumsal İktisat Düşüncesinin Konumu	
Duygu ÇERİ	Eren KIRMIZIALTIN	Heterodoks Bir Yaklaşım Olarak Ekolojik İktisat	
		Feminist İktisat ile Davranışsal İktisadın Karşılaştırmalı Analizi	
		Anaakım, Ortodoks ve Heterodoks İktisat Tanımları Üzerine Bir Değerlendirme	
Oturum 5B: K1-60		Oturum Başkanı: Murat Ali DULUPÇU	Saat: 15:30-17:00
Mehmet DİNÇASLAN	Hülya ÖZİZER	Vehbi Belda: Alaylı Bir Ekonomistin Fikrî Dünyası	
		Almanya'da Savaş Sonrası Tartışmalarda Alternatif Model Olan Ordoliberalizm ve Demokratik Sosyalizm	
Hülya ÖZİZER	Recep ÇİÇEK	Bölgesel İktisat Tarihi Yazımı Üzerine Genel Tespitler	
Nazlı Deniz İLBARS	HANTA	Küresel Lojistik Krizine Çözüm Alternatifi: Avrasya'nın Lojistik Merkezi Olarak Türkiye	
Mert Can DUMAN		Küresel Riskler ve Ekonomik Gerçekler	

Fiscaoconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Oturum 5C: K1-61	Oturum Başkanı: <i>Onur SUNGUR</i>	Saat: 15:30-17:00
Mahmut Sami ÖZTÜRK	Taş ve Toprağa Dayalı Sektörde Faaliyet Gösteren Bir İşletmede Ekolojik Ayak İzinin Ve Denetiminin Araştırılması	
Ayşegül ÖZKAN	Avrupa Yeşil Mutabakatına Uyum Çerçevesinde Türkiye'nin Ticareti Üzerinden Bir Değerlendirme	
Fulya ÇELEBİ Mehmet MERT	Demokrasinin Çevresel Bozulmalar Üzerindeki Asimetrik Etkileri: Türkiye İçin Doğrusal Olmayan ARDL Yaklaşımı	
İclal DAĞLIOĞLU ŞANLI	Türkiye'de Karbon Sıfır Hedefi Kapsamında Raylı Sistemlerde ARGE Projelerinin Desteklenmesinde Vergi Politikaları	
Akif DİNCER	1991-2019 Dönemi Tarım Sayımlarına Göre Deprem Bölgesindeki Tarımsal Üreticilerin Durumuna Yönelik Tespitler	
Oturum 5D: K1-62	Oturum Başkanı: <i>Canan ŞENTÜRK</i>	Saat: 15:30-17:00
Dilek DURUSU-ÇİFTÇİ	Hanehalkının Finansa Erişimi ve Eşitsizlik İlişkisi	
Fevzi ÖLMEZ Uğur AKKOÇ	Türkiye Ekonomisinin Finansal Çevrimleri	
Gamze KARGIN AKKOÇ	Türkiye'de Dijital Yoksulluk ve Eşitsizlik: Hanehalkı Bilişim Anketinden Bulgular	
Nisa Nur GÖK Dilek Göze KAYA	Türkiye'de 2011-2021 Yılları Arasındaki Sosyal Harcamaların Gelişimi	
İlyas İlker İŞLER Veli SADIÇ	Kentlerde Perakende Sektörünün Değişen Yapısı ve Şirketler	
Oturum 5E: K1-58	Oturum Başkanı: <i>İlhan KAYACAN</i>	Saat: 15:30-17:00
Serdar YETİŞEN Ömer ŞENTÜRK Ahmet KARATAŞ	Pandemi Öncesi ve Sonrasında Hayat Dışı Sigorta Sektöründe Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinin Performans Analizi: 2018-2023 Dönemi İçin Çok Kriterli Karar Verme Uygulaması	
Ömer ŞENTÜRK Serdar YETİŞEN Ahmet KARATAŞ	2018-2023 Yıllarına İlişkin Türk Sigortacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketlerinin Çok Kriterli Karar Verme Tekniği İle Performans Analizi	
Hakan Emre ZİYAGİL	Müzik Sektöründe Stratejik Pazarlama Yaklaşımları	
Hakan YILDIRIM	Next-11 Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün 2013-2020 Dönemi Finansal Performansı: Entropi Tabanlı EDAS Yöntemi ile Bir Uygulama	

09 Mart 2024 Cumartesi

3. Gün

Eğirdir Gezisi

SDÜ Hareket: 10:00

Eğirdir Hareket: 14:00

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

CONTENTS

Application of Panel Data in the Context of Regional (In)equality in Level 2 Regions in Turkey 1

The Russia Factor in Azerbaijan-Georgia Relations: A Political Economy Analysis 13

Evaluation of the Performances of Development and Investment Banks with Entropy and Copras Methods: The Case of Turkey for the Period 2021-2022 33

Women Working on Their Own Account in Agricultureself..... 49

Impact of Women's Employment on Tax Burden: Toda-Yamamoto Causation Analysis 56

The Effects of Free Trade Agreements on Turkey's Foreign Trade: A Study on the Faroe Islands, Venezuela, And Moldova..... 70

The Relationship Between Economic Development and Renewable Energy Consumption Among Turkish Republics: Panel Analysis 86

Thinking the State with Pierre Bourdieu’s Concepts 100

An Analysis of the Transformation of Subject (Demos) and Action (Participation) in Democracy in the Post-Truth Age..... 106

Tax Policies in Supporting R&D Projects in Rail Systems within the Scope of Carbon Zero Target in Turkey..... 120

Development of Social Expenditures in Turkey Between 2011-2021 143

Performance Analysis of Insurance Companies Operating in the Non-Life Insurance Sector Before and After the Pandemic: A Multi-Criteria Decision Making Application for the Period of 2018-2023 153

Performance Analysis of Insurance, Reinsurance, and Pension Companies Operating in the Turkish Insurance Sector for the Years 2018-2023 Using Multi-Criteria Decision Making Technique 169

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Application of Panel Data in the Context of Regional (In)equality in Level 2 Regions in Turkey

Türkiye’de Bulunan Düzey 2 Bölgeleri Açısından Bölgesel Eşit(siz)lik Kapsamında Panel Veri Analizi¹

Musa TÜRKOĞLU², Esra KARA³

1. Giriş

Farklı disiplinlerin farklı odak noktalarından hareketle tanımladığı bölge kavramı, Latince “regio” kelimesinden türetilmiştir. Kavram; çevre, alan anlamında kullanılmakta ve coğrafi, kültürel, etnik, kentsel açıdan tanımlanabilmektedir. Bölge yapısı, kültürü ve sınırları kullanılarak bölge sınıflandırmaları yapılabilmektedir (Türkoğlu & Yetişen, 2016: 68). Ekonomik yapı açısından; homojen, kutuplaşmış ve planlama amaçlı bölge sınıflandırması yapılmaktadır. Ekonomik gelişme düzeyine göre; az gelişmiş, gelişme halindeki az gelişmiş, potansiyel bakımından az gelişmiş ve gelişmiş bölge ayrımı bulunmaktadır (İldırar, 2004: 12; Dinler, 2012: 117).

İstatistiki bölge birimleri sınıflandırması 22.09.2002 tarihinde 24884 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Bu kapsamda; Avrupa Birliği’nin bölgesel müktesebatına uyum amaçlanmış, Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olmak üzere bölgesel ayırım yapılmıştır (Dinler, 2012: 89; Türkoğlu & Yetişen, 2016: 69). Bu ayırım yapılırken, bölgelerin eşi düzeyde gelişiminin sağlanması amaçlanmıştır. Ancak, sermaye ve emeğin belirli bölgelerde yoğunlaşması bölgelerarası gelişmişlik farklarına ve dolayısı ile eşitsizliğe neden olmuştur. Söz konusu eşitsizlik/dengesizlik olgusunun temelleri sanayi devrimine kadar uzanmaktadır. Eşitsizlik konusunu ele alan çalışmalar bölge ve ülke kapsamında değerlendirilmektedir. Bu çalışmalarda eşitliğin nedeni olarak küreselleşme, liberal politika uygulamaları, ayrımcılık ve dışlama yapılması, sosyokültürel ve iktisadi uygulamalar gösterilmektedir (Oral-Gediz & Uğur, 2013: 144-145). 1950’li yıllar itibariyle literatürde bölgesel eşitsizlik çalışmaları yaygınlaşmaya başlamış ve bölgesel verilere ulaşılamaması nedeniyle bu çalışmalarda ekonometrik/istatistiksel yöntemler uygulanamamıştır. İstatistiki bölge birimleri sınıflandırması ile bu sorun ortadan kaldırılmış ve ülkelere, bölgelere yönelik karşılaştırmalar yapılmaya başlanmıştır. İktisat literatüründe bölgesel eşitsizlik; yakınsama ve iraksama ile büyüme ve kalkınma olguları ile ilişkilendirilmiştir. Bunun gerekçesi olarak da

¹ Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda Prof. Dr. Musa TÜRKOĞLU danışmanlığında Esra KARA tarafından hazırlanan *Bölgesel Eşit(siz)lik Kapsamında Mekansal Ekonometri Uygulaması: Türkiye’de Bulunan Düzey-2 Bölgeleri Örneği* isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, musaturkoglu@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7662-9647

³ Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, esrasyys.kara@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0416-733X

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

bölgesel gelişime katkı sağlayan kaynakların, ülkeler ve bölgeler arasında eşit dağılmamış olması gösterilmektedir.

Uzun kesit uygulaması olan panel veri, birimler arası değişkenliğin tanımlanması ve bu sayede ekonomik ilişkilerin araştırılmasına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda; kültürel farklılıklar gibi soyut kavramları açıklamak için kullanılmaktadır (Tekin, 2013: 31-32; Taş, 2012: 39). Bu yöntem; mikro düzeyde değişime yönelik bilgilere erişimin kolay olması ve veri toplama maliyetinin daha az olması nedeniyle tercih edilmektedir (Türkoğlu vd., 2016: 206-207).

2. Literatür Özeti

Türkiye’de bölgesel eşitsizlikler uzun yıllar boyunca geniş bir literatürün konusu olmuştur. Özellikle 2000’li yıllardan sonra ağırlık kazanmıştır.

Filiztekin (1998) Türkiye’de bulunan Düzey 3 bölgelerinde Kişi Başına Düşen Gayrisafi Hasılanın yakınsamasını kesit ve panel veri yaklaşımları üzerinden incelemiş, çalışma sonucunda bölgelerde yalnızca koşullu yakınsama olduğu sonucuna varmıştır.

Berber vd. (2000) yaptığı çalışmada Türkiye’de bulunan Düzey 3 bölgelerini Kişi Başına Düşen Gayrisafi Hasıla üzerinden kesit ve panel veri yaklaşımları aracılığıyla inceleyerek çalışma sonunda yakınsa hipotezinin Türkiye’de bölgesel bazda reddedildiği sonucuna varmıştır.

Gezici & Hewings (2003) 1980-1997 yıllarını kapsayan çalışmasında ülkeyi üç gruba ayırarak Theil endeksi üzerinden incelemiştir. Bölgesel eşitsizliklerin zamanla artarken, bölgesel içi eşitsizliklerin azaldığını tespit etmiştir. Bu çalışma bölgesel düzeyde beta-yakınsamayı değerlendirmek amacıyla mekânsal ekonometriyi kullanan ilk çalışmadır. Bu yöntem bölgelerin yayılmasının ölçülmesine imkân tanımıştır. Bu çalışmadan bir yıl sonra Gezici ve Hewings (2004) yakınsama yokluğunun sadece il düzeyinde değil diğer fonksiyonel bölgeler içinde geçerli olduğunu sonucuna varmıştır. Karaca (2004) ve Yıldırım & Öcal (2006) da yine aynı sonuca ulaşan diğer çalışmalardandır.

Karaca (2008) 1960-2010 dönemine ait bölgesel milli gelir verilerini kullanarak düzey-2 bölgelerine yönelik panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Elde ettiği sonuçlar bölgeler arası yakınsama olduğunu göstermiştir.

Bolkol (2019) Türkiye’de bulunan Düzey-1, Düzey-2 ve Düzey-3 bölgelerini kişi başına düşen geliri koşullu ve koşulsuz Beta Yakınsaması üzerinden araştırmıştır. Analizde ele alınan tüm düzeylerde yakınsama tespit edilmiş olması sebebiyle sigma yakınsama analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuç doğrultusunda kriz dönemi yakınsamanın ana nedeni olarak karışımına çıkmış, kriz dönemi dışında analiz edilen tüm düzeylerde anlamlı bir yakınsamaya rastlanmamıştır.

Öz (2021), Türkiye’de bulunan Düzey 3 bölgelerine yönelik yaptığı çalışmada kişi başına milli gelir verilerini kullanmış, Barro & Salai Mart’in’in doğrusal olmayan regresyon analizini dikkate alarak, mutlak ve koşullu yakınsamayı incelemiştir. Elde edilen bulgular sonucunda

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Türkiye’de mutlak yakınsamaya rastlanamamış ancak Türkiye’de bulunan Düzey 3 bölgeleri AB üyesi ülke illeri, ABD ve Japonya illeri ile karşılaştırıldığında analizde kullanılan verilerin yakınsama hızını arttırdığı gözlemlenmiştir.

Çakır (2022) yaptığı çalışmada gelir eşitsizliğini etkileyen faktörleri gini katsayısı, enflasyon oranı, kişi başına düşen GSYH, eğitim verileri, istihdam oranı ve turist oranlarını içeren veri setine göre düzey-2 bölgeleri açısından panel veri analizi ile değerlendirmiştir.

Türkiye’de Bölgesel eşitsizlikler üzerine göstergeler üzerinden yapılan çalışmalar ise şunlardır; Mutluer (1999) Sanayileşme oranı, kentleşme oranı, tarımsal oranlar ve nüfus oranlarını kullanarak bölgesel eşitsizlikleri göstergeler aracılığı ile açıklamıştır.

Yılmaz ise 2001 yılında Kişi başına düşen GSYH, Kişi başı Milli Gelir, banka mevduatları, kamu yatırımları, tarım, eğitim, sağlık göstergeleri ve elektrik tüketim oranlarını kullanarak göstergeler üzerinden bölgesel eşitsizliği açıklamaya çalışmıştır.

3. Bölgesel Eşitsizlik

Eşitsizlik kavramı, insan toplumu açısından temel bir sorun, akademik çalışmaların ana konusu ve devletin önemli endişelerindedir. Bölgesel eşitsizlik kavramı, bir ülke içerisinde yer alan farklı bölgelerde meydana gelen her türlü ekonomik dengesizliği, sosyal ve alt yapı dengesizliklerini ifade etmektedir. Eşitsizlik sadece ülkeler arasında görülen bir olgu değildir. Bir ülkenin kendi bölgeleri arasında da eşitsizlikler meydana gelmektedir. Bunun temel nedeni olarak ülkenin tüm bölgelerinin benzer coğrafi, ekonomik ve sosyal özelliklere sahip olmaması gösterilebilir. Üretim, tüketim ve gelir gibi iktisadi olguların dengesiz dağıldığı bölgelerde ‘‘bölgesel eşitsizlik’’ meydana gelmektedir. Bölgesel eşitsizlik, sadece gelişmemiş ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilmektedir.

Bölgesel eşitsizlikler özelliklerine göre üç grupta incelenmektedir.

Birinci tür eşitsizlik; coğrafi veya doğal eşitsizliklerdir. Bu eşitsizlik, coğrafi koşullar veya doğal kaynaklar sonucunda meydana gelmektedir. Bazı bölgeler kıyı ve maden yatakları açısından gelişmiş olabilirler (Gündüz, 2006: 15).

İkinci tür eşitsizlikler; ekonomik ve fonksiyonel eşitsizliklerdir. Bu eşitsizlik türü, ekonomide eş üretim faktörlerinin, farklı pazarlarda farklı kazançlar elde etmesi, serbest piyasa şartlarında üretim faktörleri ülke genelinde dengesiz dağılmasına neden olmaktadır. Bu durum; gelişmiş ve geri kalmış bölgeler arasındaki farkın temel nedenlerinden birisidir (Bayraktutan, 1994: 186).

Üçüncü tür eşitsizlikler; sosyal eşitsizliklerdir. Bu tür eşitsizlikler, değişik bölgelerde yaşayan insanların faydalandıkları sosyal hizmetlerin kalite ve miktarları arasındaki farklılıklar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar, sosyal eşitsizlik olarak gösterilebilen eğitim, kültür ve sağlık hizmetlerinde ortaya çıkan farklılıklar olarak düşünülebilir. Sosyal eşitsizlikler ekonomik ve fonksiyonel eşitsizliklerle ilişkili bir eşitsizlik türüdür (Yılmaz, 2001: 3).

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

3.1. Bölgesel Eşitsizliğin Ortaya Çıkış Nedenleri

Bölgesel eşitsizliklerin ortaya çıkış nedenleri, ülkelerarası görülen eşitsizliklerden farklı bir yapıya sahip değildir. İnsanlık tarihi boyunca önemli dönüm noktaları yaşanmış olsa da hiçbiri sanayi devrimi kadar tüm dengeleri değiştiren bir etki yaratmamıştır. Sanayi devriminden önce Feodalizm, Monarşi ve İmparatorluk anlayışlarında zengin ve fakir ülke ayrımı anlayışı hâkimdi. Bu devletlerde üretim teknolojilerinin gelişimi ihmal edilmiş, güçlü askeri örgütlenme ön plana çıkartılmıştır. Bu sayede güçlü ülkeler, askeri olarak güçsüz olan ülkeleri egemenlik altına almışlardır. Uzun süre devam eden bu tarihsel süreçte, komşu ülkeler arasında ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından büyük farklılıklar görülmesine de yönetici sınıfının zenginliği, geniş halk kitlelerine yayılmamış, hükmedilen ülkelerde halk yoksulluk ve olumsuz yaşam koşullarına sahiptir.

18. ve 19 yüzyılda İngiltere’de başlayan sanayi devrimiyle birlikte üretim teknolojilerinde başlayan değişim süreci geniş halk kitlerinin kaderini değiştirmiştir. İngiltere’de başlayan sanayi devrimi, bölgesel ücret farklılıklarını, büyüme kutbu teorisinde altı çizilen eşitsizliği arttırarak değil, mekânsal farklılıkları aşındırarak etkilemiştir. Düşük ücretli bölgelerin yatırımcı çekmede başarısız olması, mekânsal ücret farklılıklarını aşındırma gücüne sahip olan piyasa gücü aracılığı ile yüksek ücretli bölgelere doğru iş gücü göçünü gerçekleştirmiştir. İş gücünde yaşanan bu hareketlilik yaş, cinsiyet, meslek grubu olarak farklı dönemlerde değişiklik göstermiştir (Hunt, 1986).

İktisat tarihine dikkatli bakıldığında iktisadi kalkınma, dünyanın tüm ülkelerinde aynı anda aynı yerde başlamadığı gibi bir ülkenin tüm bölgelerinde de aynı anda ve zamanda başlamamıştır. Bölgesel eşitsizliklerin tarihine baktığımızda kalkınma belli ülkelerin özellikle de belli bazı kutuplarında başlamaktadır (Perroux’tan (1962) akt. Dinler, 1972). Bölgede başlayan ekonomik gelişim, iki nedenden dolayı yoğunlaşmaya sebep olmaktadır. *Birinci neden;* ölçek ekonomilerinden maksimum fayda sağlamak isteyen işletmeler, üretim tesis ölçeklerini optimal seviyeye çıkartmak için yeni yatırımlar aracılığı ile genişlemektedirler. Bu sayede işletmeler “pozitif içsel ekonomiler” ile ulaşmak istediği avantajları maksimum noktaya çıkarmak isterken, faaliyete buldukları bölgelerde ekonomik faaliyetleri arttırmaktadırlar. *İkinci neden;* işletmeler *dışsal ekonomilerden* faydalanmak amacıyla aynı bölgeye toplanma eğilimi göstermektedirler.

Bazı avantajlı merkezlerde oluşan pozitif dışsal ekonomiler, yeni bir coğrafi toplanma etkisi yaratarak “*kentleşme veya yığılma etkisini*” meydana getirmektedirler. Kalkınma kutbu oluşan bölgeler gelişme gösterirken, çevre bölgeler bu gelişmeyi yakalayamayarak canlılığını yitirmektedir. Kalkınma kutupları çevresinde yaşanan yoğun ekonomik ve sosyal hareketliliğin artışı sonucunda bölgesel dengesizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu durum ekonomik gelişmenin bir koşuludur (Dinler, 2020: 122).

Bölgesel eşitsizliklerin ortaya çıkışında rol oynayan faktörler ülke ekonomisinde yer alan ekonomik göstergelerdir. Bu faktörler sırasıyla gelir düzeyi, işsizlik oranı ve iç göç oranlarıdır (Gündüz, 2006: 16).

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Gelişen bölgelerde yaşanan ekonomik refah, istihdamı arttırarak, ücretlerin yükselmesine neden olarak yaşam koşullarını iyileştirmektedir. Bu durumdan hareketle bölgeler arası *beyin göçünü* başlatmaktadır. Göç alan ve göç veren bölgeler arasında çarpan etkisi bulunmaktadır. Çarpan etkisi sonucunda göç veren bölgenin geliri düşerken, göç alan bölgenin gelirinde artış görülmektedir. Bu durum bölgeler arası farklılıklara neden olmaktadır (Dinler, 2020: 123).

3.2. Bölgesel Eşitsizliğin Neden Olduğu Sorunlar

Bölgesel eşitsizliklerin neden olduğu sorunlar ekonomik ve sosyal sorunlar olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür.

3.2.1. Ekonomik Sorunlar

Geri kalmış bölgelerde ilkel sanayi teknolojileri ve tarım alanlarının çoğunlukta olduğu sınıai faaliyetler yoğunudur. Yenilenemeyen ve gittikçe gerileyen sanayi üretim yapısı, bu alanlarda çalışan işçilerin, emek verimliliği ve ücret oranı yüksek, modern sanayinin bulunduğu bölgelere göç etmelerine neden olmaktadır. Kitlesel olarak başlayan bu göçler, göç edilen bölgelerin fiziki ve ekonomik yapısını bozarken, aynı zamanda terk edilen bölgelerin geri kalmışlığını daha da kötü bir hale getirmektedir. Bölgenin bozulan nüfus yapısı, bu bölgelerde nitelikli iş gücü kıtlığı sorununa yol açmaktadır. Sınırlı yapıda bölgede birikmiş olan sermaye, büyük kentlere aktarılarak, bölgeler arası eşitsizliği arttırmaktadır (Dollot, 1965: 7-8).

Türkiye’de değişen ekonomik ve politik yapı 1950’li yıllarda kırdan kente yoğun göç hareketini başlatmıştır. Bu yıllarda tarımda başlayan makineleşme ve tarımsal gelirin azalması toprak mülkiyetinde değişime neden olmuştur. Ulaşım imkânlarının kolaylaşmasıyla birlikte, kırsal nüfusun kente göçünü kolaylaştırmıştır (Keleş, 2016). Bunun sonucu olarak çarpık kentleşme yaygınlaşmakta, kalkınma ve sanayileşme sorunları ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan kırsal ve kentsel yerleşim alanları arasındaki farklılık nedeniyle bölgesel refah düzeyi olumsuz etkilenmektedir. Bu durum, geri kalmış bölgeler açısından açık ve gizli işsizlik ile niteliksiz işgücü verileri kullanılarak somutlaştırılmaktadır (Öztürk, 2011).

3.2.2. Sosyal Sorunlar

Bölgeler arası eşitsizliklerin giderilememesi veya azaltılamamış olmaması çeşitli sosyoekonomik ve politik sorunları beraberinde getirmektedir. Mekânsal olarak ekonomik kalkınmada yaşanan eşitsizlikler, gelir dağılımında eşitsizliğe yol açmaktadır. Gelir dağılımından daha az pay alan gelişmemiş bölgelerde refah düzeyinin düşük olması, toplumsal bazı sorunlara yol açmaktadır (Tütengil, 1977: 3).

Gelişmiş bölgelerde yaşanan sorunlardan bazıları ise çevre kirliliği, şehir içi ulaşım, trafik ve altyapı sorunlardır. Kırdan yoğun göç alan ve kalabalıklaşan kentler, yoğun nüfusun getirmiş olduğu çevre kirlilikleriyle mücadele etmektedirler. Endüstriyel fabrikaların yoğun olduğu bölgelerde yaşanan hava kirliliği, yüksek karbon salınımı, kanalizasyon atıklarının suya salınımı, nüfus artışından kaynaklı hızla artan kentleşme ve tarım arazilerinin kent için kullanılması, azalan yeşil alanlar ekolojik ve doğal dengeyi bozmaktadır. Yine nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yaşanan şehir içi ulaşım sorunları, şehir içi ulaşımında toplu araçlar yerine

Fiscaoconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

bireysel araç kullanımının artması kalabalık bölgelerde trafik sorununa yol açmaktadır. Büyük kentlerde yaşanan yığılma alt yapı talebini artırıcı bir etki yaratmaktadır. Artan alt yapı talebi, yapılan alt yapı hizmetlerinde maliyetin artmasına neden olmaktadır. Altyapı ve gelişme arasında büyük bir ilişki vardır. Tutarlı bir altyapı politikası, ekonomide istihdam, işgücü, sermaye ve doğal kaynaklardan daha etkin faydalanılmasını sağlayarak milli geliri artırıcı bir etki sağlamaktadır (Bayraktutan, 1992: 190).

4. Metodoloji

Bu bölümde Düzey-2 bölgelerinde Bölgesel Milli Geliri etkileyen faktörlerin belirlenmesi için elde edilmiş panel veri analizi sonuçları sunulmuştur. Veriler 2009-2022 (T=13) yılları arasında, TÜİK'in sınıflandırmasına göre Nuts-2 (26) bölgeden oluşan dengeli panel yapısındadır. Bu veriler arasında yer alan Bölgesel Milli Gelir (BLGGLR) değişkeni bağımlı değişken olarak alınmıştır. Düzey-2 bölgelerine ait Kişi Başına Düşen Gelir (KG), Vergi Geliri (VRGLR), İşsizlik (ISSIZLIK), İstihdam (ISTHDM) ve Tasarruf Mevduatı (TMVDT) değişkenleri bağımsız değişkenler olarak seçilmiştir.

Panel veri analizi aşamasında değer aralıkları ve varyansları geniş olan Bölgesel Milli Gelir, Kişi Başına Düşen GSYH, Vergi Geliri ve Tasarruf Mevduatı değişkenlerinin doğal logaritmaları (L) alınmıştır.

Uygulama bölümünün ilk aşamada bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri verilmiştir. Analizlerde panel veri yapısı $N > T$ olduğu için, yatay kesit bağımlılığı Pesaran- CD testi üzerinden test edilmiştir (Pesaran, 2004).

Araştırma değişkenlerinin durağanlıklarını sınamak üzere, yatay kesit bağımlılığı varlığında kullanılabilen 2. nesil birim kök testlerinden Hansen'in Kovariyet-Genişletilmiş Dickey Fuller (CADF) birim kök testi kullanılmıştır. (Lupi, 2009). Seçilen bağımsız değişkenler için varyans şişirme çarpanı (VIF) değerleri hesaplanarak çoklu bağlantı sorunu değerlendirilmiş ve VIF değeri 10'u aşan bir değişken model dışı bırakılmıştır.

Düzey-2 bölgelerine ait panel regresyon analizi modelleri için havuzlanmış en küçük kareler (EKK), sabit etki ve rassal etki türleri arasından en uygun olan etki türü seçilmiştir. Bu amaç doğrultusunda F-testi, Breusch-Pagan LM testi ve Hausman testleri uygulanarak etki türleri arasındaki seçimler gerçekleştirilmiştir. Panel regresyon analizinde otokorelasyon ve değişen varyans testleri ile tanı testleri gerçekleştirilmiştir. Düzey-2 bölgeleri için kurulan modelde otokorelasyon probleminin sınamasında Breusch-Godfrey (BG) testi, değişen varyans probleminin sınamasında ise Breusch-Pagan (BP) testi kullanılmıştır (Torres-Reyna, 2010). Araştırmada kullanılan bağımsız değişkenlerin Bölgesel Milli Gelir üzerindeki anlamlılıkları için yatay kesit bağımlılığı, otokorelasyon veya değişen varyans problemlerine karşı dirençli Driscoll-Kraay (Driscoll-Kraay, 2008) tahmincisi kullanılmıştır.

Anlamlılık testi sonuçları %1, %5 ve %10 hata paylarına göre analiz edilmiştir. Düzey-2 bölgelerine ait bulgular; R programında (R Core Team, 2024) bulunan plm, lmtest ve CADFtest

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

paketleri kullanılarak elde edilmiştir (Croissant & Millo, 2018; Lupi, 2009; Zeileis & Hothorn, 2002).

Tablo 1: Düzey-2 Bölgelerine Ait Araştırma Değişkenlerinin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişken	Ort	SS	Med	Min	Maks
BLGGLR	53060.650	81494.090	32005.810	5201.340	615103.900
KG	37989.830	38955.810	25143.230	5209.177	287524.100
VRGLR	145446800.000	466655100.000	24181810.000	1428424.000	6458555989.300
ISSZLIK	25.002	30.530	15.400	1.100	210.900
ISTHDM	41.404	38.316	32.850	4.100	276.000
TMVDT	46985740.000	138644200.000	13604315.000	762231.000	1839478192.000

Ort: Ortalama, **SS:** Standart sapma, **Med:** Medyan, **Min:** Minimum, **Maks:** Maksimum

Tablo 1’de 2009-2022 yılları arası düzey-2 bölgelerine ait altı değişkenin tanımlayıcı istatistik sonuçları gösterilmektedir. Tanımlayıcı istatistik bulgularına göre bu bölgelerdeki BLGGLR ortalaması 53060.650, KG ortalaması 37989.830, VRGLR ortalaması 145446800.000, ISSZLIK ortalaması 25.002, ISTHDM ortalaması 41.404 ve TMVDT ortalaması 46985740.000’dir.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Değişken	Z-istatistiği	p	
L-BLGGLR	4334.713***	<0.01	***p<0.01, **p<0.05, *p<0.1
L-KG	4531.021***	<0.01	
L-VRGLR	4426.065***	<0.01	
ISSZLIK	1316.116***	<0.01	
ISTHDM	1516.123***	<0.01	
L-TMVDT	4532.873***	<0.01	

Tablo 2’de düzey-2 bölgeleri için ele alınan altı değişkenin yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları yer almaktadır. Yatay kesit bağımlılığı testi sonuçlarının anlamlılık değerleri; ele tüm değişkenlerde anlamlı bir yatay kesit bağımlılığının var olduğunu ortaya koymaktadır. Bu az Düzey-2 bölgelerine ait verilerde yatay kesit bağımlılığı problemi olması sonucunda, durağanlık aşamasında CADF birim kök testleri yapılmıştır.

Tablo 3: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabit terim		Trend	
	İstatistik	p	İstatistik	p
L-BLGGLR	-4.377***	<0.01	-5.215***	<0.01
L-KG	-10.152***	<0.01	-11.230***	<0.01
L-VRGLR	-5.705***	<0.01	-7.095***	<0.01
ISSZLIK	-5.354***	<0.01	-5.328***	<0.01
ISTHDM	-5.258***	<0.01	-5.429***	<0.01
L-TMVDT	-6.495***	<0.01	-7.880***	<0.01

***p<0.01, **p<0.05, *p<0.1

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 3'te düzey-2 bölgelerine ait değişkenlerin CADF birim kök testi sonuçları verilmiştir. Durağanlık bulguları istatistiksel açıdan anlamlı olduğu için, araştırmada yer alan L-BLGGLR, L-KG, L-VRGLR, ISSZLIK, ISTHDM ve L-TMVDT değişkenlerinin tamamı kendi seviyesinde durağandır. Durağanlık varsayımı sağlandığı için bu değişkenlerin kendi değerleri ile panel veri analizleri yapılmıştır.

Tablo 4: Bağımsız Değişkenlere İçin Varyans Şişirme Çarpanı (VIF) Değerleri

Bağımsız Değişken	VIF-1	VIF-2
L-KG	5.351	2.728
L-VRGLR	7.441	4.197
ISSZLIK	3.229	3.219
ISTHDM	3.846	3.551
L-TMVDT	13.523	-

VIF-1: Tüm bağımsız değişkenlerin yer aldığı durumda VIF değerleri

VIF-2: L-TMVDT çıkarıldıktan sonra kalan bağımsız değişkenlerin yer aldığı durumda VIF değerleri

Tablo 4'te 2009-2022 yılları düzey-2 bölgelerine ait beş bağımsız değişkenin VIF değerleri verilmiştir. Modelde beş bağımsız değişkenin yer aldığı durumda L-TMVDT değişkeninin VIF değeri 10'un üzerindedir. Bu nedenle L-TMVDT değişkeni çoklu bağlantı problemine ol açtığı için analizden çıkarılmıştır. L-TMVDT değişkeni çıkarıldıktan sonra kalan dört bağımsız değişkenin tamamı için VIF değerleri 10'un altındadır. Kalan değişkenlerle kurulacak panel regresyon modelinde $VIF < 10$ koşulu sağlandığı için, çoklu bağlantı sorunu aşılmıştır.

Tablo 5: Düzey-2 Bölgelerine Ait Panel Regresyon Modeli İçin Etki Türü Seçim Testleri

Test türü	İstatistik	p	Seçilen etki
F-testi	85.044***	<0.01	Sabit etki
Breusch-Pagan LM testi	1355.592***	<0.01	Rassal etki
Hausman testi	50.506***	<0.01	Sabit etki

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Tablo 5'te düzey-2 bölgelerinde Bölgesel Milli Geliri etkileyen faktörleri analiz etmek üzere kurulan panel regresyon modelleri için etki türü seçimi gerçekleştirilmiştir. F-testine göre sabit havuzlanmış EKK yerine sabit etki; Breusch-Pagan LM testine göre havuzlanmış EKK yerine rassal etki; Hausman testi sonucuna göre rassal etki yerine sabit etki türü seçilmiştir. Karar aşamasında çoğunlukta sabit etki türü seçildiği için, panel regresyon modeli sabit etki türü ile oluşturulmuştur.

Tablo 6: Düzey-2 Bölgeleri İçin Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testleri

Otokorelasyon/Değişen Varyans Testleri	İstatistik	p
Breusch-Godfrey otokorelasyon testi	284.415**	<0.01
Breusch-Pagan değişen varyans testi	13.057***	<0.01

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 6’da düzey-2 bölgeleri için sabit etki türü ile oluşturulan panel regresyon modelinin, otokorelasyon ve değişen varyans testi sonuçları gösterilmektedir. Testlerin anlamlılık bulgularına göre, kurulan modelde anlamlı bir otokorelasyon ve değişen varyans problemi vardır.

Tablo 7: Düzey-2 Bölgeleri İçin Panel Regresyon Modeli İstatistikleri

Katsayı	B	Z-istatistiği	p
L-KG	0.138***	2.795	<0.01
L-VRGLR	0.178**	2.111	0.035
ISSZLIK	0.001	1.565	0.117
ISTHDM	-0.001**	-2.466	0.014
R ² = 0.815			
Düzeltilmiş R ² = 0.799		***p<0.01, **p<0.05, *p<0.1.	
F-istatistiği = 367.516		R ² : Belirtme katsayısı	
p<0.01		B: Regresyon katsayısı	

Tablo 7’de düzey-2 bölgeleri için Bölgesel Milli Gelirleri etkileyen faktörleri tespit etmek üzere oluşturulan panel regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Modelde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığının olması nedeniyle, yatay kesit bağımlılığına dirençli Driscoll-Kraay tahmincisi ile anlamlılıklar düzeltilmiştir. Elde edilen F-istatistiğinin anlamlılık değerine göre, panel regresyon modeli ekonometrik açıdan anlamlıdır.

Modelde dört bağımsız değişkenin regresyon katsayılarının anlamlılıkları incelenerek, bu değişkenlerin Bölgesel Milli Gelir üzerindeki etkileri ekonometrik açıdan değerlendirilmiştir.

Panel regresyon modelindeki katsayıların anlamlılık bulgularına göre, Düzey-2 bölgelerinde Kişi Başına Düşen Gelir, Vergi Geliri ve İstihdam değişkenleri, Bölgesel Milli Gelir verileri üzerinde ekonometrik açıdan anlamlı bir etkiye sahiptir. Ancak İşsizlik değişkeni; Bölgesel Milli Gelir verileri üzerinde ekonometrik açıdan anlamlı bir etkiye sahip değildir. Anlamlı bulunan bağımsız değişkenlerdeki regresyon katsayıları ile bu etkilerin yönü de analiz edilmiştir.

Kişi Başına Düşen Gelir ile Vergi Geliri değişkenlerinin regresyon katsayıları pozitif olduğu için, bu değişkenlerin Bölgesel Milli Gelir üzerinde aynı yönlü etkisi vardır (B>0). Buna göre Düzey-2 bölgelerinde Kişi Başına Düşen Gelir ile Vergi Geliri değişkenlerindeki artışın, Bölgesel Milli Geliri de artırması beklenmektedir. Ancak İstihdam değişkeninin regresyon katsayısı negatif olduğu için, bu değişkenin Bölgesel Milli Gelir üzerinde ters yönlü etkisi vardır (B<0). Düzey-2 bölgelerinde İstihdam düzeyindeki artışın, Bölgesel Milli Geliri azaltacağı öngörülmektedir.

5. Sonuç

Çalışmada; düzey-2 bölgelerinde eşitsizliğe neden olan faktörler nelerdir sorusu ile bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi için neler yapılmalı sorusu ön plana çıkmaktadır. Bölgesel

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

eşitsizlik olgusunun ölçülmesi için çalışmada düzey-2 bölgelerine ait bölgesel milli gelir, kişi başına düşen gelir, tasarruf mevduatları, işsizlik, istihdam ve vergi geliri verileri kullanılmıştır. Bu veriler, panel veri analizi yöntemi ile işlenmiş düzey-2 bölgeleri açısından şu sonuçları elde edilmiştir: Kişi başına düşen gelir ve vergi geliri, bölgesel milli geliri artırıcı bir etki göstermektedir. Vergi denetim sistemlerinin güçlendirilmesi, daha şeffaf ve hesap verebilir vergi sistemi ile vergi kaçakçılığıyla etkin bir şekilde mücadele edilmesi, bölgelerde vergi gelirinin artırılması açısından oldukça önemlidir. Az gelişmiş bölgelerde vergi gelirlerini artırmak amacıyla çeşitli politikaların benimsenmesi gerekmektedir. Vergi gelirlerinin geniş bir tabana yayılması, vergi muafiyeti, vergi indirimleri ve yerel işletmelerin teşviki, bölgedeki girişimciler için özel vergi politikalarının uygulanması, kişi başına düşen geliri ve bölgesel milli geliri artırıcı bir etki yaratarak, bölgedeki kalkınma ve refah düzeyinin artırılmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Bayraktutan, Y. (1992). Kalkınma ve Altyapı. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(3-4), 190-193.
- Bayraktutan, Y. (1994). Bölgesel Dengesizlik ve Bölgesel Kalkınma (Çorum-Çankırı ve Erzurum Kırsal Kalkınma Projelerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi). *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10, 3-4.
- Berber, M., Yamak, R. & Seyfettin, A. (2000). Türkiye’de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997. 9. *Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı* (51-59). Bölge Bilimi Türk Milli Komitesi.
- Bolkol, H. K. (2019). Analysis of Regional Income Convergence in Turkey. *International Journal of Research in Business and Social Science*. 8(2), 1-28.
- Croissant, Y. & Millo, G. (2008). Panel Data Econometrics in R: The PLM Package. *Journal of Statistical Software*, 27(2), 1-43.
- Çakır M. (2022). Türkiye’de Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler: Bölgesel Analiz. *6th International Conference on Knowledge, Economy & Management Proceedings*.
- Dinler, Z. (1972). Bölgesel Dengesizliğin Ortaya Çıkış Nedenleri, Fayda ve Sakıncaları. *Akademi: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 1(1), 44-62.
- Dinler, Z. (2012). *Bölgesel İktisat: Genel Olarak ve Türkiye’de Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Dollot, L. (1965). *Les Migrations Humaines*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Driscoll, J. C. & Kraay, A. C. (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549-560.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Filiztekin, A. (1998). *Convergence Across Industries and Provinces in Turkey*. Koç Üniversitesi, Working Paper, No: 1998/08.
- Gezici, F. & Hewings, G. J. D. (2004). Regional Convergence and The Economic Performance of Peripheral Areas in Turkey. *Review of Urban & Regional Development Studies*, 16(2), 113-132.
- Gündüz A. Y. (2006) *Bölgesel Kalkınma Politikası* (1. Baskı). Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Hunt, E. H. (1986). *Industrialization and Regional Inequality: Wages in Britain, 1760-1914*. Cambridge University Press
- Ildırrar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Karaca, O. (2004). *Türkiye’de Bölgelerarası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?*. Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni. No: 2004/7.
- Karaca, O. (2018). Türkiye’de Bölgesel Yakınsamanın 50 Yılı: Yeni Veri Seti ve 1960-2010 Dönemi Analizi. *Sosyoekonomi*, 26(35), 207-228.
- Karaçuka, M. (2020). İller Arası Ekonomik Büyüme Yakınsamasına Etki Eden Faktörler. *Journal of Business, Innovation and Governance*, 3(2), 103-119.
- Keleş, R. (2006). *Kentleşme Politikası*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Lupi, C. (2009). Unit Root CADF Testing with R. *Journal of Statistical Software*, 32(2), 1-19.
- Oral-Gediz, B. & Uğur, A. (2013). Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikleri Gidermek İçin Devlet Yardımları (Teşvikler): 2012 Teşvik Sisteminin Bölgesel Teşvikler Açısından Getirdiği Yenilikler. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 21, 140-168.
- Öz, S. (2021). Türkiye’de İller Arasında Gelir Yakınsaması Var mı?. O. Kent, B. C. Karahasan, M. Tekçe, H. Taştan, M. Donduran (Ed.), *Türkiye Ekonomisinde Büyüme, Kalkınma ve Eşitsizlik* (163-192). Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Öztürk, N. (2011). Bölgesel Dengesizliklerin Yarattığı Sorunlar. *Bütçe Dünyası Dergisi*.
- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*. CESifo Working Paper Series, 1229.
- R Core Team. (2024). R: A Language and Environment for Statistical Computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. <https://www.R-project.org/>
- Taş, N. (2012). *Ekonomik Değişkenlerin Panel Veri Analizi ile Çözümlemesi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tekin, İ. (2013). *Türkiye’deki Kamu Bankaları ve Özel Bankaların Performansını etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Torres-Reyna, O. (2010). *Getting Started in Fixed/Random Effects Models Using R. Data & Statistical Services*. Princeton University.
- Türkoğlu, M. & Yetişen, S. (2016). Düzey 2 Bölgelerinde Eğitim ve Sağlık Açısından Beşeri Sermaye Yapısının Panel Veri Analizi İle Karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14), 66-80.
- Türkoğlu, M., Yetişen, S. & Sezgin, A. (2016). Düzey 2 Bölgelerinde Bölgesel Rekabet, Kültür ve Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer Açısından Beşeri Sermaye Yapısının Panel Veri Analizi ile Karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 199-215.
- Tütengil C. O. (1977). *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları* (Göz. Geç. 2. Baskı). İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Yılmaz Ö. (2001) Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*.
- Zeileis, A. & Hothorn, T. (2002). Diagnostic Checking in Regression Relationships. *R News* 2(3), 7-10. <https://CRAN.R-project.org/doc/Rnews/>

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

The Russia Factor in Azerbaijan-Georgia Relations: A Political Economy Analysis

Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Rusya Faktörü: Ekonomi Politik Bir Analiz

Mehmet DİKKAYA¹, Sabri Kaan HALICI²

1. Giriş

Gürcistan ve Azerbaycan devletlerini içine alan Kafkasya Karadeniz kıyılarından Hazar Denizine ulaşan coğrafi bölgeyi kapsamaktadır. Avrupa, Asya ve Orta Doğu'nun kesişme noktasındaki eşsiz konumu, bu bölgeleri birbirine bağlayan ticaret yolları için bir kavşak fonksiyonu görmesi, zengin petrol, doğal gaz, mineral ve tarım arazilerine sahip olmasından dolayı tarih boyunca çeşitli ulusların buluşma noktası olmuştur. Bölgede çok fazla etnik grup olması yönüyle kültürel bakımdan oldukça zengindir. Fakat dağlık bir coğrafi özelliğe sahip olması nedeniyle sosyokültürel etkileşim sınırlı kalmaktadır. Aynı şekilde bu dağlık alan yerli halk adına önemli bir savunma pozisyonu sağlayarak dış unsurlar için bir tehdit görevi görmüştür.

Gürcistan ve Azerbaycan Güney Kafkasya bölgesinin üç devletinden ikisini oluşturmaktadır. Bu iki ülke geçmişten günümüze sosyokültürel, ekonomik, diplomatik, dinsel, dilsel birçok faktörle karakterize edilmiş bağlara sahiptir. Bu iki ülke Bolşevik devriminin ardından kısa süreli (1918-1921) bağımsızlık tecrübeleri elde etmiş, bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin temelleri atılmıştır. Bu dönemlerde her ne kadar Zakatala sorunu gibi problemler yaşansa da iki ülke arasında sıcak çatışma yaşanmamış, bu dönemde Azerbaycan-Gürcistan ilişkilerinin temelleri atılmıştır. Her iki ülkenin de Rus baskısından kurtulup bağımsız birer devlet olma, iktisadî bağımsızlıklarını sağlayıp batı ile entegre birer hukuk devleti olma gibi hedefleri olması bu iki ülkenin çıkarlarını ortak hâle getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bu iki ülke 1991 yılında bağımsızlıklarına kavuşarak birbirleri ile ilişkilerinde yeni döneme girmiştir. Azerbaycan'ın Hazar denizi kıyısındaki konumu ve zengin petrol-doğal gaz rezervlerine sahip oluşu, Gürcistan'ın Avrupa ile ticaret ve deniz bağlantılarını kolaylaştıran stratejik konumu bu iki ülkenin iktisadî iş birliklerini geliştirme ve ekonomik büyümelerinde istikrar sağlayıcı motivasyon kaynağı oluşturmuştur.

Rusya İmparatorluğu bölgenin jeopolitik önemi ve önemli kaynaklara sahip olması, güneye inip sınırlarını genişletme amacı gütmesi, bölge üzerindeki konumunu sağlamlaştırmak istemesi, Avrupa ile Asya arasında köprü vazifesi görmesi gibi etmenler nedeniyle bölgedeki hakimiyetini devam ettirmek istemiştir. Bu doğrultuda kısa süreli bağımsızlık tecrübesi ardından iki ülkeyi yeniden himayesi altına almış, yaklaşık 70 yıl sürecek bir süreci başlatmıştır. Geçmişten günümüze Rusya'nın Azerbaycan ve Gürcistan üzerindeki etkisi çok yönlü olmuş ve jeopolitik hesaplara dayanmıştır. Bu kapsamda askeri, ekonomik ve siyasi üstünlük hedefleyen Rusya bu iki ülkenin kaderini kontrol etmek için; siyasi manipülasyon, ekonomik

¹ Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mdikkaya@kku.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5923-3787

² Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, sabrikaanhalici-ogr@kku.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4776-6321

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

baskı kurma, bölge hakimiyetini ele geçirme gibi stratejiler izleyerek bölge ülkelerini kendisine bağlama politikaları izlemiştir. Bölgede diğer ülke olan Ermenistan ise Rus himayesi altında bu iki bölgeye karşı agresif politikalar izleyerek sınırlarını genişletme amacı gütmüş Azerbaycan ve Gürcistan'ı zorlu durumlara sokmuştur.

1980'li yıllara gelindiğinde Sovyetler Birliği savunma harcamalarının artması, merkezi planlama ve bürokrasinin fazlaşması gibi faktörlere bağlı olarak zayıflamaya başlamış ve 1991 yılında Sovyetler Birliği dağılmıştır. Bunun ardından Güney Kafkasya ülkeleri; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu süreç Güney Kafkasya ülkeleri için batı ile entegre piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlangıcı olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla beraber bu ülkeler kendi ekonomik, politik ve sosyal yapılarını inşa etme fırsatı yakalamışlardır. Özelleştirme, liberalleşme ve dış ticaret serbestliğinin uygulanması gibi reformlar bu ülkelerde hayat bulmuştur. Tüm bu faktörleri içeren geçiş süreci bu ülkeler açısından ilk dönemlerde sancılı olsa da NATO, Türkiye ve AB ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Bu çalışmada Azerbaycan-Gürcistan ilişkileri iki bölüm özelinde ele alınacaktır. Kısa bağımsızlık dönemi (1918-1921) dönemleri ve bağımsızlığın kazanıldığı 1991'den sonraki dönem olmak üzere iki bölümün analizi yapılacaktır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin seyrine değinilecektir. İki ülke ilişkilerinin hem iç dinamikleri hem dış faktörlerin etkisi incelenecektir. Azerbaycan-Gürcistan ilişkilerinde öne çıkan gelişmeler ele alınacak ve Rusya'nın bu iki ülke arasındaki ilişkilerindeki yeri ve etkisine değinilecektir.

2. Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Bağımsızlığın İlk Dönemi (1918-1921)

1917 yılında yaşanan Şubat devrimiyle II. Nikola tahttan indirilmiş, Rus İmparatorluğu yıkılmış ve otokratik rejim sona ermiştir. Bu yıkımın ardından geçici hükümet kurulmuş fakat bu hükümet savaş politikalarına ve ekonomik sorunlara çözüm getirememiştir. Bu hususlara ilaveten halkın taleplerinin de karşılanamamasıyla Ekim 1917'de Bolşevikler iktidarı ele geçirmiş ve Bolşevik iktidarı, Rus İmparatorluğu'nun dağılmasına yol açmıştır. Bu durum bölgedeki dengeleri değiştirmiş, Güney Kafkasya'daki Rus güç yapısı zayıflamıştır. Bölgede oluşan bu güç boşluğunun etkisiyle Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı oluşturan Güney Kafkasya ülkeleri bağımsızlık arayışına yönelik adımlar atmak üzere yeni siyasi oluşum sürecine girmişlerdir (Paksadze, 2020: 24-25).

Birinci dünya savaşının ardından Güney Kafkasya'da oluşan konjonktür Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'da bağımsız demokratik devletlerin oluşmasına olanak sağlamıştır. Ekonomik ve siyasi çalkantılar, Rusya İmparatorluğu'nda 1917 Şubat Devrimi'ne yol açmış ve bu devrimin ardından Geçici Hükümet yönetimi devralmıştır. Yönetimi devralan Geçici Hükümet, Transkafkasya bölgesini yönetmek için Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'dan oluşan "Özel Maverâ-yı Kafkasya Komitesi" veya "OZAKOM" adında geçici bir idarî kuruluş oluşturmuştur. Fakat kurulan bu idarî organ yeterli varlık gösterememiş ve bölgenin sorunlarına gerekli çözümü üretememiştir. Bu hususların etkisiyle bölge halkı tarafından yeterince destek bulamamıştır. Bu gelişmelerin ardından "OZAKOM"un yerine "Maverâ-yı Kafkas Komiserliği" veya "ZAKAVKOM" oluşturulmuştur (Paksoy, 2020).

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Bu minvalde bölgenin yönetimi yavaş yavaş gelişmiş, 1917 Ekim Devrimi'nin ardından Transkafkasya Cumhuriyeti kurulmuştur. 22 Nisan 1918'de bu cumhuriyet Moskova'dan bağımsızlığını duyurmuş ve Transkafkasya (Maverâ-yı Kafkas) Demokratik Federatif Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilân etmiştir. Bu Federal Cumhuriyetin başkenti Tiflis olmuştur. Ancak bu yeni devlet, üç kurucu ülke arasındaki iç bölünmeler ve Osmanlı'nın Ermeni ve Gürcü nüfuslu bölgelerin önemli bir kısmının kontrolünü ele geçirme yönündeki askeri baskısı nedeniyle yalnızca bir ay sürebilmiştir. Baskı altındaki Transkafkasya, Mayıs 1918'de bağımsız Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan devletlerine bölünerek üç farklı sosyal demokrat yönelimli hükümetler tarafından yönetilmiştir (Tseretali, 2013: 11-12).

1917 yılının sonlarına doğru Azerbaycan Müslümanlarının Milli Şurası ve Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti gibi bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmıştır. Meydana gelen hareketlenmelerin ardından 26 Mayıs 1918'de Tiflis'te Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti ilân edilmiştir. Böylece Gürcistan, bağımsızlığını kazanan ilk Transkafkasya devleti olmuştur. Azerbaycan'da ise 27 Mayıs 1918 tarihinde olağanüstü toplanılarak oluşturulan “*Geçici Milli Şurası*” toplantısıyla ülkenin siyasi durumu ele alınmıştır. Bu toplantının sonunda mütalâaya varılarak 28 Mayıs 1918 tarihinde “*Azerbaycan İstiklâl Beyannamesi*” ile bağımsızlık ilân edilmiştir. Bağımsızlık bölgedeki diğer etnik gruplar ve uluslararası toplumlar tarafından tanınmıştır (Asker, 2015: 539).

Bağımsızlıktan kısa bir süre sonra yıllarca aynı totaliter rejimin içinde bulunmuş olan ülkelerde diplomatik yakınlaşmalar başlamış, Tiflis ve Bakü'de büyükelçilikler açılmıştır. Ortak stratejik çıkarlar doğrultusunda ilişkiler kurulurken öbür taraftan iki ülke arasındaki bölgesel sorunlar devam etmiştir. Bölgesel sorunlara rağmen 1919 yılıyla birlikte ikili ilişkiler çoğunlukla siyasi ve diplomatik çabalara dayanmıştır. Her iki ülke, bağımsızlık süreçlerini yönetmeye ve kendi iç sorunlarını çözmeye odaklanmışlardır. Kısa süreli yaşanan bağımsızlık döneminde Beyaz Ordunun lideri olarak bilinen, Rusya iç savaşının taraflarından biri olan General Anton Denikin Ordusu, iki ortak kaderi paylaşan Azerbaycan ve Gürcistan hükümetleri için saldırı tehdidi oluşturmuştur (İmanbeyli, 2020).

Bu gelişmelerin ardından iki devletin çıkarlarına önem veren “*Savunma Antlaşması*” imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Gürcistan ve Azerbaycan'da oluşabilecek silahlı saldırı tehdidine karşı taraflar birbirlerine yardım etmeyi taahhüt etmişlerdir. Bu süreçte ülkeler, diğer devletlerle diplomatik ilişkiler kurmaya çalışırken, aynı zamanda Rus İç Savaşı'nın etkileriyle mücadele etmeye devam etmişlerdir (Paksadze, 2020). Diğer taraftan bölgenin bir diğer aktörü Ermenistan da bu savunma paktına davet edilmiştir. Fakat Ermenistan bu savunma paktının içinde olmayı reddederek General Anton Denikin'in yanında olacağını bildirmiştir. Ermenistan bu tutumuyla Denikin'den silah yardımı alarak stratejik ortaklık çabası gütmüştür. Ermenistan'ın genel olarak sergilediği bu gibi tutumlar Güney Kafkasya bölgesindeki iş birliği, güvenlik ve istikrar hedeflerinden önemli ölçüde sapmalar göstermiştir (İmanbeyli, 2016: 240).

1918-1920 yılları arasında Azerbaycan ve Gürcistan arasında siyasi, askeri, ekonomik ve ulaşım gibi alanlarda ikili ilişkilerin temelleri atılmıştır. Azerbaycan'ın Gürcistan devletindeki ilk diplomatik temsilcisi Mehmet Yusuf Caferov olmuş, Gürcistan'ın Azerbaycan'daki diplomatik temsilcisi ise N. S. Alşibaya olmuştur. Bağımsızlığın ilânının ardından ekonomik,

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

politik, ulaşım ve mali konularda iş birlikleri tasarlanmış ve önemli derecede ilerlemeler kaydedilmiştir. 4 Haziran 1918 yılında Batum'da Azerbaycan, Osmanlı ve Gürcistan arasında Bakü-Batum kerosin boru hattının maksimum seviyede çalışmasını teşvik edecek antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma daha sonra Türkiye-Azerbaycan ve Gürcistan stratejik ortaklığın pekişmesi bakımından güzel bir örnek teşkil etmiştir (Qasımlı, 2020: 131).

26 Aralık 1918 yılında Bakü'de Gürcistan ve Azerbaycan arasında "*Mal Mübadelesi Antlaşması*" imzalanmıştır. Bu kapsamda iki ülke demiryolu ile taşınan yükler için 1 yıl süreyle gümrük vergisi alınmaması konusunda mutabık kalmışlardır. 3 Ocak 1919 yılında Tiflis'te transit yüklerin 1 yıllığına hiçbir vergi olmadan taşınması konusunda anlaşmışlardır. Bunlara ek olarak iki ülke nüfuslarının ve demiryolları ihtiyaçları kapsamında birbirlerine karşılıklı mal gönderme konusunda uzlaşmışlardır. Mali ve parasal hususlarda 6 Eylül 1918'de Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan 280 milyon rubleye karşılık gelen Transkafkasya kâğıt parasını basma noktasında anlaşma yapmışlardır (Qasımlı, 2020: 136-138). Fakat Transkafkasya kâğıt para basma meselelerinde Gürcistan ve Azerbaycan arasında ihtilaf baş göstermiştir. Para basma yetkisini elinde bulunduran Tiflis, Ermenistan ile kendisinin çıkarları doğrultusunda para basım işini gerçekleştirerek Azerbaycan'ı iktisadî anlamda zora sokmuştur (İmanbeyli, 2016: 238).

İkili ilişkilerin temellerinin atıldığı ilk dönem 1918-1921 yılları arasında iki devletin diplomatik ilişkilerinde önemli sayılabilecek gerginlikler vuku bulmuştur. Bu dönem özelinde Batum Eyaleti gibi stratejik bir bölgenin Azerbaycan tarafından iddia edilmesi, Gürcistan ile Azerbaycan arasında toprak anlaşmazlıklarına yol açmıştır. Benzer şekilde, Ahıska, Javaketya, Borçalı ve Şirak Bozkırı gibi bölgelerdeki iddialar da taraflar arasında gerilimin tırmanmasına yol açmıştır. Bu bölgelerdeki nüfusun etnik ve dilsel bileşimi, iddiaların karmaşıklığını artırmış ve çözüm yollarını zora sokmuştur. Diğer taraftan benzer mesele Gürcistan'ın, Gürcüce konuşanlar tarafından "Saingilo" olarak anılan Zaqatala Bölgesi toprakları üzerindeki iddiaları noktasında da yaşanarak iki devlet arasındaki ilişkileri olumsuz istikamette etkilemiştir (Storm, 2020: 20-23).

Gürcistan ve Azerbaycan Cumhuriyetleri'nin kuruluş dönemlerinin analizi, günümüzde iki ülkenin oluşturduğu ilişkileri anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşu, sınırlarının ve güvenliğinin sağlanması ciddi zorluklar içerisinde gerçekleşmiştir. O dönemde kurulan Cumhuriyet için dönemin Gürcü seçkinleri Gürcistan'ın "*Altın Çağ*"ına atıfta bulunmuştur. Çünkü bu dönemde kurulan Gürcü Cumhuriyet'i 11. ve 12. yüzyıldaki Gürcü devlet modeline dayandırılmak istenmiştir. Özellikle, Acara, Borçalı ve Ahıska'daki Müslüman ve/veya Türk nüfuslar gibi farklı bölgelerdeki demografik yapılar ve bu bölgelerdeki yerel, bölgesel ve uluslararası etkileşimlerin çeşitliliği, Abhazya ve Güney Osetya gibi bölgelerde farklı demografik özellikler ve topluluklar Gürcülerin karşılaştığı güçlüklerin öne çıkan örneklerini teşkil etmiştir. Bu çeşitlilik ve farklı bölgelerdeki etkileşimler, bölgedeki siyasi sınırların ve toprakların tarihi boyunca süregelen tartışmalara ve anlaşmazlıklara konu olmasına yol açmıştır. Günümüzde, bu tartışmaların öneminin azalması, Gürcü ve Azerbaycan toplumlarının zihinsel yapılarında bu konuların geçerliliğinin kaybolmuş olması anlamına gelmemelidir (Storm, 2020: 20-23).

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Diğer yandan Azerbaycan tarafında 1920'lerden 1930'lara kadar uzanan süreçte bilinçli ve organize Azerbaycan kimliğinden bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir. Sovyet yönetimine kadar Azerbaycan kültürü çoğunlukla İran etkisi altında kalmıştır. Fakat kurulan ilk Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti İran ile olan derin ve köklü bağlara rağmen dilsel faktörlerden dolayı kimliğini Türkçü'lük hatta Pan-Türkizm temelinde inşa etmiştir. O dönemlerde Bakü entelektüelleri İran'ı doğu despotizmi ve Şii din adamcılığı geleneğine bağlı geri kalmış bir toplum olarak görmüşlerdi. Fakat bu hususun temelinde konjonktürel gelişmelerin rolü daha büyük olmuştur. İran o dönemde işgal edilmiş ve İngiltere bölgede İran nüfuzuna tamamen karşı bir tavır takınmıştı. Azerbaycan ulusal hareketin bazı liderleri bu hususları göz önünde bulundurarak İran'dan uzaklaşmıştır. Komşu Türkiye ve İran'ın realist ağırlıktaki devletleri ve bu ülkelerin halkları ile yeni doğan Azerbaycan halkı arasındaki sosyokültürel ve dini bağlantılar, emperyal Rus liderliği ve I. Dünya Savaşı'nın Müttefik Güçleri için bir endişe kaynağı olmuştur. Pan-İslamcılık ve benzersiz "Azerbaycan" ulusluğu, bağımsız Azerbaycan'ın sınırlarının büyük Müslüman ve Türk nüfusa sahip bölgeleri kapsayacak şekilde tasavvur edilmesi anlamına gelmiştir (Mamedov, 2017; Storm, 2020).

1920 yılında Azerbaycan ve Gürcistan, Bolşevik güçleriyle karşı karşıya gelmiştir. Kızıl Ordu'nun bölgeye müdahalesi, her iki ülkede de bağımsızlık mücadelesinin sonunu getirmiştir. Azerbaycan'da Bolşevik Hareketi, Kızıl Ordu'nun desteğiyle iktidarı ele geçirmiştir. Bu işgalin ardından Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. İşgalin hemen ardından ulusal devlet yapısı ortadan kaldırılmıştır. Halkın usulsüz toplanan vergilerinin Rusya'ya taşınması, toprakların devletin kontrolüne geçmesi, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, sanayi sektörünün Sovyet planlaması altında kalması Azerbaycan'ı ekonomik anlamda zora sokarken sosyal ve ekonomik yapıda köklü değişikliklere yol açmıştır (Topçu, 2016: 88-89).

Diğer taraftan Gürcistan bölgesinde Azerbaycan'da yaşananlara benzer bir süreç yaşanmıştır. Kızıl Ordu, Gürcistan'a müdahale ederek Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'ni sona erdirmiş ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Her ne kadar ülkelerin işgale direniş girişimi olsa da bağımsızlık mücadeleleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sonunda, Azerbaycan ve Gürcistan, Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti olarak Sovyetler Birliği'ne dahil edilmiştir.

3. Azerbaycan Gürcistan İlişkilerinde Bağımsızlığın İkinci Dönemi (1991 Sonrası Dönem)

Güney Kafkasya'nın bölgesel güvenlik meseleleri ve Azerbaycan-Gürcistan devletlerinin ulusal güvenliğinin temini iki ülkeyi en yakın stratejik ortak pozisyonuna getirmektedir. İki ülke arasında yüzyıllardan beri süregelen komşuluk ve dostluk ilişkileri çalışmada bağımsızlığın ikinci dönemi olarak adlandırılan dönemde politik, ekonomik, kültürel, bilimsel ve eğitim gibi alanlarda gelişerek devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki ülke saldırgan etnik ayrımcılık, toprak bütünlüklerinin tehlikeye girmesi, iktisadî krizler, kimlik arayışlarının getirdiği iç savaş riski ve dış müdahalelere maruz kalma gibi tehlikelerle karşılaşmışlardır. İki ülke arasındaki bu gibi benzer etmenlerin baş göstermesiyle birlikte jeopolitik ve ekonomik çıkarların örtüşmesi iş birliği ve ortaklık ilişkilerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Hasanov, 2013: 273).

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Bu paralelde 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından günümüze kadar geçen süreç, Gürcistan ve Azerbaycan için bağımsız uluslar inşa etmenin zorlu yoluna girilen çok önemli bir aşamayı işaret etmiştir. Siyasi istikrar, ekonomik kalkınma ve Batı dünyasıyla bütünleşmeye yönelik ortak hedeflerle, iki ülke benzer zorluklarla karşı karşıya kalmış ve ortak hedefler izlemiştir.

Bu ortak hedefler iki ülkenin yakın ilişkiler kurmasına vesile olmuştur. Bağımsızlıklarını elde ettikten sonra bu iki ülke küçük devletler olarak algılanmış ve kırılgan bir yapı içerisinde olmuşlardır. Bunun neticesinde Bakü ve Tiflis 1992 yılında diplomatik ilişkiler kurarak dış politikalara yönelmişlerdir. Merkezi planlı bir ekonomi, demokratik gelenekten uzak katı bürokrasi, zorlu mali şartlar gibi ortak kaderi paylaşan bu iki ülke komşu ülke iş birliğine yönelik politikalar izlemiştir. Yirmi yılı aşkın bağımsızlık sürecinin ardından Azerbaycan ve Gürcistan stratejik birer müttefik konumuna gelmişlerdir (Shriyev & Kakachia, 2013). Bu bölümde, 1991'den sonra Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri, bu ülkelerin özgürlüklerini güçlendirme, piyasa ekonomileri inşa etme, Rus etkisini azaltma ve Batı toplumuyla daha yakın ilişkiler inşa etme çabaları analiz edilecektir.

Güney Kafkasya ülkelerinde bağımsızlığını ilân eden ilk ülke 9 Nisan 1991 tarihinde Gürcistan olmuştur. Daha sonra Ermenistan 23 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilân etmiştir. Güney Kafkasya ülkelerinden son olarak Azerbaycan 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilân etmiştir. Bağımsızlıkların ardından Gürcistan ve Azerbaycan devletleri farklı siyasi sistemleri ve dış politika önceliklerine rağmen devam eden ve gelişen stratejik ortaklık inşa etmiştir. İki ülke Sovyet dönemi otoriter rejiminden demokratik yönetimlere geçiş inşa etmeye başlamış, siyasi reformlar ve hukukun üstünlüğü ilkelerini benimsemişlerdir. Gürcistan Abhazya ve Güney Osetya Azerbaycan ise Dağlık Karabağ sorunları ile karşı karşıya kalmış ulusal güvenliği sağlanması bu iki ülke için öncelik hâline gelmiştir (Çetin, 2021: 152).

Gürcistan Rusya'yı Güneye, batıyı ise Türkiye üzerinde Hazara bağlayan bir geçiş ülkesi konumundadır. Bu hususa ek olarak Karadeniz'e açılan kıyı-limanlar ile Hazar enerjisinin batı pazarına taşınmasında önemli bir pozisyonundadır. Bu anlamda Gürcistan; jeopolitik, enerji, ulaşım ağı yönüyle Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, TANAP ve Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı için kilit konumda bulunmaktadır. Azerbaycan ise zengin doğal kaynaklara sahiptir. Bu minvalde Azerbaycan ve Gürcistan'ın jeopolitik hedefleri birbirleri ile kesişmektedir. Bu kapsamda iş birlikleri iki ülkenin karşılıklı faydası yönünde cereyan etmektedir. Rusya'nın bölgeye yönelik ayrılıkçı hareketleri destekleyici politikaları bu iki ülkeyi yakınlaştıran bir diğer büyük etken olmaktadır. Böylece iki ülke Rus tehdidine karşı birlikte savaşma ve Batı ülkeleri ile entegre bir hukuk devleti inşa etme noktasında birleşmektedir. Bu hususlara ek olarak Ermenistan'ın iki ülkeye karşı agresif tutumları Azerbaycan ve Gürcistan yakınlaşmasında bir diğer önemli etken olmuştur (Çetin, 2021: 152-153).

Bağımsızlıklarının ilk yıllarında Elçibey ve Gamsahurdiya Azerbaycan ve Gürcistan'da iktidara gelmişlerdir. Gamsahurdiya'nın Azerbaycan'a karşı ayrılıkçı söylemleri bu iki ülkenin arasında soğuk rüzgarların esmesine sebep olmuştur. Ülkenin ikinci Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze döneminde Gürcistan'daki Azerbaycan halkına yönelik ayrımcılık meseleleri düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Şevardnadze 1993 yılında Azerbaycan'ı ziyaret etmiş

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

ve iki ülke arasında "*Dostluk, İşbirliği ve Savunma Antlaşması*" imzalanmıştır. Bu antlaşma paralelinde Gürcistan Azerbaycan petrolünü ve doğalgazını Ermenistan'a ihraç etmeyeceğine yönelik teminata bulunmuştur. Azerbaycan Gürcistan'dan Ermeni ablukasına katılma ve Gürcü topraklarından Ermeniler tarafından gerçekleştirilebilecek saldırıları engellemeye yönelik taleplerde bulunmuştur. Bu antlaşma ile iki devlet bağımsızlıklarını koruma adına çeşitli konularda mutabık kalmışlardır. Fakat bu iki ülke Rus baskıları karşısında BDT'ye üye olmak zorunda kalmıştır. Bu baskıları sona erdirmek için Ukrayna'yı yanlarına alarak bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Bu gelişmelerin ardından GUUAM oluşturulmuştur (Ağacan, 2001; Federal Research Division Staff, 1995: 223-224).

Azerbaycan-Gürcistan ilişkilerinin gelişmesinde bir diğer önemli olay 1996 yılında H. Aliyev'in Gürcistan'ı ziyareti olmuştur. Bu ziyaret sırasında dostluk, iş birliği ve karşılıklı ilişkilerin güçlendirilmesine dair antlaşmalar imzalanmıştır. Bir diğer önemli olay ise Bakü-Sapsa petrol boru hattının yenilenmesi olmuştur. Şevardnadze-H.Aliyev dönemlerinin karşılıklı ilişkilerinde öne çıkan diğer gelişmeler; 1999 yılı Kasım ayında İstanbul'da yapılan AGİT zirvesinde Gürcistan, Azerbaycan ve Kazakistan arasındaki antlaşma, Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat petrol boru hattı inşaatının başlaması antlaşması ve 2001 tarihli Gürcistan ve Azerbaycan'ın Güney Kafkasya Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı inşaatının başlamasına yönelik antlaşmalar olmuştur. 1993-2001 dönemleri iki devlet arasındaki ilişkilerin hukuki alt yapısının oluşturulması ve geliştirilmesi açısından çok önemli bir süreci temsil etmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse Şavardnadze ve H. Aliyev dönemlerinde siyasi yakınlık, ortak güvenlik ve iktisadî bütünleşmeye dayalı somut karşılıklı faydalar içeren ilişkiler inşa edilmiştir (Paksadze, 2020; Hasanov, 2013: 273).

Şevardnadze iktidarının değişmesinin ardından Gürcistan-Azerbaycan ilişkileri zayıflamamıştır. Tam tersine iki ülke ilişkilerinin güçlendirilmesi açısından yeni hedefler belirlenmiştir. Bu doğrultuda Gürcistan Cumhurbaşkanı Şaakaşvili 2004 yılının 4-5 Mart tarihlerinde Bakü'ye resmî ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret kapsamında "*Azerbaycan ve Gürcistan Hükümetlerinin Ortak Bildirgesi*", "*Eğitim Alanında İşbirliğine Dair Sözleşme*", "*Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti Arasında Bilişim Alanında İşbirliğine Dair Sözleşme*" gibi belgeler imzalanmıştır. Bu hususlara ilaveten 2004 yılının Haziran ayında İlham Aliyev Gürcistan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette ikili ilişkiler ile uluslararası örgütler kapsamında ortaklık meseleleri görüşülmüştür. Bu ziyarette ayrıca sınır geçiş noktalarındaki faaliyetlerin etkinleştirilmesi ve kara taşımacılığı tarifeleri gibi hususlar masaya yatırılmıştır (Hasanov, 2013: 275).

Günümüzde her ne kadar karşılıklı çıkar ilişkisi çerçevesinde stratejik iş birlikleri öne çıksa da iki devlet ilişkilerinde bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi Davit Garace Manastırı kaynaklı sınır sorunudur. 2019 tarihinde Azerbaycan tarafından girişlerin sınırlandırılması ile alevlenen bu sorun yıllardır inşa edilen stratejik ortaklığın önüne geçecek kadar büyük bir problem arz etmemiştir. Buna ek olarak 2020 yılında Karabağ savaşı ile Azerbaycan hakkı olan toprakları geri almış, Gürcistan'ın bu husustaki politikası daha çok tarafsızlık yönünde olmuştur. Bunların nedenleri arasında Rus askeri varlığı, Rus arabuluculuğunun kendilerine yönelik bir tehdit oluşturması ve ülkede bulunan Azerbaycan ve Ermeni halkın mevcudiyeti olmuştur (Sanikidze, 2022: 82-83).

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Günümüzde Azerbaycan-Gürcistan ilişkilerinde Türkiye önemli bir rol üstlenmiş ikili ilişkiler üçlü ilişkilere evrilmiştir. Türkiye bu iki Güney Kafkasya ülkesinin ekonomik istikrara dayalı, bağımsızlığı önceleyen ve barışçıl ilişkilere dayalı politikalar zemininde bu iki ülkeyle iş birliği içinde olmuştur. Türkiye bu siyaseti izlerken bu iki ülkenin iç işlerine müdahil olmadan hukuksal zeminde yaklaşım sergilemiştir. Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan iş birlikleri hususunda 1990'lı yıllardaki proje ve faaliyetlerin temeli atılmış 2000'li yıllarda bu projelerin sonuçları alınmıştır. 1990'lı yıllarda başlayıp 2000'li yıllarda hız kazanan üç ülkenin ilişkileri 2012 yılında Trabzon Deklerasyon'u ile resmi olarak üçlü iş birliğine dönüşmüştür (Çelikpala & Veliyev, 2015).

Türkiye, 1990'lar ile birlikte Ermenistan dışında Güney Kafkasya bölgesindeki ülkeler Azerbaycan ve Gürcistan ile yakın ilişkiler gayretinde olmuş ve bu ülkelerin bölgesel entegrasyonunu hızlandırmıştır. Soğuk savaş sonrası Türkiye'nin küresel dünyada yeni konumu ve Azerbaycan ile Gürcistan'ın Rusya'ya karşı siyasi tutumları bu üç devleti Güney Kafkasya'da iş birliğini genişletmeye sevk etmiştir. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgali ve Türkiye'ye yönelik sözde soykırım iddiaları Ermenistan'ı bu üçlü iş birliğinin dışına itmiştir. Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine uzun yıllar önce geçmiş olması bu ülkelerin piyasa ekonomisine geçiş sürecine destek olmasını sağlamıştır. Türkiye aynı zamanda bölge ülkeleri Azerbaycan ve Gürcistan'a yönelik Rus tehdidine karşı dengeleyici bir rol üstlenmiştir (Dikkaya & Özyakışır, 2008).

Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı bu ülkeler arasındaki iş birliklerinin en güzel örneklerinden biri olmuş, hükümetlerin aynı amaç için nasıl bir araya gelebileceklerini göstermiştir. Proje ile ilgili protokol 2004 yılında Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasında imzalanmış aynı yıl fizibilite çalışmalarına başlanmıştır (Dikkaya & Özyakışır, 2008: 101). Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ekonomik iş birliği olmasının yanı sıra politik ve stratejik iş birliği olma özelliğini taşımaktadır. Bakü'yü Gürcistan ve Türkiye üzerinden Ceyhan'a bağlayan ve Azerbaycan petrolünü dünyaya ihraç edilmesini sağlayan bu proje Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki güven ve iş birliği seviyesini artırmış bu üç ülkenin ekonomik ve politik konularda birlikte hareket edebilme potansiyelini dünyaya göstermiştir (Altuğ & Demirtaş, 2021: 253).

4. Azerbaycan-Gürcistan Ekonomik İlişkileri

Sovyetler Birliği 1980'li yıllarda güç dengesinin devamı için artan verimsiz savunma sanayi harcamaları, fazlaşan bürokratik koşullar, uluslararası rekabeti engelleyen merkezi planlı ekonominin artması gibi faktörler nedeniyle güç kaybetmeye başlamış, 1991 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği yıkılarak iki kutuplu dünya düzeni sona ermiştir. Bunun akabinde Güney Kafkasya ülkeleri bağımsızlıklarını ilân etmişler, böylelikle piyasa ekonomisine geçiş dönemi başlamıştır (Dikkaya, 2022).

Bu sürecin ardından iki ülke arasında diplomatik ilişkiler tesis edilmiş Tiflis ve Bakü eşitlik ve karşılıklı fayda çerçevesinde iktisadî ilişkiler oluşturma çabasına girmiştir. Gürcistan ve Azerbaycan'da 1996 yılından günümüze hem ikili hem çok taraflı (GUAM bünyesinde) yasal formda düzenlenmiş serbest dış ticaret rejimi mevcuttur. Bu anlaşma iki ülke arasındaki iktisadî

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamakta ve ekonomik büyüme için uygun ortam oluşturmaktadır (Kadagishvili & Maisuradze, 2022: 61).

Azerbaycan, Gürcistan ekonomisinde özellikle enerji sektöründe güçlü bir konuma sahiptir. Azerbaycan şirketi olan SOCAR, Gürcistan genelinde yüz adet benzin dolmuş istasyonuna ve Gürcistan gaz dağıtım sisteminde çok daha fazla sayıda tesise sahip durumdadır. Şirket, 2006 yılının sonlarında Badri Patarkatsişvili'den satın alınan Karadeniz Kulevi petrol terminalinin sahibi ve işletmecisidir. Şirketin Gürcistan enerji piyasasındaki yıllık cirosunun çok kaba bir değerlendirmesi on milyonlarca dolardır. Son yıllarda şirket Gürcistan emlak piyasasına yönelmeye başlamıştır (Minasian, 2014: 54).

Gürcistan, Karadeniz'e kıyısı olması nedeniyle bölgede açık denizlerle bağlantısı olan tek devlettir. Azerbaycan okyanuslarla bağlantısı olmayan Hazar kıyılarına sahipken Gürcistan, bölgeyi Karadeniz üzerinden hem açık denizlere hem de Avrupa'ya bağlayabilmektedir (Gürçan, 2020).

Bu haliyle stratejik öneme sahip olan Gürcistan, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından 9 Nisan 1991 yılında bağımsızlığını ilân etmiştir. Bunun üzerine ekonominin nasıl olması gerektiği ile ilgili tartışmalar başlamış, bağımsızlık ile piyasa ekonomisine geçiş kararı alınmıştır. Bu süreçte 1991-1992'de Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya bölgeleri arasında çıkan çatışmalar, ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit ederken ülke kaynaklarının da askeri çatışmalara harcanması, ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemiştir. Diğer tüm sosyalist devletler gibi daha önce denenmeyen bir ekonomik reform sürecine girilse de son 28 yıl boyunca yaşanan iç çatışmalar ve siyasi istikrarsızlığın yanında reform için yeterli temel koşulların bulunmaması 1991-1994 yılları arasındaki geçiş sürecini başarısız kılmıştır (Ajalova, 2020: 57-59).

Geçiş sürecinin neden başarısızlığa uğradığını Sovyetler döneminde Gürcistan'ın Sovyetlere olan bağımlılığının yüksek seviyede olması, parlamento tarafından onaylanmış ulusal bir bütçenin bulunmaması ve fiyatların serbestleştirilmesi, üretimin zayıflaması gibi nedenler açıklamaktadır. 1991'den 1994 yılının ilk yarısına kadar olan dönemde, üretim hiperenflasyonla birlikte neredeyse üç kat düşüş yaşanmış, 1993-1994 yılları arasında enflasyon oranları ise aylık %50-70'lere ulaşmıştır. Bu dönemde Rus para birimi rublenin bırakılmasıyla geçici olarak yürürlüğe konulan Gürcü para birimi olan kuponu o kadar hızlı değer kaybetmiştir ki sonunda satın alabileceği tek ürün bir somun ekmek olmuştur (Papava, 2006: 658).

1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde ekonomik reformları gerçekleştirebilmek adına IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlardan destek alınmıştır. Mali yardımlarla düşen üretim ve hiperenflasyon ortamı kontrol alınmıştır. 1995 yılında para biriminde reform uygulanarak ulusal para birimi olan lari'ye geçilmiştir. Yaşanan iyimser gelişmeler ekonomik verilere yansyarak 1995'ten 2000 yılına kadar olumlu seyir izlese de önemli bir ilerleme sağlanamamıştır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 1: Gürcistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (1991-2000)

	Reel GSYİH Oranları (Yıllık %)	Enflasyon TÜFE (Yıllık %)	İşsizlik Oranları (Yıllık %)	Cari İşlemler Dengesi
1991	-20,6	79,0	0,1	-
1992	-44,8	887	5,4	-33,5
1993	-25,4	3125	9,1	-40,2
1994	-11,4	15607	3,6	-22,3
1995	2,4	163	3,1	-7,5
1996	10,5	39,4	2,8	-6,1
1997	10,8	7,1	7,5	-11,0
1998	2,9	3,6	14,7	-11,2
1999	3,0	19,3	14,9	-7,9
2000	3,0	4,4	-	-6,9

Kaynak: Worldbank (2023)

Tablo 1'de Gürcistan'ın temel makroekonomik verileri sunulmuştur. Geçiş döneminin Gürcistan için ne denli sancılı olduğu makroekonomik verilerde açıkça görülmektedir. Sovyetler birliği dağılmasından sonra tedarik zincirinin çökmesi ile üretimde keskin düşüşler yaşanmış, fiyatların liberizasyonu ile birlikte enflasyon ciddi anlamda yükselişe geçmiştir. İşsizlik geçiş süreci ile birlikte önemli derecede artış göstermiştir. Ücretlerin fiyatların çok gerisinde kalmasıyla birlikte ücretli kesim hayatta kalma mücadelesi içinde olmuştur. (Dikkaya, 2009).

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 2: Gürcistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2000-2021)

	Reel GSYH (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik	Cari işlemler Dengesi (%)
2000	11,1	1,8	11,8	-3,2
2001	9,9	1,5	10,9	-0,9
2003	10,2	2,2	9,2	-27,8
2005	28	9,7	7,3	1,3
2007	25	16,7	6,3	27,3
2009	9,3	1,5	5,7	23
2011	0,1	7,9	5,4	26
2013	5,8	2,4	5	16,5
2015	1,1	4	5	-0,4
2017	0,2	12,9	5	4,1
2019	2,5	2,6	4,8	9,1
2021	4,6	6,7	6	15,1

Kaynak: Worldbank (2023)

Tablo 2’de Gürcistanın 2000-2021 yılları arasında temel makroekonomik göstergelerine yer verilmiştir. Buna göre geçiş döneminin ardından 2000-2009 yılları arasında yüksek büyüme performansı, enflasyonda düşüşler ve işsizliğin azalmasıyla birlikte daha istikrarlı bir yapı Gürcistan ekonomisi için inşa edilmiştir. Ancak, 2008 sonrası Güney Osetya sorunu nedeniyle ekonomi yavaşlama trendine girmiş ve kayda değer bir toparlanma gösterememiştir.

Azerbaycan ekonomisi Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ardından diğer geçiş ekonomilerinin yaşadığı olumsuz hususları yaşamıştır. Bu kapsamda ekonomik dönüşümü hızlandırmak adına birçok reform ve kanun yürürlüğe konulmuştur. Bu sayede batı ile entegre, özel mülkiyet haklarının iyileştirilmesi, yabancı yatırımın ülkeye çekilmesi ve özel sektörün teşvik edilmesine yönelik adımların önü açılmıştır. Azerbaycan piyasa ekonomisine geçiş sürecinde Ermenistan devleti ile yaşadığı Dağlık Karabağ sorunu ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Sovyetler Birliği’nden devralınan olumsuz merkezi planlama mirası geçiş sürecinde Azerbaycan’a ekstra bir yük oluşturmuştur (Rzali, 2022: 27-28).

1991 yılında Azerbaycan bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte birçok uluslararası kuruluşun üyesi olmaya başlamış, Karabağ’daki savaşın sona ermesinin ardından kayda değer bir ekonomik büyüme performansı sergilemiştir. İç talebin ve sanayileşmenin artmasıyla birlikte özellikle petrol dışı sanayi sektörünün tetiklediği bir fiyat istikrarsızlığı yaşanmıştır. Azerbaycan ekonomisinde enerji sektörünün hızla büyümesi bu ülke ekonomisi için ‘‘Hollanda Hastalığı’’ probleminin yaşanmasına neden olmuştur. 2001-2005 yılları arasında ekonomik büyüme yıllık bazda yaklaşık %14'lere ulaşmış, 2005-2008 arasında %20'leri aşan ekonomik büyüme gerçekleşmiştir (Dikkaya & Özyakışır, 2008: 96-97).

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 3: Azerbaycan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (1991-2000)

	Reel GSYİH (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Cari İşlemler Dengesi (%)
1991	-0,7	107	-	19,3
1992	-22,6	912	15,4	-12,2
1993	-23,1	1129	9,6	-12,2
1994	-19,7	1164	10,4	-9,4
1995	-11,8	412	11,7	-13,2
1996	1,3	19,7	12,1	-25,8
1997	5,8	3,5	12,7	-23,1
1998	10,0	-0,8	12,9	-32,6
1999	7,4	-8,5	13,2	-13,2
2000	11,1	1,8	13,4	-2,7

Kaynak: European Bank (2001)

Tablo 3'te Azerbaycan'ın 1991-2000 yılları arası makroekonomik verileri gösterilmiştir. Gürcistan ekonomisinde olduğu gibi üretim zincirinin kopmasıyla üretim daralmış, bunun paralelinde reel GSYİH dramatik düşüş göstermiştir. Enflasyon oranları ciddi bir sıçrama kaydederek 1000'li seviyeleri aşmıştır. İşsizlik oranları aynı şekilde yüksek kabul edilecek seviyelerde olmuştur. 1991-1993 yılları arasında hükümet üç kez değişmiş, güven ve istikrar ortamı yok olmuştur. Kişi başına düşen gelir ciddi ölçüde azalarak 1995 yılının sonlarında 300 dolar seviyelerine inmiştir. Bu olumsuz tablo Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi ile aşılmış, siyasi istikrarın sağlanması ve petrol antlaşmalarının yürürlüğe konulmasıyla birlikte pozitif büyüme süreci başlamıştır (Rzali, 2022).

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

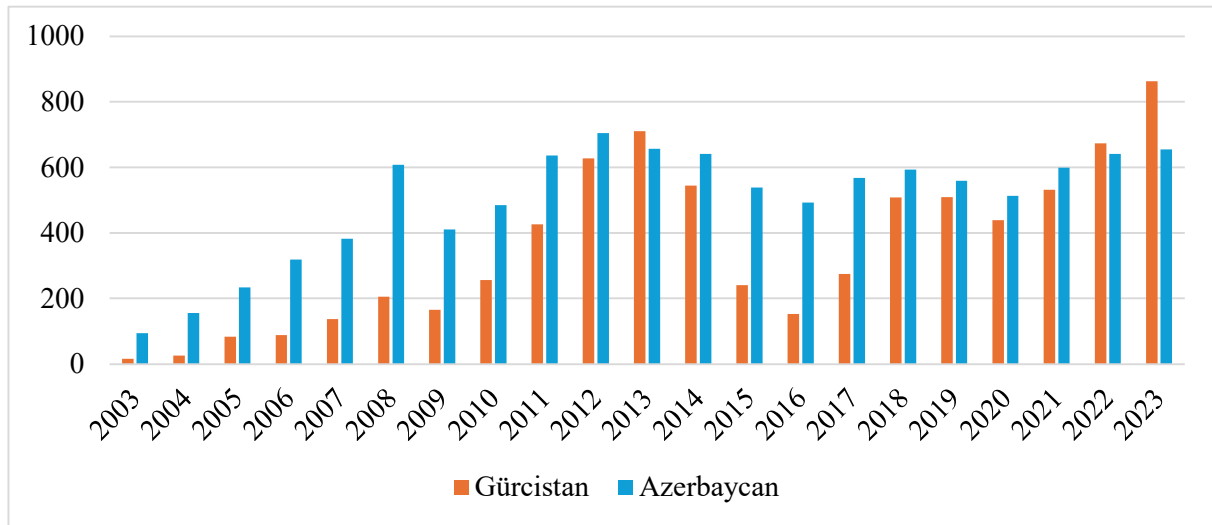
Tablo 4: Azerbaycan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2000-2020)

	Reel GSYH (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Cari işlemler Dengesi (%)
2000	11,1	1,8	11,8	-3,2
2001	9,9	1,5	10,9	-0,9
2003	10,2	2,2	9,2	-27,8
2005	28	9,7	7,3	1,3
2007	25	16,7	6,3	27,3
2009	9,3	1,5	5,7	23
2011	0,1	7,9	5,4	26
2013	5,8	2,4	5	16,5
2015	1,1	4	5	-0,4
2017	0,2	12,9	5	4,1
2019	2,5	2,6	4,8	9,1
2021	4,6	6,7	6	15,1

Kaynak: Worldbank (2023)

Tablo 4'te Azerbaycan ekonomisinin 2000-2021 temel makroekonomik göstergelerine yer verilmiştir. Bu kapsamda 2011 yılına kadar Azerbaycan ekonomisi yüksek büyüme göstermiştir. Enflasyonda tek haneli rakamlar görülmüş ve işsizlik oranları makul kabul edilecek seviyelerde seyretmiştir. Özellikle petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde Azerbaycan ekonomisi büyüme trendi yakalamıştır. Bunun tersi olarak petrol fiyatlarında yaşanan keskin düşüşler ekonomiyi daralma trendine sokmuştur. Bu husus Azerbaycan ekonomisini petrol gelirlerine bağımlı hale getirmiş, petrol dışı sektörlerde beklenen olumlu performans yakalanamamıştır.

Şekil 1: Azerbaycan-Gürcistan'ın Birbirleri ile Dış Ticareti (Milyon dolar)

Kaynak: Trademap (2023); GEOSTAT (2024) * 2008 yılına kadar hizmetler hariç

Şekil 1'de Azerbaycan ve Gürcistan'ın birbirleri ile yaptıkları dış ticaret verileri gösterilmiştir. Bu kapsamda bağımsızlıktan günümüze kadar olan süreçte dış ticaret hacmi önemli ölçüde

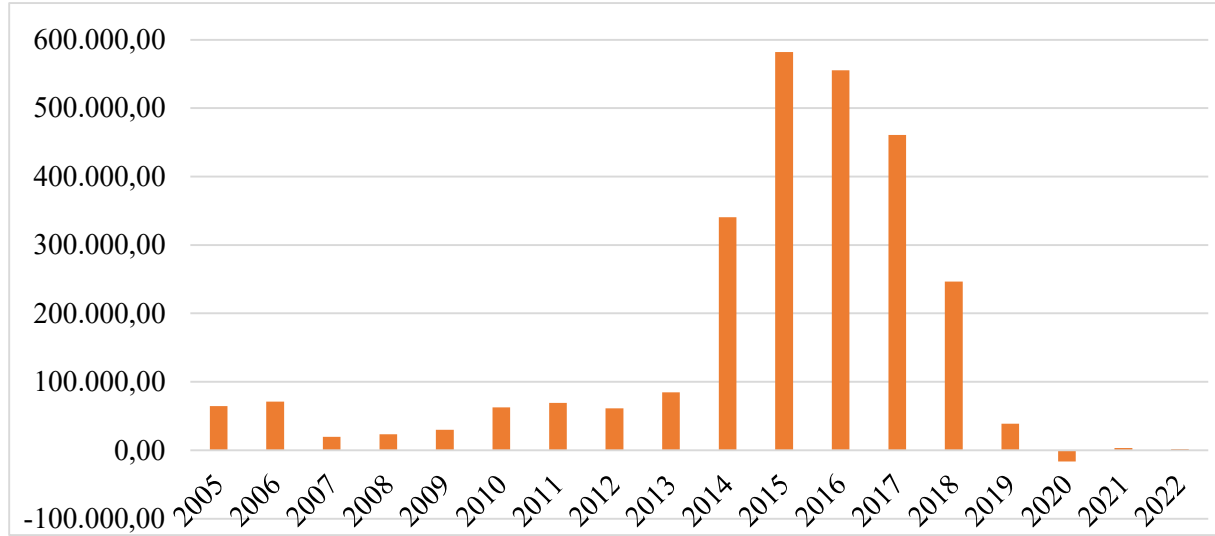
FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

artmıştır. 2003 yılında Azerbaycan'ın Gürcistan'a ihracatı 94 milyon dolar (hizmetler hariç) seviyelerindeyken 2005 yılında 233 milyon dolara (hizmetler hariç) 2023 yılında ise kayda değer şekilde artarak 655 milyon dolar seviyelerine yükselmiştir. Gürcistan'ın Azerbaycan'a yapmış olduğu ihracat ise ilk başlarda daha düşük seyretmiştir. 2003 yılında 10 milyon dolarken (hizmetler hariç) 2005 yılında 45 milyon dolara (hizmetler hariç) 2023 yılında 860 milyon dolar seviyelerine yükselmiştir. Gürcistan'ın Azerbaycan'a başlıca ihracatı çimento, lokomotifler ve diğer taşıtlar, mineral ve kimyasal gübreler, maden suyu, alkollü içecekler, cam ve cam ürünleri ve ilaçlardan oluşmaktadır. Azerbaycan ise Gürcistan'a petrol ve petrol ürünleri, doğalgaz, plastik ürünler, mobilya ve inşaat malzemeleri ihraç etmektedir.

2014 Nisan ayında Azerbaycan 2006 yılından önce üretilen araçlara ithalat yasağı ve yeni otomobillere tüketim vergisini artırmıştır. Bu husus 2014 yılından sonra iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin azalmasına katkıda bulunmuştur. 2017 yılından itibaren Gürcistan'dan Azerbaycan'a binek otomobil ihracı artmaya başlamıştır. Kısaca Şekil 1'den de görüldüğü üzere iki ülke büyüyen ticari ilişkilerin paralelinde birbirleri için önemli bir pazar hâline gelmiştir (Kadagishvili & Maisuradze, 2022: 61-62).

Şekil 2: Azerbaycan'dan Gürcistan'a Doğrudan Yabancı Yatırım (\$)

Kaynak: GEOSTAT (2024)

İki ülke arasındaki dış ticaret hacmindeki artışa benzer olarak doğrudan yabancı yatırımların seyri yıllar içerisinde yükselmiştir. Şekil 2'de Azerbaycan'dan Gürcistan'a doğrudan yabancı yatırımların seyri dolar bazında gösterilmiştir. Her iki ülke bakımından iktisadî ilişkileri geliştirmek, uluslararası rekabette daha güçlü konuma erişebilmek ve sosyoekonomik kalkınmayı güçlendirebilmek adına doğrudan yabancı yatırımların önemi giderek artmaktadır. Her iki ülke açısından stratejik konum, doğal kaynak potansiyeli ve ekonomik reform çabaları yabancı yatırımcıları çekmek açısından elzem olmaktadır. Gürcistan Ulusal İstatistik Ofisi'ne göre 2023 yılının üçüncü çeyreğinde Azerbaycan Gürcistan'a yatırım yapan ilk on ülke arasında yedinci sırada yer almıştır. İki ülke arasındaki elverişli yatırım ve iş ortamı iki ülke arasındaki yatırım iş birliğini kolaylaştıran hususlardır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Gürcistan Ulusal İstatistik Ofisi'ne göre 2008 küresel krizi ve Rusya-Gürcistan savaşının ardından Azerbaycan'dan Gürcistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırım hacmi giderek yükselmiştir. Özellikle 2014-2018 yılları arasında gerçekleşen yabancı yatırım ciddi ölçüde yükselmiştir. Azerbaycan'dan Şahdeniz doğalgaz boru hattının inşası için yapılan yatırımların bu yükselişte önemli payı olmuştur. 2018 yılından itibaren ise yatırımlar ciddi ölçüde düşüş trendine girmiştir. Doğrudan yabancı yatırımın azalmasının ana nedenleri arasında boru hattı projesinin tamamlanması ve bazı şirketlerdeki mülkiyetin yerleşik olmayan birimlerden yerleşik birimlere devredilmesi yer almıştır. Bu hususa ilaveten Covid-19 pandemisinin dünya genelinde yayılma göstermesi 2020 yılından sonra yatırımların azalmasının bir diğer nedeni olmuştur (Kadağışvili & Maisuradze, 2022: 67-68).

5. Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Rusya Faktörü

Rusların Güney Kafkasya'ya egemen olma politikaları 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Rusların güneye inme politikalarının bir sonucu olarak Güney Kafkasya'yı hakimiyeti altına almayı ana hedeflerinden biri hâline getirmiştir. 1550'li yıllarda Çarlık Rusya'sı Kazan ve Astrahan Hanlıklarını işgal etmiş, Hazar Denizine kadar uzanan Volga bölgesini hakimiyeti altına almıştır (Kanbolat, 2001: 166). Çarlık Rusya'sından bugüne gelinceye kadar geçen süreçte Ruslar; Ruslaştırma, Hristiyanlaştırma, bölme, etnik grupların yerlerini değiştirme, katliam ve şiddet, farklı etnik grupları bir araya toplayarak bir kargaşa ortamı yaratma gibi yayılcı ve böl-yönet stratejisine dayalı politikalar ile bölgeyi kutuplara ayırmıştır. Rusya'nın bu politikaları bölge halklarının toplumsal özelliklerine önemli ölçüde zarar vermiştir. Çarlık Rusya'sından günümüze kadar uygulanan Rus politikaları bölge halkında ağır travmalar yaratmış, bölge halklarında Rus karşıtlığını ateşlemiştir (Bingöl, 2013).

Çarlık Rusya'sı Güney Kafkasya'yı işgal etmek için uzun süreli bir çaba içerisinde olmuştur. Yüzyıllar süren bu mücadelenin neticesinde 19. Yüzyıl başlarında Çarlık Rusya'sı yayılcı hedefleri doğrultusunda Güney Kafkasya'yı işgal etmiştir. Böylece 16. yüzyıldan beri uğraş verdikleri Güney Kafkasya'yı ele geçirme arzuları 1828 yılı Türkmençay Antlaşması ile somut olarak gerçekleşmiştir. Rusya Güney Kafkasya bölgesinde yaklaşık iki asır hakimiyet sürmüştür. Bolşevik devriminin ardından 1918-1921 dönemlerinde Güney Kafkasya'da bağımsız devletler kurulsa da kısa sürede bu devletler Sovyetler Birliği hakimiyetine girmişlerdir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Güney Kafkasya ülkeleri Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız birer devlet kurmuşlardır (Bekirova, 2023: 28; Kanbolat, 2001: 166). Ardından Rusya Kafkasya'da İran ve Türkiye ile rekabet içerisinde olmuştur. Benzer olarak Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'nun bölgedeki hakimiyeti yükselmiştir. Oluşan güç boşluğunun etkisiyle Hazar enerji projeleri hususunda uluslararası aktörlerin rekabeti hız kazanmıştır. Rusya bu durumlar karşısında bölge üzerindeki hakimiyetini artırma çabası içerisine girmiştir (Dikkaya & Rzali, 2017: 350).

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsız birer devlet olmasının akabinde Rusya bu şoku atlatmaya çalışırken bölge ülkeleri ile ilgili politikalarını içeren bir doktrin yayınlarak bölgeye yönelik stratejilerini canlı tutma amacı gütmüştür. Rusya Federasyonu başkanı Boris Yeltsin tarafından Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte "*Rus*

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Dış Politikası” temelleri sunulmuştur. Bu belgede Rusya’nın eski Sovyetler Birliği ülkeleri üzerinde hâkim olma çabaları dile getirilmiştir. Bu minvalde BDT sınırları içinde ortak güvenlik ve askeri sistem inşa etmek esas konuyu oluşturmaktadır. Bu belgede BDT üyeleri “yakın çevre” olarak nitelendirilmiş, böylece Rus politikalarının dayanacağı temel argümanlar açığa kavuşmuştur. Bu doktrinde yakın çevre ülkelerinin iktisadî açıdan Rusya ile entegre olması gerektiği ve bölgede söz konusu tek ülkenin Rusya olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu belge her ne kadar Sovyetler Birliği yıkılsa da Rusya’nın Güney Kafkasya bölgesine yönelik politika ve hedeflerinin devam ettiğinin kanıtı olmuştur (Kanbolat, 2001: 167).

Yakın Çevre Doktrini ile bölge ülkeleri üzerinde çeşitli politikalar üretme amacına giren Rusya bu ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönetmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda Ermenistan ile stratejik ortaklık geliştiren Rusya, Azerbaycan ve Gürcistan ile ilişkilerinde bazı dönemlerde sıkıntılar yaşamıştır. Rusya bu bölgelerde etnik kaynaklı problemler çıkarmak, mevcut problemleri büyüterek istikrarsızlık sağlamak ve enerji projelerinin geliştirilmesini önlemek hedefinde olmuştur (Kasım, 2009).

Bu minvalde Azerbaycan ve Gürcistan ilişkilerinde Rusya faktörü siyasi, ekonomik ve stratejik boyutları içermektedir. Gürcistan ve Azerbaycan’ın NATO, AB ve Türkiye ile yakın ekonomik ve politik ilişkiler kurması Rusya’nın bölgedeki güvenlik ve ekonomik kaygılarının artmasına ve jeopolitik nüfuzunun azalma tehdidinde neden olmaktadır. Özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ve Güney Gaz Koridoru gibi projeler Rusya’nın bu alandaki tekeli baltalamakta bölgesel enerji arzı üzerindeki kontrollerini azaltmaktadır. Gürcistan, Azerbaycan ve Batı ülkeleri arasında ticari ortaklıklar ve yabancı yatırımlar yoluyla derinleşen ekonomik iş birliği, Rusya’nın bölgedeki ekonomik nüfuzunu tehdit etmektedir (Shriyev & Kakachia, 2013).

Bölgede Rusya faktörünü analiz etme noktasında Kafkasya bölgesine bütüncül bakmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Kuzey Kafkasya etnik profil itibariyle Güney Kafkasya ile yakın ilişki içerisindedir. Kafkas sıradağlarında meydana gelebilecek bir çatışmanın diğer tarafa önemli etkisi olacaktır. Bu paralelde Rusya’nın Kuzey Kafkasya’daki nüfuzuna yönelik tehdit Güney Kafkasya’daki etkisini zayıflatabilecektir (Vice versa). Böylelikle Azerbaycan ve Gürcistan ABD ve NATO ile yakınlaşma hususunda önemli avantajlar elde edebilecektir. Bu kapsamda Rusya faktörü Kafkasya açısından bütüncül bir görünüm yansıtmaktadır (Sapmaz, 2022: 259-260). Öyle ki Putin Çarlık Rusya’sı ve Sovyetler Birliği’nin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini belirterek bölgeye yönelik politikalarını pragmatist doğrultuda şekillendirmiştir. Böylelikle Çarlık Rusya’sı ve Sovyetler Birliği mirası olarak Kafkasya bölgesini arka bahçesi veya yakın çevresi olarak değerlendirmiştir. Bu minvalde Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ardından ABD ve NATO gibi Batılı faktörlerin Güney Kafkasya’daki artan gücünü kendisine yönelik tehdit olarak algılamıştır.

6. Sonuç

Gürcistan ve Azerbaycan, Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra bağımsızlıklarını kazanarak geçiş ekonomileri hâline gelmiştir. Bu dönemde, her iki ülke de ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan devletleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

bağımsızlıklarını pekiştirme, bağımsız, güçlü, batıyla entegre piyasa ekonomisi inşa etme ve Rus baskısını kırma gibi hususlarda ortak paydada buluşmuştur. Kapsamlı yapısal reformlar, özelleştirme süreci ve serbest piyasa ekonomisi prensiplerine uyum sağlama gibi adımlar, ekonomik gelişme ve sürdürülebilir büyüme hedefleri doğrultusunda atılmıştır. Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki dış ticaret hacmi, geçmiş yıllarda sürekli bir artış göstermiştir. Dış ticaretin artışı, ekonomik bağımlılığın güçlenmesine ve iş birliğinin derinleştirilmesine katkı sağlamıştır. Bu hususa ilaveten doğrudan yabancı yatırımlarda kayda değer artışlar yaşanmıştır.

Güney Kafkasya bölgesi, coğrafi konumu ve enerji kaynakları açısından büyük bir jeopolitik öneme sahiptir. Hem Gürcistan hem de Azerbaycan, enerji geçiş rotaları, limanlara erişim imkânı ve kara yolları üzerindeki stratejik konumlarıyla bölgenin önemli aktörleri hâline gelmiştir. Bu durum, bölge ülkeleri için ekonomik ve politik açıdan büyük fırsatlar sunmaktadır. Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ve politik bağlantılar, bölgesel iş birliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. İki ülke, enerji kaynaklarının ortak kullanımı, ticaretin artması, ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi ve yatırımların teşviki gibi alanlarda iş birliği yapmaktadır. Bu iş birliği hem Gürcistan hem de Azerbaycan'ın ekonomik büyüme, kalkınma ve uluslararası entegrasyon çabalarını desteklemektedir.

Gürcistan ve Azerbaycan, NATO ve Türkiye ile yakın iş birliği arayışında olmuşlardır. NATO üyeliği ve Türkiye'nin bölgeyle olan stratejik ilişkileri, Gürcistan ve Azerbaycan'ın güvenlik, savunma ve entegrasyon çabalarını desteklemiştir. Bu iş birliği, bölgesel istikrarın güçlendirilmesine ve ortak çıkarların korunmasına yönelik önemli adımlar olmuştur. Diğer taraftan Gürcistan ve Azerbaycan'ın ilişkilerinde Rusya faktörü önemli bir rol oynamaktadır. Rusya'nın bölgedeki politik etkisi ve çıkarları, iki ülkenin bağımsızlık, güvenlik ve dış ilişki stratejilerini etkilemektedir. Rusya'nın bölgedeki varlığı, Gürcistan ve Azerbaycan'ın NATO, AB ve Türkiye ile yakınlaşma çabalarını zorlaştırma ve bölgesel denge üzerinde etkili olabilme olasılıklarını taşımaktadır. Bu hususlara ek olarak iki ülke arasındaki geçmişten süregelen Borçalı gibi sınır problemleri, Azerbaycan'da yaşayan Gürcüler ve Gürcistan'da yaşayan Azerbaycanlılar arasında yaşanan ayrımcılık ve entegrasyon sorunları iki ülke arasındaki ilişkileri sekteye uğratma risklerini taşımaktadır.

Rus yayılmacılığının doğal bir sonucu olarak 19. yüzyılda Rusya (Gürcistan'ın Rus egemenliğine girmek istemesinin etkisiyle) Gürcistan'ı ilhak etmiş ardından (Azerbaycan hanlıklarının kendi içlerinde güç mücadelesi içinde olmasının etkisiyle) Azerbaycan'ı işgal etmiştir. Bolşevik devrimi ardından güç boşluğundan faydalanan Güney Kafkasya ülkeleri bağımsızlığını elde etse de Rusya bölge üzerindeki hedeflerinden vazgeçmeyerek tekrar Gürcistan ve Azerbaycan'ı işgal etmiştir. Fakat Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından bu ülkeler tekrar bağımsızlığını kazanmıştır. Geçmişte tecrübe edilen bu hususlar Azerbaycan ve Gürcistan devletlerinden birinin bağımsızlığını kaybetmesinin diğerinin de bağımsızlığına mâl olacağını göstermiştir. Bu yönüyle kaderdaş olan iki devlet kendi bağımsızlıkları ve bölgenin istikrarı açısından ortak paydada kalmaya devam etmelidir. Bu doğrultuda Azerbaycan ve Gürcistan arasında iş birliği ve dayanışmanın güçlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, jeopolitik avantajlar, ekonomik bağlantılar, dış ticaretin artışı, NATO ve Türkiye iş birliği gibi faktörlerle şekillenmektedir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Ancak Rusya'nın etkisi ve politik çıkarları, bu ilişkilerin karmaşıklığını ve sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Her iki ülkenin geçiş ekonomileri olarak yaşadığı zorluklar ve Rusya'nın bölgedeki etkisi, ilişkilerin doğasını etkileyen önemli faktörlerdir. Bu çerçevede, Gürcistan ve Azerbaycan'ın siyasi, ekonomik ve diplomatik bağımsızlıklarını güçlendirmek için çabaları, Rusya'nın bölgesel çıkarları ve etkileriyle dikkate alınmalıdır. Bu minvalde Gürcistan ve Azerbaycan, bölgesel istikrarı sağlamak, ekonomik büyümeyi desteklemek ve uluslararası entegrasyonlarını güçlendirmek için bu faktörleri dikkate almalı ve uygun stratejiler geliştirmelidir.

Kaynakça

- Ağacan, K. (2001). Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri. *Avrasya Dosyası*, 7(1), 317-333.
- Ajalova, G. (2020). *Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kazanmasından Sonraki Ekonomik Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Asker, A. (2015). Azerbaycan'da Ulus İnşasının Onay Aşaması (1918-1920) ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler. *Yeni Türkiye*, 536-546.
- Bekirova, B. (2023). Güney Kafkasya'nın Tarihi ve Jeopolitik Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Black Sea Journal of Public and Social Science*, 6(1), 27-32.
- Bingöl, O. (2013). Tarihsel Süreçte Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kontrol Stratejilerinde Geline Aşama: Başarısızlık ve Terör. *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar 2013(37), 137-158.
- Çelikpala, M. & Veliyev, C. (2015). Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye: Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği. *Center for International and European Studies*, 1-24.
- Çetin, N. (2021). Central Asian States Relations to Each Other (1991-2020). S. Yılmaz & M. Yorulmaz (Ed.), *The Changing Perspectives and 'New' Geopolitic of the Caucasus in the 21st Century*. Ankara: Astana Yayıncılık.
- Dikkaya, M. & Özyakışır, D. (2008). Developing Regional Cooperation Among Turkey, Georgia and Azerbaijan: Importance of Regional Projects. *Perceptions*, 13(1), 93-118.
- Dikkaya, M. & Rzali, S. (2017). Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Rusya Faktörü: Ekonomi Politik Bir Analiz. M. Dikkaya (Ed.), *Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye Cumhuriyetleri Ekonomi Politikliği Sektörel ve Bölgesel Analiz* (335-367). Ankara: Savaş Yayınları.
- Dikkaya, M. (2009). Orta Asya ve Kafkasya Bölgesinde Ekonomik Dönüşüm Süreci: Erken Dönem Analizi (1990-1995). *Orta Asya ve Kafkasya Dönüşüm Süreci ve Uluslararası Ekonomi Politik* (97-147). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Dikkaya, M. (2022). Türk Cumhuriyetlerinde Bağımsızlığın Otuz Yılı: Ekonomi Politik Bir Analiz. M. Dikkaya (Ed.), *Türk Cumhuriyetleri'nde Ekonomik Dönüşüm* (17-26). Ankara: Orion.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Federal Research Division Staff. (1995). *Armenia, Azerbaijan, and Georgia Country Studies*. G. E. Curtis, (Ed.) Washington: Bernan Associates.
- GEOSTAT. (2024). *External Trade Portal*. <https://ex-trade.geostat.ge/en>
- GEOSTAT. (2024). *Foreign Direct Investments*. <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/191/foreign-direct-investments>
- Gürcan, E. C. (2020). *Çok Kutuplulaşan Bir Dünyada Güney Kafkasya'nın Değişen Jeopolitiği*. https://www.academia.edu/44650032/%C3%87ok_kutuplula%C5%9Fan_bir_d%C3%BCnyada_G%C3%BCney_Kafkasyan%C4%B1n_de%C4%9Fi%C5%9Fen_jeopoliti%C4%9Fi
- Hasanov, A. (2013). *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*. İstanbul: Ötüken.
- İmanbeyli, V. (2016). Modern Dönemlerde Kafkaslarda İşbirliği Modelleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4(2), 224-253.
- İmanbeyli, V. (2020). Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (ADR) Dış Politikası ve Ali Merdan Topçubaşı. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 9(2), 227-245.
- Kanbolat, H. (2001). Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı. *Avrasya Dosyası*, 6(4), 165-179.
- Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. A. Aslanlı & C. Veliev (Edt.). Ankara: Uşak Yayınları.
- Kadagishvili, L. & Maisuradze, R. (2022). Impact of Regional Integration on Trade and Economic Cooperation-A Key Study of Georgia and Azerbaijan. *International Journal of Economic Sciences*, 11(2), 58-79.
- Minasian, S. (2014). Azerbaijan and Georgia: Asymmetrical Relations. *Central Asia and The Caucasus*, 15(2), 51-58.
- Paksadze, M. (2020). *Gürcistan-Azerbaycan İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Kurarak Bağımsız Olma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Paksoy, İ. (2020). *28 Mayıs 1918: Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin İlanı*. DİBACE: <https://www.dibace.net/uncategorized/28-mayis-1918-azerbaycan-demokratik-cumhuriyetinin-ilani/>
- Papava, V. (2006). The Political Economy of Georgia's Rose Revolution. *Orbis*, 50(4), 657-667.
- Rzali, S. (2022). Azerbaycan'da Bağımsızlığın Ekonomi Politikası: 1991-2020 Dönemi. M. Dikkaya (Ed.), *Türk Cumhuriyetleri'nde Ekonomik Dönüşüm* (27-48). Ankara: Orion.
- Sanikidze, G. (2022). The Regional Context. T. German, S. Jones & K. Kakachia (Ed.), *Georgia's Foreign Policy in the 21st Century*. BLOOMSBURY.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Sapmaz, A. (2022). Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası: Bütüncül Bakış. *Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD)*, 31(16), 257-278.
- Shriyev Z. & Kakachia, K. (2013). Bilateral Relations Across Multiple Sectors. *Azerbaijani-Georgian Relations: The Foundations and Challenges of the Strategic Alliance* (12-68). Bakü: SAM.
- Storm, K.-J. T. (2020). The 'Ultimate Toponym' and National Imaginaries in Georgia and Azerbaijan: Constraining Imaginaries of Borchali among Georgian Azeri-Turks. *Journal of Geography, Politics and Society*, 10(3), 16-28.
- Topçu, Ü. (2016). SSCB'nin Azerbaycan'ı İşgali. *Genç Kalemler Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 85-92.
- Trademap. (2023). *Trade Statistics for International Business Development*. https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c031%7c%7c268%7c%7cT%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1
- Worldbank. (2023). *World Development Indicators*.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Evaluation of the Performances of Development and Investment Banks with Entropy and Copras Methods: The Case of Turkey for the Period 2021-2022

Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Entropi ve Copras Yöntemleri ile Performanslarının Değerlendirilmesi: 2021-2022 Dönemi Türkiye Örneği

Ogün BAYKUŞ¹, Selahattin BEKTAŞ²

1. Giriş

Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde bankalar, finans sektörü içerisinde en önemli aracı kurumlardır. Piyasa odaklı finansal hizmetlere ilave olarak banka odaklı finansal sistemde de para ve sermaye piyasalarında gerçekleştirilen hizmetlerin birçoğuna bankacılık sistemi aracılık etmektedir. Bu durumda finansal sistemin temel yapıtaşı olan bankaların, gelişmekte olan ekonomilerde büyümeyi ve kalkınmayı desteklemede önemli bir unsur olduğu anlaşılmaktadır (Işık, 2020: 62). Makro ve mikro olarak ekonomik gelişmeyi destekleyen kalkınma ve yatırım bankaları, stratejik yatırım faaliyetlerine aracılık etmenin yanı sıra işletmelerin kapasite artışına ve bununla birlikte inovatif projelere yatırım yapmaları yönünde teknik, finansal açıdan destek sağlamaktadır. Bu iki banka türü ulusal kaynaklarla birlikte uluslararası piyasadaki gelen yatırımları katma değeri yüksek projelere aktarmak suretiyle ülke ekonomilerinin gelişmesine, istihdamın artmasına, bölgesel kalkınma arasındaki farkın azaltılmasına ve toplumsal refahın artmasına imkân sağlamaktadır (Özgür, 2021: 3207).

Kalkınma bankaları, az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmayı teşvik etme gayesiyle kurulan bankalardır. Mevduat kabul etmezler ve kaydi para yaratmazlar bu yönleriyle diğer bankalardan farklılık göstermektedirler (Arslan & Bora, 2022: 28). Kalkınma bankacılığı, fon sağlamak ve tasarrufları özendirme, yatırım girişimlerinde yatırımcılara teknik destek sağlamak, sanayi sektörü işletmelerini ve yatırımlarını finanse etmek, kaynakların uzun vadeli kalkınma planı çerçevesinde ve toplum yararına yatırımlara yönlendirmek ve bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farkını azaltmak amacıyla kurulmuş bankalardır. Kalkınma bankaları, temel amaç olarak marjinal tasarruf ve yatırımların düşük olması sebebiyle tasarrufları ve yatırımları mutlak olarak birbirinden izole etmeye yönelik bir politika benimsemektedir (MASAK, 2020: 11).

Yatırım bankacılığı, kalkınma bankalarının faaliyet gösterdiği alanlar dışında çalışan ve mevduat kabul etmeyen finansal araçlar olarak tanımlanabilir (Arslan & Bora, 2022: 28). Yatırım bankacılığı, uzun vadeli fon açığı olan firmaların menkul kıymet ihraç yöntemiyle, tasarruflarını menkul değerler aracılığıyla değerlendirmek isteyen gerçek ve tüzel kişiler arasında bir aracılık hizmeti sağlayarak, tasarrufların özel sektör tahvil ve hisse senetlerine kanallanmasına katkıda bulunan bankacılık türüdür. Bir ekonomide yatırım bankacılığının faaliyet gösterilmesi için gelişmiş sermaye piyasasına ihtiyaç duyulmaktadır (MASAK, 2020: 11). Ayrıca yatırım bankacılığı, (a) yüklenim ve danışmanlık hizmeti, (b) alım, satım ve

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, ogunbaykus@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, selahattin.bektas@karatay.edu.tr

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

aracılık, (c) varlık yönetimi gibi oldukça heterojen bir faaliyet çeşitliliğine sahiptir (Iannotta, 2010: 3).

Kalkınma ve yatırım bankaları, yeni yatırımlar için fizibilite yapılması ve uygun projeler oluşturulması, yatırımlara finansal destek sağlanması bununla birlikte menkul kıymet borsalarının gelişimine katkı sağlayan bankacılık türleridir. Kalkınma ve yatırım bankaları hukuksal ve mali açıdan büyük benzerliklere sahip olsa da işlevsel yönden amaçları, faaliyet konuları ve yaklaşımları birbirinden farklıdır (Koç vd., 2016: 228). Tablo 1’de kalkınma ve yatırım bankalarının temel farklılıkları gösterilmiştir.

Tablo 1: Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı Arasındaki Temel Farklılıklar

Kalkınma Bankacılığı	Yatırım Bankacılığı
Kamu sermayeli olarak kurulurlar.	Genel olarak özel sermayeli olarak kurulurlar.
Gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösterirler.	Genellikle sermaye piyasasının gelişmiş olduğu ülkelerde faaliyet gösterirler.
Kalkınma bankalarında temel amaç kâr elde etmek değildir. Kâr sağlamak ikincil amaçtır.	Yatırım bankalarının temel amacı kâr sağlamaktır.
İşletmelere orta ve uzun vadeli kredi desteği sağlarlar.	İşletmelere doğrudan fon sağlamak yerine, öz sermaye veya borçlanma senetleri ihraç ederek, sermaye piyasalarından uzun dönemli finansal kaynak sağlamalarına aracılık eder.
Ekonomik kalkınma etkisi büyük olan sektörler üzerinde (Teknoloji, İmalat vb.) işlevseldir.	İşlevleri genellikle mikro (işletme/kurum bazlı) ölçeklidir.
Kaynak olarak bankaların öz sermayelerini, yönetimi kendilerine devredilmiş fonları ve alınan iç ve dış kaynaklı kredileri kullanırlar.	Kaynaklarını sermaye piyasalarından sağlarlar.
Temel amaç reel sektörün finanse edilmesidir.	Sermaye piyasalarında aracılık rolü üstlenirler.

Kaynak: Bektaş (2022: 21); Hazar & Babuşçu (2019: 59)

Tablodan da anlaşılacağı gibi kalkınma ve yatırım bankaları özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde hem makro hem de mikro boyutta yatırımların işlevsellik kazanması, fon açığı olan işletmelere fon sağlanması, yatırımcılara teknik destek sağlanması gibi önemli konularda aracılık görevi görerek sürdürülebilir kalkınmada kilit rol oynamaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de faaliyet gösteren kalkınma ve yatırım bankalarının performanslarının analiz edilmesi ve bu doğrultuda her iki bankacılık türünün istatistiksel olarak karşılaştırılması oldukça önemli bir konu haline gelmektedir.

Bu çalışmada kalkınma ve yatırım bankaları Entropi ve Copras yöntemleriyle karşılaştırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümü giriş ve kavramsal çerçeve üzerine yoğunlaşmaktadır. İkinci bölümde ilgili literatür, özet tablo şeklinde sunulmuştur. Üçüncü bölümde ise veri seti, yöntem ve analiz sonuçları tablolar yardımıyla değerlendirilmiştir. Son kısımda ise genel değerlendirme ve sonuç yer almaktadır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

2. Literatür Taraması

Tablo 2’de kalkınma ve yatırım bankacılığının performanslarını inceleyen literatür tablo olarak gösterilmiştir. Literatür, kalkınma ve yatırım bankalarının performansını karşılaştıran analizlerin yanında, bankacılık sektöründe Entropi ve COPRAS yöntemleri kullanılarak yapılan performans karşılaştırmalarını da konu alan iki yönlü bir perspektifte sunulmuştur.

Tablo 2: Literatür Özeti

Yazar	Dönem	Konu	Yöntem	Sonuç
Agustin (2013)	1995-2006	Endonezya’da faaliyet gösteren kalkınma bankalarının performansları özel ve federal devlet bankaları ile karşılaştırılmıştır.	Uygun Bağımsız “T” Testi	Kalkınma bankaları ROA açısından devlet veya özel bankacılık sektörüne kıyasla daha iyi performans sergilemektedir. Devlet bankaları en yüksek ROE’ye sahipken, kalkınma bankaları ve devlet bankalarının ROE oranı özel bankalara kıyasla önemli ölçüde yüksektir.
İlahı vd. (2014)	2009-2013	2014 yılı kredi notu bazında Pakistan’da bulunan ilk on yatırım bankasının finansal performansları incelenmiştir.	Finansal Oran Teknikleri	Finansal oranlar ROA, ROE, yönetim giderlerinin vergi öncesi kara oranı ve sermaye oranı değiştiğinde bankaların performans sıralamasının değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.
Koç vd. (2016)	2002-2012	Türkiye’de sermaye sahiplik göre devlet, özel teşebbüs ve yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının finansal performansları ve performans sürekliliği analiz edilmiştir.	EKK, Engel Granger Nedensellik Analizi, Johansen Eş Bütünleşme Testi.	ROA ve ROE’ye göre yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları grubu kamu ve özel sermayeli bankalara göre uzun dönemli performanslarında süreklilik göstermiştir.
Karataş & Akhisar (2017)	2011-2015	Uzman görüşlerine ve ilgili literatüre dayalı olarak 6 özel sektöre ait kalkınma ve yatırım bankasının finansal performansları incelenmiştir.	Analitik Ağ Prosesi (ANP)	Özellikle ilk 3 yılda kamu bankaları olan Türk Sınai Kalkınma Bankası AŞ ve İstanbul Takas ve Saklama Bankası AŞ’nin ilk iki sırada özel bankalar olan Aktif Yatırım Bankası AŞ ve GSD Yatırım Bankası AŞ’nin son iki sırada olduğu sonucuna varılmıştır.
Ömürbek vd. (2017)	2015	Büyük ölçekli bankaların sürdürülebilirlik performansları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.	Entropi, ARAS, MOOSRA ve COPRAS	Performans değerlendirilmesinde kullanılan üç yöntemde de Ziraat Bankası’nın 1. sırada yer aldığı tespit edilmiştir.
Topak & Çanakçıoğlu (2019)	2017	Türkiye’de hizmet veren mevduat bankalarının finansal performansları analiz edilmiştir.	Entropi ve COPRAS	Sektördeki büyük bankaların (Ziraat Bankası, İş Bankası ve Garanti Bankası) en iyi performansla sahip bankalar olduğu belirlenmiştir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Şenel & Şekeroğlu (2019)	2013-2017	Türkiye'de 2013-2017 yılları arasında faaliyette bulunan kalkınma ve yatırım bankalarının performanslarını analiz edilmiştir. (göreceli etkin skorları hesaplanmaya çalışılmıştır).	Veri Zarflama Analizi	2013-2015 döneminde yatırım ve kalkınma bankalarının birçoğunun etkinlik gösterdiği ve etkinsiz olan bankaların ise özellikle 2016 yılı itibarıyla etkinlik skorlarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Işık (2020)	2014-2018	Türkiye'deki kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının performanslarını değerlendirilmiştir.	SD, MABAC, WASPAS	Türk Eximbank incelenen dönemler arasında en yüksek performans gösteren bankadır.
Özgür (2021)	2009-2019	Türk bankacılık sektöründe 3'ü kamu, 6'sı özel toplam 9 kalkınma ve yatırım bankasının performansları analiz edilmiştir.	CAMELS	CAMELS gösterge değerlerine göre kalkınma ve yatırım bankalarının bir kısmı incelenen periyotlarda pozitif değerler, bir kısmı negatif değerler diğerleri ise belirli yıllarda pozitif ve negatif değerler aldığı tespit edilmiştir.
Sakarya & Gürsoy (2021)	2010-2020	XBANK Endeksi'nde yer alan ticari bankaların finansal performansları analiz edilmiştir.	Entropi Temelli COPRAS ve ARAS	İncelenen bankaların finansal performans sıralamalarının her iki yöntemde de farklılık göstermediği görülmüştür.
Karadağ Ak vd. (2022)	2010-2019	Türkiye'deki kalkınma ve yatırım bankalarının performansları analiz edilmiştir.	ARAS temelli performans değerlendirilmesi	Performans değerlendirmesine göre Diler ve Merrill Lynch Yatırım Bankası ilk iki sırada yer alırken, TSKB (Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş) ile Aktif Yatırım Bankası'nın son iki sırayı paylaştığı tespit edilmiştir.
Arslan & Bora (2022)	2015-2020	Türkiye'de yerleşik olan kalkınma ve yatırım bankalarının özkaynak karlılığı bileşenlerine göre performansları incelenmiştir.	Özkaynak Bileşenleri Karlılığı Yöntemi	2015-2020 periyodunda kalkınma ve yatırım bankalarının mevduat bankalarına göre daha yüksek karlılıklar elde ettiği, ancak mevduat bankalarının öz kaynak çarpanının daha yüksek olduğu sonucu varılmıştır.
Öksüzkaya & Atan (2022)	2016-2021	Türkiye'deki kalkınma ve yatırım bankaları finansal performanslarına göre sıralanmıştır.	CRITIC ve MABAC	2016-2021 periyodu arasında belirlenen kriterlere göre en iyi performans gösteren bankaların Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası; en kötü performans gösteren bankanın ise İlbank (İller Bankası) olduğu tespit edilmiştir.
Yurttadur vd. (2022)	2017-2021	Türkiye'deki katılım bankaları ve mevduat bankalarının finansal performansları karşılaştırılmıştır.	Entropi ve COPRAS	Katılım bankalarının ve mevduat bankalarının performanslarını arttırdığı ve her iki bankacılık türünde performans sıralamalarının aynı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Erdoğan (2023)	2015- 2021	Türkiye’de faaliyet gösteren 11 kalkınma ve yatırım bankasının performanslarını incelemiştir.	TOPSİS	Çalışmaya konu olan kalkınma ve yatırım bankaları incelenen dönem arasında performans olarak değişkenlik gösterdiği fakat genel olarak en iyi performansa sahip bankaların İller Bankası ve Diler Yatırım Bankası’nın olduğu sonucuna varılmıştır.
-------------------	---------------	---	--------	--

Literatüre genel olarak bakıldığında bu iki bankacılık türünün performanslarını inceleyen çalışmaların sıklığı (literatürün olgunlaşma aşamasında olduğu) göze çarpmaktadır. Bu bağlamda mevcut çalışmada literatüre farklı bir perspektiften bakmaya yarayacak iki yöntem (Entropi ve Copras) kullanılarak kalkınma ve yatırım bankalarının performansları incelenmiştir.

Kalkınma ve yatırım bankacılığının performanslarını karşılaştıran ilgili literatürde, bu iki bankacılık türünün performanslarının incelenen yıllar ve kullanılan kriterlere bağlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Örneğin; Karataş & Akhisar (2017), 2011-2015 dönemi inceleyen çalışmalarında en iyi performans gösteren ilk iki bankanın TSKB A.Ş. ve İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş. olduğunu tespit ederken; Karadağ Ak vd. (2022), 2010-2019 dönemini inceleyen çalışmalarında en iyi performans sergileyen ilk iki bankanın Diler ve Merrill Lynch Yatırım Bankası olduğunu tespit etmiştir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren kalkınma ve yatırım bankalarının 2021-2022 periyodu arasındaki performanslarının Entropi ve Copras yöntemleri ile belirlenmesidir. Analizde 2020-2021 periyodu arasında kullanılan performans ölçüm kriterleri, diğer bir ifade ile veri setinin tamamı her bir bankanın kendi web sitesinde yayınladığı faaliyet ve bağımsız denetim raporlarından elde edilmiştir.

Türkiye Bankalar birliğinin 2022 verilerine göre, Nisan 2022 itibariyle Türk bankacılık sektöründe bankacılık faaliyetlerini yürüten 16 adet kalkınma ve yatırım bankası bulunmaktadır. Çalışmaya 11 yatırım ve kalkınma bankası dâhil edilmiştir. Analiz yöntemleri olarak kriterlerin ağırlıklarının hesaplanmasında Entropi, performans sıralaması hesaplamasında ise Copras yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada, 2021-2022 dönemini içeren verilerle yapılan analiz sonuçları, tablolar halinde mukayeseli olarak ele alınmıştır. Kalkınma ve yatırım bankalarının performans analizi yapılırken, altı adet kriterden yararlanılmıştır. Söz konusu kriterler ise şunlardır:

- o Faiz Gelirleri (Y1)
- o Toplam Aktifler (Y2)
- o Özkaynaklar (Y3)
- o Personel Giderleri (Y4)
- o Krediler (Kullandırılan Krediler) (Y5)
- o Dönem Net Kârı/Zararı (Y6)

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Karar alternatiflerinin seçiminde kriter yönünün analiz için önemli olması sebebiyle belirlenen altı adet kriterin beş adedinin yönü maksimum, bir adedinin ise minimum olarak belirlenmiştir. Tablo 3'te analize dâhil olan kalkınma ve yatırım bankaları gösterilmiştir.

Tablo 3: Analize Dâhil Edilen Yatırım ve Kalkınma Bankaları

1	İlbank A.Ş. (KVYTRM1)	KAMU
2	Türk Eximbank A.Ş. (KVYTRM2)	
3	Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş. (KVYTRM3)	
4	Aktif Yatırım Bankası A.Ş. (KVYTRM4)	ÖZEL
5	D Yatırım Bankası A.Ş. (KVYTRM5)	
6	Diler Yatırım Bankası A.Ş. (KVYTRM6)	
7	GSD Yatırım Bankası A.Ş. (KVYTRM7)	
8	İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş. (KVYTRM8)	
9	Nurol Yatırım Bankası A.Ş. (KVYTRM9)	
10	TSKB A.Ş. (KVYTRM10)	
11	Pasha Yatırım Bankası A.Ş. (KVYTRM11)	

Kaynak: <https://www.tbb.org.tr/tr>

3.1. Entropi Yöntemi

Entropi yöntemi sıklıkla kullanılan objektif kriter ağırlık ÇKKV grubunda yer alan bir kriter ağırlıklandırma yöntemidir. Bu yöntem beş aşamadan meydana gelmektedir (Işık, 2019: 93-94; Ayçin & Orçun, 2019: 181).

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması:

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix}, i = 1,2,3, \dots, m \text{ ve } j = 1,2,3, \dots, n \quad (1)$$

x_{ij} : i . alternatifin j . kritere göre başarı derecesini belli etmektedir.

2. Aşama: Karar Matrisinin Normalize Hale Getirilmesi:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max_{ij}}, i = 1,2,3, \dots, m \text{ ve } j = 1,2,3, \dots, n \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{\min_{ij}}{x_{ij}}, \min_{ij} \neq 0 \text{ ve } i = 1,2,3, \dots, m \text{ ve } j = 1,2,3, \dots, n \quad (3)$$

3. Aşama: Entropi Değerlerinin Belirlenmesi:

$$e_j = -k \sum_{i=1}^n r_{ij} * \ln(r_{ij}), i = 1,2,3, \dots, m \text{ ve } j = 1,2,3, \dots, n \quad (4)$$

Bu aşamada; $k = \ln(n)^{-1}$ entropi kat sayısını, r_{ij} normalize edilmiş değerleri, e_j ise entropi değerlerini temsil etmektedir.

4. Aşama: Farklılaşma Derecelerinin (d_j) Hesaplanması:

$$1 - e_j, i = 1,2,3, \dots, m \text{ ve } j = 1,2,3, \dots, n \quad (5)$$

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

5.Aşama: Entropi Ağırlık Değerlerinin Belirlenmesi:

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{i=1}^n (d_j)}, \sum_{j=1}^n (w_j) = 1, j = 1,2,3 \dots, n \quad (6)$$

3.2. Copras Yöntemi

COPRAS yöntemi, önem dereceleri ve fayda derecelerine göre alternatifleri sıralayan bir ÇKKV yöntemidir. Nicel ve nitel kriterlerin değerlendirilmesine olanak sağlayan yöntem, alternatiflerin tam sıralamasını elde edilmesini sağlayan bir yöntemdir. Söz konusu yöntem altı aşamadan oluşmaktadır (Ayçin & Çakın, 2019: 254):

1.Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması:

$$D = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ A_3 \\ \dots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} A_{11} & A_{12} & A_{13} & \dots & A_{1n} \\ A_{21} & A_{22} & A_{23} & \dots & A_{2n} \\ A_{31} & A_{32} & A_{33} & \dots & A_{3n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ A_{m1} & A_{m2} & A_{m3} & \dots & A_{mn} \end{bmatrix} \quad (7)$$

2.Aşama: Karar Matrisinin Normalize Hale Dönüştürülmesi:

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \forall i = 1,2, \dots, n \quad (8)$$

3.Aşama: Ağırlıklı Normalize Matrisin Elde Edilmesi:

$$D' = [d_j] = x_{ij}^* * w_j \quad (9)$$

4.Aşama: Ağırlıklı Normalize İndekslerin Toplanması: Denklem (10-11) yardımı ile hesaplanır:

$$S_{i+} = \sum_{j=1}^k d_{ij} \quad (10)$$

$$S_{i-} = \sum_{j=k+1}^n d_{ij} \quad (11)$$

Burada S_{i+} fayda yönlü kriterler için ağırlıklı normalize matris değerlerinin toplamını temsil ederken, yine burada S_{i-} ise, maliyet yönlü kriterler için ağırlıklı normalize matris değerlerinin toplamını temsil eder.

5.Aşama: Alternatifler İçin Göreceli Önem Düzeyinin (Q_i) Belirlenmesi:

Denklem (12) ile Q_i değerleri tüm alternatifler için hesaplanır. En büyük olan alternatif en iyi alternatiftir. (Q_{max})

$$Q_i = S_{i+} + \frac{\sum_{i=1}^m S_{i-}}{S_{i-} * \sum_{i=1}^m \frac{1}{S_i}} \quad (12)$$

6.Aşama: Tüm Alternatifler İçin Performans İndeksinin Hesaplanması:

Denklem (13)'den hareketler bütün alternatifler için performans indeks skoru hesaplanır. $P_i = 100$ değerinin bulan alternatif en iyi alternatif olarak değerlendirilir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

$$P_i = \frac{Q_i}{Q_{max}} * 100 \quad (13)$$

3.3. Analiz Sonuçları

Çalışmanın analizlerini gerçekleştirmek için 2021-2022 kapsamında verilerin olduğu ve çok kriterli karar verme yöntemlerinin karar matrisinin oluşturulması gerekmektedir. Söz konusu matris diğer adımları gerçekleştirmek için analizin başlangıç noktası şeklinde ifade edilebilir. Analize konu olan yatırım ve kalkınma bankalarının 2021-2022 dönemine ait verilerden oluşturulan karar matrisleri Tablo 4 ve 5'te gösterilmiştir.

Tablo 4: 2021 Dönemi Entropi Yöntemi İçin Oluşturulan Karar Matrisi

Yön	+	+	+	-	+	+
2021	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6
KVYTRM1	5.317.473	62.935.996	28.381.473	589.427	33.947.835	2.655.536
KVYTRM2	7.190.739	322.377.480	14.550.311	300.661	288.125.056	3.106.517
KVYTRM3	2.220.127	48.380.730	4.463.364	93.757	37.483.219	813.924
KVYTRM4	3.053.895	34.482.593	2.862.107	198.779	14.965.681	696.063
KVYTRM5	36.025	400.249	225.693	24.072	200.489	10.494
KVYTRM6	27.764	230.799	190.696	5.215	103.534	26.497
KVYTRM7	82.164	820.460	382.362	13.268	785.783	77.951
KVYTRM8	826.002	45.024.011	3.236.902	118.907	573.749	890.757
KVYTRM9	657.555	7.055.073	2.330.685	35.215	3.271.182	191.143
KVYTRM10	4.675.202	86.092.535	7.021.766	219.201	64.120.513	1.081.109
KVYTRM11	219.309	3.562.553	606.980	28.442	2.216.450	47.125

Kaynak: <https://www.tbb.org.tr/tr>

Tablo 4'te ve 5'te performans analizi yapılması için hazırlanan kriterlerin ve alternatiflerin yer aldığı ait karar matrisleri³ gösterilmiştir.

³ Karar matrislerinde yer alan "+" maksimum, "-" minimumu ifade etmektedir. Karar matrisleri burada yer aldığı için Copras yöntemi için tekrar verilmeyecektir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 5: 2022 Dönemi Entropi Yöntemi İçin Oluşturulan Karar Matrisi

Yön	+	+	+	-	+	+
2022	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6
KVYTRM1	6.871.460	92.821.750	35.414.239	1.083.503	45.687.549	3.361.442
KVYTRM2	17.232.240	346.036.720	23.750.636	582.029	305.612.006	6.232.480
KVYTRM3	6.493.201	91.598.152	6.843.382	209.765	60.340.295	1.691.368
KVYTRM4	5.545.506	48.724.775	5.125.433	367.264	18.338.681	1.900.416
KVYTRM5	166.537	1.161.351	246.196	24.072	641.198	18.205
KVYTRM6	31.171	297.798	201.486	9.181	154.052	10.774
KVYTRM7	136.335	980.387	539.478	21.422	864.554	157.591
KVYTRM8	1.686.940	85.804.572	4.516.938	232.311	6.681.206	1.732.121
KVYTRM9	2.075.660	17.454.341	813.966	73.207	3.270.375	1.458.332
KVYTRM10	10.374.234	117.621.660	12.992.456	436.065	80.930.195	3.980.412
KVYTRM11	454.306	6.155.855	815.762	56.264	3.379.137	203.873

Kaynak: <https://www.tbb.org.tr/tr>

Analizin ilk aşamasında kriterler Entropi ile ağırlıklandırılmıştır. Entropi yönteminin ilk adımında Tablo 6 ve 7’de oluşturulan karar matrisleri, eşitlik (2) yardımıyla normalize edilerek oluşturulmuştur.

Tablo 6: 2021 Dönemine Ait Normalize Karar Matrisi

Yön	+	+	+	-	+	+
2021	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6
KVYTRM1	0,219	0,103	0,442	0,362	0,076	0,277
KVYTRM2	0,296	0,527	0,226	0,185	0,646	0,324
KVYTRM3	0,091	0,079	0,069	0,058	0,084	0,085
KVYTRM4	0,126	0,056	0,045	0,122	0,034	0,073
KVYTRM5	0,001	0,001	0,004	0,015	0,000	0,001
KVYTRM6	0,001	0,000	0,003	0,003	0,000	0,003
KVYTRM7	0,003	0,001	0,006	0,008	0,002	0,008
KVYTRM8	0,034	0,074	0,050	0,073	0,001	0,093
KVYTRM9	0,027	0,012	0,036	0,022	0,007	0,020
KVYTRM10	0,192	0,141	0,109	0,135	0,144	0,113
KVYTRM11	0,009	0,006	0,009	0,017	0,005	0,005

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları.

Tablo 6’da 2021 yılına ait normalize edilmiş karar matrisi yer almaktadır. Normalize işlemi karar matrisinde bulunan elemanların (0-1 arasında) standardize edilmesi işlemidir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 7: 2022 Dönemine Ait Normalize Karar Matrisi

Yön	+	+	+	-	+	+
2022	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6
KVYTRM1	0,135	0,115	0,388	0,350	0,087	0,162
KVYTRM2	0,337	0,428	0,260	0,188	0,581	0,300
KVYTRM3	0,127	0,113	0,075	0,068	0,115	0,082
KVYTRM4	0,109	0,060	0,056	0,119	0,035	0,092
KVYTRM5	0,003	0,001	0,003	0,008	0,001	0,001
KVYTRM6	0,001	0,000	0,002	0,003	0,000	0,001
KVYTRM7	0,003	0,001	0,006	0,007	0,002	0,008
KVYTRM8	0,033	0,106	0,049	0,075	0,013	0,083
KVYTRM9	0,041	0,022	0,009	0,024	0,006	0,070
KVYTRM10	0,203	0,145	0,142	0,141	0,154	0,192
KVYTRM11	0,009	0,008	0,009	0,018	0,006	0,010

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları.

Tablo 7’de 2022 yılına ait normalize edilmiş karar matrisi yer almaktadır. Bir sonraki aşamada, eşitlik (3) yardımı ile Tablo 6 ve 7’de oluşturulan normalize karar matrisinin değerleri (Pij) çarpılarak toplanmıştır. Eşitlik (3)’de yer alan başka bir değerde “k” değeridir⁴. Bu değer, karar alternatiflerinin doğal logaritması alınarak hesaplanmaktadır. Yapılan hesaplamayla ortaya çıkan Entropi değerleri Tablo 8 ve 9’da gösterilmiştir.

Tablo 8: 2021 Dönemine Ait Entropi Değerleri

Yön	+	+	+	-	+	+
2021	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6
KVYTRM1	-0,332	-0,234	-0,361	-0,368	-0,196	-0,356
KVYTRM2	-0,360	-0,337	-0,336	-0,312	-0,282	-0,365
KVYTRM3	-0,219	-0,201	-0,185	-0,164	-0,208	-0,209
KVYTRM4	-0,261	-0,162	-0,139	-0,257	-0,114	-0,190
KVYTRM5	-0,010	-0,005	-0,020	-0,062	-0,003	-0,007
KVYTRM6	-0,008	-0,003	-0,017	-0,018	-0,002	-0,016
KVYTRM7	-0,019	-0,009	-0,030	-0,039	-0,011	-0,039
KVYTRM8	-0,115	-0,192	-0,151	-0,191	-0,009	-0,221
KVYTRM9	-0,098	-0,051	-0,120	-0,083	-0,036	-0,078
KVYTRM10	-0,317	-0,276	-0,242	-0,270	-0,279	-0,246
KVYTRM11	-0,042	-0,030	-0,044	-0,071	-0,026	-0,026

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları.

Tablo 8-9’da normalize karar matrisi elemanlarının da dâhil edilerek eşitlik (3) yardımıyla hesaplanan 2022 yılına ait entropi değerleri görülmektedir.

⁴ Çalışmanın analizinde 2021 ve 2022 yılı için on bir adet kalkınma ve yatırım bankası yer almaktadır. $k=(\ln(m)-1)$ aracılığıyla, 2021 ve 2022 yılı için $k=(\ln(11))-1=0,4170$ olarak hesaplanmıştır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 9: 2022 Dönemine Ait Entropi Değerleri

Yön	+	+	+	-	+	+
2022	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6
KVYTRM1	-0,270	-0,248	-0,367	-0,367	-0,212	-0,295
KVYTRM2	-0,367	-0,363	-0,350	-0,314	-0,315	-0,361
KVYTRM3	-0,262	-0,247	-0,194	-0,182	-0,248	-0,204
KVYTRM4	-0,241	-0,169	-0,162	-0,253	-0,117	-0,219
KVYTRM5	-0,019	-0,009	-0,016	-0,038	-0,008	-0,006
KVYTRM6	-0,005	-0,003	-0,014	-0,017	-0,002	-0,004
KVYTRM7	-0,016	-0,008	-0,030	-0,034	-0,011	-0,037
KVYTRM8	-0,113	-0,238	-0,149	-0,194	-0,055	-0,207
KVYTRM9	-0,130	-0,083	-0,042	-0,089	-0,032	-0,187
KVYTRM10	-0,324	-0,280	-0,278	-0,276	-0,288	-0,317
KVYTRM11	-0,042	-0,037	-0,042	-0,073	-0,032	-0,045

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları.

Entropi değerleri elde edildikten sonra eşitlik (4) yardımıyla performans belirlemede kullanılacak olan kriterler için önem ağırlıkları hesaplanmıştır.

Tablo 10: 2021-2022 Dönemi İçin Hesaplanan Kriter Önem Ağırlıkları

	Faiz Gelirleri	Toplam Aktifler	Öz Kaynaklar	Personel Giderleri	Krediler	Dönem Net Kâr/Zarar
1/ln(m)	0,4170					
E _j	0,7454	0,7033	0,6856	0,7667	0,5512	0,7852
D _j	0,2546	0,2967	0,3144	0,2333	0,4488	0,2148
W _j	0,144	0,168	0,178	0,132	0,255	0,122
Sıralama	4	3	2	5	1	6

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları.

2021-2022 dönemi kapsamında belirlenen kriterlerin ağırlıkları Tablo 10'da büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. 2021 ve 2022 yıllarında ilk üç önemli kriter; sırasıyla Krediler, Öz Kaynaklar ve Toplam Aktifler olarak belirlenmiştir. Entropi yöntemi ile kriterlerin önem ağırlıklarının dereceleri belirlendikten sonra araştırmanın performans belirlenmesi adına ilk adım tamamlanmıştır. Araştırmanın analiz kapsamının ikinci adımında ise Copras yöntemi ile kalkınma ve yatırım bankalarının performansları hesaplanıp sıralanmıştır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 11: 2021 Dönemine Ait Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

Yön	+	+	+	-	+	+
2021	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6
KVYTRM1	0,029	0,020	0,071	0,043	0,020	0,038
KVYTRM2	0,039	0,101	0,036	0,022	0,169	0,044
KVYTRM3	0,012	0,015	0,011	0,007	0,022	0,012
KVYTRM4	0,016	0,011	0,007	0,015	0,009	0,010
KVYTRM5	0,000	0,000	0,001	0,002	0,000	0,000
KVYTRM6	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
KVYTRM7	0,000	0,000	0,001	0,001	0,000	0,001
KVYTRM8	0,004	0,014	0,008	0,009	0,000	0,013
KVYTRM9	0,004	0,002	0,006	0,003	0,002	0,003
KVYTRM10	0,025	0,027	0,017	0,016	0,038	0,015
KVYTRM11	0,001	0,001	0,002	0,002	0,001	0,001

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları.

Tablo 11 ve 12’de ağırlıklandırılmış normalize karar matrisleri yer almaktadır. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisleri, karar matrisinin elemanları normalleştirildikten sonra entropi yönteminden elde edilen ağırlıkların entegre edilip çarpılması şeklinde elde edilmektedir.

Tablo 12: 2022 Dönemine Ait Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

Yön	+	+	+	-	+	+
2022	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6
KVYTRM1	0,019	0,019	0,069	0,046	0,022	0,020
KVYTRM2	0,049	0,072	0,046	0,025	0,148	0,037
KVYTRM3	0,018	0,019	0,013	0,009	0,029	0,010
KVYTRM4	0,016	0,010	0,010	0,016	0,009	0,011
KVYTRM5	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000
KVYTRM6	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
KVYTRM7	0,000	0,000	0,001	0,001	0,000	0,001
KVYTRM8	0,005	0,018	0,009	0,010	0,003	0,010
KVYTRM9	0,006	0,004	0,002	0,003	0,002	0,009
KVYTRM10	0,029	0,024	0,025	0,019	0,039	0,023
KVYTRM11	0,001	0,001	0,002	0,002	0,002	0,001

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları.

Copras yönteminin bu aşamasında, hesaplanan ağırlıklandırılmış normalize matris değerlerinin ağırlıklandırılmış normalize indeks değerleri toplanması gerekmektedir. Bu aşamada söz konusu yöntemde bulunan eşitlik (4) yardımı ile fayda yönlü kriterler ve eşitlik (5) yardımı ile maliyet yönlü kriterlerin değerleri elde edilmiştir.

Yöntemin son aşamasında, her bir karar alternatifi için göreceli önem düzeyi olan (Qi) değerleri eşitlik (7) ve her bir karar alternatifi için Qi değerleri kullanılarak eşitlik (8) vasıtası ile hesaplanarak performans indeks değerleri elde edilmiştir. Elde edilen söz konusu değerler büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 13: 2021 Dönemi İçin Ağırlıklandırılmış Normalize İndeks Toplam Değerleri

2021	S+i	S-i	S-min	Σ S-i	S-min/S-i	ΣS-min/S-i	Qi	Pi	Sıralama
KVYTRM1	0,177	0,043	0,000	0,119	0,009	2,117	0,177	45,456	2
KVYTRM2	0,389	0,022			0,017		0,390	100,000	1
KVYTRM3	0,072	0,007			0,056		0,075	19,214	4
KVYTRM4	0,053	0,015			0,026		0,055	13,989	6
KVYTRM5	0,001	0,002			0,217		0,013	3,428	11
KVYTRM6	0,001	0,000			1,000		0,058	14,755	5
KVYTRM7	0,003	0,001			0,393		0,025	6,512	8
KVYTRM8	0,040	0,009			0,044		0,042	10,789	7
KVYTRM9	0,016	0,003			0,148		0,025	6,295	9
KVYTRM10	0,123	0,016			0,024		0,124	31,786	3
KVYTRM11	0,006	0,002			0,183		0,016	4,134	10

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları.

Tablo 13'te görüleceğe üzere 2021 yılında en iyi performansa sahip bankalar sırasıyla Türk Eximbank A.Ş., İlbank A.Ş. ve TSKB A.Ş.; en kötü performansa sahip bankaların ise sırasıyla D, Pasha ve Nurol Yatırım Bankası A.Ş.'nin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 14: 2022 Dönemi İçin Ağırlıklandırılmış Normalize İndeks Toplam Değerleri

2022	S+i	S-i	S-min	Σ S-i	S-min/S-i	ΣS-min/S-i	Qi	Pi	Sıralama
KVYTRM1	0,150	0,046	0,000	0,132	0,008	2,252	0,150	42,627	2
KVYTRM2	0,352	0,025			0,016		0,353	100,000	1
KVYTRM3	0,090	0,009			0,044		0,093	26,235	4
KVYTRM4	0,056	0,016			0,025		0,057	16,263	6
KVYTRM5	0,002	0,001			0,381		0,024	6,813	10
KVYTRM6	0,001	0,000			1,000		0,059	16,860	5
KVYTRM7	0,003	0,001			0,429		0,028	7,990	9
KVYTRM8	0,045	0,010			0,040		0,047	13,381	7
KVYTRM9	0,021	0,003			0,125		0,029	8,114	8
KVYTRM10	0,142	0,019			0,021		0,143	40,552	3
KVYTRM11	0,007	0,002			0,163		0,017	4,703	11

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları.

Tablo 14'te görüldüğü gibi 2022 dönemi için en iyi performansı sergileyen ilk üç banka 2021 yılı ile birebir aynıdır. Dolayısıyla, Türk Eximbank A.Ş., İlbank A.Ş. ve TSKB A.Ş. en iyi performansa sahip olan ilk üç banka olurken; en kötü performans sergileyen ilk üç banka sırası ile Pasha, D ve GSD Yatırım Bankası A.Ş. olmuştur.

4. Sonuç

Kalkınma ve yatırım bankaları finansal sistem içinde özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Kalkınma ve yatırım bankaları işlev ve faaliyetleri bakımından sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın en temel faktörleri olan tasarruflar ve reel sektör yatırımların işlevselliğine ivme kazandırmaktadır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Bu bakış açısıyla birlikte iki bankacılık türünün özellikle gelişmekte olan ekonomilerde etkin çalışması ve üst düzey performans sergilemesi makro ve mikro ekonomik açıdan önem taşımaktadır. Yani kalkınma ve yatırım bankalarının finansal performanslarının sürdürülebilir olması bu iki bankacılık türünün bir ekonomide faaliyet kapsamına giren finansal koşulların geliştirilmesine katkı sağlamadaki verimliliğini arttırmaktadır.

Çalışmanın amacı, Türkiye'deki kalkınma ve yatırım bankalarının 2021-2022 periyodu kapsamında performanslarının ÇKKV yöntemlerinden olan Entropi ve Copras ile belirlenmesidir. Dolayısıyla çalışmada ilgili yıllar için toplam 11 adet kalkınma ve yatırım bankası incelenmiştir. Performans ölçümünde kullanılan kriterleri ise; Dönem Net Kârı ve Zararı, Toplam Aktifler, Krediler, Öz kaynaklar, Personel Giderleri ve Faiz Gelirleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın ilk bölümünde çok kriterli karar verme (ÇKKV) ve objektif ağırlıklandırma yöntemi Entropi'den faydalanılarak, kriterlerin önem ağırlıkları hesaplanmıştır. Bu aşamadan sonra Copras yardımı ile kalkınma ve yatırım bankalarının performansları hesaplanarak sıralanmıştır.

Entropi yönteminden elde edilen sonuçlara göre analizde kullanılan kriterlerin önem dereceleri sırasıyla; Krediler, Öz Kaynaklar, Toplam Aktifler, Faiz Gelirleri, Personel Giderleri ve Dönem Net Kârı/ Zararı olarak tespit edilmiştir.

Copras yöntemi sonuçları değerlendirildiğinde; 2021 yılında en iyi performans sergileyen bankalar: Türk Eximbank A.Ş., İlbank A.Ş. ve TSKB A.Ş.; en kötü performans gösteren bankalar: D, Pasha ve Nurol Yatırım Bankası A.Ş. olarak tespit edilmiştir. 2022 dönemi için en iyi performansa sahip bankalar: Türk Eximbank A.Ş., İlbank A.Ş. ve TSKB A.Ş. olurken; en kötü performansa sahip bankalar: Destek, Pasha ve Nurol Yatırım Bankası A.Ş. olmuştur. İncelenen yıllarda en iyi performansa sahip ilk üç banka birebir aynı olurken; en kötü performansa sahip ilk üç bankanın ise yalnızca sıralaması değişmiştir.

2021 ve 2022 yıllarında en iyi performansa sahip olan bankalar incelendiğinde, bu bankaların genel olarak Türkiye'de kamu sermayeli olarak kurulan kalkınma ve yatırım bankaları olduğu; incelenen periyotta en kötü performansa sahip bankaların ise özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye'de faaliyet gösteren kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları rasyolarının, özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarından daha güçlü olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada Entropi ve Copras yöntemi kullanılarak 2021-2022 yıllarında Türkiye'de faaliyet gösteren 11 kalkınma ve yatırım bankasının finansal performansı analiz edilmiştir. Dolayısıyla farklı bir zaman periyodu, farklı yöntemler veya farklı kriterler kullanılarak değişik sonuçların elde edilmesi olasıdır.

Çalışmada elde edilen sonuçlar Karataş & Akhisar (2017) ve Işık (2020) çalışmalarıyla benzerlik gösterirken; Karadağ Ak, Hazar & Babuşçu (2022) ve Öksüzkaya & Atan (2022) çalışmasıyla farklılık göstermektedir. Bu farklılığın incelenen dönemler ve kullanılan kriterlerden kaynaklanması muhtemeldir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Kaynakça

- Agustin, H., Rohani Md, R. & Kamarun Nisham Taufil, M. (2013). Financial Performance and Ownership Structure: A Comparison Study Between Community Development Banks, Government Banks and Private Banks in Indonesia. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3(12), 38-49.
- Akyuwen, R., Sri Susilo, Y. & Kusumawijaya, R. (2019). Comparative Financial Performance of Regional Development Banks (Bpds) and the Banking Industry in Indonesia. *Journal of Applied Economics in Developing Countries*, 4(1), 1-10.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı. (2020). *Bankalar Sektör Araştırma Raporu*. Ankara.
- Arslan, E. & Bora, A. (2022). Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyette Bulunan Kalkınma ve Yatırım Bankalarının 2015-2020 Dönemi Performanslarının Özkaynak Karlılığı Bileşenlerine Göre İncelenmesi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 27-40.
- Ayçin, E. & Çakın, E. (2019). Kobi'lerin Finansal Performansının Macbeth-Copras Bütünleşik Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 14(55), 251-265.
- Ayçin, E. & Orçun, Ç. (2019). Mevduat Bankalarının Performanslarının Entropi ve Mairca Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(42), 175-194.
- Bektaş. S. (2022). *Faizsiz Bankacılıkta Performans Ölçümü: Türk Katılım Bankaları Üzerine Ampirik Bir İnceleme*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Çalışır, F., Gümüşsoy, C. A., Cirit, F. & Bayraktaroğlu, A. E. (2011). Intellectual Capital in Development and Investment Banks of Turkey. Paper Presented at the 2011 *International Conference on Industrial Engineering and Operations Management*. Kuala Lumpur, 22-24 January 2011.
- Erdoğan, B. (2023). Financial Performance Analysis of Development and Investment Banks: Topsis Method. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 1-15.
- Hazar, A. & Babuşçu, Ş. (2019). *Bankacılığa Giriş: Temel Bankacılık Bilgileri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Iannotta, G. (2010). *Investment Banking*. Heidelberg: Springer.
- İlahi, I., Ahmed Jamil, R. & Kazmi, S. (2014). Financial Performance of Investment Banks: A Comparison. *Journal of Management Info*, 1(4), 14-17.
- Işık, Ö. (2019). Türk Mevduat Bankacılığı Sektörünün Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Aras Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 90-99.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Işık, Ö. (2020). Sd Tabanlı Mabac ve Waspas Yöntemleriyle Kamu Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Performans Analizi. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 29, 61-78.
- Karadağ Ak, Ö., Hazar, A. & Babuşçu, Ş. (2022). Evaluation of the Financial Performance of Development and Investment Banks with Entropy Based Aras Method. *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, 1-21.
- Karataş, S. & Akhisar, İ. (2017). Performance Ranking of Development and Investment Banks: Anp Application. N. Özataç & K. K. Gökmenoğlu (Ed.), *New Challenges in Banking and Finance* (77-86). Cham/Switzerland: Springer.
- Koç, S., Bağcı, A. & Işık, K. C. (2016). Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Performansları Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye Ölçeği (2002-2012). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 227-256.
- Öksüzkaya, M. & Atan, M. (2022). 2016-2021 Döneminde Türkiye’de Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Finansal Etkinliği: CRITIC Yöntemi ve MABAC Yöntemi ile Bir Uygulama. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 14-32.
- Ömürbek, V., Aksoy, E. & Akçakanat, Ö. (2017). Bankaların Sürdürülebilirlik Performanslarının Aras, Moosra ve Copras Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(19), 14-32.
- Özgür, E. (2021). Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Camels Analizi Yöntemiyle Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(4), 3206-3221.
- Sakarya, Ş. & Gürsoy, M. (2021). Bist Bankacılık Endeksi’nde Yer Alan Bankaların Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Copras ve Aras Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 806-819.
- Şenel, C. & Şekeroğlu, S. (2019). Yatırım ve Kalkınma Bankalarının Etkinliklerinin Vza Yöntemiyle Analizi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 565-580.
- Topak, M. S. ve Çanakçıoğlu M. (2019). Banka Performansının Entropi ve Copras Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, 29(154), 107-132.
- Türkiye Bankalar Birliği (TBB). <https://www.tbb.org.tr/tr> (17.11.2023)
- Yurttadur, M., Akbalık, M. & Taşçı, M.Z. (2022). Entropi ve Copras Yöntemleriyle Finansal Performans Analizi: Mevduat ve Katılım Bankaları Karşılaştırması. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 16, 13-27.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Women Working on Their Own Account in Agricultureself

Tarımda Kendi Hesabına Çalışan Kadınlar

Yasemin KOÇ¹

1. Giriş

Yerleşik hayata geçişten bu yana tarımsal faaliyetler hem üretim hem de tüketim şekillerinde coğrafya, kültür ve ürünün özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

Türkiye coğrafya ve kültüründe tarımsal faaliyetlere bakıldığı zaman; istihdamın genel dağılımını içinde yüzde 14,6 oranında tarım istihdamı yer almaktadır. Tarımda istihdam edilenler sayıca 4 milyon 646 bin kişi iken; bunun 1 milyon 919 bin kişisi kadındır (TÜİK, 2023). Bu oransal dağılıma göre tarımsal istihdamın yaklaşık dörtte biri kadınlardan oluşmaktadır. Ancak tarım sektöründe görünenden daha fazla kadın emeği bulunmaktadır. Tarımsal üretimin temelini oluşturan ve sürekliliğini sağlayan kadınlardır.

Tarım işlerindeki durumuna göre kadınlar; ücretli/ maaşlı, işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçileri konumunda olabiliyorlar. Yapılan literatür çalışması ile özellikle tarımda kendi hesabına çalışan kadınlar üzerinde durulacaktır.

2. Tarımda Kendi Hesabına Çalışma

Çalışma hayatındaki tercihler arasında ücretli çalışmanın yanı sıra kendi hesabına çalışma da yaygın olarak tercih edilmektedir. Bu durum ülkelerin gelişmişlik düzeyi, tarihsel geçmişi, işsizlerin içinde bulunduğu koşullar ile çalışanların sosyoekonomik durumları gibi farklı nedenlere bağlılık göstermektedir.

Kendi hesabına çalışma biçimine farklı kurumlarca açıklama getirilmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile Ekonomik Kalkınma Birliği Örgütü'nün (OECD) benzer şekilde tanımladığı kavram; işverenleri, serbest çalışanları, üretici kooperatifi üyelerini ve ücretsiz aile işçilerini kapsamaktadır. Kendi hesabına çalışma, başka gelir elde etme yolu bulamayan bireyler için hayatta kalma stratejisi ya da girişimci ruhun ve kendi patronu olma arzusunun bir kanıtı olarak ifade edilmektedir (OECD, 2022). Eurostat tarafından yapılan tanımlamada; 'Bir aile şirketine veya aile çiftliğinde işyeri sahibiyle aynı evde veya aynı arsa üzerinde bulunan bir evde yaşayıp ortak hane çıkarları için çalışan veya akrabalar için çalışan dolayısıyla düzenli bir ücret almayan kişilerdir' şeklindedir (2009). Türkiye İstatistik Kurumu ise kendi hesabına çalışmayı; referans dönemi süresince süreklilik esasına göre işlerinde kendileri için 'ücretli çalışan bulundurmayan, bir veya daha fazla ortakla kendi hesabına çalışanlar' şeklinde vurgulamaktadır (TÜİK, 2022). Tarımsal üretimde serbest çalışabilen, kendi üretiminin patronu olan, ücretli çalışmayan ve ihtiyaç duyulan işgücünü kendi bünyesinden karşılayabilenler; tarımda kendi hesabına çalışanlar olarak değerlendirilebilir.

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tarımda kendi hesabına çalışan kadınlar ise, genellikle kırsal alanlarda kendi topraklarında veya aile işletmelerinde tarım faaliyetleri yürüten kadınlardır. Bu kadınlar, tarımsal üretim sürecinde çeşitli işleri üstlenirler ve genellikle aile ekonomisine katkıda bulunurlar. Tarım ürünleri yetiştirme, hayvancılık ve tarımsal pazarlamacılık gibi işler başta olmak üzere kadınlar geniş yelpazede faaliyet gösterebilmektedir.

Kendi hesabına tarımsal üretim gerçekleştiren kadın emeği, farklı statülerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; geçimlik üretim (girişimciler, tarım işletmecileri, kooperatifçiler, vb.), hane içi üretim ve bağlantılı işler (ücretsiz aile işçileri) şeklindedir. Üretime yönelik işletme sahibi bir kadın, aynı anda hanedeki diğer bakım, temizlik işlerini de sürdürmektedir. Dolayısıyla kadın, tarımsal faaliyetin her alanında yer almaktadır (Alkan, 2015).

Tablo 1: Tarımda İstihdam Edilenlerin Cinsiyete Göre İşteki Durumu.

Cinsiyet	Ücretli veya Yevmiyeli (Bin Kişi)	İşveren (Bin Kişi)	Kendi Hesabına (Bin Kişi)	Ücretsiz Aile İşçisi (Bin Kişi)	Toplam
Kadın	234	6	196	1673	2108
Erkek	421	82	1850	599	2952

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2021.

Tabloda, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre tarımda istihdam edilenlerin işteki durumuna göre cinsiyet dağılımı verilmiştir. Tarımda kendi hesabına çalışan 196 bin kadın; bir milyon 850 bin erkek çalışan bulunmaktadır. Görüldüğü üzere kendi hesabına çalışan erkek sayısı, kadın sayısının yaklaşık on katı kadar fazla orandadır. Ancak ücretsiz aile işçisi kadın sayısı bir milyon 673 bin kişi ile erkeklerdeki ücretsiz aile işçi sayısı olan 599 bin erkeğin nerdeyse üç katı kadar daha fazla sayıdadır. Mevcut dağılımdan anlaşıldığı üzere kendi hesabına çalışma statüsünde ataerkil yapının etkili olduğu, kadınların kendi hesabına çalışabilen konumdan çok ücretsiz aile işçileri olarak çalıştırıldığı görülmektedir. Söz konusu kadın emeğini, ücretsiz aile işçiliğine dönüştüren ve kadını girişimcilikten ya da işletme sahipliğinden uzak tutan da yine ataerkil karar mekanizmasıdır. Kadının üretim aşamasından hane içi emeğine kadar tüm işlerde erkek denetim ve gözetimine maruz kalmaktadır (Sezer,2022).

Kadınların yaşı, eğitim düzeyi, medeni durumu, yaşadığı coğrafya ve kültürü açısından bakıldığında tüm bu durumlar tarımda kendi hesabına çalışmanın belirleyicisi olmaktadır (Dikmen & Saraçoğlu, 2022). Küçük yaşlardan itibaren ev içi görev ve sorumlulukları bulunan kadınlar, bu durumun doğal algılanmasından kaynaklı eğitim hayatından uzak kalmaktadır. Aktif ve düzenli eğitim alamayan kız çocukları, geleceğin kadınları olarak girişimcilik ruhundan uzak, tarımsal faaliyet eğitimi alamadan sektörün ücretsiz aile işçilerini oluşturmaktadır. Öyle ki, ücretli iş karşılığında istihdam edilseler bile evdeki birincil sorumlulukları olan çocuk, yaşlı bakımı ya da evdeki yeniden üretim söz konusu olduğunda ücretli işinden ayrılabilirler. Bu durumda; aile içinde kimlerin ücretli/ ücretsiz işlerde çalışabileceğine karar verenler, aile reisleri olarak bilinen erkeklerdir.

Tarımda kendi hesabına çalışanların, açık ara farkla erkek yoğunluğunda yer alması, kadınlar üzerinde daha çok baskı oluşturmaktadır. Tarımda kendi hesabına çalışmanın erkek egemenliğinde yer alması ile kadınların rekabet şansı azaltılarak, onları dezavantajlı konuma zorlamaktadır. Ayrıca erkekler ücretsiz aile emeğini harekete geçiren ve yönlendiren kişiler

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

olarak kabul edilmektedir. Oysa tarımsal faaliyetlerde kadınlarla erkekler eşit koşullara sahip değildirler. Buna; ataerkil kültür yapısı, miras bölüşümündeki eşitsizlikler, kadınların eğitim ve beraberinde finansal konular ile karar mekanizmalarından uzak tutulması, dışlanması onları kendi adına işletme kurabilmesine engel oluşturmaktadır. Daha çok küçük meta üreticiliğinde yer alarak; geçimlik, ev içi üretim ya da bunlarla bağlantılı işlerde yoğunlaşmaktadırlar.

Kadınların tarımda kendi hesabına çalışmaları, iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi; geçimlik üretimdir ve ailenin tüketimine yönelik kadarını üretmekle ilgili olmaktadır. İkincisi; piyasa için yapılan üretimdir ve neticesinde gelir elde edilmesi amaçlanmaktadır. İkinci durumda aynı anda hanenin tüketimine yönelik ihtiyaçlar karşılanabilmektedir. Ancak her iki koşulda da kadının hane içi diğer işlere devam ettiği bilinmektedir (Alkan, 2015).

Tarımda kendi hesabına çalışan kadınların piyasaya yönelik üretimde bulunması, işletmeci ya da girişimci olmasına engel bazı sorunlar bulunmaktadır. Bunlar; tarımda mülkiyet durumu, örgün eğitim ve tarımsal eğitime erişim zorluğu, üretim araçlarına ve tarımsal girdilere erişim sınırlılığı ile kredi kullanım durumu şeklinde sıralanmaktadır.

2.1. Piyasa İçin Üretim Yapan İşletmeci/Girişimci Kadınların Karşılaştığı Sorunlar

Tarım sektöründe işletmeci/ girişimci kadınlarda aranılan birtakım nitelikler vardır. Tarımsal bilgi ve deneyim, girişimcilik yeteneği, planlama ve yönetim becerileri, teknoloji kullanımı, pazarlama yeteneği, sürdürülebilir üretim ve çevre bilinci, iş birliği ile ağ kurma yeteneği bu hususlardan bazılarıdır. Ancak kadınların bu hususta imkân ve koşullara erişimi zordur. Üstelik kadınları tarımda işletmeci ya da girişimci olma konusunda geri plana bırakan sosyal ve kültürel engeller bulunmaktadır. Bunlar; toplumsal cinsiyet rollerinin getirdikleri, toprak mülkiyeti, sermaye, eğitim ve diğer kaynaklara erişim sınırlılığı ile kültürel engellerdir.

Bahsedilen tüm bu engellerin kombinasyonu, kadınların tarımsal sektörde geri planda kalmasına ve potansiyellerinin tam olarak kullanılamamasına neden olmaktadır.

2.1.1. Tarımda Mülkiyet/ Miras Paylaşımı Durumu

Tarımsal faaliyetlerin gerçekleşmesine esas olan arazi ya da toprak mülkiyetidir. Toprağa erişim temel bir gereksinim olup, toprağın üzerinde kontrol sahibi olmak daha önemli bir statü halindedir. Kadınların kendi hesabına küçük/ büyük işletmeyi kurabilmesinin en temel koşulu toprak mülkiyetidir. Ancak arazi/ toprak sahipliği dağılımında, toplumsal cinsiyet eşitsizliği rol oynamaktadır. Erkekler kadınlara oranla daha fazla arazi edinimi gerçekleştirmektedir. Bu duruma bağlı olarak erkek yönetimli işletmeler, kadın yönetimli işletmelere oranla daha geniş alanlarda üretim yapmaktadır (FAO, 2011). Ülkemiz koşullarında durum dünya geneli ile benzer durumdadır. İlaveten miras bölüşümlerinde gerçekleşen eşitsizlikler de söz konusudur. İkamet edilen evler ve beraberindeki mülkiyetler öncelikle erkek çocuklara devredilmektedir. Eşlerin hayatta olmaması durumunda ise kayınpeder ya da erkek kardeşler tarafından bu varlıklar işlenmeye devam etmektedir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

2.1.2. Örgün Eğitime Erişim Zorluğu

Ulusal Eğitim İstatistiklerine bakıldığında zaman cinsiyete göre ortalama eğitim süreleri yıllar içinde artış göstermektedir. Ancak kadın ve erkek arasında yaklaşık 2 puanlık fark sürekli olarak devam etmiştir. (TÜİK, 2022).

Tablo 2: Cinsiyete Göre Ortalama Eğitim Süresi, (2011-2022).

	2011 (yıl)	2017 (yıl)	2021 (yıl)	2022 (yıl)
Kadın	6,4	7,4	8,3	8,5
Erkek	8,3	9,2	9,8	10,0
Toplam (yıl)	7,3	8,3	9,1	9,2

Kaynak: TÜİK (2022)

Eğitime erişim olanakları göz önünde bulundurulduğunda kadınların eğitimde kalma süreleri erkeklere oranla daha düşük süreli gerçekleşmiştir. Bu durum kırsal alanlarda daha çok belirginleşmektedir. Kırsalda yaşayan kız çocukları ve kadınlar, kentsel alanlardakilere göre eğitim olanaklarından daha uzak kalabilmektedir. Buna neden kültürel ve sosyal nedenler olabildiği gibi maddi koşulların elverişli olmamasından kaynaklı öncelikle erkek çocukların okutulmasına gerek görülmesini sayabiliriz. Ayrıca kız çocuklarının çoğu kez karşılıksız yoğun iş yükü, okul hayatlarının bölünmesine ya da sona ermesine neden olabilmektedir (FAO,2010).

Söz konusu eğitime erişimde yaşanan sınırlılıklar, kadınları tarımsal üretimde arka plana bırakmaktadır. Üretime yönelik bilgi ve becerilerin, girişimciliğin ve söz sahibi olma yetisi ile beraberindeki tüm karar mekanizmalarına erişimi zorlaştırmaktadır.

2.1.3. Üretim Araçlarına ve Tarımsal Girdilere Erişim Durumu

Tarımda kullanılan araçlar, makineler ile gübre, ilaç gibi girdilerin çoğuna erişim erkekler tarafından sağlanmaktadır. Finansal kaynağa erişim ve birikim erkekler üzerinden gerçekleştiğinden bu ekipmanların nasıl kullanılacağı ve satın alınacağına da yine erkekler karar vermektedir.

2.2. Geçimlik Üretim Gerçekleştiren Kadınlar

Tarımda kendi hesabına çalışan kadınların diğer bir üretim şekli; geçimlik üretim olan yani ailenin tüketimine yetecek kadarının üretilmesidir. Burada karşılaşılan güçlükler yine cinsiyet temelli ve ataerkil sistemden kaynaklanmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümü, işlerin çeşitliliği (kadın/erkek işi), ücretsiz aile işçiliği, sosyal güvence ve gelir eksikliği karşılaşılan sorunlar arasındadır.

2.2.1.Cinsiyete Dayalı İş Bölümü (Kadın/Erkek İşi)

Tarımda kadının emeğini konumlandıran bir diğer husus cinsiyetçi iş bölümüdür. Bu iş bölümüne göre kadınlar genel olarak ot temizleme, çapalama, ekim, dikim, hayvan sağımı, hayvan besleme ve temizliği gibi dikkat gerektiren zahmetli işleri yaparken erkekler daha çok tarla sürümü, ilaçlama, pazarlama ve organize etme gibi işler yapmaktadır. Ayrıca kadınlar bu işlerin yanı sıra ev içi işlerden de sorumlu olmaktadır. Dolayısıyla kadınlar erkeklere nazaran daha uzun saatler çalışmaktadır. Bu durum kadınların iş yükünü fazlasıyla artırırken onları

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

karar alma ve pazarlama gibi süreçlerden geri plana itmektedir. Üretici kadınlar, erkeklere daha bağlı kılınmakta; sosyal, ekonomik ve eğitim alanlarında arka plana atılmaktadır.

Tarımsal üretimde iş paylaşımı ve iş yoğunluğunun dağılımına bakıldığında; rutin ev işleri, çocuk/ yaşlı bakımı, tarladaki işler, hayvan bakımı ile diğer bahçe işleri kadınların sorumluluk alanına bırakılmıştır. Mevcut işlerin gerçekleşmesi için belirli bir çalışma saati olmadığından; ağır çalışma koşulları ile yoğun emek ile zaman harcanmaktadır.

2.2.2. Ücret Eşitsizliği, Ücretsiz Aile İşçiliği

Aile üretiminin tarımdaki en belirgin özelliği geçimlik olmasıdır. Geçimlik üretimde tohumun saklanması ürünün ekilip dikilmesine, toplanması ve pazarlamasına kadar aktif bir şekilde çalışan ve yoğun emek harcayan kadınlar, elde edilen gelirden ücret karşılığı alamamaktadır (Sezer, 2022). Üstelik elde edilen gelirler, erkek kontrolünde tutulur ya da harcanabilir durumdadır.

Kadınların tarımsal üretimdeki emeklerinin değerlendirilmesi ve maddi olarak karşılığının verilmesi hem toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması hem de tarım sektörünün sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

2.2.3. Sosyal Güvenlik ve Gelir Eksikliği

Tarımdan elde edilen gelirin yetersizliği ve düzensiz oluşu sosyal güvenlik sistemine yatırılan ödemelerin de aksamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenliğe erişimin kısıtlılığı ve beraberinde bu ihtiyacın finansman yükünün tek başına karşılanmasını zorlaştırmaktadır (Durusoy Öztepe & Aksoy, 2018: 67-90).

Tarımsal üretimden elde edilen gelirler yaygın olarak, kadınlar yerine evin yaşça büyük erkeği olan baba, dede ya da erkek eşin hesabına aktarılmaktadır. Mevcut gelirlerden yatırılan prim ödemeleri de yine erkekler üzerinden gerçekleştirilmektedir. Dolayısı ile kadınlar üretimde ve diğer işlerde aktif çalışan olmasına rağmen eşleri üzerinden sosyal güvenlik yararlanıcısı olmaktadır. Oysa kadınlar erkeklerden daha farklı risklerle ve durumlarla karşı karşıyadır. Cinsiyete özgü bazı durumlar, hamilelik, doğum ve sonrasındaki süreç bu risklerden bazılarıdır. Meslek hastalığı, tarımsal ilaç zehirlenmesi ve iş kazasına maruziyet durumları da sosyal güvenceye erişimi daha önemli hale getirmektedir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma yaşamında var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bütün alt başlıklarının görülüyor olması, tarım sektörünü daha çok ön plana çıkarmaktadır. Bu araştırma ile tarımda kendi hesabına çalışan kadınların varlığını, çalışma koşullarını, sürelerini ele alarak unutulmuş kadın emeği ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğini hatırlatmak amaçlanmıştır.

Tarımda özellikle geçimlik üretim gerçekleştiren kadınlar ücretsiz aile işçisi konumunda, düzensiz ve güvencesiz bir biçimde çalışmakta ve çalışmaların karşılığında herhangi bir ücret elde edememektedir. Bu durumda yapılan işlerden hangisinin ev işi hangisinin ekonomik faaliyet olarak gerçekleştirildiği belirsizdir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tüm durumlar göz önüne alındığında, sosyal güvenlik programlarına katılım için gerekli görülen katkı/ prim miktarı, prim ödeme gün sayısı, minimum hizmet yılı gibi kriterlerin, kendi hesabına çalışan kadınları da kapsamına alacak düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bu düzenlemelerin kapsamına özellikle kadınların dâhil edilmesi ve sektör içinde kadın dışlanmasının önüne geçilmesi gerekmektedir (Durusoy Öztepe & Akbaş, 2018). Ancak tarımsal gelirin düzensiz ve miktarının belirsiz oluşu hanelerin sosyal güvenliğe erişimini olumsuz etkilemektedir. Sosyal güvenliğe ancak büyük ölçekli arazi sahipleri, tarımsal araç gerece sahip olanlar ile hanede aylık düzenli geliri olanlar ulaşabilmektedir. Düzenli ve büyük ölçekli gelire sahip olamayanlar ise sosyal sigorta primlerini ödemekte zorlanırlar. Ödenen sosyal güvenliğin ise eril bir yapıya sahip olduğu; sosyal sigortalı hanelerde yalnızca hanenin erkek üyesinin sigortalı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Şahin, 2018).

Kadının toprağa erişiminin korunması ve mülkiyet güvenliğinin sağlanması kadınları tarımsal üretimde tutacak önemli bir diğer husustur. Toprağında ve üretiminde hak/ söz sahibi olan kadın üreticiler, işletme verimliliğini arttırabilecek ve beraberinde aile refahına katkı sağlayarak ilgili konularda karar verebilecektir.

Tüm değerlendirmelere rağmen kadınların tarımda kendi hesabına çalışırken harcadığı emek, görünmezliğini korumaya devam etmektedir. Cinsiyete dayalı iş paylaşımı; ücretsiz aile işçisi olmalarına, emeğin karşılığının alınmamasına; eğitimden uzak, niteliksiz ve sosyal güvencesiz işlerde üretime katılmalarına neden olmaktadır.

Son olarak tarımda kendi hesabına çalışan kadınların sorunlarına yönelik çözüm önerileri şöyle özetlenebilir:

Eğitim ve bilinçlendirme: Kadınların tarım işletmeciliği konusunda eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi önemlidir. Tarım yönetimi, finans yönetimi ve pazarlama gibi konularda kadınların becerilerinin geliştirilmesi sağlanabilir.

Erişim sağlanması: Kadınların toprak, su, kredi gibi tarımsal kaynaklara erişimlerinin kolaylaştırılmasına ihtiyaç vardır. Bu konuda, kadınlara yönelik özel destek programları ve toprak reformu politikaları geliştirilebilir.

Teknoloji kullanımı: Kadınların tarımsal üretimde kullanılan modern teknolojilere erişiminin sağlanması ve bu teknolojilerin kullanımının öğretilmesi, verimliliklerini artırabilir ve aynı zamanda iş yükünü azaltabilir.

Kooperatifçilik ve birlikte çalışma: Kooperatifler kurarak bir araya gelmeleri ve güçlerini birleştirmeleri ile pazarlama, alım- satım ve üretim konularında birbirlerine destek olmaları sağlanabilir.

Toplumsal destek ve cinsiyet eşitliği politikaları: Kadınların tarımsal işletmelerde ve karar alma süreçlerinde daha fazla temsil edilmeleri sağlanabilir.

Hukuki destek ve hakların güvence altına alınması: Kadınların mülkiyet hakları konusunda güvence altına alınması ve yasal koruma sağlanması önemlidir. Böylelikle kadınların toprak ve diğer varlıklara erişimi kolaylaştırılabilir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Kaynaklar

- Alkan, H. I. (2015). *Tarım Sektöründe Kadın Emeği*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durusoy Öztepe, N. & Akbaş, S. (2018). Türkiye’de Kendi Hesabına Çalışanların Sosyal Güvenliği. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(1), 67-94.
- EUROSTAT. (2009). *Uyumlaştırılmış Avrupa Zaman Kullanımı Anketleri*. Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu: Lüksemburg.
- FAO. (2010). *Gender Dimensions of Rural and Agricultural Employment: Differentiated Pathways Out of Poverty*. FAO& IFAD&ILO Publications.
- OECD. (2022). *Self-Employment Rate*. <https://data.oecd.org/emp/self-employment-rate.htm> (30.03.2022)
- FAO. (2011). *Women in Agriculture, Closing the Gender Gap for Development*. FAO Publication, 7-115.
- Saraçoğlu, S. & Dikmen, F. H. (2022). Türkiye’de İş Arayan Bireylerin Kendi Hesabına Çalışma-Ücretli Çalışma Tercihinin Mikro Ekonomik Analizi. *Fiscaeconomia*, 6(2), 930-948. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1097622>
- Sezer, A. (2022). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Tarımda Ücretsiz Aile İşçiliği*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi.
- Şahin, A. (2018). *Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanların Sosyal Sigorta İçindeki Yeri: Honaz Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Tanımlar: Kendi Hesabına Çalışanlar*. <https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/TerminolojiListesiAction.do> (30.03.2022)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Ulusal Eğitim İstatistikleri*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=National-Education-Statistics-2022-49756> (03.03.2024)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *IV. Çeyrek İşgücü İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-IV.-Ceyrek:-Ekim-Aralik,2023> (29.02.2024)

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Impact of Women's Employment on Tax Burden: Toda-Yamamoto Causation Analysis Kadın İstihdamının Vergi Yükü Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Ayşe Nur ÇIRAK¹, Ece DEMİRAY EROL²

1. Giriş

Ekonomik kalkınma; ekonomik büyüme ile aynı zamanda o ülkenin aynı sosyal, kültürel, siyasal ve hukuki anlamda birçok yönden gelişmesini ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma denildiğinde akla ilk olarak kişi başına düşen gelir gelmektedir. Bir ülkenin kişi başına düşen gelirin artması için üretim faktörlerinin etkin bir şekilde faaliyette olması gerekmektedir. Üretim faktörleri içerisinde yer alan emek faktörü aynı zamanda işgücü olarak ifade edilmektedir. İşgücü, ülkedeki nüfusun kadın-erkek ayırt etmeksizin üretim faaliyetinde bulunması olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bir ülkenin kalkınması için kadınların da istihdamda bulunması önem arz etmektedir (Aksoy, Felek, Yayla & Çeviş, 2019).

Kadın istihdamının aile ilişkileri üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalar incelendiğinde, önceki çalışmalar kadınların işgücünde olmaları aile yaşamını olumsuz yönde etkilediğini vurgularken son çalışmaların ise kadınların işgücünde olması kadınların daha mutlu hissetmesini sağlamanın yanı sıra aile ekonomisine katkı sağladığını vurgulamaktadır. Kadınların işgücünde yer almalarını olumsuz yönde etkilediği görüşe göre; kadının çalışması ev işlerinde ve çocukların gelişiminde yetersiz kalınacağını, aile birliğinin bozulacağını ifade ederken; kadının iş gücünde yer almasının olumlu etkisini ele alan görüşe göre; kadının çalışması hane halkının satın alım gücünü artırdığı ve bu yüzden daha mutlu bir aile yaşamı olduğu yönündedir (Spitze, 1988: 595).

Kadınların istihdamdaki yeri ana akım iktisatçılar tarafından ilk başlarda görmezden gelinmiştir ancak 18. yüzyılda yaşanan Fransız devriminin getirdiği akılcılıkla birlikte kadınlarda işgücünde yer almıştır (Eroğlu & İşler, 2004: 57). Klasik iktisatçılardan biri olan Jean Baptiste Say, Romalı bir kadın olan Pauline'ın mücevherlere olan hayranlığından yola çıkarak kadınları "irrasyonel tüketiciler" olarak ifade etmiş ve bu yüzden işgücünde olmamaları gerektiğini belirtmiştir. Bir diğer klasik iktisatçı olan ve aynı zamanda iktisadın babası olarak bilinen Adam Smith "Ulusların Zenginliği" eserinde, kadınların eğitim alacağı bir kamu kurumu olmadığı için onların sadece ebeveynlerinin öğrettiği ev işlerini yapabileceğini ifade etmiştir. Ancak bu görüş 18. yüzyılda değişerek özellikle Britanya'da kadınların eğitimi ve meslek seçimi konusunda daha şanslı oldukları gözlemlenmiştir. Çünkü bu dönemde üniversiteye giden kadın sayısı, erkeklerin sayısı kadar olmasa da artmıştır. Bu durum kadınların saygın meslekler olarak nitelenen (hemşire, öğretmen vb.) mesleklerde yer almasını sağlamıştır (Bodkin, 1999: 45-47).

¹ Ph.D. Student, Manisa Celal Bayar University, Institute of Social Sciences, Department of Economics, aysenurcirakk8@gmail.com

² Associate Professor, Manisa Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, ece.demiray@cbu.edu.tr

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Çalışmada kadın istihdamının önemini göstermek amacıyla kaleme alınmış ve bağımlı değişken kadın işgücünün milli gelirden aldığı oran seçilirken bağımsız değişken ise hane halkına bir yük/maliyet oluşturan vergi yükü seçilmiştir. Vergi yükü, belirli bir dönemde toplanan vergilerin, toplam GSYH oranı olarak tanımlanmaktadır. Teorik olarak, vergi gelirindeki artış, gelirdeki artıştan daha fazla olduğunda vergi yükü artar ve bu durum toplumda önemli ölçüde ekonomik ve sosyal sıkıntılara sebebiyet vermektedir. A. Smith'e (1776) göre vergi yükündeki amansız bir artış, başta vergilendirilebilir kaynaklar olmak üzere ekonomik faaliyetler üzerinde yıpratıcı etkiler yaratmaktadır ifadesini kullanmıştır (Çelikay, 2020: 27-28). Bu bağlamda kadın işgücünün milli gelirden aldığı pay ile hane halkı vergi yükü arasındaki nedensellik ilişkisi Türkiye özelinde 2008-2019 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Toda Yamamoto analizi ile test edilmiştir. Toda Yamamoto nedensellik analizinde değişkenlerin durağanlık derecelerinin aynı olması ve aralarında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı dikkate alınmamaktadır. Bu durum değişkenler hakkında daha net bilgiler elde edilmesine fayda sağladığı gibi hem de daha iyi sonuçların raporlanmasını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle çalışmanı yöntemi Toda Yamamoto nedensellik analizi seçilmiştir.

2. Türkiye'de ve Dünyada Kadın İstihdamı

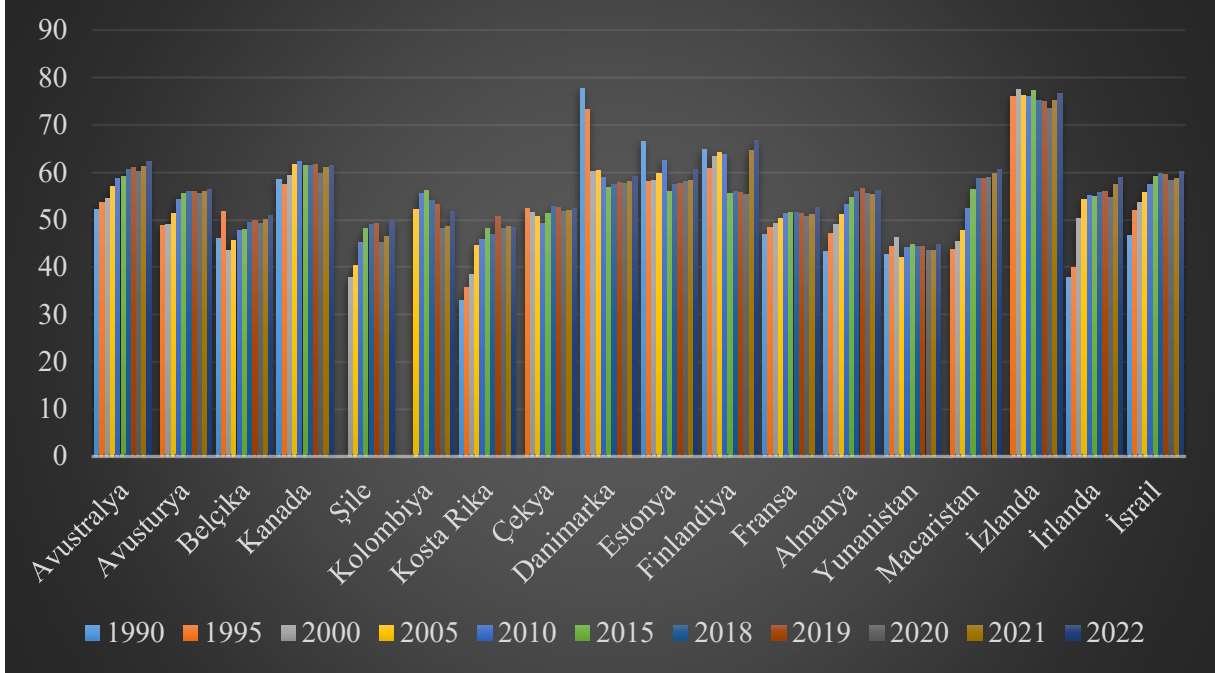
Kadınlar insanlığın ilk varoluşundan günümüze kadar her zaman üretimde bulunmuşlardır. Sanayi devrimlerin başlamasıyla birlikte kadınlar ilk kez ücret karşılığı çalışmaya başlamışlar ve özellikle dokuma tezgahlarında yer edinmişlerdir. Bu süreçte kadınların erkeklerden daha az ücret almaları, erkeklere göre daha uyumlu şekilde çalışmalarını nedeniyle kadın istihdamı bu dönemden sonra giderek artmıştır. Birinci ve İkinci Dünya savaşı sürecinde erkeklerin askere gitmeleri, kadınların diğer sektörlerde de yer edinmesini sağlamıştır. Türkiye'de ise Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen reformlar (Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Türk Medeni Kanunu, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi gibi) sayesinde ve dönemin getirmiş olduğu değişiklikler (köyden kente göç vb.) nedeniyle kadınlar istihdamda aktif ve verimli şekilde yer almıştır. Günümüz dünyasında kadının işgücü piyasasına girmesi ve ekonomiye katkı sağlaması kalkınmak isteyen ülkeler için elzemdir. Türkiye'nin hedeflediği ekonomik kalkınmışlık düzeyine ulaşabilmesinin ön koşullarından biri kadının çalışma hayatındaki yerini almasıdır. Ancak Türkiye'de nüfusun yarısını oluşturan kadınların işgücüne katılım oranı erkeklerin oldukça gerisinde olduğu verilerle görüldüğü gibi sosyoekonomik hayatta da hissedilmektedir. Bu durumun en önde gelen sebeplerinden biri Türk toplumunun ataerkil yapısı ve kadına yüklemiş olduğu roldür. Ev sorumluluğu, çocukların bakımı, yaşlıların bakımı gibi görevler sadece kadına atfedilmiş gibi yansıtılmaktadır. Kadına atfedilen bu görevlerin kadın erkek arasında paylaştırılması hem aile yaşamını kolaylaştırdığı gibi hem de ülkenin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine pozitif etki sağlamaktadır (Aksoy vd., 2019: 147).

Bu başlık altında kadının işgücüne katılım oranının ve kadın istihdamının Türkiye ve dünyadaki genel görünümü ele alınacaktır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

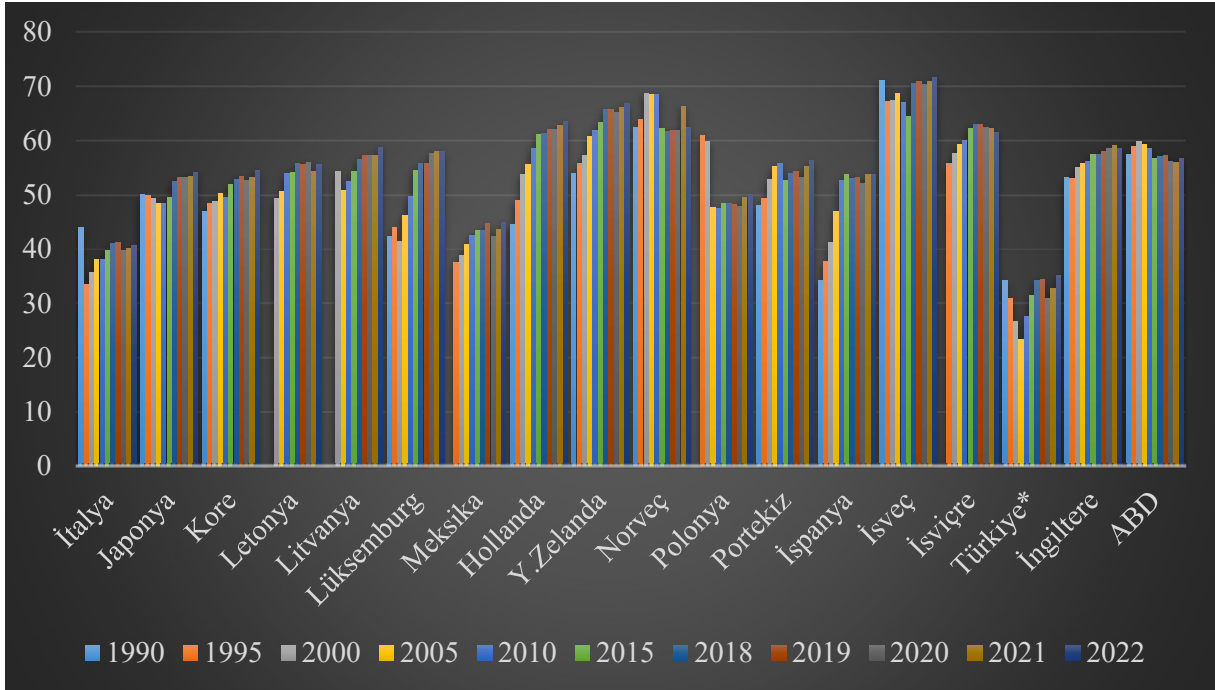
Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Grafik 1: OECD Ülkelerinde Kadınların İşgücüne Katılım Oranı (%)

Kaynak: OECD.Stat (2024)

Grafik 2: OECD Ülkelerinde Kadınların İşgücüne Katılım Oranı (%)

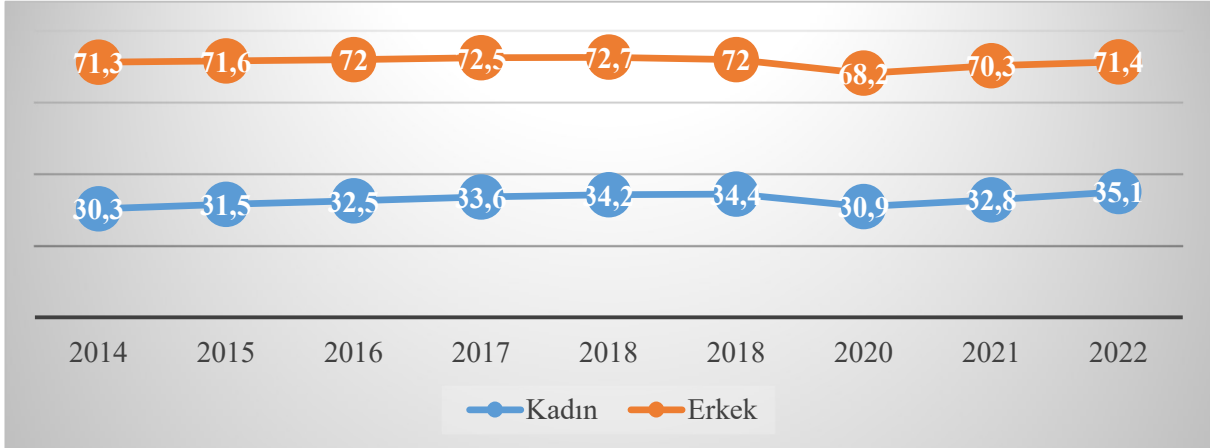
Kaynak: OECD.Stat (2024)

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

İşgücüne katılım oranı, işgücünün çalışma yaşındaki nüfus oranlamasıyla hesaplanır. Bu hesaba iş aramaktan vazgeçmiş olanlar yani çalışma yaşında olup çalışmak istemeyenler dahil edilmemektedir. İşgücüne katılım oranının yüksek olması bir toplumda çalışma yaşındaki nüfusun çalışma istek ve arzusunun yüksek olduğunun göstergesidir (Bilgili, 2020: 97). Grafik 1 ve Grafik 2 birbirinin devamı olan grafikler olmak üzere Türkiye'nin de aralarında olduğu OECD ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranını göstermektedir. Bu iki grafik bir bütün olarak incelendiğinde kadının işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu ülkelerin İskandinav ülkeleri (İsveç, Norveç, İzlanda, Finlandiya, Estonya, Danimarka) ve Avustralya olduğunu görülmektedir. Bu ülkelerde kadınların istihdama katılma oranı %70-%77 arasında değişmektedir. Daha sonra ise İngiltere, G. Kore, Kanada, Japonya, Yeni Zelanda ve ABD'nin yanı sıra İsviçre, Hollanda, Letonya, Avusturya, Fransa, Almanya, Çekya, Lüksemburg gibi Avrupa ülkeleri sırayı takip etmektedir. Bu ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranı %50-%66 arasında değişmektedir. Belçika, Meksika, Şile, Kolombiya, Kosta Rika, Yunanistan, Macaristan ve İsrail ise 1990'lı yıllardaki kadınların işgücüne katılım oranını %35'lerden günümüzde %50-55 seviyelerine artırmışlardır. Türkiye ise OECD ülkelerin arasında en düşük kadın işgücü katılım oranına sahiptir Türkiye'de 1990 yılındaki kadınların işgücüne katılım oranı %34,2 iken; 2022 yılında %35,1 olmuştur.

Grafik 3: Türkiye'de Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranı (%) (+15)

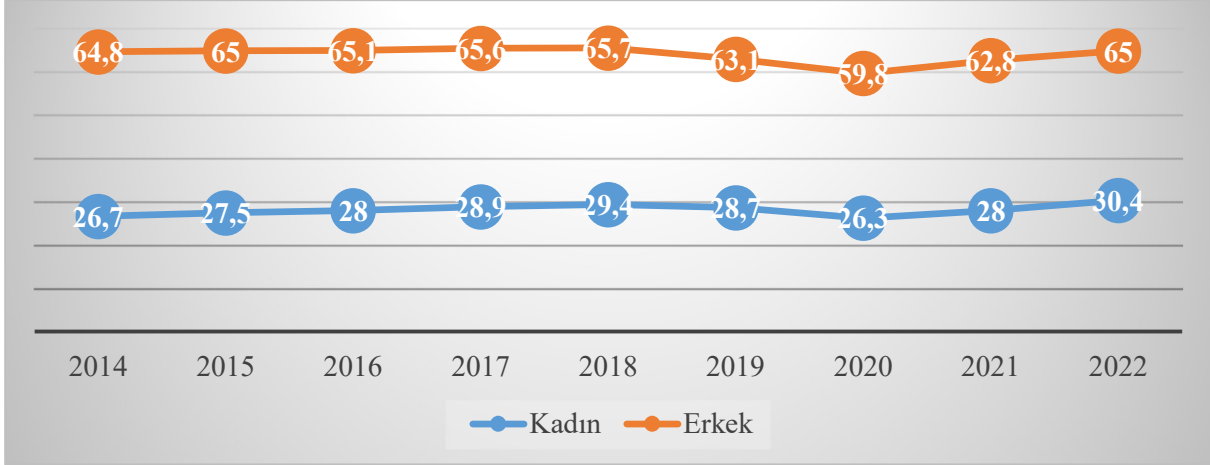
Kaynak: TÜİK (2024b)

Grafik 3'te işgücüne katılım oranının erkeklerde (2022 yılı için %71,4) kadınlara göre (2022 yılı için %35,1) daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu grafik kadınların işgücüne katılım isteğinin erkeklere göre daha düşük olmasının nedenlerini araştırmaya teşvik etmektedir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Grafik 4: Türkiye'de Cinsiyete Göre İstihdam Oranı (%) (+15)

Kaynak: TÜİK (2024b)

İşgücünün tamamının iş bulabilmesi durumu iktisat literatüründe tam istihdam olarak ifade edilmektedir. Grafik 4'te Türkiye'de 2022 yılında kadın işgücünün sadece %30,4'ü istihdamda yer almış ve bu durum aynı zamanda kadın işgücünün %69,6'sının istihdam edilmediğini beraberinde göstermektedir. 2022 yılında erkeklerin istihdam oranı ise %65 olarak gerçekleşmiştir ve Türkiye'nin çalışma çağındaki erkek nüfusunun yaklaşık %35'i istihdam edilmemektedir.

3. Literatür Taraması

Bu başlık altında kadın istihdamı, kadın işgücünün katılım oranı, kadınların iş hayatındaki konumu ile ilgili çalışmaların bir kısmı ulusal ve uluslararası literatürde incelenerek yer almaktadır.

Eygü & Oktay (2024); yapmış oldukları çalışmada TÜİK'ten elde ettikleri verilerle kadın istihdamının, kadınların işgücüne katılım oranının, kadınların hane halkı gelir memnuniyetlerinin ekonomik büyüme ile ilişkisi analiz edilmiş ve bu değişkenlerin ekonomik büyümeye olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Ayta & Şen (2023); yapmış oldukları çalışmada AB, OECD ülkeleri ve Türkiye'nin kadın istihdam istatistikleri karşılaştırmalı analiz tekniği ile incelemişlerdir. Analiz bulgularına göre Türkiye'de kadınların konum olarak erkeklerin gerisinde kaldığı gözlenmiş ve buna uygun sosyoekonomik politikalar önerilmiştir.

Çiğdem, Çelik & İmre Bıyıklı (2023); yapmış oldukları çalışmada Türkiye'nin 1990-2021 yıllarına ait kadın iş gücüne katılım oranı ile GSYH büyümesi verileri kullanılarak nedensellik analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre kadın iş gücüne katılımdaki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,12 oranında artırdığı tespit edilmiştir.

Gürün Karatepe & Şahin (2023); yapmış oldukları çalışmada Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranlarının erkeklerin işgücüne katılım oranlarına göre daha düşük olmasının, eğitimi

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

kadın işsizlerin ve işsiz kalma nedenlerini araştırmak için İstanbul ilinde 698 kadına anket tekniği ile araştırma yapılmıştır. Çalışmanın bulgularında işgücünün gerektirdiği niteliklerden yoksun olunması, eğitim düzeylerinin yetersizliği, ekonomik yetersizlikler, babanın ilkökul eğitim düzeyinin altında olması gibi sosyoekonomik faktörler ön plana çıkmıştır.

Şimşek Kandemir & Altaş (2023); yapmış oldukları çalışmada Türkiye'ye ait 2023 yılının ilk 6 ayına ait olan verilerden yararlanarak Türkiye'nin tarım, inşaat, imalat, üretimi hizmet başta olmak üzere çeşitli istihdam alanlarındaki kadın ve erkek işgücüne katılım oranları araştırılmış ve anlamlı bir farklılık bulunarak kadın istihdamının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Küçükbay & Kocabaş (2023); kadınların işgücüne katılım oranı ile kadınların işgücüne katılım oranını etkileyen doğurganlık oranı ve eğitim seviyesindeki arasındaki ilişki Türkiye özelinde araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda belirlenen değişkenler ile kadının işgücüne katılım oranı arasında pozitif korelasyon bulunmuştur.

Rodriguez (2018), yapmış olduğu çalışmada kadın işgücünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Latin Amerika ülkelerinin 2003-2010 dönemine ait verilerini kullanarak analiz etmiş ve kadın işgücünün ekonomik büyümeyi hızlandırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Serel & Özdemir (2017); yapmış oldukları çalışmada, Türkiye'nin 2000-2013 yılları arasındaki çeyreklik verileri kullanılarak kadın istihdamı ve kadın işsizliği oranının GSYİH üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre kadın istihdamındaki artış reel GSYİH'yi artırırken; kadın işsizliğinde artış ise reel GSYİH'yi azaltmaktadır.

Aydın & Erdem (2015); yapmış oldukları çalışmada kadının işgücüne katılım oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, seçilmiş 10 ülke ve Türkiye kapsamında araştırılmıştır ve rekabet yüksek olan ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranı ekonomik büyümeye olumlu yansıtıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Klasen & Lamanna (2009) yapmış oldukları çalışmada eğitimdeki cinsiyet ayrımcılığının ekonomik büyümeye etkisi 1960-2000 dönem verileri kullanılarak Orta Doğu, Afrika ve Asya ülkeleri özelinde araştırılmıştır ve bu ayrımcılığın kadın istihdamını daha yavaş artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Luci (2009), Yeni Zelanda özelinde yapmış olduğu çalışmada 2001 yılına ait mikro veriler kullanmış kadınların işgücüne katılımının GSYH'yi artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Yazın literatürü incelendiğinde genellikle kadın istihdamının ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme değişimi üzerindeki etkisi araştırıldığı gözlemlenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin farklı olması kadın istihdamının önemi açısından literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir.

4. Araştırma Yöntemi ve Analizin Yorumlanması

Bu başlık altında çalışmanın yöntemi ve çalışmanın analizi yer alacaktır. Çalışmada kadın istihdamı olarak kadın işgücünün milli gelirden aldığı pay ve hane halkına bir maliyet unsuru olarak görülen vergi yükü arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığı ve eğer nedensellik ilişkisi

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

tespit edilirse bu ilişkinin yönü araştırılmak amaçlanmıştır. Bu amaçla hem analizde değişkenlerin durağanlık derecelerini dikkate almaması açısından hem de kadın istihdamı konusu özelinde daha az kullanılan bir yöntem olması nedeniyle çalışmanın yöntemi Toda Yamamoto nedensellik analizi seçilmiştir.

Toda Yamamoto (1995), değişkenlerin hangi derecelerde durağan olduğuna ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına dikkat etmeksizin nedenselliğin analiz edilmesi için artırılmış VAR modeline ($k+d_{max}$) dayanan bir test yöntemi geliştirmiştir. Dolayısıyla değişkenler arasında farklı durağanlık seviyeleri varsa nedensellik sınamaları Toda Yamamoto (1995) yöntemi ile gerçekleştirilerek değişkenler arasında daha çok bilgiye ulaşılmaya yardımcı olmaktadır. Toda Yamamoto (1995) yöntemi aşağıdaki gibi modellenmiştir (Akkuş, 2021; 289).

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_1 i Y_t - i + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} (\beta_2 i X_t - i + \epsilon_1 t) \quad (1)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_1 i X_t - i + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_2 i Y_t - i + \epsilon_2 t \quad (2)$$

Model 1 ve Model 2’de gösterilen k ; VAR modelinde elde edilen gecikme uzunluğunu, d_{max} ise maksimum bütünleşme derecesini yani tüm değişkenlerden en çok farkta durağan olan serinin derecesini ifade etmektedir. Toda Yamamoto (1995) nedensellik testinin yaklaşımları sırasıyla şu şekilde oluşmaktadır (Akkuş, 2021: 290):

- Her bir değişken için bütünleşme (durağanlık) derecesi bulunur. Eğer değişkenlerin bütünleşme derecesi farklıysa maksimum bütünleşme değeri d_{max} olarak belirlenmektedir.
- Bulunan bütünleşme derecesine bakılmaksızın serinin düzey seviyelerinde bir VAR denklemi oluşturulur.
- LR, FPE, AIC, AC, HQ kriterlerine göre VAR modelinin gecikme uzunluğu (k) belirlenir.
- Gecikmesi artırılmış VAR modelinin ($k+d_{max}$) doğru bir şekilde belirlenip belirlenmediği tespit edilir.
- Sistemin her denklemi için uygun gecikmeler kullanılarak VAR ($k+d_{max}$) elde edilir.
- İkili denklemler ve parametrelerin anlamlılığı için modifiye Wald testi yardımı ile nedensellik analizi yapılır.
- Modifiye Wald testi asimptotik olarak Kikare dağılımını izler ve serbestlik dereceleri gecikme sürelerine ($k+d_{max}$) eşittir.
- İki veya daha fazla seri arasında eşbütünleşik ilişki varsa bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır (tek yönlü veya çift taraflı), ancak tam tersi geçerli değildir.

Çalışmanın metodolojik kısmından sonra araştırmanın analizi yapılacaktır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 1: Veri Seti

Kısaltma	Değişken Adı	Kaynak	Tarih Aralığı	Veri Türü
ISGUCU_GELİR PAYI	Kadın işgücünün milli gelirden aldığı pay	TÜİK (2024a)	2008-2019	Yıllık
VERGI YUKU	Hane halkı vergi yükü	WID (2024)		
ENFLASYON	Enflasyon	WB (2024)		

Kaynak: Yazarlardan tarafından oluşturulmuştur.

Analizde kullanılan veriler TÜİK ve World Inequality Database ve World Bank'tan alınmıştır. Analizin anlamlı sonuçlar vermesi, değişkenler arasındaki zamansal uyumun sağlanması açısından ve verilerin güncellenmemesi ve kısıtlılığı nedeniyle 2008-2019 yıl aralığı analizin tarih aralığı olarak belirlenmiştir. Çalışmanın analizi yapılırken Eviews 12 paket programından yararlanılmıştır.

Tablo 2: En Küçük Kareler Yöntemi

Bağımlı Değişken: ISGUCU GELİR PAYI				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	T-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
VERGI YUKU	-2.616830*	1.178718	-2.220064	0.0536*
ENFLASYON	0.326339	0.148660	2.195204	0.0558*
C	19.70890	2.189037	9.003455	0.0000

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Not: * ifadesi %1 anlamlılık düzeyinde kabul edilebilir olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2'de en küçük kareler yöntemi uygulandığında bağımsız değişkenlerden biri olan hane halkı vergi yükü ile bağımlı değişken kadın işgücünün milli gelirden aldığı pay arasında negatif ilişki görülürken; enflasyon oranı ile kadın işgücünün milli gelirden aldığı payı arasında pozitif korelasyon olduğu görülmüştür. Bu ilişkinin doğru olup olmadığı Toda Yamamoto nedensellik analizi ile incelenecektir.

Nedensellik analizine geçmeden önce değişkenlerin durağan olup olmadığı, serilerde otokorelasyon ve değişen varyans sorununun varlığı test edilecektir. Bununla birlikte Toda Yamamoto nedensellik analizi için önem arz eden modelin gecikme uzunluğu belirlenecektir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 3: Durağanlık Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi	Olasılık Değeri
ISGUCU_GELİR_PAYI (Trendli ve Sabit)	-2.775965	%1, -5.295384 %5, -4.008157 %10, -3.460791	0.2370
D(ISGUCU_GELİR_PAYI) (Trendli ve Sabit)	-4.087881	%1, -5.521860 %5, -4.107833 %10, -3.515047	0.0513*
VERGI_YUKU (Trendli ve Sabit)	-2.17117	%1, -4.200056 %5, -3.175352 %10, -2.728985	0.2249
D(VERGI_YUKU) (Trendli ve Sabit)	-4.699439	%1, -4.297073 %5, -3.212696 %10, -2.747676	0.0057*
ENFLASYON (Trendli ve Sabit)	-1.870410	%1, -5.521860 %5, -4.107833 %10, -3.515047	0.5905
D(ENFLASYON) (Trendli ve Sabit)	-4.597461	%1, -5.835186 %5, -4.246503 %10, -3.540496	0.0349*

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Not: * ifadesi %1 anlamlılık düzeyinde kabul edilebilir olduğunu ifade etmektedir. D ifadesi serilerin birinci dereceden farkının alındığını temsil etmektedir.

H_0 : Seri birim kök içermektedir.

H_1 : Seri birim kök içermemektedir.

Değişkenlerin düzey değerlerinin Augmented Dickey-Fuller test istatistiği anlamlılık düzeyinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda değişkenlerin birim kök içerdiği yani serilerin durağan olmadığı görülmektedir. Serilerin durağan hale getirilmesi için değişkenlerin birinci farkı alınmış ve %1 anlamlılık düzeyinde seriler durağan hale getirilmiştir. Bu durumda d_{max} değeri de 1 olarak belirlenmiştir.

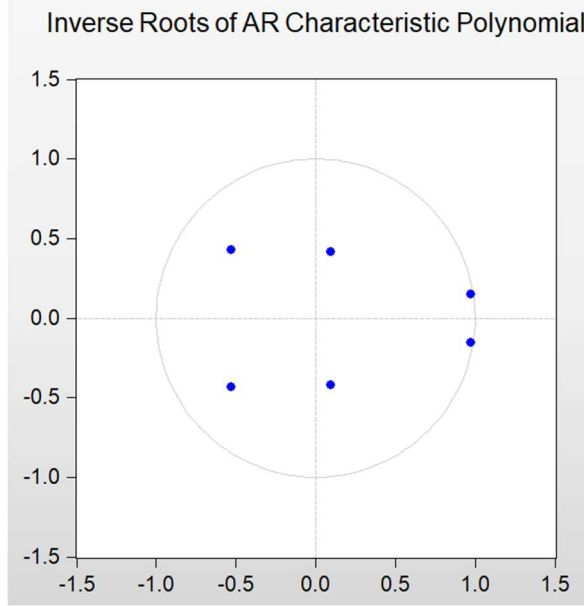
Serilerin durağanlığının istikrarlı olduğunu incelemek için AR karakteristik polinomun ters köklerinin çember içinde olup olmadığı Grafik 1’de gösterilmiştir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Grafik 5: VAR Modeli Durağanlık Grafiği

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 5'te değişkenlerin durağan olup olmadığı karakteristik polinom çemberinde kontrol edilmiştir. Polinomun ters köklerinin birim çember içerisindeki konumlarına bakıldığında tüm noktaların çemberin içerisinde yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu grafik modelin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Var Modeli Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriteri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-44.61022	NA	2.746769	9.522044	9.612820	9.422464
1	-19.36064	30.29949*	0.122504*	6.272129*	6.635231*	5.873807
2	-10.96776	5.035727	0.327497	6.393553	7.028982	5.696489*

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4'te yer alan değerlere bakıldığında modelin gecikme sayısı SC (Schwarz Information Criterion), AIC (Akaike Information Criterion), FPE (Final Prediction Error) ve LR (Sequential Modified LR Test Statistic) kriterlerine göre 1; HQ (Hannan-Quinn Information Criterion) kriterlerine göre ise 2'dir. Bu sonuçlardan yola çıkarak uygun gecikme uzunluğu (k) daha fazla bilgi kriterini içermesinden dolayı 1 olarak seçilmiştir.

Uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra modelde yapısal anlamda bir sorun olup olmadığını kontrol etmek açısından otokorelasyon ve değişen varyans testleri de uygulanmalıdır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 5: Otokorelasyon LM Test Sonuçları

F-Statistic	0.069877	Prob. F(1,8)	0.7982
Obs*R-squared	0.103908	Prob. Chi-Square (1)	0.7472

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

H₀: Otokorelasyon yoktur.

H₁: Otokorelasyon vardır.

Tablo 5'te yer alan değerlere göre gecikme uzunluğu 1 seçilmiş ve olasılık değerinin %5'ten ve %10'dan büyük olduğu için modelde otokorelasyon sorunu olmadığı tespit edilmiş ve H₀ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6: Değişen Varyans Sorunu Test Sonuçları

F-Statistic	0.541066	Prob. F(2,9)	0.5999
Obs*R-squared	1.287980	Prob. Chi-Square (2)	0.5252
Scaled explained SS	0.475604	Prob. Chi-Square (2)	0.7884

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

H₀: Sabit varyans vardır.

H₁: Sabit varyans yoktur.

Analizde Prob. Chi-Square (2) değerlerinin %5 ve %10 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu ve değişen varyans sorunu olmadığı Tablo 6'da görülmektedir. Dolayısıyla H₀ hipotezi kabul edilmektedir.

Toda Yamamoto analizine geçmeden önce, değişkenlerin birinci farkta (dmax) durağan olduğu Tablo 3'te; gecikme uzunluğunun 1 (k) olduğu Tablo 4'te yer almaktadır. Bu bağlamda nedensellik analizinde gecikme uzunluğu (dmax)+(k)=2 olarak belirlenmiş ve analiz 2 gecikme uzunluğu temel alınarak yapılmıştır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 7: Toda-Yamamoto Nedensellik (Wald) Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Kikare Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Sonuç
VERGI_YUKU→ ISGUCU_GELIR_PAYI	1.018967	0,312764	Vergi yükünden, kadın işgücünün milli gelirden aldığı paya doğru nedensellik ilişkisi yoktur.
ISGUCU_GELIR_PAYI→ VERGI_YUKU*	5.795002	0,016072*	Kadın işgücünün milli gelirden aldığı paydan, vergi yüküne doğru nedensellik ilişkisi vardır. *
ENFLASYON→ ISGUCU_GELIR_PAYI	1.409640	0,235146	Enflasyondan, kadın işgücünün milli gelirden aldığı paya doğru nedensellik ilişkisi yoktur.
ISGUCU_GELIR_PAYI→ ENFLASYON	34.37612	4,54263E-09	Kadın işgücünün milli gelirden aldığı paydan, enflasyona doğru nedensellik ilişkisi yoktur.
VERGI_YUKU→ ENFLASYON	20.853521	4,95783E-06	Vergi yükünden, enflasyona doğru nedensellik ilişkisi yoktur.
ENFLASYON→ VERGI_YUKU	1.474437	0,224647	Enflasyondan, vergi yüküne doğru nedensellik ilişkisi yoktur.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 7’de Toda Yamamoto nedensellik analiz test sonuçlarına göre sadece kadın işgücünün milli gelirden aldığı pay oranından, hane halkının vergi yükü oranına doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Değişkenler arasındaki ilişki ise Tablo 2’de yer alan en küçük kareler yönteminde negatif olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda kadın işgücünün milli gelirden aldığı pay arttıkça hane halkı vergi yükünün azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Geçmişten günümüze kadar her zaman üretim faaliyetinde aktif ve verimli bir şekilde yer almış kadınların istihdamını göz ardı etmek günümüz dünyasında mümkün olmamaktadır. Ekonomik kalkınmışlık düzeyini artırmak isteyen ülkeler için istihdamda cinsiyet ayrımı gözetmemek gerekli koşul olmaktadır. Ancak Türkiye’de kadın istihdam ve kadının işgücüne katılım oranları erkeklerin oldukça gerisinde yer almasının yanı sıra AB ve OECD ülkeleri arasında en düşük orana sahiptir. Bu durumun sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve birçok sebep bulunmaktadır. Bu sebeplerin içerisinde en önde geleni ise Türk toplumunun ataerkil bir yapı oluşu ve kadına atfettiği birtakım görevler (çocuk bakımı, ev düzeni, yaşlı bakımı vs.) olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada Türkiye’de kadın istihdamının önemi vurgulanmak amaçlanmış ve bu amaç doğrultusunda kadın istihdamının hane halkının gelirine katkı sağlayıp sağlamadığı ekonometrik analizle incelenmiştir. Bu bağlamda kadının milli gelirden aldığı pay ile hane halkına bir maliyet unsuru olan diğer bir ifadeyle gelirini azaltan vergi yükü arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Bu araştırma için Türkiye’nin 2008-2019 dönemine ait yıllık verileri kullanılmıştır. Nedensellik analizine geçmeden önce bağımlı değişken (kadın işgücünün milli gelirden aldığı pay) ile bağımsız değişken (vergi yükü) ve

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

kontrol değişken (enflasyon) en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmiştir. Tahmin sonucuna göre bağımlı ve bağımsız değişken arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Toda Yamamoto nedensellik analizi ile aralarındaki ilişki ve ilişkinin yönü Wald testi ile analiz edilmiştir. Test sonuçlarına göre kadın işgücünün milli gelirden aldığı paydan, hane halkı vergi yüküne doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle kadın istihdamı arttıkça, kadının milli gelirden aldığı pay artacak ve hane halkına maliyet unsuru olan vergi yükünü azaltacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte diğer değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Çalışmada ulaşılan sonuç, literatürde yer alan kadın istihdamının ekonomik büyümeye pozitif etkisi olan çalışmaları desteklemekle birlikte literatüre farklı bir bakış kazandırmıştır. Kadın işgücünün milli gelirden aldığı payın artması başta hane halkını olumlu etkilemektedir. Dolayısıyla Türkiye'deki kadın istihdam oranının artması için gerekli politikalar hayata geçirilmeli ve iş dünyasının her alanında kadınlar olmalıdır.

Kaynakça

- Akkuş, H. T. (2021). Kısa Dönemli İlişki Analizi. İ. Çelik & S. Bozkuş Kahyaoğlu (Ed.), *Finansal Zaman Serisi Analizi Finansçılar İçin Temel Yaklaşımlar* (253-297). Gazi Kitabevi, Ankara.
- Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N. & Çeviş, İ. (2019). Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Etkileyen Faktörler. *Journal of Management and Economics Research*, 17(3), 146-163.
- Aydın, F. & Erdem, E. (2014). The Effect of Women's Employment on Competitiveness and Economic Growth: A Comparison of Turkey and the Most Competitive Countries. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (44), 59-71.
- Ayta, F. & Şen, M. (2023). Türkiye'de Kadın İstihdamının Genel Görünümü: İstihdamın Artırılması Kapsamında Seçilmiş Ülke Örnekleri. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 9(2).
- Bilgili, Y. (2020). *Makro İktisat* (11. Baskı). 4T Yayınevi. İstanbul.
- Bodkin, R. G. (1999). Women's Agency in Classical Economic Thought: Adam Smith, Harriet Taylor Mill, and J. S. Mill. *Feminist Economics*, 5(1), 45-60.
- Çiğdem, G., Savaş Çelik, B. & İmre Bıyıklı, S. (2023). Kadınların İşgücüne Katılım Oranı-İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye'den Ampirik Kanıtlar. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 3(1), 99-119.
- Çelikay, F. (2020). Vergi Yükünün Boyutları: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *İktisat, Maliye ve İdari Bilimler Dergisi*, 27-43.
- Eroğlu, Ö. & İşler, R. (2004). İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (46), 53.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Eygü, H. & Oktay, M. (2024). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Ekonomik Büyüme Arasında Kadın Etkisinin İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 183-193.
- Gürün Karatepe, S. & G. Şahin, L. (2023). İstanbul’da Eğitimli Kadın İşsizlerin, İşsizlik Nedenleri Üzerine Bir Araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 14(1), 36-58.
- Kandemir, A. Ş. & Altaş, S. S. (2024). Türkiye’de İstihdam Alanları, İstihdam Oranı ve Cinsiyet: OECD Verileri. *International Journal of Disciplines in Economics & Administrative Sciences Studies*, 9(52), 1440-1443.
- Klasen, S. & Lamanna, F. (2009). The Impact of Gender Inequality in Education and Employment on Economic Growth: New Evidence for a Panel of Countries. *Feminist Economics*, 91-132.
- Kocabaş, İ. Ü. & Küçükbaş, F. (2023). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılım Oranını Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(32), 29-51.
- Luci, A. (2009). Female Labour Market Participation and Economic Growth. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 4(2), 97-108. <https://doi.org/10.1504/IJISD.2009.028065>
- OECD.Stat. (2024). *Labour Force Participation Rate, By Sex and Age Group*. <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=103872> (06.03.2024)
- Rodríguez, A. V. (2018). Economic Growth and Gender Inequality: An Analysis of Panel Data for Five Latin American Countries. *CEPAL Review*, 2017(122), 79-106.
- Serel, H. & Özdemir, B. S. (2017). Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 132-148.
- Spitze, G. (1988). Women's Employment and Family Relations: A Review. *Journal of Marriage and the Family*, 595-618.
- TÜİK. (2024a) https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri_2021.pdf (28.06.2023)
- TÜİK. (2024b). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (06.03.2024)
- WID. (2024). *Female Labor Income Share*. <https://wid.world/country/turkey/> (28.06.2023)
- WB. (2024). *Inflation, Consumer Prices, (annual %)-Türkiye*. <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=TR> (28.06.2023)

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

The Effects of Free Trade Agreements on Turkey's Foreign Trade: A Study on the Faroe Islands, Venezuela, And Moldova

Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Faroe Adaları, Venezuela ve Moldova Ülkeleri Kapsamında İnceleme

Nil SİREL ÖZTÜRK¹

1. Giriş

Türkiye'nin mevcut 23 adet serbest ticaret anlaşması (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Morityus, Güney Koe, Malezya, Moldova, Faroe Adaları, Singapur, Kosova, Venezuela, Birleşik Krallık ve Birleşik Arap Emirlikleri) hâlihazırda yürürlükte (www.ticaret.gov.tr).

Serbest ticaret anlaşmaları karşılıklı olarak ülke veya ülke grupları ile ticareti arttırmak ve ihracatın önündeki engelleri kaldırmak amacıyla uygulanmaktadır. Günümüzde dış ticaret serbestleşmesi gerçekleşmesi için %81 oranında Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) uygulanmaktadır (Balkır, 2010). Serbest ticaret anlaşmalarının tercih edilme sebepleri dört ana noktada yoğunlaşmaktadır. İlk olarak, serbest ticaret anlaşmaları, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çerçevesindeki ticaret serbestleştirilmesi sürecine kıyasla daha hızlı bir şekilde tamamlanabilir. Bu yüzden, STA'nın hızı tercih edilmektedir. İkinci olarak, küreselleşmenin olumsuz etkilerini vurgulayan anti-küresel protestocuların güçlenmesi, DTÖ altında ticari liberalleşmeye karşı bir zorluk haline gelmiştir. Üçüncü olarak, serbest ticaret anlaşmalarının daha az katılımcıyı içermesi, üyelik boyutuyla ilgili bazı avantajlar sağlar. Ayrıca, DTÖ'de henüz ele alınmamış konular için kurallar belirlemek serbest ticaret anlaşmaları altında daha kolaydır. Son olarak, ülkelerin bölgesel ticaret anlaşmalarına katılmak istemesinin arkasındaki bir diğer motivasyon, uluslararası arenadaki siyasi ve ekonomik etkilerini güçlendirme arzusudur. Bu özellikle küçük ülkeler için büyük önem taşımaktadır (Kavacık, 2021) Serbest ticaretin bir gerekliliği olarak görülen bu anlaşmalar; mal ve hizmetlerin devlet kısıtlamaları olmaksızın serbestçe dolaşabildiği yani bir başka deyişle “malların ve hizmetlerin serbest dolaşımında olduğu” modeli uygulanır kılmayı sağlayabilmektedir. Bu hareket serbestliği aynı zamanda dış ticaret ağının gelişime katkı sağlaması da beklentiler içerisinde. Bu bakış açısıyla, taraf ülkeler arasında gümrük vergileri ve eş etkili gümrük vergileri gibi ticari engellerin yanı sıra mevzuat kolaylığı da sağlayarak her ülkenin kendi ulusal gümrük tarifelerini ve menşe kurallarını uyguladığı bir ekonomik entegrasyon modeline dönüşmektedir.

Ülkeler arasındaki ekonomik bütünleşmelerin yanı sıra bu konuyla ilgili kuram da geliştirilmiştir. Uluslararası ekonomik bütünleşmelerde, üye ülkeler arasındaki mal ve üretim faktörlerinin hareketleriyle birlikte, üçüncü ülkelerle ilişkilerin açıklanmasında uluslararası

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye
nilsirelozturk@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6106-0029 Researcher ID: JQM-6362-2023

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

ekonomi kuramına odaklanılmaktadır. Ayrıca, bütünleşmenin dinamik etkilerini anlamak için makroekonomiye, piyasa analizinde ise mikroekonomiye başvurulmaktadır (Balkır, 2010).

Türkiye'nin ise Gümrük birliği üyesi olması sıfatı ile bu anlaşmalar kapsamında daha farklı bir konumu bulunmaktadır. Türkiye'nin, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı kapsamında, Avrupa Birliği'nin (AB) Ortak Ticaret Politikasını (OTP) üstlenme yükümlülüğü bulunmakta olup; üçüncü ülkelere yönelik olarak AB'nin tercihli ticaret sistemi üstlenilmektedir. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda belirlenen bu yükümlülüğün Türkiye'ye etkileri açısından halen daha tartışılmakta ve Türkiye açısından revizyona ihtiyacı olduğu yönünde tespitler yapılmaktadır.

Çalışmamızda; kuramsal gelişimi ile ekonomik yaklaşımların yanı sıra yukarıda belirtilen 23 adet serbest ticaret anlaşmasından sadece Faroe Adaları, Venezuela ve Moldova ile Türkiye'nin arasındaki dış ticaret ilişkisi ve ülke profilleri ile incelenerek, teorik çerçevede açıklanmaya çalışılmıştır.

2. Politik Yaklaşımlar ve Kuramsal Çerçeve

Avrupa düşünce geleneğinde “birlikte olma” veya “bir arada olma” kavramları 1700'lü yıllardan beri ünlü Fransız düşünürler Abbé de Saint-Pierre ve Jean- Jacques Rousseau tarafından da dile getirilerek, yaşanan savaşları önlemek ekseninde devletlere yol gösterici olacak olan ana mekanizmayı çizmekteydiler (Özden Cankara, 2014).

Temelleri atılan bu düşünce biçiminin Kant tarafından tanımlanan ahlaki değerlerden üretilen üç farklı hukuk türünden söz etmiştir. Birincisi, devletler ile bireylerin arasındaki düzenleyen sivil veya anayasal hukuk, ikincisi devletler arasındaki ilişkiyi düzenleyen uluslararası hukuk, üçüncü olarak ise, tüm bireylerin birbirleriyle ve diğer devletler ile ilişkilerini düzenleyen kozmopolitan hukuk tanımlarını ortaya koymuştur. Kant'ın kozmopolitan hukuk tanımı; serbest ticaret temeli üzerinde herkesin bir diğer birey veya devlet tarafından düşman olarak görülmemeye veya düşmanlıkla yakınlaşmama hakkına sahip olduğu yani konuksever bir yaklaşımla karşılaşma hakkının da bulunduğunu ifade etmiştir (Bozkurt, 2007).

Bir diğer önemli görüşte Karl Deutsch tarafından ortaya atılan “Güvenlik Toplulukları” kuramı, bütünleşme önermelerinin önemli bir dayanağı olarak kabul edilmektedir. Bu kuram ile bütünleşme içinde yer alan üyelerin barış ve güvenliği kastedilmektedir. Böyle bir toplulukta şiddet kullanımının uzun dönemde içerisinde olasılık dışı olacağı kabul edilmektedir (Sus & Hadeed, 2020). Deutsch'e göre bütünleşmenin temel amaçları; barışı korumak, daha büyük ve çok amaçlı yetenekler edinmek, belli başlı görevleri yerine getirmek ve yeni bir imaj ve rol kimliği kazanmak olarak tespit edilmiştir (Balkır, 2010).

Bir başka görüş ise Ernst Haas tarafından ortaya atılarak bütünleşmeyi siyasal aktörlerin bağılıklarını, beklentilerini ve siyasal faaliyetlerini, kurumlar aracılığı ile üye devletler üzerindeki yetki kullanabilecek yeni bir merkeze aktarma konusunda ikna süreci olarak tanımlanmıştır. Haas, Nye ve Keohane gibi düşünürler yeni işlevci yaklaşımı savunarak, üye

Fiscaoconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

ülkelerin kar ve zarar beklentilerinin etkili rol oynadığını ileri sürmüşlerdir. Bütünleşmenin bir süreç olarak ele alındığı yeni işlevci yaklaşımda ekonomik ve teknik alanlardaki gelişmelerin siyasi ve kültürel alanlara sıçrayacağı öngörülmüştür. Devletlerin ilk olarak siyasi olarak bütünleşmelerinin güç olduğu bu sebeple teknik bütünleşmenin başlatılması ve ekonomik bütünleşmenin yayılma etkisi ile diğer alanlara sıçraması tam ekonomik bütünleşmeyi sağlamanın daha sağlıklı olduğu görüşünü savunmaktadırlar (Arı, 2021).

Kuramsal açıdan bakıldığında uluslararası bütünleşmeye yönelik fonksiyonel yaklaşım, federalist yaklaşım, neo-fonksiyonel yaklaşım, işlemselcilik, ve hükümetler arası yaklaşım gibi bir çok yaklaşım olduğunu görmekteyiz.

Fonksiyonel yaklaşım, 1948 yılında David Mitrany tarafından hazırlanan “A Working Peace System” başlıklı çalışmada ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımda devletin üstlendiği bazı fonksiyonların uluslararası örgütler yerine getirilmesi sonucunda, çeşitli örgütlerin meşruluk kazanarak devlet ile otorite arasındaki geleneksel bağın kırılacağı varsayımı bulunmaktadır (Meyer, 2022).

Federalizm, bütünleşmeyi federal yapılı bir devlet oluşturmayı amaçladığından dolayı ulus-devletlerin federal bütünleşmelere zorlanması gerektiğini savunmaktadır. Bu durum ulusal devletlerin ulusal egemenlik konusundaki tutuculukları belirleyici aynı zamanda zorlayıcı bir unsur olarak federalistlerin karşısına çıkmaktadır (Özen, 1998).

İşlemselcilik, olarak adlandırılan yaklaşım iletişim yoğunluğu ile siyasi bütünleşme arasında bağlantı vurgulanmakla birlikte Deutsch, devletlerden ziyade toplumlar arasındaki karşılıklı ilişkileri güçlendirilmesinin faydalı olacağını savunmuş ve “güvenlik toplulukları” yaklaşımı çerçevesinde ortak değerler ve karşılıklı güven zemininin oluşturulmasının faydalı olacağını savunmuştur (Dedeoğlu, 2004).

Neo-fonksiyonalizm, Haas tarafından ortaya atılmış, federalizm gibi ulus devletlerin üstünde bir yapı oluşturarak siyasal topluluk modeli hedeflemektedir. Fonksiyonalist yaklaşımda olduğu gibi teknik ihtiyaçlar altında ortaya çıktığı ancak bir yandan da farkı olarak siyasi topluluğa ulaşmaya çalışmaktadır (Özen, 1998).

Tüm bu yaklaşımların yanı sıra kurumsalcılık bütün yapıların oluşumunu ve koşullarını ortaya koymaktadır. Kurumların normlar ve kurallar aracılığı ile insan davranışları üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Avrupa Birliği dünyadaki en fazla kurumlaşmış uluslararası organizasyondur. Avrupa birliği birincil ve ikincil mevzuatların yoğun olduğu bir bütünleşmedir (Eilstrup-Sangiovanni, 2006).

Yukarıda kısaca bahsedilen politik yaklaşımların altında aslında bir teknik, ekonomik ve kültürel bir bütünleşmenin elde edilmesi aracılığı ile genel bir politik davranış şekillenmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bu anlamda incelendiğinde ekonomik yaklaşım ve ekonomik ilişkiler çok daha önemli bir rol oynadığı açıktır.

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

3. Ekonomik Yaklaşımlar ve Kuramsal Çerçeve

Serbest ticaretin gelişimine baktığımız zaman ekonomik kuramlar çerçevesinde aşağıda açıklanmaya çalışılan temel ve fark yaratan görüşler ortaya çıkmaktadır.

Merkantilizmin esası devlet kontrolüdür ve devletin kontrolündeki ekonomi politikası devlet ile ekonominin birlikte büyümesini aynı zamanda güçlenmesini sağlayacak temel bir araç olarak görülmüştür. Merkantilizm, (1450-1750) Orta çağ ve Fizyokrazi arasındaki dönemde gelişen iktisadi düşüncelerin bütünüdür (Savaş, 1997). Merkantilist bakışın başlıca özellikleri; külçe altın, gümüş ve her türlü mücevheratın servetin özü olduğu; altın ve gümüş girişini arttıracak şekilde dış ticaretin düzenlenmesi; ucuz hammadde ithalatının teşvik edilerek sanayinin desteklenmesi; hammadde dışındaki tüm mallara getirilen korumacı gümrük vergileri; bitmiş ürün ihracatının teşvik edilmesi ve nüfus artışına ve ücretlerin düşük tutulmasına yapılan vurgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Blaug, 2014).

Adam Smith ve David Ricardo gibi klasik iktisatçılar daha sonra da neo-klasik iktisatçılar, tercihli ticaret anlaşmalarına ticaret saptırıcı etki yaratacağı gerekçesi ile karşı çıkarken gümrük birliklerini serbest ticaret için olumlu olarak değerlendirmişlerdir (Güran, 1999). Adam Smith “*Ulusların Zenginliği*” kitabında iki ülke arasındaki ticarete gümrük vergilerinin kaldırılıp üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük vergisi uygulanmasının ülkelerin üretici ve satıcılar adına faydalı olacağını öne sürmüştür. (Smith & Zenginliği)

Klasik görüş; 1776'dan 19. yüzyıl ortalarına kadar iktisat dünyasına hâkim olan, Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, Robert Torrens, Jean- Baptiste-Say, Frederic Bastiat, Nassau Senior, John Stuart Mill ve John Elliot Cairnes gibi önemli iktisatçıların temsilcisi olduğu bir görüştür (Sirel Öztürk, 2023).

Neo-klasikler, “*laisser-faire*” düşüncesine bağlı olarak klasik kuram çizgisinden gitmişlerse de klasikler gibi toplumsal sınıflaşma üzerinde durmamışlardır. Bu kuramda; piyasaya giriş engellerinin en alt düzeyde olduğu serbest piyasalar büyük önem taşımaktadır. Fiyat mekanizmasının potansiyel olarak kendi kendine dengeyi sağlayan varsayımı ile ikame olanakların bulunması dengeyi sağlayan olumlu bir etki olarak görülmektedir. Ülkeler bol olan üretim faktörünü kullandıkları malları üretir ve ihraç ederken, kıt olan üretim faktörü bulunduran malları ithal ederek bu ticaretten kazanç sağlarlar. Bu bakış açısıyla serbest ticaret refah arttırıcı olarak görülmektedir (Kazgan, 1969).

1950’li yıllarda Jacop Viner tarafından öncü çalışmaları ile şekillenen gümrük birliğini oluşturan üye ülkeler ekonomileri arasında dış ticaret engellerini ortadan kaldırarak malların serbest dolaşımı sağlan uygulamalar ile dış dünyaya uygulanan ortak önlemlerin etkilerini ortaya çıkarılmıştır. Bu kapsamda “*ticaret yaratıcı etki*” ve “*ticaret saptırıcı etki*” kavramlarını geliştirmiştir (Viner, 2014).

Lipsev ve Lancaster tarafından “ikinci en iyi kuram” başlıklı çalışmaları ile önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu kurama göre; birinci en iyi politika tam rekabet ve serbest ticarettir. Bu politika ile tüm dünya refahını üst düzeye çıkararak optimum koşullar elde edilmiş olur. Tam

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

rekabet ve serbest ticaret uygulanmadığı durumlarda ise gümrük birlikleri ikinci en iyi politika olduğunu savunmuşlardır (Viner, 2014).

Yukarıda gösterilmeye çalışıldığı şekilde farklı iktisatçıların farklı görüşleri olmasına rağmen fikir birliğine varılan 3 temel nokta bulunmaktadır.

- 1) Ekonomik bütünleşme iş bölümüne dayanır.
- 2) Bütünleşmenin ileri aşaması malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı öngörülmektedir.
- 3) Ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin kaynağı ve gideceği yere göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içerir (Balkır, 2010).

Balassa ise uluslararası ekonomik bütünleşmeyi bir süreç olarak tanımlamıştır. Balassa'ya göre ekonomik bütünleşmenin 5 aşaması bulunmaktadır. Birinci Aşama serbest ticaret anlaşması, ikinci aşamada gümrük birliğinin kurulması, üçüncü aşamada ortak pazar, dördüncü aşamada ekonomik birlik, son aşamada ise tam ekonomik bütünleşmenin gerçekleşmesi olarak belirlenmiştir (Balassa, 1994).

4. Literatür Taraması

Serbest ticaret anlaşmalarına ilişkin birçok araştırma yapılmış, bu anlaşmaların ülkelerin dış ticaret verilerine ve makro ekonomik göstergelerine ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur. Aşağıda bu konuda yapılan bazı çalışmalara yer verilmiş olup, literatürün çok daha zengin olduğu unutulmamalıdır.

2014 yılında Adem DOĞAN ve Ahmet UZUN tarafından yazılan “*Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri*” başlıklı çalışmalarında; Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları yaptığı ülkelerle olan ticaretinde artış genel ticaretindeki artıştan daha hızlı gerçekleştiği, benzer şekilde, bu ülkelerden yapılan ithalat da genel ithalattaki artıştan daha fazla olduğu, bu durumun Türkiye'nin ana hedefine ulaştığını gösterse de Türkiye'nin genel ihracat ve ithalat artış oranlarıyla, serbest ticaret anlaşması yapılan ülkelerle yapılan ticaretin artış oranları arasında belirgin farklar bulunmadığı tespit edilmiştir (Doğan & Ahmet, 2014).

2014 yılında İlhan Güllü tarafından hazırlanan “*AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması Sürecine Türkiye-AB Gümrük Birliği Anlaşması Özelinde Bir Bakış*” isimli araştırma makalesinde; Avrupa Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında devam eden Serbest Ticaret Anlaşması (STA) görüşmeleri, küresel ticaret dinamiklerini hızlandırıcı bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu anlaşmanın olumlu bir sonuca ulaşması durumunda, sadece ticari kısıtlamaların kaldırılmasıyla sınırlı kalmayıp, Atlantik'in her iki yakasını da etkileyen sonuçlar doğurabileceği belirtilmektedir. Ancak Türkiye, Avrupa Birliği'ne tam üye olmaması nedeniyle bu sürecin dışında kalmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye 1996 yılından beri Gümrük Birliği Anlaşması'nı uygulamakta ve potansiyel STA'nın etki alanında bulunmaktadır. AB'nin diğer ülkelerle yaptığı anlaşmalar gibi, AB-ABD Transatlantik Serbest Ticaret Anlaşması'nın Türk

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

dış ticaretini olumsuz etkileyebileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla, bu anlaşmanın küresel ve bölgesel sonuçları AB kamuoyunda yoğun tartışılmaktadır ve Türkiye'nin bu sürecin dışında kalabileceği düşüncesi göz ardı edilmemesi gerektiği tespit edilmiştir (Güllü, 2014) .

2017 yılında Cemalettin Kalaycı tarafından hazırlanan “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Uygulaması” başlıklı çalışmada; Türkiye yaklaşık olarak ihracatının %12’sini, ithalatının ise %9’unu serbest ticaret anlaşması yapılan ülkelerle gerçekleştirdiği, çalışmada 2012-2016 dönemi için STA ülkeleriyle yapılan dış ticarete Türkiye’nin karşılaştırmalı üstünlükleri analiz edildiği, elde edilen bulgulara göre; “Türkiye’nin canlı hayvanlar ve gıda maddeleri”, “içkiler ve tütün” ile “çeşitli mamul eşya” mal guruplarında karşılaştırmalı üstünlüğe; “akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler”, “hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar” ve “başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri” mal guruplarında ise karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu tespit edilmiştir (Kalaycı, 2017).

2019 yılında Demir vd. tarafında hazırlanan “*The Efficiency of Manufacturing Trade Between Turkey and the European Union*” başlıklı araştırma makalesinde; Türkiye ile AB-25 arasındaki imalat sanayi ticaretinin etkinliğinde bir yakınsama olup olmadığı incelenmektedir. Bulgulara göre, Türkiye'nin ortalama ticaret etkinliği %56,3 ve tüm ülkeler için %0,01 ile %92,5 arasında değişmektedir. Türkiye'nin imalat sanayi ticaretini; ticaret ortaklarının geliri, pazar büyüklüğü ve aralarındaki uzaklık önemli ölçüde etkilemektedir. Tahmin sonuçları, ticaret akımlarının küresel finansal krizden etkilendiğini de göstermektedir (Demir vd., 2019).

2021 yılında Melisa Bolat ve Fatih Kaplan Tarafından Yazılan “*Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Sektörel İhracatına Etkisi: Çekim Modeli*” başlıklı araştırma makalesinde Modelde, 2010-2019 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak yapılan analize göre, Türkiye'nin sektörel ihracatı bağımlı bir değişken olarak ele alınmıştır. Ülkelerin gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH), başkentleri arasındaki mesafe ve kukla değişken olarak tanımlanan ortak alfabe ise bağımsız değişkenler olarak incelenmiştir. PPML yöntemi kullanılarak yapılan analizde, Türkiye'nin sektörel ihracatı ile ihracat yaptığı ülkelerin GSYİH'leri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı şekilde, mesafe değişkeni ile sektörel ihracat arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ancak Türkiye'nin GSYİH'si ile sektörel ihracatı arasında belirgin bir ilişki gözlemlenmemiş, modelde yer alan ortak alfabenin ise sektörel ihracatı olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'nin sektörel ihracatında çekim modelinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır (Bolat & Kaplan, 2021).

2021 yılında Mustafa Kavacık tarafından hazırlanan “*Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) Türkiye ile AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkeleri Arasındaki Dış Ticarete Yansımaları*” başlıklı araştırma makalesinde; Türkiye'nin AB üyesi olmayan Balkan Ülkeleri ile imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının dış ticaret üzerindeki etkileri 1996-2019 dönemine ait verilerle incelenmiş ve değerlendirilmiştir. İlgili dönemde, beş ülkeye yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatının neredeyse iki katına, bu beş ülkeden yapılan ithalatın ise Türkiye'nin toplam ithalatının neredeyse üç katına yakın bir artış gösterdiği belirlenmiştir. Dolayısıyla, ilgili

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

süreçte, ilgili ülkelerden yapılan ithalatın, ilgili ülkelere yapılan ihracattan daha fazla arttığı sonucuna varılmıştır (Kavacık, 2021).

2022 yılında Kezban Ayran Cihan ve Ali Rıza Sandalcılar tarafında hazırlanan “*Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Çekim Modeli ile Bir İnceleme*” başlıklı araştırma makalesinde; Türkiye'nin serbest ticaret anlaşması yaptığı 12 ülkenin ticaretindeki payı incelenmiş, uluslararası ticaret akımlarını açıklamak için çekim modeli kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin belirli ürün gruplarına yönelik ihracatını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, ülkeler arasındaki mesafenin ticareti azaltıcı bir etken olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, Türkiye'nin daha fazla ülke ile ticari anlaşmalar yapması gerektiğini vurgularken aynı zamanda taşıma maliyetlerini azaltmaya yönelik çalışmalara da önem verilmesi gerektiği tespit edilmiştir (Cihan & Sandalcılar, 2022).

2022 yılında Şükrü İnan tarafından hazırlanan “*Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkelerle Ticareti Geliştirme Stratejisi: Karşılaştırmalı Bir Analiz*” başlıklı çalışmada; Türkiye ve strateji kapsamındaki ülkeler arasında ticaret yoğunlaşması artmakla birlikte, yoğunlaşmanın yakın çevre ülkeleri ile sınırlı kaldığı, AB, Rusya, ÇHC ve ABD'nin uyguladığı stratejilerin Türkiye'nin ticari etkinliğini azalttığı veya önemli ölçüde yoğunlaşmasını arttıramamasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır (İnan, 2022).

2022 yılında Hatice Erkekoğlu ve Emre Koçer tarafından hazırlanan “*Türkiye ile Mısır Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: İhracatta Uzmanlaşma (Es) Endeksi Uygulaması*” başlıklı araştırma makalesinde; Türkiye ile Mısır arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması'nın Türkiye'nin dış ticaretine etkilerini ve Türkiye'nin bu anlaşma sonrasında Mısır'a olan ihracatının ne yönde değiştiğini araştırmayı amaçlayan çalışmada, İhracatta Uzmanlaşma Endeksi kullanılmıştır, Türkiye'nin Mısır ile olan ticaretini, Türkiye'nin Mısır'a ihracatını ve Mısır'dan ithalatını analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Türkiye-Mısır Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalandıktan sonra Türkiye'nin Mısır'a ihracatında önemli bir artış yaşandığı gözlemlendiği, ayrıca, yapılan endeks hesaplamalarına göre, Türkiye'nin incelenen beş ürün grubundan dördünde Mısır'a daha fazla ihracat yapmaya başladığı, ancak bir ürün grubunda Mısır'dan ithalatında artış yaşandığı belirlenmiş olup, incelenen dönem boyunca, Türkiye'nin Mısır'a ihracatında uzmanlaşma eğiliminin arttığı ancak her iki ülkenin ihracatında genel bir artış olduğu için bu artışın belirgin boyutlarda olmadığı tespit edilmiştir (Erkekoğlu & Koçer, 2022).

5. Yöntem ve Veri Seti

Bu çalışma, Türkiye'nin Faroe adaları, Venezuela ve Moldova ile imzalanıp yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) bu ülkelerle olan dış ticaret yapısına olan etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. 2013-2023 yıllarını kapsayan veriler TÜİK'ten alınıp incelenmiştir. Türkiye ile Faroe adaları ile STA 2017 yılında, Venezuela ile 2020 yılında, Moldova ile 2016 yılında yapıldığı için dış ticaret yapısına etkilerinin ekonometrik incelenme imkânı olmadığı, serbest ticaret anlaşması öncesi ve sonrasında dış ticaret verilerinin nasıl

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

gerçekleştiğine, bu durumun Türkiye'nin lehine sonuçlar ortaya koyup koymadığına yönelik yorumlamalarda bulunulmuştur.

6. Türkiye- Faroe Adaları

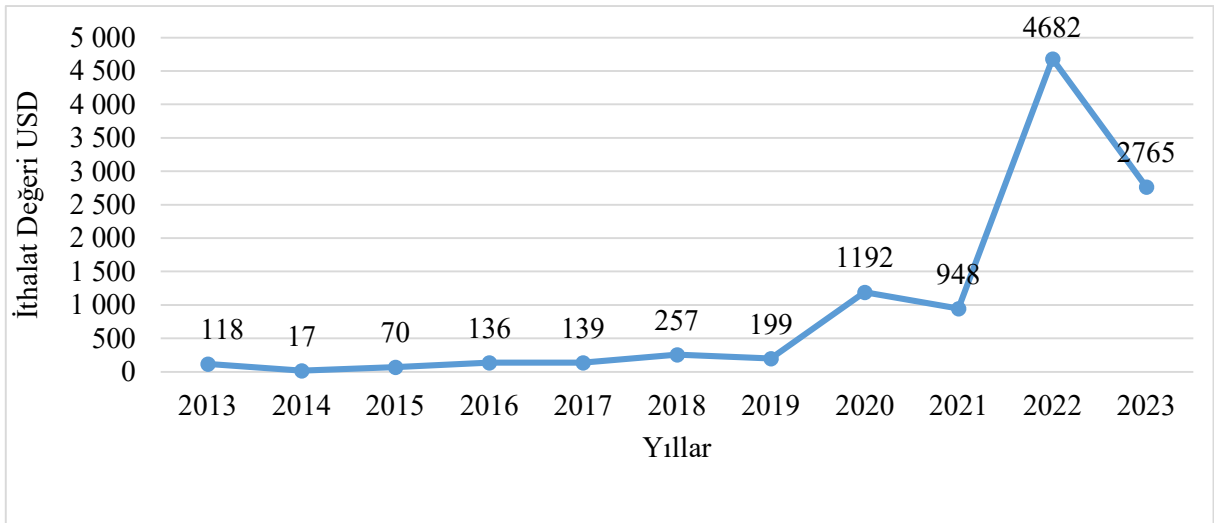
Faroe adaları ile 2017 yılında serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Faroe Adaları, Danimarka Krallığı'nın Egemenliği içinde iç ve dış özerkliğe sahiptir. Faroe Adaları'nın özerkliği, 23 Mart 1948 tarihli 137 sayılı Faroe Adaları Özerklik Yasası tarafından kurulmuştur. Faroe Adaları, 1973 yılında Danimarka'nın katılmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun bir parçası olmama kararı alarak, şu anda Avrupa Birliği haline gelen hukuki çerçeve Faroe Adaları'na uygulanmamaktadır. Başka bir deyişle Faroe Adaları Avrupa Birliği üyesi değildir. Fakat Avrupa Birliği ile Faroe Adaları arasında 1997 yılından bu yana serbest ticaret anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşma, balıkçılık, mal ticareti ve bilimsel iş birliği gibi çeşitli alanları kapsamaktadır (<https://www.government.fo/>).

Faroe Adalarının ilk üç ihracat ürünü, balıklar ve su ürünleri (3. Fası), gıda sanayi kalıntıları ve yem (23. Fası), gemiler ve su yüzen araçlardır (89. Fası). En çok ithalat yaptığı ilk üç ürüne bakıldığında; mineral yakıtlar (27. Fası), gemiler ve suda yüzen araçlar (89. Fası) ile demir ve çelikten eşya (73. Fası) olduğu görülmektedir (www.trademap.org).

Türkiye ile Faroe Adaları arasındaki ithalat ilişkisine bakıldığında; Türkiye'nin Faroe Adalarından en fazla ithalat yaptığı ilk üç ürün ise balıklar ve su ürünleri (3. Fası), Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar (15. Fası), Kauçuk ve kauçuktan eşya (40. Fası) olarak görülmektedir (www.trademap.org).

Türkiye'nin Faroe Adalarından yaptığı ithalat verilerine ilişkin grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 1: Türkiye'nin Faroe Adalarından Yaptığı İthalat

Kaynak: TÜİK verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

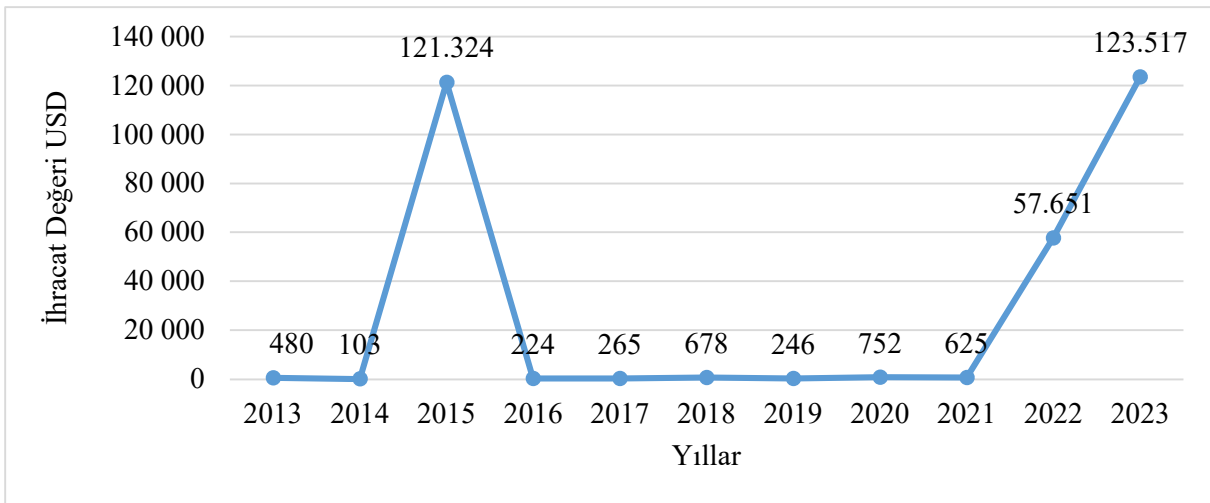
FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Türkiye ile Faroe Adalarının ihracat ilişkisi incelendiğinde, Türkiye'nin Faroe adalarına yaptığı ihracat ürünlerinin gemiler ve suda yüzen taşıtları (89. Fası), Elektrikli makine ve aletler (85. Fası), Mineral yakıtlar (27. Fası) olarak gözlemlenmektedir (www.trademap.org).

Türkiye'nin Faroe Adaları arasındaki ihracat verilerine ilişkin grafik aşağıda verilmiştir.

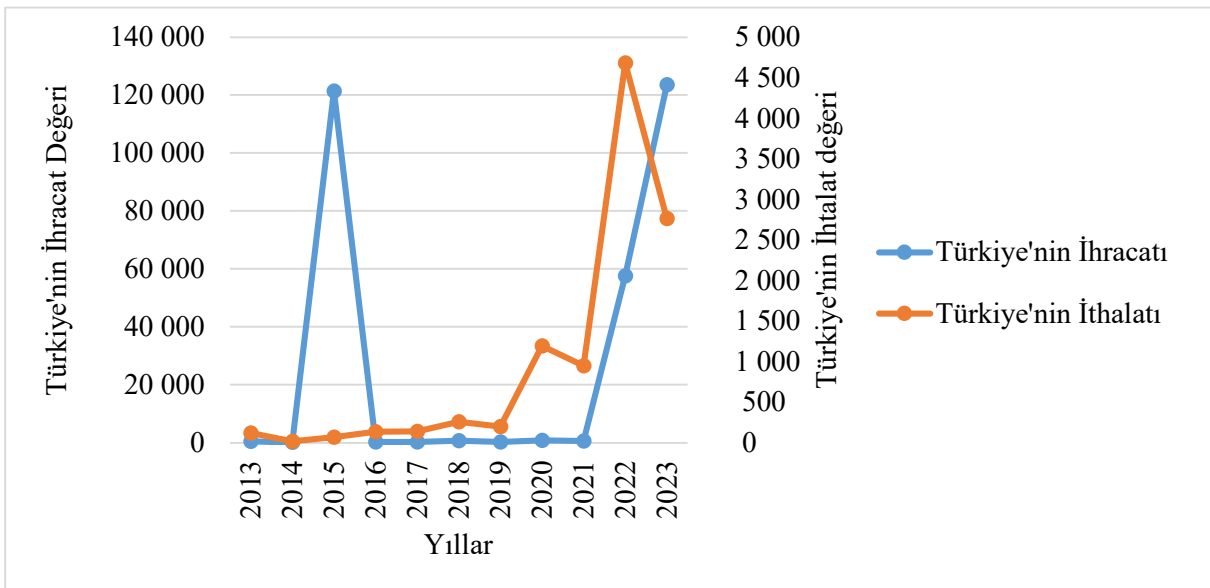
Grafik 2: Türkiye'nin Faroe Adalarına Yaptığı İhracat

Kaynak: TÜİK verileri üzerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'nin Faroe Adaları ile gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat değerlerini karşılaştırmalı olarak aynı grafikte gösterimi aşağıdaki gibidir.

Grafik 3: Türkiye'nin Faroe Adaları ile İthalat/ihracat Değerleri

Kaynak: TÜİK verileri üzerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Yukarıdaki grafik gösterimlerinden anlaşılacağı üzere, Türkiye ile Faroe Adaları arasında 2013 yılından itibaren büyük bir hacim olmadığı açıktır. Sadece 2015 yılında büyük bir sıçrama göstermiş olup, Serbest ticaret anlaşmasının imzalandığı 2017 senesi itibariyle sabit kaldığı görülmektedir. 2022 yılında yine bir sıçrama göstermiş ve 2023 yılında artmaya devam etmiştir.

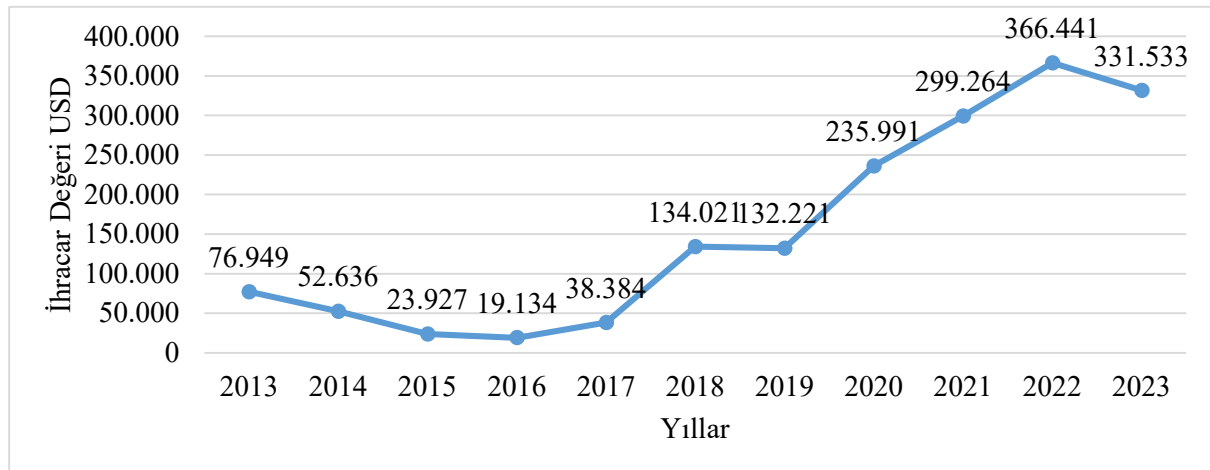
Serbest ticaret anlaşmasının literatürde olması gibi sonuç vermediği gözlemlenmiştir. Türkiye açısından incelendiğinde; bu anlaşmanın Türkiye'nin ihracatına önemli bir katkı sağlamağı gözlemlenirken, Türkiye'nin Faroe Adalarından yaptığı ithalatın anlaşma sonrası arttığı gözlenmiş ise de 2022 yılında keskin bir düşüş yaşadığı da tespit edilmiştir.

7. Türkiye-Venezuela

Venezuela, Güney Amerika'nın kuzeyinde bulunan bir ülkedir ve büyük ölçüde petrol kaynaklarıyla tanınır. Venezuela, dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip ülkelerden biridir ve petrol geliri ekonominin önemli bir parçasını oluşturur. Buna rağmen ekonomik ve siyasi istikrarsızlardan dolayı ekonomik durgunluk, yüksek enflasyon, işsizlik ve yaşam standartlarının düşmesi gibi sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve MERCOSUR (üyeliği 2017 yılında askıya alınmıştır) olmak üzere ikili ve çok taraflı çeşitli uluslararası anlaşma ve örgütlere üyedir. Fakat Avrupa birliği ile herhangi bir serbest ticaret anlaşması bulunmamaktadır (www.ticaret.gov.tr).

Venezuela ile Türkiye arasında 1 Haziran 2020 tarihinde serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Türkiye ile dış ticaret ilişkisini incelediğimizde, Türkiye'nin Venezuela'ya ihraç ettiği ürün grupları olarak hububat, un, süt, pastacılık ürünleri (19. Fası), değirmencilik ürünleri, mal, nişasta (11. Fası), çikolata ve kakao içeren gıda müstahzarları (18. Fası) karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin Venezuela ile olan ihracat tutarı olarak aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 4: Türkiye'nin Venezuela'ya Yaptığı İhracat

Kaynak: TÜİK verileri üzerinden yazar tarafından hazırlanmıştır.

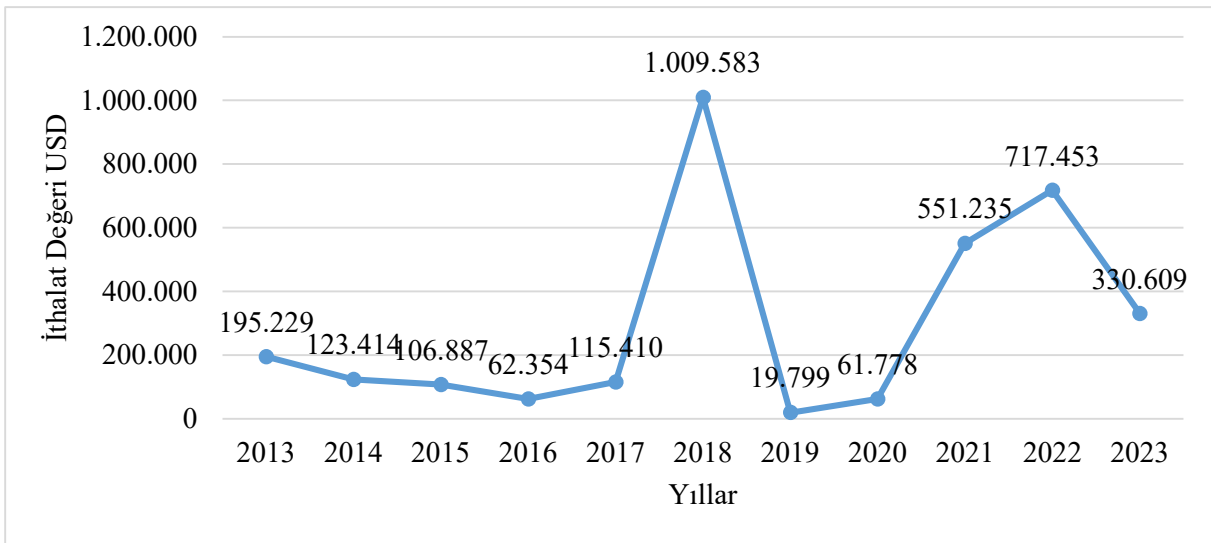

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

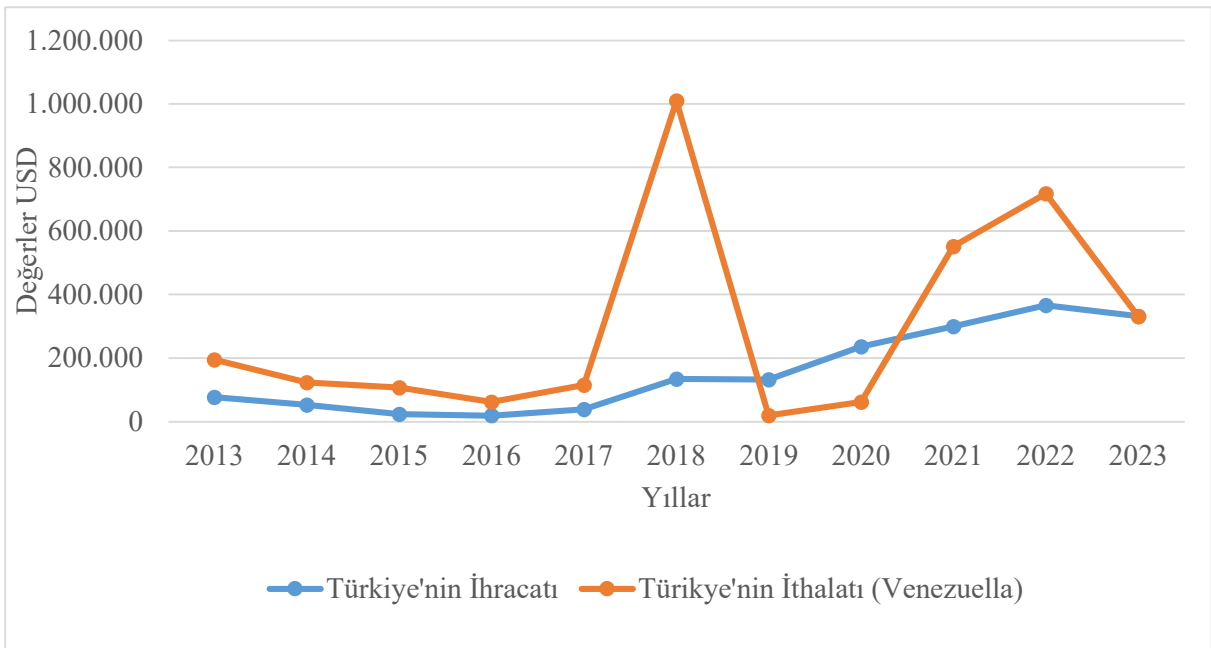
İthalat ayağını incelediğimizde Türkiye'nin Venezuela'dan ithal ettiği başlıca ürünler olarak demir-çelik (73. Fası), Mineral yakıtlar (27. Fası), Alüminyum ve alüminyumdan eşya (76. Fası) olarak karşımıza çıkmaktadır. İthalata ilişkin verilere göre düzenlenmiş grafik aşağıdaki gibidir. İthalat ve ihracat verilerine ilişkin karşılaştırmalı grafik ise Grafik 6'da gösterilmiştir.

Grafik 5: Türkiye'nin Venezuela'dan Gerçekleştirdiği İthalat

Kaynak: TÜİK verileri üzerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 6: Türkiye ile Venezuela Arasındaki İthalat/İhracat Verileri

Kaynak: TÜİK verileri üzerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Türkiye ile Venezuela arasındaki dış ticaret ilişkisi irdelendiğinde 2013-2017 yılları arasında azalan bir seyir gösterdiği, 2018 yılında büyük bir artış göstermiş olup, 2019 yılında 2018 yılına kıyasla büyük bir düşüş seyretmiş olup, 2020 yılından itibaren 2022 yılına kadar artış göstererek, 2023 yılında düşüş göstererek dalgalı bir seyir gözlemlenmiştir.

Türkiye'nin ihracatı açısından irdelendiğinde; 2013-2017 yılları arasında azalan bir seyir gösterse de 2017 ile 2022 yılları arasında kademeli bir artış göstermiş, 2023 yılında hafif bir düşüş göstermiş olduğu gözlemlenmiştir.

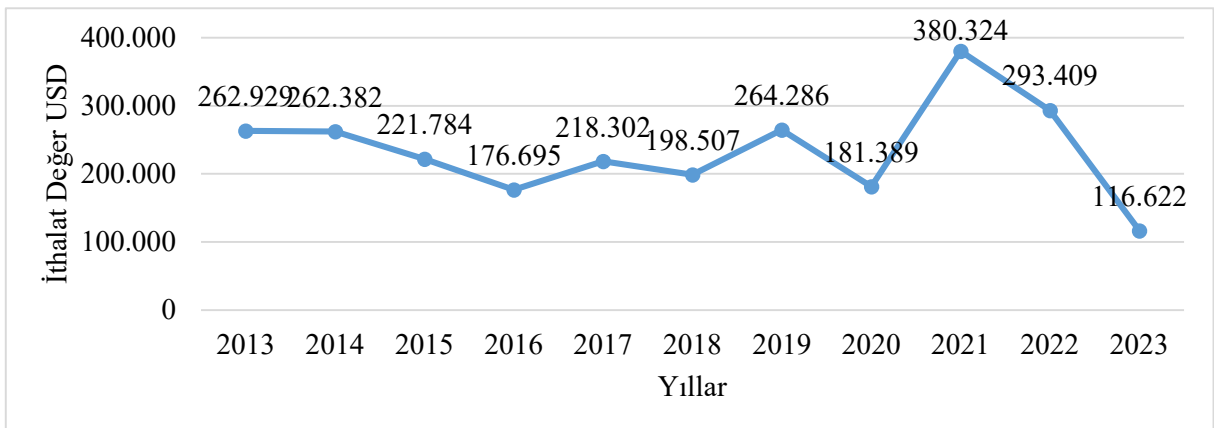
8. Türkiye-Moldova

Romanya ve Ukrayna ile kara sınırına sahip bir ülke olan Moldova, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleriyle AB'ye son dönemde katılan eski doğu bloku ülkeleri arasında kalan ülkenin siyasi ve ekonomik yapısı coğrafi konumundan doğrudan etkilenmektedir. Moldova AB üyesi olmamakla birlikte, aday ülke statüsündedir. Ayrıca Moldova ile Avrupa Birliği arasındaki Kapsamlı ve Derin Serbest Ticaret Anlaşması (DCFTA), 27 Haziran 2014 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşma, Moldova'nın Avrupa Birliği ile ekonomik ilişkilerini güçlendirmeyi ve ticaretini kolaylaştırmayı amaçlamıştır (www.ticaret.gov.tr).

Türkiye ile Moldova arasında ise 11 Eylül 2014 yılında imzalanan serbest ticaret anlaşması, 1 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye ile Moldova arasında dış ticaret ilişkisini ürünler bazında incelediğimizde; Türkiye'nin Moldova'ya en çok ihraç ettiği ürünlerin, Tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (30. Fasıl), diğer hazır eşya (63. Fasıl), Turunçgiller (taze/kurutulmuş) (8. Fasıl) olduğu, en çok ithal ettiği ürünlerin ise Ayçiçeği tohumu (12. Fasıl), Mısır (10. Fasıl) ve Buğday ve mahlut (10. Fasıl) olarak görülmektedir (www.trademap.org).

Türkiye'nin Moldova ile ithalat, ihracat ve ithalat/ihracat tutarlarına ilişkin grafik gösterimi grafik 7,8 ve 9'da gösterilmiştir.

Grafik 7: Türkiye'nin Moldova'dan Gerçekleştirdiği İthalat Tutarı

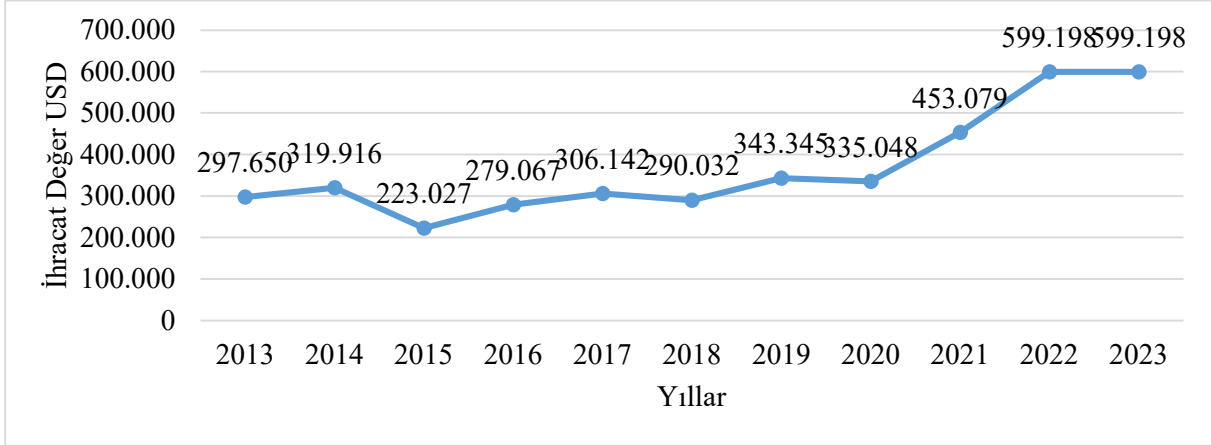
Kaynak: TÜİK verileri üzerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

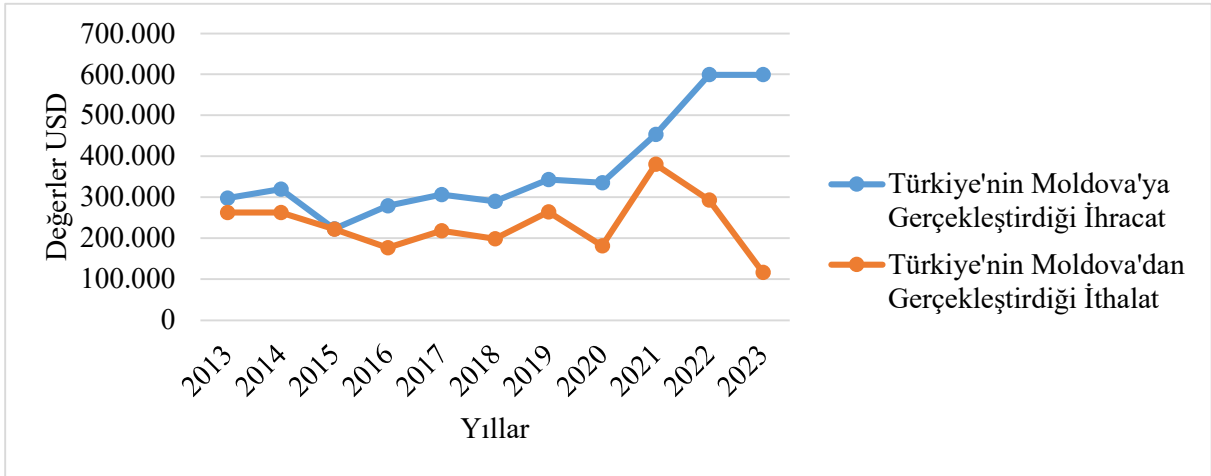
Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Grafik 8: Türkiye'nin Moldova'ya Gerçekleştirdiği İhracat Tutarı

Kaynak: TÜİK verileri üzerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 9: Türkiye ile Moldova arasındaki İthalat/ihracat verileri

Kaynak: TÜİK verileri üzerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki grafikleri incelediğimizde; Türkiye'nin Moldova'dan ithal ettiği ürünlerin STA'nın imzalandığı 2016 yılına kadar düşüş gösterdiği, 2016 yılından sonra dalgalı seyir izleyerek 2021 yılında en yüksek tutara ulaştığı, 2021 yılından sonra düşüş trendine girdiğini göstermektedir.

Aynı şekilde Türkiye'nin Moldova'ya ihraç ettiği ürünler açısından STA anlaşmasının imzalandığı 2016 yılına kadar düşüş eğilimi gösterdiği, 2016 yılından sonra kademeli bir artış trendine girdiği gözlemlenmiştir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

9. Sonuç

Türkiye'nin çalışmamız konusu ülkeler olan Faroe Adaları, Venezuela ve Moldova ülkeleri ile yaptığı serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin dış ticareti açısından yukarıda gösterilen veriler ışığında irdelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Serbest ticaret anlaşmalarını siyasi kuram açısından değerlendirdiğimizde, öncelikle güvenli bölge yaratmak amacıyla aynı bölgede bulunan ülkelerin oluşturduğu birliği daha sonra genişleterek yaymak ve ticaret yoluyla oluşturan bu güvenli toplulukların siyasi, toplumsal ve kültürel bütünleşmesini sağlama amacı içinde hareket edilmesinin daha doğru olduğu kanısına varılarak kuramlar şekillenmiştir.

Ekonomik kuramlar açısından irdelediğimizde ise serbest ticaret politikalarının desteklediği fakat üretici ve satıcı tarafını etkileyen olumsuz etkilerin bertaraf edilmesi içinde politika üreten yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Bütünleşme yaklaşımlarında tüm iktisatçılar tarafından kabul edilen ortak özelliklerinin aynı zamanda serbest ticaret anlaşmalarının da temeli olduğu gerçektir. Bu ortak noktaları tekrar vurgulamak gerekirse; bütünleşmenin iş bölümüne dayanması, ileri aşamasının malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımını, ekonomik bütünleşmenin ise mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin kaynağı ve gideceği yere göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içermektedir.

Türkiye'nin Venezuela ve Faroe Adaları ile yaptığı serbest ticaret anlaşmalarının 2013-2023 yıllık verisine göre yapılan karşılaştırma yöntemine göre; Türkiye'nin ithalatına ya da ihracatına süründürülebilir bir fark yaratmamıştır. Aksine serbest ticaret anlaşması imzalanmadan önceki dönemde keskin bir yükseliş yaşanmış fakat daha sonrasında aynı şekilde seyretmemiştir.

Literatürde olması beklendiği gibi bir sonuç çıkmamasının sebebi Türkiye ile Venezuela ve Faroe Adaları arasındaki uzaklığa bağlı yüksek navlun fiyatları düşünülebilir. Ayrıca Türkiye'nin gerçekleştirdiği ithalat ürünlerine bakıldığında Türkiye'nin hali hazırda ürettiği veya daha yakın mesafelerden daha uygun maliyetlere tedarik ettiği ürünler olduğu gözükmemektedir. İhracat ürünleri açısından ise Türkiye'nin dış ticaretinde zaten ilk 10 fasıl arasında yer alan (19. Fasıl ürünleri hariç) ve oran itibarıyla anlamlı bir etki yaratmayacak miktarlarda olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Moldova arasında imzalanan ve 2016 yılı itibarıyla yürürlüğe giren serbest ticaret anlaşmasının ise literatürde beklendiği gibi iki ülke açısından da olumlu sonuçları olduğu gözlenmektedir. Bu noktada da önemli bir faktör olarak navlun maliyetleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu anlaşma kapsamında iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin artmasının yanı sıra Türkiye açısından ise dış ticaret fazlası yaratmış bir başka değişle Moldovan ithal ettiği ürünlerden daha fazla ihraç etmiştir.

Serbest ticaret anlaşmaları kapsamında kurulacak ticari münasebette ülkelerin üretim çeşitliliği, ilgili ülkeden tedarik edilme koşulları ve maliyetleri, yerli üreticinin konumu gibi başlıca konuların gözden geçirilmesi, böylelikle yapılacak olan anlaşmadan maksimum ortak fayda sağlanması koşulunun gerçekleştirilmesi ile etkin bir ticaret politikası geliştirilebilir.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Kaynakça

- Arı, T. (2021). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (10. Baskı). Aktüel Yayınları, Bursa.
- Balassa, B. (1994). The Theory of Economic Integration: An Introduction. *The European Union* (125-137). Springer.
- Balkır, C. (2010). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Blaug, M. (2014). *İktisat Kuramının Geçmişine Bakış*. Elif Yayınevi.
- Bolat, M. & Kaplan, F. (2021). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Sektörel İhracatına Etkisi: Çekim Modeli. *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1).
- Bozkurt, E. (2007). Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması. *Anayasa Yargısı*, 23(1), 501-523.
- Cihan, K. A. & Sandalcılar, A. R. (2022). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Çekim Modeli ile Bir İnceleme. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 8(2), 143-163.
- Dedeoğlu, B. (2004). Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(4), 1-21.
- Demir, M. A., Bilik, M. & Utkulu, U. (2019). The Efficiency of Manufacturing Trade Between Turkey and the European Union. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(2), 591-608.
- Doğan, A. & Ahmet, U. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 325-344.
- Eilstrup-Sangiovanni, M. (2006). *Debates on European Integration: A Reader*. New York, NY.
- Erkekoğlu, H. & Koçer, E. (2022). Türkiye İle Mısır Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: İhracatta Uzmanlaşma (Es) Endeksi Uygulaması. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 938-950.
- Güllü, İ. (2014). AB ve ABD Serbest Ticaret Anlaşması Sürecine Türkiye-AB Gümrük Birliği Anlaşması Özelinde Bir Bakış. *Bilge Strateji*, 6(11), 89-106.
- Güran, N. (1999). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği*. Anadolu Matbaacılık.
- Kalaycı, C. (2017). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Uygulaması. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(2), 133-147.
- Kavacık, M. (2021). Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) Türkiye ile AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkeleri Arasındaki Dış Ticarete Yansıması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (68), 222-243.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Kazgan, G. (1969). İktisadî düşünce, veya, Politik iktisadin evrimi.
- Meyer, C. O. (2022). What Are the Driving Forces of Disintegration? A Response to Ben Rosamond and William Outhwaite. *The Limits of EUrope* (47-53). Bristol University Press.
- Özden Cankara, P. (2014). Immanuel Kant'ın “Ebedi Barış Üzerine Felsefi Denemeler” Adlı Eserinin Uluslararası İlişkiler Disiplini Açısından Söylem Analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (208).
- Özen, Ç. (1998). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Neofonksiyonalist Teori Çerçevesinde Analizi.
- Savaş, V. F. (1997). Görünmez El, Rasyonellik ve Yozlaşma: Liberal Yaklaşım. *Liberal Düşünce*, 43-54.
- Sirel Öztürk, N. (2023). Türkiye'de Korumacı Dış Ticaret Politikaları ve Seçili Sektörlerde Etkileri.
- Smith, A. & Zenginliği, U. Adam Smith ve Ahlaki Duygular Kuramı Eserindeki İnsan Anlayışı.
- Sus, M. & Hadeed, M. (2020). Theory-Infused and Policy-Relevant: On the Usefulness of Scenario Analysis for International Relations. *Contemporary Security Policy*, 41(3), 432-455.
- Şükrü, İ. (2022). Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkelerle Ticareti Geliştirme Stratejisi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Avrasya Etüdüleri*, (61), 159-200.
- Viner, J. (2014). *The Customs Union Issue*. Oxford University Press, USA.

İnternet Kaynakları

- www.ticaret.gov.tr (Erişim Tarihi: 28.02.2024)
- <https://www.government.fo/> (Erişim Tarihi: 01.03.2024)
- www.trademapp.org (Erişim Tarihi: 01.03.2024)
- www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 28.02.2024)

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

The Relationship Between Economic Development and Renewable Energy Consumption Among Turkish Republics: Panel Analysis

Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik Gelişmişlik ve Yenilenebilir Enerji Tüketimi Arasındaki İlişki: Panel Analizi

Ayşe DURGUN KAYGISIZ¹, Şirin BÜLBÜL²

1. Giriş

Yenilenebilir ve yenilenemeyen (karbon bazlı) enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki oldukça kuvvetlidir (Apergis-Payne, 2012; Salim vd., 2014). 1970'li yıllarda meydana gelen enerji krizleri, özellikle de petrol arzında ya da talebinde yaşanan değişikliklerin her düzeydeki ülkenin ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkilemiş olması söz konusu ilişkinin en temel örneklerinden biridir (Altınay & Karagöl, 2004; Öztürk & Saygın, 2017). Dolayısıyla ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasındaki ilişki 1970'ler de yaşanan enerji krizden günümüze kadar temel araştırma alanları arasında yer almaktadır.

Enerji, iş yapabilme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Bir maddenin şekil değiştirebilmesi ya da hareket edebilmesi olarak tanımlanan iş yapabilme kabiliyeti ise yaşamsal faaliyetlerin sürdürülmesine ve kolaylaştırılmasına olanak sağlamaktadır (Özşahin vd., 2016: 112).

İnsan hayatında çok önemli bir röle sahip olan enerji, esas gereksinimlerin giderilmesinde en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Bu gereksinimleri karşılayan enerji kaynakları, kullanabilme durumlarına göre yenilenemeyen ve yenilenebilir enerji, dönüştürüle bilme durumlarına göre ise birincil ve ikincil enerji olarak gruplandırılabilirler.

Kömür petrol, doğalgaz, biyokütle, güneş, hidroelektrik, rüzgâr gibi herhangi bir dönüşüme uğramamış şekline birincil enerji kaynakları denilmektedir. Birincil kaynakların işlem görmesi sonucu oluşan kaynaklar örneğin benzin, elektrik, mazot, LPG ise ikincil enerji kaynakları olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2020: 278).

¹ Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Politikası, aysedurgun@sdu.edu.tr

² Bağımsız Araştırmacı sirinbulbultm@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 1: Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması

Enerji Kaynakları	
a) Kullanılabilirliklerine Göre	b) Dönüştürülebilirliklerine Göre
1) Yenilenemeyen Enerji	1) Birincil Enerji
a) Fosil Kaynaklı - Kömür - Doğal Gaz b) Çekirdek Kaynaklı - Uranyum - Toryum	-Kömür -Petrol -Doğal Gaz -Nükleer -Biyokütle -Hidrolik -Güneş -Rüzgar -Dalga, Gel-Git
2) Yenilenebilir Enerji	2) İkincil Enerji
-Güneş Enerjisi -Rüzgar Enerjisi -Jeotermal Enerjisi -Hidrojen Enerjisi -Hidroelektrik Enerjisi -Biyokütle Enerjisi -Dalga, Gel-Git Enerjileri	-Elektrik, Benzin, Mazot, Motorin -İkincil Kömür -Kok, Petrokok -Hava Gazı -Sıvılaştırılmış Petrol Gazı (LPG)

Kaynak: Koç & Şenel (2013: 33)

Dünyada kaynak bakımından sınırlı olan ve en kısa sürede tükenme ihtimali olan enerji kaynakları, yenilenemeyen enerji kaynakları olarak ifade edilmektedir. Kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtların oluşum süresi milyonlarca yıl sürerken, tüketimi çok daha kısa sürmektedir.

Yenilenebilir enerji, doğal kaynaklar yoluyla ulaşılan, kendini yenileyebilen, işlem görmelerine rağmen eksilmeyen enerji kaynaklarıdır. Örneğin rüzgâr, güneş, hidrolik, hidrojen, jeotermal, biyokütle ve deniz kökenli enerjiler yenilenebilir enerjiler olarak sayılmaktadır.

Sanayi devrimi ile birlikte buharlı makinelerin kullanımının artması ve seri üretime geçilmesi sonucunda şehirleşme oranı da artmıştır. Bununla beraber daha fazla enerji tüketimine ihtiyaç duyulmuştur (Kılıç & Açdoğru, 2018: 202). 1970 yıllarında enerji kaynaklarının azalmasıyla bu konuda dış bağımlılığı yüksek olan gelişmekte olan ülkeler artan petrol fiyatları sebebiyle ekonomileri olumsuz yönde etkilenmiştir (Dertli & Yınaç, 2018: 587).

Dünyanın küreselleşmesiyle nüfus oranı hızla artmaktadır. Nüfusun artmasıyla, endüstrinin gelişmesi, teknolojinin gelişmesi ve hayat standartlarının iyileşmesiyle beraber tüketim harcamalarıyla doğru yönlü olarak enerji talebinin de artmasına neden olmaktadır. Bu artan enerji talebi fosil esaslı enerji kaynaklarıyla karşılanmaktadır (Çınar & Yılmaz, 2015: 56).

Fosil kökenli enerji kaynaklarıyla enerji tüketiminin karşılanması sonucunda üç farklı sorun ortaya çıkmaktadır. Sorunlardan birincisi, bu kaynakların rezerv oranlarının kısıtlı olmasıdır. İkincisi ise dünya üzerinde eşit bir dağılım sergilememesidir. Sonuncusu ise kaynakların

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

tüketilmesi sonunda karbondioksit emisyonunu ortaya çıkarırken bu da çevre kirliliğine neden olmaktadır (Demirgil & Birol, 2020: 69). Karbondioksit ve buna benzer sera gazlarının ortaya çıkması ise son yıllarda gündemde olan iklim değişikliğine yol açmaktadır (Dertli & Yınaç, 2018: 598).

Dünya genelinde birçok ülke yeşil enerji politikalarına yönelmektedirler ve bu doğrultuda yeni meslekler yaratarak istihdam düzeyine olumlu katkılarda bulunmaktadırlar. Dolayısıyla enerji ile istihdam arasındaki ilişki doğrudan ve dolaylı istihdam olarak sınıflandırılabilir (Özsoy & Özpolat, 2020: 266). *Doğrudan istihdam*, yenilenebilir enerji teknolojilerinin üretimi, işletmesi, bakım ve onarımı, ekipmanların sağlanması ve tesislerin kurulumu ile ilgili bütün faaliyetleri içermektedir. *Dolaylı istihdam* ise yenilenebilir enerji sektöründeki faaliyetlerin tedarik zincirini kapsayan alanlarda yer alan iş imkanlarını kapsamaktadır (Kaya, 2020: 11).

Enerji ülkelerin toplumsal refah düzeylerini belirleyen önemli bir etkidir. Bu doğrultuda yenilenebilir enerji üretimi ve tüketimi birden fazla maddeyle etkileşim halindedir. Dolayısıyla enerji üretiminde maliyetinin uygun olması ve çevreye zarar verilmemesi en çok dikkat edilmesi gereken konulardan biridir. Bu nedenle son zamanlarda dünya da birçok ülke alternatif enerji kaynaklarına ilişkin politikalar geliştirmektedirler.

Seçilmiş Türk Cumhuriyetleri (Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan) ülkelerinde enerji tüketimi ile ekonomik gelişmişlik arasındaki ilişkinin araştırılmasını konu alan bu çalışmanın ilk bölümünde, enerji ve enerji tüketimi ile ilgili teori açıklanmıştır. Araştırmaya dahil edilen söz konusu ülkelerin enerji kaynakları ve enerji tüketimi ile ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölümünde konu ile ilgili literatür araştırmasına yer verilmiştir. Son bölümde ise konu ile ilgili ampirik çalışma yapılmıştır. Ekonometrik materyal ve yöntem açıklandıktan sonra ulaşılan bulgular yorumlanmıştır. Çalışma sonuç kısmı ile sona ermiştir.

2. Türk Cumhuriyetlerinde Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Dünyadaki kıt kaynakların azalması, çevre kirliliği ve küresel ısınma sorununun artması sürdürülebilir bir hayatı zorlaştırmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının, çevre dostu olması sebebiyle sürdürülebilir yaşam için diğer enerji kaynaklarına göre avantajlı görülmektedir. Hidroelektrik enerji, jeotermal enerji, rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi olarak nitelendirilen yenilenebilir enerji kaynakları bitimsiz kaynaklar olarak da görülmektedir. Ayrıca bunlara denizdeki gelgit veya boğazlardaki akıntılardan elde edilen elektrik enerjisini de eklemek mümkündür fakat Orta Asya ülkeleri için denizdeki akıntılardan elde edilen enerji kaynaklarının geçerliliği yoktur.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, kuruluşlarının maliyetli olması ve kendini finanse etmesi için uzun senelere ihtiyaç duyulması sebebiyle, sadece SSCB döneminden kalan hidroelektrik santraller haricinde Türk Cumhuriyetleri'nde yaygın değildir. Söz konusu ülkeleri yakın zamana kadar, uzun vadeli yatırım gerektiren yeni enerji kaynaklarından ziyade mevcut olan enerji kaynaklarını arttırmaya yönelik politikalar uygulamışlardır. Son dönemlerde yenilenen devlet politikaları ve yabancı firmaların da destekleriyle enerji bağımsızlığını

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

arttırmak, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve enerji güvenliğini arttırmak için hidroelektrik, güneş, rüzgâr vb. enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına olan yatırım miktarı artmıştır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarından jeotermal enerji dünyada ve Orta Asya ülkelerin de kullanım alanı kısıtlıdır. Özellikle Kırgızistan'da jeotermal kaynaklar, sadece turizm amaçlı kullanılmaktadır.

Diğer bir yenilenebilir enerji kaynaklarından hidroelektrik açısından Kırgızistan ve Tacikistan avantajlı ülkelerdir. Yüksek Tanrı Dağları ve Pamir Dağları'nın bulunduğu bu iki ülkenin ev sahipliği yaptığı Sır Derya ve Amu Derya'nın kolları, suyun yüksek debisi sebebiyle elektrik üretimine olanak sağlamaktadır. Hidrokarbon yetersizliğinin belli bir miktarını bu iki ülke hidroelektrikle telafi edebilmektedirler. Kazakistan ve Özbekistan arazilerinin eğiminin azlığıyla az bir miktarda hidroelektrik üretebilmektedir.

Son yıllarda bu ülkelerde güneş enerjisi santralleri kurma girişimleri gerçekleşmiş bile olsa, uzun dönemde ulaşılan güneş enerjisinden faydalanma oranı çok azdır. Devlet politikalarının güneş enerjisi üretimini teşvik etmesi ve bu alana daha çok yatırım yapılmasıyla önümüzdeki senelerde yaygınlaşması ön görülmektedir.

Rüzgâr enerjisi güneş enerjisi gibi temiz bir enerji çeşididir ve uzun vadede yatırım maliyetini finanse edebilmektedir. Rüzgâr enerjisi bakımından özellikle Kazakistan rüzgâr türbinlerinin yaygınlaşmasına yönelik politikalar geliştirmektedir.

Biyoyakıt son yıllarda enerjinin pahalılaşması nedeniyle yeni enerji kaynaklarını ararken bulunmuş, henüz gelişmekte olan bir enerji türüdür. Biyoyakıt, bitkilerden elde edilir; fosil yakıtlar da bitki ve hayvanlardan ortaya çıksa da biyoyakıt uzun bir başkalaşım süreci geçirmeden, günümüzde yaşayan bitkilerden üretilen bir yenilenebilir enerji kaynağıdır. ABD'de soya fasulyesi ve mısır, Brezilya'da şeker kamışı, Türkiye'de aspir gibi bitkiler ekilerek biyoyakıt kazanılmaktadır. Dünya için olduğu gibi Orta Asya için de yeni bir alandır.

3. Literatür Araştırması

Son zamanlarda ekonomik araştırmalarda yenilenebilir enerji konusu mercek altına alınmış ve bu konu ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme (ekonomik gelişmişlik) arasındaki ilişkiyi irdeleyen araştırmaların yanı sıra söz konusu konunun farklı makroekonomik değişkenlerinin dahil edildiği çalışmalarda bulunmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde enerji konusu ile ilgili yapılan literatür taramasındaki bazı çalışmalara yer verilmiştir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 2: Literatür Araştırması

Yazar/Yazarlar	Ülke/Ülke Grubu ve Dönem	Ulaşılan Sonuçlar
Li vd. (2011)	Çin Cumhuriyeti'ndeki 30 il (1985-2017)	Panel veri analizini kullanarak, enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve CO ₂ emisyonu arasındaki ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Elde ettikleri sonuca göre, analize dahil ettikleri değişkenler arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Buna ek olarak ekonomik büyümedeki artışın enerji tüketimiyle birlikte CO ₂ emisyonunu da arttırdığını savunmuşlardır.
Apergis & Payne (2011)	6 Orta Amerika ülkesi (1980-2006)	Panel veri analizi ile enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Ulaştıkları ampirik sonuca göre, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedenselliğin mevcut olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.
Apergis & Payne (2012)	Seçilmiş 80 ülke (1990-2007)	Panel eş bütünleşme tekniği ile yenilenebilir enerji ve yenilenemeyen enerji tüketimi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Ulaştıkları bulgulara göre, yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji tüketimi ile büyüme arasında çift taraflı bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Farhani (2013)	12 MENA ülkesi (1975-2008)	Panel veri tekniği ile yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve CO ₂ emisyonu arasındaki ilişkiye bakmıştır. Panel FMOLS ve DOLS teknikleri yardımıyla yapmış olduğu araştırmada elde ettiği sonuca göre, kısa dönemde yenilenebilir enerji tüketiminden CO ₂ emisyonuna, uzun dönemde ise iktisadi büyüme ve CO ₂ salınımindan yenilenebilir enerji tüketimine yönelik tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu savunmuştur.
Apergis & Payne (2014)	7 Orta Amerika ülkesi (1980-2010)	Yenilenebilir enerji tüketimi ile kişi başına düşen reel GSYH arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile tespit etmişlerdir. Araştırmalarının ampirik sonucunda yenilenebilir enerji tüketimi ve iktisadi büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.
Çınar & Yılmaz (2015)	8 Gelişmekte olan ülke (1990-2013)	Panel ARDL analizi ile yenilenebilir enerjinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucuna göre, uzun vadede yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif yönde olduğu bulgusunu ortaya koymuşlardır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Sancar & Polat (2015)	Türkiye (1984-2011)	Zaman serisi yöntemiyle ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Araştırmada yaptıkları Johansen eş bütünleşme testi bulgularına göre, kısa ve uzun vadede enerji kullanımı ile ithalattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ve enerji kullanımı ile ithalat arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunu tespit etmişlerdir.
İbrahiem (2015)	Mısır (1980-2011)	Zaman serisi tekniği kullanarak yenilenebilir enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL analizi ile incelemiştir. Elde ettiği bulgulara göre, doğrudan yabancı yatırımlardan iktisadi büyümeye doğru tek yönlü, yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.
Akar (2016)	Balkan ülkeleri (1998-2011)	Yenilenebilir enerji tüketimi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi dinamik panel veri analizi yardımıyla araştırmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, analize dahil ettiği değişkenler arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmasıyla beraber söz konusu ülkelerde doğalgaz kiralalarının yenilenebilir enerji kullanımını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
Özşahin vd. (2016)	BRICS ve Türkiye (2000-2013)	Yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için panel ARDL analizi kullanmıştır. Çalışmalarının ampirik bulgularına göre, uzun dönemde yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.
Kılıç & Aslan (2017)	28 OECD ülkesi (1990-2013)	Yenilenebilir enerji ve yenilenemeyen enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen Fisher, Pedroni eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleriyle irdelemişlerdir. Çalışma sonucunda elde ettikleri bulgulara göre, yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini savunmuşlar ve büyümeden yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü; yenilenemeyen enerji ile büyüme arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu bulgularla kanıtlamışlardır.
Gökçe & Demirtaş (2018)	27 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye (1998-2015)	Yenilenebilir enerji ile cari açık arasındaki ilişkiyi panel veri analizini kullanarak incelemişlerdir. Analiz sonucunda, yenilenebilir enerji tüketiminde gerçekleşen artışın cari açıklar üzerindeki etkisinin pozitif ve anlamlı olduğunu tespit etmişlerdir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Karakuş & İzgi (2018)	25 OECD ülkesi (1990-2014)	Panel eş bütünleşme analizi ile yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, yenilenebilir enerjinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi anlamlı ve olumlu yönde olduğunu belirtmişlerdir.
Uçak (2019)	Kırılgan beşli (Brezilya, Hindistan ve Türkiye enerji ithalatçıları) (1990-2017)	Cari denge, yenilenebilir enerji ve enerji ithalatı arasındaki ilişkiyi irdelemek için Türkiye için VAR analizi Hindistan ve Brezilya için ARDL testi yapmıştır. Gerçekleştirdiği çalışmanın ampirik bulgusuna göre, enerji ithalatındaki artış Brezilya ve Hindistan'da cari denge üzerinde negatif, yenilenebilir enerjideki artış ise Brezilya'da cari denge üzerindeki etkisinin olumlu olduğu sonucuna varmıştır. Türkiye'de enerji ithalatından cari dengeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu bulgularla ortaya koymuştur.
Razmi vd. (2020)	İran (1990-2014)	Yenilenebilir enerji tüketimi, borsa değeri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL yöntemi ile analiz etmişlerdir. Ulaştıkları bulgulara göre, borsa değerinin yenilenebilir enerjiyi uzun dönemde pozitif yönde etkilediğini ve yenilenebilir enerjinin iktisadi büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı bulgusunu elde etmişlerdir.
Ünüvar Keskinlik & (2020)	G-20 ülkeleri (1995-2017)	Yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizine dayalı FMOLS ve DOLS testleriyle araştırmışlardır. Çalışmalarının sonuçlarına göre, yenilenebilir enerjinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif yönde olduğunu ortaya koymuşlardır.
Eyüboğlu vd (2021)	Gelişmekte olan 22 ülke (1990-2014)	Enerji verimliliği ile yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Eş bütünleşme ilişkisini Westerlund testi ile nedensellik ilişkisini Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testi ile incelemişlerdir. Eş bütünleşme analizi sonucunda analize dahil edilen değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki olmadığını, nedensellik analizi sonucuna göre ise kısa dönemde enerji verimliliği ile ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunu savunmuşlardır.
Mete (2021)	G7 ülkeleri (1993-2018)	Panel eş bütünleşme analizi ile enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Sera gazı salınımını ve ticari açıklık değişkenlerini de dahil ettiği araştırmanın bulgularına göre, sera

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

		gazı emisyonu ve ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında pozitif bir ilişki olduğu belirtmiştir.
Mukhtarov vd. (2022)	Azerbaycan (1992-2015)	Yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Toda-Yamamoto metodu kullanarak analiz etmiştir. Elde ettiği sonuca göre, ekonomik büyümeden yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğunu belirtmiştir.
Kuşkaya (2023)	ABD (1990:Q1-2020:Q2)	Yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Kantil Regresyon modeli yardımıyla araştırmıştır. Çalışmada ulaştığı bulguya göre, yenilenebilir enerjinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu yönde olduğunu tespit etmiştir.

4. Ekonometrik Materyal ve Yöntem

Zaman boyutuna sahip kesit verilerle yapılan çalışmalara panel analiz denilmektedir. Bu tarz analizlerde hem zaman boyutu hem de yatay dikey kesitler dikkate alınmış olmaktadır. Zaman serilerine göre daha avantajlı olan panel analizler, kısa zaman serilerinde ve eksik gözlemlerin bulunduğu durumlarda da kullanılabilir. Araştırmanın materyali 1990-2020 yıllarını kapsayan 6 tane Türk cumhuriyetlerine³ ait kişi başına düşen reel gayri safi yurt içi hasıla (KBGSYH) ve yenilenebilir enerji tüketimi (RE) verisini içermektedir. Veriler dünya bankası resmî sitesinden temin edilmiş ve logaritması alınarak modele dahil edilmiştir. Özellikle bu ülkelerin seçilmesinin nedeni daha önce buna benzer bir çalışmanın bu ülkeler bazında yapılmamış olmasıdır. Ayrıca Türk cumhuriyetleri arasında olmasına rağmen veri yetersizliğinden dolayı çalışmaya dahil edilemeyen ülkeler bulunmaktadır. Çalışmada öncelikle serilerin yatay kesit bağımlılığına ve homojenlik testlerine bakılmıştır. Panel birim kök testleri ve son olarak eş bütünleşme testleri yapılmıştır. Çalışmada kullanılan model aşağıdaki gibidir.

$$KBGDP = \alpha_{it} + \beta_{it} RE_{it} + \mu_{it}$$

Panel veri analizlerinde kullanılan firmalar, ülkeler ve şehirler gibi birimler genellikle heterojendir. Bu durumu dikkate almadan yapılan çalışmalarda parametrelerin tutarsız tahminlerine sebep olabilir (Tatoğlu, 2018: 7). Panel analizlerinde heterojenlik testi sonrasında yapılacak birim kök testleri ve eş bütünleşme testlerini belirlemek açısından önemlidir. Heterojenlik testi ile eğim katsayılarının homojen ya da heterojen bir yapıya sahip olup olmadığı belirlenmektedir. Böylelikle serilerin homojen ya da heterojen olması yatay kesit bağımlılık testinde dikkate alacağımız değeri de göstermektedir. Eğer eğim katsayıları homojen çıkar ise yatay kesit birimlerinin değerlendirilmesi için Pa ve Pt panel test istatistikleri kullanılmaktadır. Katsayılar heterojen bir yapıya sahip ise grup test istatistikleri olan Ga ve Gt test istatistikleri kullanılmaktadır (Aytun & Akın, 2014).

³ Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi ülkelerin birbirleri arasındaki etkileşimini artırmaktadır. Bu durum yatay kesit bağımlılığı olarak adlandırılmaktadır. Birimler arası korelasyon olarak da ifade edilen bu durum panele dâhil edilen ülkeler arasındaki etkileşimleri göstermektedir. Bu durum da panelde yer alan herhangi bir ülkeye gelen iktisadi şokun yine paneldeki diğer ülkeleri etkilemesi yatay kesit bağımlılığı olarak düşünülebilir (Demir & Görür, 2020: 21). Analizlerde birim kök testlerine geçmeden önce yatay kesit bağımlılık testi yapılarak, bağımlılıktan kaynaklanabilecek sapmaların ve tutarsızlıkların tespiti sağlanabilir (Menyah, Nazlıoğlu & Wolde-Rufael, 2014).

Tablo 3: Pesaran, Yamagata (2008) Homojenlik testi

Testler	Test istatistiği	p-value
Delta Tilde	8.676*	0.0000
Delta Tilde _{adj}	9.129*	0.0000

Not: “*” %1 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Tablo 3 homojenlik testini göstermektedir. P value değerleri incelendiğinde modelin heterojen olduğu söylenebilir. Buradan çıkan sonuca göre tüm eğim katsayıları aynı değere sahip olmadığını söyleyebiliriz. Diğer anlatımla ise yenilenebilir enerji tüketimindeki bir değişimin ekonomik büyümeye etkisinin ülkeden ülkeye farklılık göstereceği söylenebilir.

Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Testler	Test İstatistiği	prob
CD _{LM} (Breusch-Pagan 1980)	265.8*	0.0000
LM _{adj} (PUY 2008)	142.4*	0.0000
CD (Pesaran 2004)	14.93*	0.0000

Not: “*” %1 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Tablo 4 değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını göstermektedir. Değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı Breusch-Pagan (1980) LM, Pesaran Ullah Yamagata (2008) ve Pesaran (2004) CD testleri ile ölçülmüştür. Test sonuçlarına göre H₀ hipotezi reddedilmiş, birimlerin yatay kesit içerdiği tespit edilmiştir. Genel olarak modelin yatay kesit bağımlılığı içerdiği söylenebilir. Bu durum da bir ülkede ortaya çıkan şoklar diğer ülkeleri de etkilemektedir.

Tablo 5: Çok Değişkenli Genişletilmiş Dickey Fuller (MADF) Panel Birim Kök Testi

Değişken	obs	Lags	MADF	Approx 5% CV
KBGSYH	30	1	16.126	26.904
RE	30	1	55.131	26.904

Panel birim kök testlerinde birimler arası korelasyon durumuna göre birinci veya ikinci kuşak testler uygulanmaktadır (Tatoğlu, 2018: 4). Modelin yatay kesit bağımlılığı içermesi ve heterojen bir yapıya sahip olması nedeniyle serilere 2. Nesil birim kök testleri uygulanmıştır. Tablo 5 MADF test sonuçlarını göstermektedir. Bu testte temel hipotez panelin 6 zaman serisinin tümünün I(1) olduğu şeklinde kurulmuştur (Tatoğlu, 2018: 80). Sonuçlara göre MADF test istatistiği verilen %5 kritik değerden büyük olursa %95 güven düzeyinde H₀ hipotezi reddedilmektedir. Modelin sonuçlarına göre ise KBGSYH değişkeninin birim kök içerdiği, RE değişkeninin ise düzeyde durağan olduğu görülmektedir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 6: Westerlund Panel Eş Bütünleşme Testi

Statistic	Value	Z- value	P-value	Robust P-value
Gt	-1.303	1.350	0.912	0.740
Ga	-2.281	2.224	0.987	0.930
Pt	-0.288	3.281	1.000	0.830
Pa	-0.177	2.231	0.987	0.830

Birimler arası korelasyon olması nedeniyle modele 2. Nesil panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Tablo 6 birimler arası korelasyonun varlığını dikkate alan dirençli kritik değerleri kullanarak Westerlund panel eşbütünleşme test sonucunu göstermektedir. Sonuçlara göre H_0 hipotezi kabul edildiğinden değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisine rastlanamamıştır.

Tablo 7: Dumitrescu ve Hurlin Heterojen Panel Nedensellik Testi

Bağımlı değişken	KBGSYH	
Optimal gecikme uzunluğu (BIC)	1	P-value
W-bar	2.6943	
Z-bar	2.9346	0.0333
Z-bar tilde	2.4161	0.0157
Bağımlı değişken	RE	
Optimal gecikme uzunluğu (BIC)	1	
W-bar	4.5354	
Z-bar	6.1236	0.0000
Z-bar tilde	5.1775	0.0000

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek amacıyla nedensellik testi yapılabilmektedir. Yapılan nedensellik testlerinde homojenlik ve heterojenlik durumlarının dikkate alınması gerekmektedir. Tablo 7 Dumitrescu ve Hurlin heterojen panel nedensellik testinin sonuçlarını göstermektedir. Gecikme uzunluğu Bayesian kritik değere göre 1 olarak belirlenmiştir. Test sonucuna göre değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olmadığını ifade eden temel hipotezler reddedilmiştir. KBGSYH ile RE arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

5. Sonuç

İnsanların üretim ve tüketim faaliyetlerinin odağında enerji yer almaktadır. Enerji ihtiyacı yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kaynaklarından elde edilmektedir. Yenilenemeyen enerji kaynakları dünyada dengeli şekilde dağılmamıştır. Bu nedenle yenilenemeyen enerji kaynaklarına sahip olmayan ülkeler için enerjiye ulaşmak maliyetli olabilmektedir. Bu nedenle ülkeler kendi enerji kaynaklarını üretmek konusunda çalışmalar yapmaktadırlar.

Bu çalışmada yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik gelişmeyi temsilen KBGSYH değişkenlerinin ilişkisi incelenmiştir. Model sadece iki değişkeni içerecek yalınlıkta kurulmuştur. Son dönemlerde benzer çalışmaların literatürde yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı kapsadığı ülke grubunun Türk cumhuriyetlerini içeriyor olmasıdır. Bununla beraber Türk cumhuriyetine dahil olan ülke grubunda birçok ülke için

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

istatistiki veri yetersiz veya eksiktir. Bu nedenle çalışmaya verilerine ulaşılabilen 6 adet ülke dahil edilebilmiştir. Bu da çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır.

Çalışmaya ait panel setine yapılan ön testlerde panelde yer alan ülkelerde yatay kesit bağımlılığının yanı sıra eğim katsayılarının da heterojen olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bundan sonraki testlerde bu durumu dikkate alan ikinci nesil testler uygulanmıştır. Westerlund eş bütünleşme testine göre seriler uzun dönemde eş bütünleşme içermemektedir. Seriler arasında eşbütünleşme çıkmaması nedeniyle sonraki aşamalara geçilmemiştir. Son olarak paneli oluşturan veri setine heterojen olması nedeni ile Dumitrescu ve Hurlin Heterojon Panel nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ülkelerde KBGSYH ile RE arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Sonuçlar Apergis & Payne (2011) ile Eyüboğlu'nun (2021) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Sonuç olarak enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerji çalışmalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki edeceğini, aynı şekilde ekonomik büyüme gerçekleştikçe yenilenebilir enerji tüketimini olumlu yönde etkileyeceğini söyleyebiliriz. Buna ek olarak değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik çıkmamasını ise, gelişmekte olan ülkelerin yenilenebilir enerji kaynaklarını oluşturma ve kullanma konusunda yeteri kadar teşvik edilmemelerine bağlanmaktadır (Bayar & Gavriletea, 2019). Yenilenebilir enerji kaynaklarının maliyetlerinden de kaynaklanan bu durumu aşmak için özel sektörü devlet destekleriyle verimliliği yüksek enerji kullanımına yönlendirmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Akar, B. G. (2016). The Determinants of Renewable Energy Consumption: An Empirical Analysis for the Balkans. *European Scientific Journal*, 12(11), 594-607.
- Altınay, G. & Karagöl, E. (2004). Structural Break, Unit Root, and the Causality Between Energy Consumption and GDP in Turkey. *Energy Economics*, 26(6), 985-994.
- Apergis, N. & Payne, J. E. (2010). Renewable Energy Consumption and Growth in Eurasia. *Energy Economics*, 32(6), 1392-1397.
- Apergis, N. & Payne, J. E. (2011). The Renewable Energy Consumption Growth Nexus in Central America. *Applied Energy*, 88(1), 343-347.
- Apergis, N. & Payne, J. E. (2012). Renewable and Non-Renewable Energy Consumption Growth Nexus: Evidence from a Panel Error Correction Model. *Energy Economics*, 34(3), 733-738.
- Apergis, N. & Payne, J. E. (2014). Renewable Energy, Output, Co2 Emissions, and Fossil Fuel Prices in Central America: Evidence from a Nonlinear Panel Smooth Transition Vector Error Correction Model. *Energy Economics*, (42), 226-232.
- Aydın, F. F. (2010). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 35, 317-340.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Aytun, C. & Akın, C. S. (2014). OECD Ülkelerinde Telekomünikasyon Altyapısı ve Ekonomik Büyüme: Yatay Kesit Bağımlı Heterojen Panel Nedensellik Analizi. *İktisat İşletme ve Finans*, 29(340), 69-94.
- Bağcı, E. (2019). Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Potansiyeli, Üretimi, Tüketimi ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 2(4), 101-117.
- Bayar, Y. & Gavriletea, M. D. (2019). Energy Efficiency, Renewable Energy, Economic Growth: Evidence from Emerging Market Economies. *Quality & Quantity*, 53(4), 2221-2234.
- Berksoy, T. & Akdoğan, D. (2018). Yenilenebilir Enerjide Kamu Politikaları ve Türkiye. *Journal of Life Economics*, 5(3), 19-42.
- Çınar, S. & Yılmaz, M. (2015). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belirleyicileri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 55-78.
- Demir, Y. & Gorur, C. (2020). OECD Ülkelerine Ait Çeşitli Enerji Tüketimleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Eşbütünleşme Analizi ile İncelenmesi. *EKOİST Journal of Econometrics and Statistics*, 32, 15-33.
<https://doi.org/10.26650/ekoist.2020.32.0005>
- Demirgil, B. & Birol, Y. E. (2020). Yenilenebilir Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Bir Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 68-83.
- Dertli, G. & Yınaç, P. (2018). Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Karbondioksit Emisyonu, Enerji İthalatı ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 583-606.
- Erdoğan, S. (2020). Enerji, Çevre ve Sera Gazları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 277-303.
- Eyüboğlu, K., Akdağ, S. & Özçelik, M. (2021). Gelişmekte Olan Ülkelerde Enerji Verimliliği, Yenilenebilir Enerji ve Ekonomik Büyüme Etkileşiminin Test Edilmesi. *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 29-36.
- Farhani, S. (2013). Renewable Energy Consumption, Economic Growth and Co2 Emissions: Evidence from Selected MENA Countries. *Energy Economics Letters*, 1(2), 24-41.
- Gökçe, C. & Demirtaş, G. (2018). Cari Denge Açısından Yenilenebilir Enerjinin Rolü: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye İçin Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi: Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 641-654.
- Ibrahiem, D. M. (2015). Renewable Electricity Consumption, Foreign Direct Investment and Economic Growth in Egypt: An ARDL Approach. *Procedia Economics and Finance*, 30, 313-323.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Karakaş, E. & İzgi, B.B. (2018). Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi: OECD Örneği. *Kent Akademisi Dergisi*, 11(1), 99-107.
- Kaya, H. İ. (2020). Yenilenebilir Enerji İstihdamında Küresel Durumun Değerlendirilmesi. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, (Sonbahar Özel Sayı), 10-21.
- Kılıç, N. Ö. & Açıdoğru, B. (2018). Yenilenebilir Enerji Kullanımı ve CO2 Salınımının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Amerika Örneği. *İKSAD II-Uluslararası Bilimler Konferansı*, Gaziantep.
- Kılıç, R. & Aslan, V. (2017). Yenilenebilir ve Yenilenemeyen Enerjinin İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi: 28 OECD Ülkesi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(1), 1-12.
- Koç, E. & Şenel, M.C. (2013). Dünyada ve Türkiye’de Enerji Durumu-Genel Değerlendirme. *Mühendis ve Makina*, 54(639), 32-44.
- Kuşkaya, S. (2023). Yenilenebilir Enerji ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Kantil Regresyon ile Modellenmesi: ABD Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 234-245.
- Li, F., Dongs, S., Li, X., Liang, Q. and Yang, W. (2011). Energy Consumption Economic Growth Relationship and Carbon Dioxide Emissions in China. *Energy Policy*, 39, 568-574.
- Menyah, K., Nazlıoğlu, Ş. & Wolde-Rufael, Y. (2014). Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insights from a Panel Causality Approach. *Economic Modelling*, 37, 386-394
- Mete, E. (2021). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: G7 Ülkeleri Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1481-1495.
- Mukhtarov, S., Yüksel, S. & Dinçer, H. (2022). The Impact of Financial Development on Renewable Energy Consumption: Evidence from Turkey. *Renewable Energy*, 187, 169-176.
- Özsoy, F. N. & Özpolat, A. (2020). Yenilenebilir Enerji ve İstihdam İlişkisi: Bootstrap Granger Nedensellik Analizi. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 4(2), 263-280.
- Özşahin, Ş., Mucuk, M. & Gerçekler, M. (2016). Yenilenebilir Enerji ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Panel ARDL Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 111-130.
- Öztürk, S. & Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.
- Razmi, S. F., Bajgiran, B. R., Behnama, M., Salari, T. E. & Razmi, S. M. J. (2020). The Relationship of Renewable Energy Consumption to Stock Market Development and Economic Growth in Iran. *Renewable Energy*, 145, 2019-2024.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Salim, R. A., Hassan, K. & Shafiei, S. (2014). Renewable and Non-Renewable Energy Consumption and Economic Activities: Further Evidence from OECD Countries. *Energy Economics*, 44, 350-360.
- Sancar, C. & Polat, M.A. (2015). Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Enerji Tüketimi ve İthalat İlişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 12, 416-432.
- Şahin, Ö. (2016). Kyoto Protokolü ve Kopenhag Mutabakatının Karşılaştırılmalı Analizi. *Journal of Awareness (JoA)*, 1(1), 5-16.
- Tatoğlu, F. (2018). *Panel Veri Ekonometrisi*. Beta Yayıncılık.
- Uçak, S. (2019). Yenilenebilir Enerji-Cari Denge: Kırılgan Beşli Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 106-122.
- Ünüvar, İ. & Keskinçilic, S. (2020). Yenilenebilir Enerji ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: G20 Ülkeleri Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(2), 251-266.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Thinking the State with Pierre Bourdieu's Concepts Devlet'i Pierre Bourdieu'nün Kavramları ile Düşünmek

Evşen ALTUN-ASLAN¹

1. Giriş

Sosyoloji disiplininin en önemli kuramcılarında biridir Pierre Bourdieu. Bu önemini, her şeyden önce birey ve toplumsal eylemleri açıklamak için kullanmayı önerdiği ve kavramsallaştırdığı kuramlarından almaktadır. Özellikle bireylerin beğenileri ve sınıfsal konumlanışları ile arasındaki ilişkiyi anlamak için geliştirmiş olduğu pratik kuramı sadece sosyoloji disiplini içerisinde değil genel olarak sosyal bilimler disiplininde pek çok alanda araştırmacılara kolaylık sağlamış ve kullanılmıştır. Her ne kadar bir sosyolog olsa da Pierre Bourdieu'nün siyaset alanına ilişkin düşünceleri, siyaset sosyolojisinin önemli kavramlarını anlamak ve açıklamak için kullanışlı bir kavramsal alet kutusu sunmaktadır. Bu doğrultuda çalışma siyaset sosyolojisinin önemli kavramlarından biri olan “devlet”i Pierre Bourdieu'nün kavramları ekseninde düşünmeyi önermektedir.

Çalışma alanı ve yöntemi göz önünde bulundurulduğunda Bourdieu'nün genellikle kültür sosyoloğu olarak eğitim ve toplumsal tabakalaşma meselesi ile ilgilendiği kabul edilmekte ve buna karşılık siyaset sosyolojisi perspektifinden devlet analizi yapmaya yönelik kuramsal donanımına sahip olmadığı iddia edilmektedir. Ancak Bourdieu'nün eğitim analizinin de aslında bir devlet kurumunun analizi olduğu göz ardı edilmektedir. Nitekim bu eleştirilerin temelini de Bourdieu'nün doğrudan devleti konu alan bir çalışması olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu çalışma Bourdieucü bir devlet kuramı geliştirme iddiasında da değildir. Çalışma Pierre Bourdieu'nün kavramsal araçlarının devlet tanımlamasına yönelik yarattığı imkânlar ve sınırlılıklarının neler olduğu meselesini tartışmaya açmak ve devlet tartışmalarına farklı bir perspektif kazandırmak amacındadır.

2. Kavramsal Alet Kutusu

Pierre Bourdieu'ye göre devlet, sosyal bilimlerin en tartışmalı ve aynı zamanda da üzerine tartışma yapmanın en tehlikeli olduğu kavramlardan biridir (Bourdieu, 2015). Bourdieu için devlet her şeyden önce simgesel üretimin alanıdır (Bourdieu, 2006: 97). Max Weber'in devlet tanımına atıfta bulunarak Bourdieu (2006: 99), devleti şöyle tanımlamaktadır: “*Devlet belirli bir toprak parçası ve buna tekabül eden nüfusun tamamı üzerinde fiziksel ve simgesel şiddetin meşru kullanımını başarılı bir biçimde talep eden bir X'tir.*”

Devlet, farklı sermaye türlerinin yoğunlaştığı bir X'tir. Sermaye kavramı ile Bourdieu toplumsal alanda yaşam tarzımızı, beğenilerimiz etkileyen birtakım kaynakları anlatır.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ealtunaslan@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7703-1890

Fiscaoconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Bireylerin yaşamında sahip olunan sermaye biçimi önemli bir rol oynar. Çünkü toplumsal alandaki konumumuzu belirleyen sahip olduğumuz sermaye biçimi ve yoğunluğudur. Algularımız ve pratiklerimiz de kuşkusuz sahip olduğumuz kaynaklardan bağımsız değildir. Bourdieu'ye göre sermaye sadece ekonomik kaynaklı değildir. Buna göre sermaye, ekonomik, kültürel, toplumsal olmak üzere üç farklı biçim alır (Bourdieu, 1986).

Ekonomik sermaye, yalnızca ekonomik değerleri anlatır. Sermayenin ikinci türü toplumsal sermaye bireyin ilişkiler ağını göstermektedir; ancak bu ilişkiler ağı, bireyin tüm ilişkilerini anlatmaz, seçilmiş ve kaynak sunmaya hazır ilişkilerdir. Bunun içinde maddi ve kültürel birikim gerekir. Bu birikimi sağlayacak kurumlarda toplumsal sermayenin kazanılmasına katkıda bulunurlar. Üçüncü sermaye türü de kültürel sermaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel sermaye, aile ve eğitim aracılığıyla toplumsallaşma sürecinde biriktirilen bilgi birikimi, eğitsel beceriler ve yeteneklerin toplamını dile getiren bir kavramdır (Bourdieu, 1986). Bourdieu üç tür sermayenin yanında dördüncü bir tür sermayeden de bahseder. Buna da sembolik sermaye adını verir. Söz konusu sermaye türü ekonomik, kültürel ve toplumsal sermaye içinde var olan kaynakları anlatır. Sembolik veya simgesel sermaye, farklı sermaye türlerinin meşru olarak algılanması ve tanınmasıdır (Bourdieu, 2012: 370).

Bu sermaye biçimlerinin hangi alanda yoğunlaştıkları, sermayeyi oluşturan kaynaklarla ilişkilidir. Örneğin eğitim alanında yoğunlaşan sermaye türü kültürel sermaye olarak karşımıza çıkarırken, ekonomik alanda ekonomik sermayenin rolü daha ağırdır. Devlet alanında ise herhangi bir sermaye türü değil, bu farklı sermaye biçimlerinin yoğunlaşmasından bahsedilmektedir. Bununla birlikte Bourdieu'ye göre devletin oluşum aşamasında etkili olan sermaye sembolik sermayedir. Devleti, sembolik sermayenin merkez bankası olarak tanımlamaktadır (Bourdieu, 2015: 153). Çünkü sembolik iktidarı uygulamak için sembolik sermaye gereklidir (Swartz, 2022: 69). Sembolik iktidarın etkin bir şekilde uygulanması için sadece fiziki zor kullanma gücüne sahip olması yeterli değildir, iktidara sahip olmak aynı zamanda meşrulaştırma ve inanç gerektirir. Bu eksende sembolik iktidar toplumsal dünyadaki algıları ve eylemleri örgütleyebilmek için habitusu yaratmak zorundadır (Swartz, 2022: 68). Bir bakıma Bourdieu devlete bakış açımızı belirleyen de *habitusumuzla* ilişkili olduğunu anlatmaktadır. İşte bu noktada Bourdieu *habitustan* bağımsız bilimsel sınırlar içerisinde devlet meselesini ele almanın zor bir uğraş olduğunu dile getiriyor. Sembolik iktidarın habitusun yerini alması ve devletin zihinlerde nasıl inşa edildiğini anlatmak için Bourdieu şu örneği vermektedir (2015: 136).

“Devlete dair meseleler, üzerlerinde hiç düşünmemize gerek olmaksızın, derhal bize bir şeyler ifade ederler, onları derhal kavrarız. Mesela bir formun nasıl doldurulacağını biliriz. İdarî bir form dolduracağım zaman -ad, soyad, doğum tarihi- devleti kavrarım, komutları bana veren devlettir ve ben o komutlara hazırım. Aşama aşama gerçekleştirilmiş tarihsel bir icat olan nüfus kaydının ne olduğunu bilirim. Bir kimlik kartım olduğu için bir kimliğim olduğunu bilirim; bir kimlik kartının üzerinde bazı niteliklerin yer aldığını bilirim. Kısacası, bildiğim bir yığın şey vardır. Çok önemli bir devlet icadı olan bürokratik bir formu doldururken; bir dilekçe yazar ya da ister bir

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

kimlik kaydı olsun ister sağlık raporu ya da doğum belgesi, herhangi bir bel geyi imzalarken (ve bunu yapacak kudrete sahip olduğumda), bu türden işlemleri yaparken devleti tam olarak kavrarım; bir anlamda bir devlet adamıyım: Devlet insanıyım.”

Buna göre devlet dediğimiz şey ona dair aslında hiçbir şey anlamadan onu bilmektir. Devleti, bir dilekçe yazmak gerektiği, resmî bir evrak imzalamak gerektiği zaman anlıyoruz. İşte devletin sahip olduğu sembolik iktidarı da bu şekilde kullandığını söyleyebilmek mümkün. Görmüyorsun ama var olduğunu biliyorsun. Şüphesiz devletin bunu sağlamak için kullandığı birtakım araç ve gereçler vardır. Özellikle eğitim ve bürokrasi gibi araçlar bu alanda etkindirler. Zihnimize devleti yeniden inşa etmemize imkân verecek algı şemalarının içselleştirilmesinde eğitim kurumunun önemi tartışılmaz. Nitekim eğitim insanları etnik, cinsiyet, milliyet kategorilerine göre ayırmayı öğretir. Bu kategorileştirmeler arasında şüphesiz ki farklılıklar ve çatışmanın ortaya çıkması kaçınılmazdır. Böyle bir durum olduğunda kimin kim, neyin ne olduğuna karar verecek olan da devlettir. Bu otoriteyi devlet yasalar aracılığıyla kullanmaktadır (Wacquant, 2014). Dolayısıyla devlet aslında bürokratik alanın bir uzantısıdır.

3. Bürokratik Alan ve Devlet

Alan, Bourdieu’de konumlar arası nesnel ilişkiler açısından oluşmaktadır. Bununla birlikte alan kavramıyla Bourdieu, bir fiziki alan tanımlaması yapmaz; “alan” mücadelenin alanıdır. Bourdieu’ye göre, her bir alanın kendine özgü bir anlam, düşünce, davranış kalıpları, sermayesi ve aktörleri vardır. Dolayısıyla alan analizinde bunlar göz önünde bulundurulmalıdır (Bourdieu, 2016: 138).

Loic Wacquant (2014), devleti, kamusal malların dağıtımından sorumlu bürokrasiler sahası olarak ele almaktadır. Bourdieu’de devletin ortaya çıkışı bürokratik devletin ortaya çıkışı ile ilişkilendirilmektedir. Buna göre hanedan tipi devlet yapısından bürokratik devlete geçişte yaşanan sermayelerin dönüşümü devletin temellerini anlamak için çok önemlidir (Akçaoğlu & Suveren, 2022: 453-454).

Devlet, ekonomik, toplumsal, kültürel, sembolik, bilgi sermayesi gibi farklı sermayelerin tarihsel süreç içerisinde aşamalı olarak biriktirilmesinin ürünüdür. Hanedan tipi devlette sermaye hükümdarın kontrolünde tek bir merkezde toplanmıştır. Ancak eğitimden kaynaklı ayrıcalıklı bir konum işgal eden ve hükümdarın imza ve mühür yetkisini kendisi üstlenen bir uzman grubunun ortaya çıkmasıyla birlikte bir dönüşüm yaşanmıştır (Bourdieu, 2015: 225; Akçaoğlu & Suveren 2024: 454). Wacquant (2014) bu dönüşüm ile birlikte ortaya çıkan bürokratik devletin inşasını şu şekilde aktarmaktadır:

“Feodal düzende, maddi iktidarı kontrol eden lordlar ve sembolik iktidarı kontrol eden kilise olarak iki güç biçimi vardır. Burada hakim olan ile tabi olan arasındaki bir mücadele çok iki hâkim güç arasındaki bir birincilik mücadelesinden söz edilebilir. Feodal düzen görece basit bir düzendir. Modernitenin ortaya çıkmasıyla ve kapitalist dönüşüm sonucunda, farklı iktidar biçimleri özerk hale gelmiştir. Kültürel sermayede bir çeşitlenme belirmiştir, üniversiteler sembolik iktidarın özerk bir merkezi olarak

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

ortaya çıkmıştır. Hukuk ayrı bir kurum olarak belirlemiştir. Ekonomi din, kan bağı ve devletle olan bağlarını koparıp özerkleşmiştir, modern bürokratik devletin kendisi ortaya çıkmıştır. İktidar odaklarının sayısı artmıştır.”

Devlet her ne kadar farklı sermaye türlerinin yoğunlaşması olarak ele alınsa da ilk olarak devletin oluşumunda fiziksel güç sermayesinin yoğunlaşması önemli bir aşamadır. Buna göre ordu, polis gibi baskı güçlerinin yoğunlaşması olarak ele alınabilecek fiziksel güç sermayesinin yoğunlaşması, toplumsal düzeni güvenceye almak için gereklidir. Bunu yaparken de fiziksel şiddet araçlarını kendi merkezinde toplar ve onlardan bu hakkı alır. Bu gücü güçlü ordular inşa ederek rakip hükümdarlara ve toprak üzerindeki hakimiyet için mücadele eden egemenlik altındaki sınıflara yönelik polis güçlerini inşa ederek farklılaştırır. Ancak devletin oluşumunda sadece fiziksel güç sermayesinin yoğunlaşması yeterli değildir, bu beraberinde ekonomik sermayenin merkezileştirilmesi ile mümkün olabilir (Bourdieu, 2006: 101-102; Bourdieu, 2015: 160). Bu noktada ekonomik sermayenin merkezileşmesini sağlayacak vergi sisteminin inşası önemli bir konudur. Verginin kurumlaşması, vergilerin ödenmesini sorunlu kılacak haciz, bedensel ceza, asker kışalarına gönderme gibi, fiziksel güç sermayesinin oluşmasında etkili olan ekonomik alanın kaynaklarını oluşturulması aynı anda işlemektedir (Bourdieu, 2006: 104). Vergiler ekonomik sermayenin birikiminde etkili bir araçtır; ancak bu birikim sembolik sermaye birikimine bağımlıdır (Bourdieu, 2015: 246). Yani vergiler, devletin genişleyen topraklarını kontrol etmek amacıyla kullandığı ekonomik bir aracı olarak kullandığını iddia ederek (Bourdieu vd., 1994: 5), fiziksel şiddeti sembolik şiddet ile maskeler. Nitekim vergiler savaşabilmek için gereklidir, çünkü savaşlar herkesi ilgilendirir gibi söylemler üreterek vergileri zamanla kurumsallaştırır. Bir başka ifade ile sadece savaş zamanlarında alınan vergiler yerini sürekli vergilere bırakır. Paranın toplanması ile sorumlu olacak olanların hükümdar ile özdeşleştirilmeleri gerekmektedir. İşte bu da hükümdarın yetkilerini devretmesi ve bürokratik alanın inşasının başlangıcıdır (Bourdieu, 2015: 246-247).

Bürokratik alan içerisinde farklı konular inşa eden failer arasındaki mücadele ve çatışma sembolik iktidarın yaratımında rol oynarlar. Devlet, eğitim, sağlık, sosyal politika ile ilgili kurumlarda çalışanlar ile piyasa temelli bir kamu hizmeti isteyen ekonomik alandaki çalışanlar arasında bölünmüştür (Akçaoğlu & Suveren, 2022: 455; Swartz, 2022: 203). Bu noktada devlet Bourdieu için hem güvenlik alanında hem de sosyal güvenlik alanında iktidarını fiziksel ve simgesel olarak kullanandır.

4. Sonuç

Devlet, sosyal bilimlerdeki pek çok kavram gibi tanımlaması ve bununla birlikte tartışılması çok zor bir kavramdır. Bu zorluk devletin tarihsel süreç içerisinde farklı biçim değiştirmesi ve devleti tanımlamaya yönelik farklı kuramsal yaklaşımların farklı tasvirlerinden kaynaklanmaktadır. Devleti tanımlamaya yönelik girişilen her kuramsal çaba farklı perspektiften devleti tanımlama çabası içerisinde olmuşlardır. Bu durum da devlete yönelik genel bir tanım yapmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla devleti tanımlama çabası çok karmaşık

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu karmaşık süreci kolaylaştırmak adına farklı kuramsal yaklaşımların devleti anlamaya çalıştıkları görülmektedir. Toplumsal bir sözleşme ekseninde devletin oluşumunu anlamaya çalışan toplum sözleşmecileri, devleti zor ve sermayenin yoğunlaşması olarak ele alan Charles Tilly, meşru fiziki zor gücünü elinde bulunduran bir aygıt olarak tanımlayan Max Weber bu konuda önemli siyaset bilimciler arasında yer alırlar.

Devleti tanımlama çabasından çok, onu anlamaya çalışan ve oluşum güzergahını tüm ayrıntılarıyla açıklama çabası içerisinde olan Bourdieu'nün devlet yaklaşımının imkânlarını ve sınırlarını anlamak bu çalışmanın problematiğini oluşturmaktadır. Bourdieu diğer devlet kuramcılarının devletin oluşumunu açıklamaya çalışırken başvurdukları kaynakları göz önünde bulundurarak, bir devlet yaklaşımı geliştirmektedir. Buna göre diğer kuramcıların devletin oluşumuna yönelik sadece fiziki güç sermayesi üzerinde durmanın eksik olduğunu, devletin aynı zamanda sembolik sermayenin de biriktiği bir alan olarak kabul edilmesi gerektiği söylemektedir. Çünkü ona göre devlet, zihniyetlerimizi şekillendirir. İçinde yaşanan toplumsal düzene dair pratik, kabul edilmiş ve onaylanmış bir anlayış yaratır ve bunu da normalleştirir. Dolayısıyla devlet simgesel şiddet de üretir.

Bourdieu'nün devlet üzerine düşünürken, yaptığı şey devletin oluşum sürecinde etkili olan nesnelere açıklamak değildir. "Göstermeye ve tahlil etmeye çalıştığı şey, devletin oluş sürecinde farklı türden sermayelerin (fizikî, iktisadî ve simgesel) başlangıçta nasıl biriktiklerini ve birbirlerinin oluşumunu nasıl sağladıklarını ortaya koymaktır" (Berkkurt, 2012: 48). Çalışmada bu alanda yapılacak çalışmalar için bir giriş denemesi olarak ele alınmalıdır.

Kaynakça

- Akçaoğlu, A. & Suveren, Y. (2022). Pierre Bourdieu'nün Siyaset Sosyolojisi. *İstanbul University Journal of Sociology*, 42(2), 437-459.
- Berkkurt A. G. (2012). Sosyolojinin Kaçınılmaz Nesnesi Devlet Üzerine: Pierre Bourdieu'nün 1989-1992 Yılları Arasında Collège de France'da Verdiği Dersler. *Sosyoloji Dergisi*, 3(25), 31-56.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. & Farage, S. (1994). Rethinking The State: Genesis and Structure Bureaucratic Field. *Sociological Theory*, 12(1), 1-18.
- Bourdieu, P. (1986), The Forms of Capital. J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (241-258). Westport, CT: Greenwood.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler* (2. Baskı). Hülya Uğur Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (2012). Sosyal Sınıfı Yapan Nedir? Grupların Kuramsal ve Pratik Mantığı Üzerine. G. Çeğin & E. Göker (Der.), *Tözcülüğün Tasfiyesi İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar* (Emrah Göker (Çev.)) (367-384). Ankara: NotaBene Yayınları.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Bourdieu, P. (2015). *Devlet Üzerine*. Aslı Sümer (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji Meseleler*. Filiz Öztürk, Büşra Uçar, Mustafa Gültekin ve Aslı Sümer (Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.

Swartz, D. (2022). *Simgesel İktidar, Siyaset ve Entelektüeller. Pierre Bourdieu'nün Siyaset Sosyolojisi*. Eva Gurbanova ve Cem Sili (Çev.). İstanbul: FOL Kitap

Wacquant, L. (2014). *Bourdieu ile Devleti Yeniden Düşünmek*,
<https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-219-temmuz-2007/2402/loic-wacquant-ile-soylesi-bourdieu-ile-devleti-dusunmek/6076> (02.03.2024)

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

An Analysis of the Transformation of Subject (Demos) and Action (Participation) in Democracy in the Post-Truth Age

Hakikat Ötesi Çağda Demokraside Özne (Demos) ve Eylem (Katılım) Dönüşümüne Dair Bir Analiz

Ümmühan KAYGISIZ¹

1. Giriş

İçinde bulunulan 21. yüzyıl dijitalleşme ve teknoloji alanındaki küresel gelişmelerin etkisiyle farklı anlamlandırmalara sahiptir. Geline noktada toplumlar teknolojinin gücü tarafından şekillendirilen bir dünyada yaşamaktadır. 21. yüzyıl dünya düzeni ise, diğer aktörlerin katılımıyla devletler içinde ve arasında bir yönetim düzenlemesi olarak tanımlanmaktadır (Sørensen, 2016: 31).

Bu yüzyılı tanımlarken hız çağı, kriz çağı, hakikat ötesi çağ (Post-truth)² gibi nitelermeler kullanılmaktadır. Bu nitelermeler içerisinde dikkat çekici olan Post-truth ya da hakikat sonrası sıfatı 2016'da Oxford İngilizce Sözlüğü'nde "yılın kelimesi" unvanını kazanmış ve o tarihten bu yana hakikat sonrası siyaset üzerine önemli miktarda akademik literatür ortaya çıkmıştır. 21. yüzyılın var ettiği bu yeni çağ ile birlikte siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik başta olmak üzere farklı alanlarda önemli bakış açıları ve dönüşümler ortaya çıkmaktadır. Siyaset özelinde demokrasi, yurttaş ve katılım gibi kavramlar bilhassa dijital teknolojiler eksenli olarak yeni haller almaya başlamıştır. Özellikle bilgi teknolojileri bu süreçte önem kazanmıştır.

Bilgi teknolojisi alanında meydana gelen ilerlemeler ve yenilikler bu perspektif içerisinde farklı ekolojik yaklaşımları da ortaya çıkarmıştır. Bilgi ekolojisi, parçalar ve ilişkilerden oluşan karmaşık bir sistemdir. Bilgi ekolojileri yerellik duygusuna sahip olmakla birlikte, çeşitlilik sergilemekte ve sürekli bir evrim yaşamaktadır. Bu ekolojinin farklı parçaları siyaset ve yönetim, sistemdeki ilişkilere göre birlikte değişerek gelişmektedir. (Nardi & O'Day, 1999).

¹ Doç. Dr. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ukaygisiz@mehmetakif.edu.tr

² 2020'de sağcı popülist hükümetlerin önderliğindeki ülkelerde COVID salgınının kötü idare edilmesi, popülizmin yakında yok olacağı böylelikle bu durumun hakikat sonrası siyasetten uzaklaşmaya sonuçlanacağına dair görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hakikat sonrası siyaset üzerine literatür incelendiğinde, hakikat sonrası siyaset ile popülizm arasında yakın bir bağlantı olduğunu öne süren görüşler bulunmaktadır. Hatta popülizm ile hakikat sonrası siyaset arasında "seçmeli bir yakınlık" olduğu vurgulanmaktadır. Bu kapsamda hakikat sonrası iletişim, popülist siyasete zemin hazırlayan çağdaş siyasetin ayırt edici bir özelliğidir (Waisbord, 2018). Öte yandan post-hakikat (ya da post-olgusal) siyasetin, hakikat sonrası çağın kalıcı olabileceğine dair de anlatılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Salgının ilk evreleri, güvenilir olgusal bilgilere yönelik ilginin ve bilimsel uzmanlık talebinin altını çizse de, sosyal mesafe önlemlerine, zorunlu maske kullanımına ve dolayısıyla aşı kampanyalarına yönelik muhalefetin komploları ve 2022 yılı başlarında Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik ülkeyi Nazilikten arındırmak için özel askeri operasyon gerçekleştirilmesi sonrasında her iki cephede gerçekleştirilen savaş suçu sayılan fiiller (Conrad & Hålfdanarson, 2023: 3-4) post-hakikat siyasetin devam edeceğinin altını çizmektedir

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Günümüzde politik tutumlar ve değerler, siyasal iletişim ve kamusal alanlar, devletler, topluluklar, yönetim yapısı ve siyasi kurumlar, siyasi katılım biçimleri, popülizm ve radikal sağ ve demokrasi ve demokratikleşme konuları belirli disiplinlerde üzerinde durulan konulardır. Özellikle bir ideolojiler çağı olarak adlandırılan yirminci yüzyıl ve içinde bulunduğumuz yüzyıl, siyaset bilimi, küresel siyaset başta olmak üzere farklı disiplinlerdeki akademik çalışmaların çoğalmasına tanık olmuştur.

Hakikat ötesi çağın yadsınamaz bir gerçeği olarak vatandaşların güvenilir bilgiye erişiminin ciddi şekilde kısıtlandığı hakikat sonrası dünyada düzgün işleyen kamusal alanlar ve medya, vatandaşları siyasi sisteme bağlayan siyasi partiler ve diğer kanallar ve vatandaşların girdilerini karar alma süreçlerine çeviren seçilmiş organlar her zamankinden fazla önem kazanmaktadır.

2. Demokrasinin Öznesinin Dönüşümü: Demostan Ağdaşa

2.1. Antik Yunan'da Demos

Doğrudan demokrasinin çıkış noktası kabul edilen antik Yunan etimolojisinde “demokrasi” muğlaklık ve anlaşmazlık üretmektedir. Demos/kratia, “insanların yönetimi” veya “halk tarafından yönetim” olarak tercüme edilmekle birlikte antik Atina’da “insanlar ya da halk kimdir?” sorusunun cevabı muğlaktır. Mülk sahibi, fakir sayılmayan ya da diğer ölçütlerle birlikte bu nokta Atina’da önemli bir tartışmadır. Bu nedenle Platon için demokrasi anarşiye yakın olmakla birlikte Aristoteles için yoksulların yönetimidir (Brown, 2015:19).

Giorgio Agamben, çağdaş Kıta teorisinde, demos hakkında hem tüm siyasi yapıyı hem de yoksulları kasteden sürekli bir muğlaklık içeren bir tanım yapmakla birlikte (Agamben, 1998: 176), Jacques Rancière demosun her ikisi de olmayıp bunun yerine hükmetme yetkisi olmayanlara işaret ettiğini vurgular (Rancière, 2010: 70). Etienne Balibar, eşitlik ve özgürlüğün vatandaşların kendileri tarafından sürekli olarak yeniden inşa edildiğini iddia eder (Balibar, 2014: 207).

Anlamı ve içeriği tartışmalı da olsa Antik Yunan dünyasında gelişen demokrasinin katılımcılık ve söz söyleme bağlamında ürettiği kavramlardan bir tanesi de parrhesiadır. Filozofların, siyasetçilerin ve sanatçıların, düşüncelerini ifade etmeye başlamaları ile katılım mekanizması canlılığını korumuştur. Bu bağlamda kişinin düşüncelerini açıkça ve hiçbir şeyi gizlemeden söylemesi/söyleyebilmesi anlamına gelen Parrhesia³ her zaman canlılığını korumuştur. Foucault’ya göre, *parrhesia*⁴, risklere bakmaksızın kişinin kendisine doğruyu söyleme zorunluluğunu içermektedir. Gerçekten de parrhesia’ya özel etik niteliğini veren şey, bir risk

³ Latinceye genellikle libertas olarak çevrilen parrhesia sözcüğü “konuşanın seçimiyle, kararıyla, tutumuyla yakından ilgilidir ve Latinler parrhesia’yı libertas olarak çevirmişlerdir. Parrhesia’nın her şeyi söylemesi libertas ile belirtilmiştir: konuşanın özgürlüğü” (Foucault, 2015: 312).

⁴ İlk kez antik Yunan’da kullanılan hakikati söylemek anlamına gelen bir kavramdır. Klasik dönem Antik Yunan medeniyetinde, parrhesia Atina demokrasisinin bir parçasıdır. Atina vatandaşları Ecclesia adı verilen toplantılarda ya da Atina demokrasisinin kilit noktası olan hukuki mahkemelerde istedikleri, düşündükleri her şeyi söyleme özgürlüğüne sahiptirler (Gülsevinç, 2023).

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

unsuru ve dolayısıyla cesaret içermesidir (Foucault, 2010: 48-49). Parrhesia, bu nedenle, her zaman iktidara bir meydan okumadır. Kavgacıdır ve gerçek ile güç arasında riskli bir yüzleşmeyi sahneye koymaktadır. Daha da önemlisi, parrhesiast aynı zamanda çoğunluğun görüşüne karşı çıkmaya ve demos'a karşı tekil bir hakikati söylemeye hazır olan kişidir. Yunanistan'ın klasik çağında Atina demokrasisi tarafından Sokrates'in ölüme mahkûm edilmesiyle keskinleşen demokratik irade arasında bir çatışma başlatır. Herkese eşit konuşma (isegoria) ve güç kullanma hakkı vermesi anlamında, parrhesia olması için demokrasi gerekli olsa da demokratik irade muhalif seslere karşı hoşgörüsüz hale geldiğinde parrhesia için bir tehdit oluşturmaktadır (Foucault, 2010: 48-49; Newman, 2023: 24-25). Hakikatle olan bu ilişki, günümüzün hakikat sonrası paradigması ile karşılaştırıldığında radikal bir şekilde farklı görünmektedir.

2.2. Vatandaşlığın Değişen Doğası

Vatandaşlık kelimesi, “devlet” anlamına gelen Latince civitas'tan türemiştir. Aynı zamanda üyelik anlamına gelmektedir. Dünyanın çoğu, uzun yıllardır tekrar gözden geçirilmemiş yasal bir vatandaşlık kavramına dayanmaktadır, yani vatandaşlık, sosyal bir kavram olsa da, her şeyden önce içinde yaşadığımız coğrafi topluluklarla olan ilişkimizin bir işlevidir. Bu toplulukların yasaları, kültürleri ve politikaları, vatandaşların haklarını, ayrıcalıklarını ve yükümlülüklerini belirlemektedir (Ohler, 2010:28).

Yurttaşlık, halkın demokratik ve devlet işlerine katılımı fikrine gömülüdür. Kamu terimi, vatandaşlık, ortaklık ve özel olmayan, ancak herkes tarafından erişilebilir ve gözlemlenebilir olan fikirleri ifade etmektedir (Papacharissi, 2002: 10). Bu terimler etrafında, yurttaşlığın temelde ortak çıkarlar taşıyan topluluklar yarattığını ve toplulukların kamusal alanı oluşturduğunu (Dewey, 1954) söylemek mümkündür.

Topluluklar binlerce yıldır var olsalar da vatandaşlık yoktur. Tarihçilerin çoğu, yurttaşlık olarak tanınan şeyin, ancak çağlar süren felsefi çalışmalar, kan ve deneme yanılma sonrasında ortaya çıkan bir şey olduğunu tasvir etmektedirler. Bu doğrultuda vatandaşlık oldukça doğal görünmekte, ancak politik veya antropolojik bir bakış açısıyla doğal olarak gerçekleşmemektedir. Ayrıca, vatandaşlığın coğrafi temelli mevcut tanımı, yerel toplulukların yanı sıra eyalet ve ülke gibi daha geniş siyasi oluşumlar içinde değerlendirilmektedir.

Gelinen noktada küresel vatandaşlık ve dijital vatandaşlık terimlerinin varlığı, geleneksel coğrafya ve yer kavramlarının vatandaşlık anlayışı için eskisi kadar önemli olmadığını ima etmektedir. Bu nedenle, vatandaşlığın tarihsel yükselişini incelemek önemlidir (Ohler, 2010: 28).

Vatandaşlık ile ilgili en eski uygulamalar, eski zamanlardan biri olan Sparta'da başlamıştır. İlk Yunan şehir devletleri, kendi bölgelerinin benzersiz sosyal, ekonomik ve politik çıkarlarıyla birbirine bağlı, bir merkez şehre demirlemiş köyler topluluğu şeklindedir. Yunan polisini benzersiz kılan şey, bir kral tarafından değil, devletin vatandaşlarının temsili bir organı tarafından yönetilmesidir (Hansen, 2006).

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

MÖ 700 civarında kendilerine yurttaş diyen Spartalılar, aslında köle sınıfını kontrol etmek için özel olarak eğitilmiş seçkin bir savaşçılar grubuna mensuptu (Heater, 2004). Sparta'nın vatandaşlık girişiminden iki önemli nokta çıkarılabilmektedir. İlk olarak, sosyal gelişimdeki tüm aşamalarda olduğu gibi, mükemmel olmaktan çok uzaktır. Başlangıçta evrensel vatandaşlığı yalnızca beyaz erkeklere yayan Amerikan Devrimi'nden sonra ortaya çıkan yeni toplumsal düzende durum böyledir.

İkincisi, Sparta deneyinin kusurlarına rağmen, yurttaşlık ideali insanlığı ileriye götürmeye devam etmektedir. Sparta'daki elit sınıf içinde, adalet, temsili hükümet, sivil katılım ve vatandaşlığı kamusal anlamda desteklemek için gereken topluluk kurumlarının geliştirilmesine yapılan vurgu dahil olmak üzere günümüzde tanınabilecek vatandaşlık kavramlarının ortaya çıktığını görmek mümkündür. Genel olarak sivil erdem ve temsili hükümet üzerine inşa edilmiş bir toplum geliştirme fikri denenmiştir.

Batı kültüründe bu alanda ilk kitap kendini topluluk ve yurttaşlık kavramlarını keşfetmeye adanmış olan, Platon'un Devleti'dir. Devlet M.Ö. 380'de yazılmıştır ve çoğu Batı uygarlığı müfredatının temelini oluşturmaktadır. Platon bu kitapta, bin yıllık otokratik yönetimden gerçekten eşsiz ve olağanüstü bir kopuş oluşturan toplumsal örgütlenmeye yönelik bir yaklaşım olan temsili hükümetin felsefi ve pratik temellerini ortaya koymaktadır. Ayrıca, ideal bir toplumun inşasına yardımcı olmak için vatandaşların oynaması gereken rolleri ayrıntılı olarak tanımlamaktadır. Bunun için her şeyden önce, vatandaşların erdemli olması ve topluluklarıyla meşgul olması gereklidir. Platon'a göre, bu davranışlar en iyi eğitim yoluyla kazanılabilir (Ohler, 2010: 29).

Temsili hükümet, Cumhuriyet'in anahtarı olsa da zenginlerin temsiline doğru yönelmiştir. Bu, kadınların, gündelikçi işçilerin, köylülerin, kölelerin ve yabancı gurbetçilerin tüccar ve yönetici sınıfların gerçek vatandaşlarının sahip olduğu siyasi haklara sahip olmadığı Platon'un şehri Atina'nın siyasi yapısına yansımıştır (Hansen, 2006). Platon, vatandaşları erdemli bir şekilde eğitmeye yardımcı olmak için devlet okulları çağrısında bulunurken, eğitim sadece seçkin sınıflara ayrılmıştır (Ohler, 2010: 29).

Kölelerin de aslında vatandaş olabileceği fikri Roma vatandaşlığı anlayışında görülmektedir. Roma vatandaşlığı, İtalya dışındaki tercih edilen şehirleri de kapsayacak şekilde genişletme deneyi ile benzersizdir. Roma vatandaşları bu yerlere seyahat ettiklerinde, Roma hukuku kapsamındadırlar (Adkins & Adkins, 1998). Roma'nın vatandaşlık kavramında somutlaşan devrimci fikir, vatandaşlığın mekândan ziyade kişide bulunmasıdır. Bu bakış açısı, yerel bir alanı aşan yurttaşlığın ilk ipucunu sunmaktadır (Ohler, 2010: 29).

Bu bakış açısı Yunan ve Roma döneminde Stoacılık denilen felsefe okulundan ortaya çıkan kozmopolit ya da "dünya vatandaşı" kavramı ile de ilgilidir. Stoacılık, herkese ait olan tüm insanlık için daha yüksek bir vatandaşlık düzeni olduğu fikrini savunan bir felsefedir. Her insanın iki toplulukta yaşadığı fikrini desteklemektedir. Bireyin doğduğu yerel topluluk ve insanın arzu ettiği topluluk (Nussbaum, 1997). Bu tür insanlara verilen isim kozmopolitler veya kelimenin tam anlamıyla dünya vatandaşları idi. Kozmopolitizm bugün çok canlı bir fikirdir;

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

küresel vatandaşlık, küresel eğitim ve küresel bir perspektifi vurgulayan projelerle ilgili tartışmalarda görülen bir vizyondur.

Vatandaşlık kavramı, 17. ve 18. yüzyılları kapsayan Aydınlanma Çağı'nda yaşayan filozofların, yazarların ve politikacıların çabalarına dayanmaktadır. Modern eleştirel düşünce hareketinin başlangıcı olarak Rousseau ve Locke gibi filozoflar yurttaşlığa mantıksal terimlerle bakmışlardır. Onların bakış açısına göre akıl, yurttaşlığın ayrıcalıklarına son verilmesini ve herkes için özgürlüğe, herkesin kendi topluluklarına katılımını teşvik eden ve kolaylaştıran hükümet yapılarının kurulmasına dayanmasını talep ediyordu. Bu çerçevede vatandaşların yükümlülükleri ve hakları hakkında söz sahibi olmaları gereklidir. Ortaya çıkmaya başlayan yeni toplumsal sözleşme, vatandaşların devleti ve üzerine kurulduğu kanunları ve yapıları desteklemesi karşılığında devletin vatandaşları ve onların özgürlüklerini koruyacağını garanti etmekte idi (Heater, 1999, 2004; Ohler, 2010: 32).

Rousseau gibi filozofların çalışmaları Fransız Devrimi'nin felsefi temelini atmış, Thomas Paine ve Jefferson'ın sözleri Amerikan Devrimi'ne ilham vermiştir. Her iki devrim de öncelikle yurttaşlığın yeniden tanımlanmasıyla ilgilidir. Bu noktada Fransızların 1789'da devrimlerini desteklemek için oluşturdukları belgeye İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi adı verilmiştir (Ohler, 2010: 32).

T. H. Marshall ise vatandaşlığın üç bileşenini ve ortaya çıkma zamanlamasını sınıflandırmıştır. Vatandaşlık bilgini T. H. Marshall tarafından tanımlanan üç alanda önemli ilerlemeler olmuştur (Marshall, 1973: 72):

- Kişisel konuşma, din, toplanma, düşünce, inanç, adalet hakkı, mülkiyet hakkı, başkalarıyla sözleşme yapma hakkı gibi sivil haklar,
- Siyasi temsilcileri, yasa koyucuları seçmek ve kamu görevlerinde olmak gibi siyasi sürece katılma haklarına dair siyasi haklar ve
- Sosyal, toplumda geçerli olan standartlara uygun olarak medeni bir hayat yaşama hakkı gibi 1930'dan sonraki dönemde toplumsal haklar gelişmeye başlamıştır.

Zamanla vatandaşlığın, bireysel "erdemli" davranışı gerektirdiği, kişisel güçlendirme ile toplum refahının dengelenmesini, eğitim, katılım gerektirdiği, sürekli gelişmekte olduğu, kapsayıcı olması, medya evriminin bir sonucu olduğu ve her şeyden önce, topluma bağlı olduğu pekiştirilmiştir (Ohler, 2010: 33-35). Ayrıca bütün insanları geleceğin inşasına dahil etmek, her yönüyle büyümeyi ve değişimi serbest bırakmak ve kolaylaştırmak vatandaşlık ile ilişkili görülmeye başlamıştır.

2.3. Vatandaş Yerine Ağdaş

Eğitimin demokrasiyi ve ekonomik büyümeyi teşvik etmesi gibi, internet de bir bütün olarak topluma fayda sağlama potansiyeline sahiptir. Dijital vatandaşlık veya çevrimiçi topluma katılma yeteneği sosyal içermeyi teşvik etmektedir. Dijital vatandaşlık topluma katılımı, ekonomik fırsat, demokratik katılım ve yaygın iletişim biçimlerine dahil olma şeklinde avantajlar sağlamaktadır (Mossberger, Tolbert & McNeal, 2007).

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Dijitalleşme ile birlikte birey ile ilgili kavramlar da geleneksel tanımlamaların ötesinde farklı boyutlara ya da nitelermelere ihtiyaç duymaktadır. Marc Prensky'in (2001) tanımlaması ile dijital zamanlarda büyüyen sisteme adapte olan "dijital yerliler" bunlardan bir tanesidir. Dijital yerliler çevrelerindeki her türlü gelişmeyi doğal karşılamakta ve çok kolay adapte olabilmektedir. 21. yüzyıl vatandaşlığı ise bir çeşit "netizen"dir (Net Vatandaşı). Netin mümkün kıldığı küresel bağlantı sayesinde bir dünya vatandaşı olmak mümkündür.

1990'ların başında ortaya çıkan bu yeni vatandaşlık biçimi bir ulus devlete veya millete bağlı değildir. Kişinin toplumunu yöneten kararlara katılma yeteneğini somutlaştıran bu yeni vatandaşlık internette ortaya çıktığı için netizen/ağdaş adı verilmiştir. Michael Hauben (1997: ix), bu yeni kimliğe dair *Netizens: On the History and Impact of Usenet and the Internet* adlı kitabında, yalnızca yeni bir teknik gelişme olan internetin değil, aynı zamanda çevrimiçi olanların çoğu tarafından benimsenen bu yeni kimliği açıklamaktadır. Hauben, netizen kavramını, "internet yoluyla yönetim ve karar alma işlerine katılan kişi" olarak tanımlamaktadır (Hauben, 2014: 1-2).

Günümüzde dijital çağda vatandaşlık kavramına ilişkin literatürde oldukça fazla akademik araştırma mevcuttur. Arif (2016), dijital çağda vatandaşlık kavramına ilişkin mevcut literatürü teknolojik determinizmin savunucuları ve karşıtları ile birlikte yeniden gözden geçirmektedir. Toplumdaki değişim gözden geçirilmekte ve bu doğrultuda vatandaşları oluşturan nedir? Demokrasi için kim daha faydalıdır: "netizen" mi yoksa vatandaş mı? Hangisi daha gerçek: çevrimiçi topluluk mu yoksa çevrimdışı topluluk mu? gibi sorulardan yola çıkılarak tartışmalara odaklanılmaktadır.

Rughiniş vd. (2021), Mart 2019'da Eurobarometer 91.2 anketinin ikincil analizi aracılığıyla Avrupa ülkelerinde dijital deneyimle ilgili olarak Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR) farkındalığındaki değişkenlik incelemiştir. Eğitim, meslek, yaş, cinsiyet, öznel ekonomik refah veya bölge büyüklüğünün çok az etkisi ile GDPR farkındalığının en güçlü sosyodemografik belirleyicileridir. Dijital deneyim ile GDPR farkındalığı boyutunda dört dijital vatandaşlık kümesi belirlemiştir. Bunlar: Çevrim dışı vatandaşlar (%22), sosyal netizenler (%32), web vatandaşları (%17) ve veri vatandaşları (%29). Çevrimdışı vatandaşlar, internet kullanımı ve GDPR bilincinde en düşük sırada yer alırken; web vatandaşları yaklaşık ortalama değerlerde yer almış, veri vatandaşları hem dijital deneyim hem de GDPR bilgisi ve kullanımında en yüksek sırada yer almıştır. Dördüncü tanımlanan küme olan, sosyal netizenler, oldukça yüksek sosyal ağ kullanımı, ortalamanın altında çevrimiçi alışveriş deneyimleri ve düşük GDPR farkındalığı ile uyumsuz profil sergilemiştir. Sonuç olarak, beşerî sermayedeki dijitalleşme ve genel internet kullanımı, veri vatandaşı tipinin ulusal sıklığı ile ülke düzeyinde güçlü bir bağıntı olduğu ortaya çıkmıştır.

Netizen, antik Atina vatandaşının rolünü hatırlatmaktadır. Bu tür bir katılımın deneyimi, insanların süreç boyunca becerileri ve zorlukları öğrendiği bir eğitim alanıdır. İnternetin potansiyeli, siyasi katılıma ve daha yüksek bir toplumsal düzeyde vatandaşlık kavramına katkıda bulunmaktadır.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Dijital demokrasi ise, netizenlerin hem eleştirisi hem de destek biçiminde gerçekleri ve düşünceleri iletmeye katılım biçimine yardımcı olmaktadır (Jha & Kodila-Tedika, 2020). Genel halk olarak, netizenler hiçbir şey saklamadan doğruyu söyleme veya gerçek şeyleri söyleme cesaretine sahiptir. Foucault'nun (2018) parrhesia terimi işlevsellik kazanmış ve bir kişinin kamu yararı için bir gerçeği ilemesine yönelik ahlaki yükümlülüğü doğmuştur (Arafah vd., 2021: 423).

3. Demokrasinin Eyleminin Dönüşümü: Oy Vermekten Aktif Katılımcılığa

3.1. Katılımcı Siyasette Değişen Roller

Katılım hakkında kesin olarak söylenebilecek tek şey, bazen demokrasi, katılım, paylaşım, iş birliği vb. başka isimler verilmiş olsa da bir tür karar verme şeklinde yeni bir kavram olmadığıdır. Kararları “kim alıyor?” sorusunun cevabı “aşağı yukarı herkes” ise katılımcı bir süreç işlemektedir. Bu tür demokratik karar alma, kararların bir elit tarafından alındığı meritokratik sistemlerden ve bunların bir kişi tarafından alındığı otokratik biçimlerden farklıdır (Mumford, 1983; Damodaran & Olphert, 2006: 134).

Günümüzde kapsayıcı bir demokrasi idealini desteklemeye yönelik eğilimler artmaktadır. 1990'ların başından bu yana, bir dizi eleştirel siyaset filozofu ve sosyolog, Batı liberal demokrasilerinin gelişimini sorgulamaya başlamışlardır. Post-politika ve post-demokrasi gibi etiketler altında, Chantal Mouffe (2018), Jacques Rancière (1999), Colin Crouch (2004) gibi çeşitli akademisyenler, 1970'ler ve 1980'lerden bu yana liberal demokraside nasıl köklü dönüşümler gerçekleştiğini vurgulamışlardır. Daha somut olarak, kamusal müzakere, demokratik içerme ve katılımın yerini teknokratik çözümler, bireysel yükümlülükler ve piyasaya dayalı yönetim biçimlerinin aldığı, 1980'lerden bu yana neoliberal politika ve neoliberalizmin yükselişinin bir siyaset tarzı olarak ortaya çıktığı ve demokratik uzlaşmaya ve halk egemenliğine dayanmayan, ancak giderek daha fazla baskı, demokratik olmayan yasal mekanizmalarla işleyen bir sisteme işaret etmişlerdir.

Demokrasinin hakikat sonrası çağına ilişkin bu güncel tartışmalar, 1980'lerden bu yana gelişen bireycilik, akılcılık ve konsensüsün post-politik dilini birçok yönden içselleştirmiştir. Bu noktada ise halkın egemenliği ve siyasi katılım alanları değil, bunun yerine gerçeğe dayalı yönetişimin ve teknokrasinin daha katı biçimleri ön plana çıkmıştır (Farkas & Schou, 2020: 14). Bu noktada demokrasinin demokratikleştirilmesine odaklanmanın önemi vurgulanmaya başlamıştır. Mouffe, çağdaş liberal demokrasileri daha geniş siyasi tarih perspektife yerleştirerek liberal demokrasinin görünüşte zıt iki siyasi felsefi gelenek arasında olumsal bir uzlaşma olarak anlaşılması gerektiğini öne sürmektedir. Bu durumu demokratik paradoks olarak adlandırmaktadır. Ona göre liberal demokrasi, iki farklı geleneği birleştiren bir eklemlenmedir. Bireysel özgürlük ve evrensel haklara vurgu yapan liberalizm ile eşitlik ve halk

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

tarafından yönetim fikrine ayrıcalık tanıyan demokrasi yani halk egemenliği⁵ (Farkas & Schou, 2020: 13).

Halk egemenliği fikrini gerçekleştirmeye yardımcı husus olan katılım, demokrasinin önemli bir parçasıdır. Normatif anlayış, katılımı bir meşruiyet sağlama yönteminden, amaca giden bir araçtan daha fazlası olarak görmektedir. Siyasi katılımın içsel değerini vurgulayarak demokrasiyi bir bütün olarak toplumu ilgilendiren bir süreç olarak görmektedir.

Katılımcı tasarım yaklaşımının savunucuları arasında bilgi ekolojileri terimini bulan Nardi & O'Day (1999) gibi yazarlar ve diğerleri yer almaktadır. Ekolojik yaklaşım, karmaşık dinamikleri, çeşitli türleri ve büyüme için fırsatçı nişleriyle biyolojik ekolojileri metaforu olarak almaktadır (Nardi & O'Day, 1999).

Tablo 1: Teorik Yaklaşımların Temel Katkıda Bulunan İlkeleri

Teorik Çerçeve	Temel Katkıda Bulunan İlkeler/Özellikler
Sosyoteknik Teori	Sosyal ve teknik sistemler birbirine bağlıdır ve birlikte optimize edilmeleri gerekir. Minimum kritik belirtim ilkesi Tasarım süreci, tasarım hedefleri ve sonuçları ile uyumlu olmalıdır.
Bilgi Ekolojileri	Belirli bir ortama/bağlama özel odaklanma, birlikte evrim, karşılıklı bağımlılık
Katılımcı Tasarım	Paydaşların karar alma sürecine katılımı Çoklu bakış açılarının birleşimi Tasavvur etme/keşfetme tekniklerini kullanarak güçlendirme
Kapsayıcı Tasarım	En geniş kullanıcı yelpazesinin ihtiyaçlarını belirlemeye odaklanma, sıra dışı kullanıcılara vurgu yapma. Tasarıma yardımcı olacak yöntemler sağlama
Değişim Yönetimi	Değişim ihtiyacını anlamak İletişim vizyonu Pratik adımlar hakkında bilgi vermek, direncin üstesinden gelmek Sahipliği teşvik etmek

Kaynak: Damodaran & Olphert (2006: 142)

Tablo 1, hâlihazırda geliştirilmiş ve uygulamayı desteklemek için hazır bulunan yöntem ve tekniklerle her bir yaklaşımın sunması gereken temel yardımcı ilkeleri özetlemektedir.

⁵ Bu bakış açısının tam tersi olan düşünürler de mevcuttur. Örneğin, Joseph A. Schumpeter'e göre demokrasi, halkın yönetimi değil, halkın rızasıyla politikacıların yönetimidir. Schumpeter yurttaşın rolünü seçmene indirgemmiştir. Ayrıca, oy vermenin işlevi vatandaşların çıkarlarını beyan etmeleri değil, karar alabilen güçlü ve iddialı bir hükümet oluşturmak ve meşru kılmaktır. Schumpeter, demokrasinin bu haliyle herhangi bir ideal değeri ima etmediğini vurgular. Ne yurttaş sorumluluğu ne de kapsamlı katılım demokrasinin kendi başına bir parçası değildir. Benzer şekilde, Rasyonel Seçim Teorisi'nin kurucusu Downs, vatandaşların her şeyden önce kendi çıkarlarını gözettiklerini ve kamu yararıyla ilgilenmediklerini savunmaktadır. Downs, toplumla ilgili meselelerin yalnızca insanların eylemlerinin yan ürünleri olarak, yani bunların kişisel hırslarla örtüştüğü noktada ele alındığını düşünmektedir (Tiemann-Kollipost, 2020: 27).

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tasarımın özel bağlamında, katılımcı tasarım, tanınmış bir uygulama bütünü olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcı tasarımın ana hedefleri, bir sistemden etkilenecek olanların, yalnızca bilgisayarlı yönlerle ilgili olarak değil, aynı zamanda çalışma sistemlerinin ve politikalarının tasarımında da o sistemle ilgili karar alma sürecine doğrudan katılma yetkisine sahip olmalarını sağlamaktır. Muller (2002), katılımcı tasarımı, araştırmacılar, uygulayıcılar, üniversiteler, hastaneler, hükümetlerdeki çalışanların vs. bir araya getirildiği sistem şeklinde karakterize etmektedir. Bu çerçevede kısmen demokrasinin sivil, eğitimsel ve ticari ortamlardaki değerine olan inançla motive edilmektedir. Ayrıca iç süreçlerin iyileştirilmesi, daha iyi hizmetler ve ürünler sunmak için çeşitli bilgilerin birleştirilmesidir (Muller, 2002). Yukarıda açıklanan farklı teorik ve kavramsal çerçeveler, vatandaşları/kullanıcıları merkezi aşamaya yerleştiren ve onları planlama ve geliştirme döngüsü boyunca uygun şekilde dahil eden tasarımları göstermektedir.

Katılımcı demokrasi ise 1960'ların hükümetin karar alma süreçlerine daha fazla katılım talep eden aktivist hareketleriyle (medeni haklar, kadın kurtuluş hareketleri) gelişmeye başlamıştır (Pateman, 1970). Bu modelde özellikle vatandaşların katılım kapasitelerini artırmak gereklidir. Bunun için katılımı daha anlamlı hale getirmede demokratik kurumlarda reform yapılması önemlidir. Bu noktada BİT, katılıma yönelik çok yönlü bir stratejik yaklaşımın formüle edilmesini sağlamaktadır. Önerilen strateji ve çerçevenin sağlamlığı ve önemli bir değişiklik elde etme potansiyel gücü, yalnızca etkili ve iyi test edilmiş teorilere dayalı temellerinden değil, aynı zamanda yerleşik birçok teori olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

Dijital sistemlerin gelişimi ile birlikte katılım, başarı ve uzmanlığa dayalı dijital bir çerçeve sunmaktadır. İnternetin “dijital demokrasi” veya “e-demokrasi” gibi diğer katılımcı demokratik teorilerin uygulanması için yeni bir itici güç getirmektedir. Dijital demokrasi genel olarak “çevrimiçi siyasi katılım için artan fırsatlar” sunmaktadır. Linden (2012), dijital demokrasinin beş vaadi olduğunu ifade etmektedir (Tiemann-Kollipost, 2020: 30):

- **Eşitlik vaadi:** Dijital demokrasi, yönetenler ile yönetilenler arasındaki (hiyerarşik) farkı (en azından kısmen) ortadan kaldırmaktadır.
- **Katılım vaadi:** Dijital demokrasi, herkesin her zaman her yerden katılabilmesini olanaklı kılmaktadır.
- **Bilgi vaadi:** İnternet, ilgili tüm bilgilerin herkes için erişilebilir olmasını sağlamaktadır.
- **Sorumluluk vaadi:** Teknolojik gelişmeler, temsilciler ve temsil edilenler arasındaki iletişimsel yeniden bağlantıyı mümkün kılmaktadır.
- **Rasyonellik vaadi:** Dijital demokrasi, herkesin mantıklı içgörü yoluyla desteklediği rasyonel, en iyi çözümleri üretmektedir.

3.2. Aktif Katılım Uygulamaları

Aktif katılım vatandaşların politika oluşturma sürecini ve içeriğini tanımlamaya aktif olarak katıldığı, hükümetle ortaklığa dayalı bir ilişki modelidir. Nihai kararın veya politika formülasyonunun sorumluluğu hükümete ait olsa da gündemin belirlenmesinde, politika seçeneklerinin önerilmesinde ve politika diyalogunun şekillendirilmesinde vatandaşların eşit

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

konumunda olduğunu kabul etmektedir (OECD, 2001: 23). Günümüzde özellikle Avrupa Birliği çerçevesinde oluşturulan çevrimiçi katılım araçları ve projeler, demokratik teoriler içinde siyasi katılımın rolünü arttırmayı hedeflemektedir. Bu projeler yeni katılım biçimlerini, özellikle daha yeni, yaratıcı ve İnternet tabanlı katılım biçimlerini ve ayrıca demokratik teorilerin vatandaşlar için tasavvur ettiği farklı rolleri kapsamaktadır. Örneğin, 2000 yılında Avrupa Komisyonu, teknolojik araştırma başarılarının Avrupa toplumu tarafından geniş çapta benimsenmesini teşvik etmek için e-Avrupa'yı başlatmıştır. Hedeflerinden biri, Avrupa çapında e-ticaret ve e-Devlet kullanımını hızlandırmaktır. “Vatandaş için Sistemler ve Hizmetler” tematik programı özellikle çevrimiçi demokrasiyi hedefleyen Ar-Ge projelerini içermektedir. e-Devlet projeleri ve e-demokrasi projeleri önceliklidir. Ele alınan araştırma konuları şunları içermektedir:

- Dijital müzakere ve e-oylamanın geleceği nedir?
- Çevrimiçi demokrasi biçimleri hükümet kurallarını nasıl etkileyebilir?
- Gelişmekte olan demokrasi biçimlerini desteklemek için en uygun teknikler, sistemler, araçlar ve yöntemler nelerdir?

4. AGORA 2000

AGORA 2000 projesi, yeni bir paradigma tasarımıyla ilgilidir. Demokratik bölge/kentsel planlama süreçlerine vurgu yapmaktadır. Vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını etkinleştirmek hedeflenmektedir. Amaç, bölge planlama sorunlarına ortak, geliştirilmiş çözümler elde etmek için vatandaşlar ve bölgesel/kentsel karar vericiler arasındaki uçurumu kapatmaya çalışmaktır. AGORA 2000:

- Yerel/bölgesel yetkililerin karar verme sürecini destekler; amaç, senaryoları karşılaştırmak için mümkün olduğu kadar nicel parametrelerin tanımlanması ve miktarının belirlenmesi ile birkaç olası alternatif senaryo tanımlamaktır.
- Alınan kararları, gerekçelerini ve genel olarak genel durumu sunar.
- Vatandaşların tepkilerini kontrol eder ve onlardan geri bildirim toplar (OECD, 2001: 134).

Genel olarak vatandaşlara karar sürecine katmayı amaçlamaktadır.

Öte yandan Avrupa çapında seçmen katılımının tarihi düşük seviyelere düşmesi ve giderek daha fazla vatandaşın siyasete olan ilgisini kaybetmesi üzerine DEMOS projesi gibi projeler de oluşturulmuştur. “Demokrasinin başarısızlığı” ve “temsil krizi” olarak ifade edilen oy verme ve siyasi katılıma olan ilginin azalmasının nedeni, yerel, ulusal, Brüksel ve Strasbourg kaynaklı olup olmadığına bakılmaksızın vatandaşlar ve karar vericiler arasındaki artan mesafe olarak görülmüştür (OECD, 2001: 135)

Geliştirilen projelerde demokratik kurumların ve uygulamaların dayandığı ortak akılcı diyalog ve tartışma alanı olarak yeni dijital kamusal alan oluşturulmaya çalışılmaktadır. Günümüzde bu alan ideolojik hatlar boyunca giderek daha fazla parçalanmış ve bölünmüş, kutuplaşmış bir

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

görüntüdedir. Arendt (1967), siyasi yaşamın temel gerçekler etrafında belirli bir ortak mutabakata bağlı olduğunu ifade etmektedir. Evrensel anlayış ve kabul edilebilirlik normlarına dayanan Rawls (2005) ve Habermas (1991) gibi düşünürler tarafından ortaya atılan kamusal akıl fikri, günümüzde oldukça başkalaşmıştır. Yeni kamusal alan özünde özgür ve eşit katılımcılar arasındaki rasyonel müzakere modeli (Newman, 2023: 15-16) olmaktadır. Artık kamusal alan liberal teorideki mevcut parametrelerin ötesine⁶ genişlemeye başlamıştır.

Görüldüğü gibi aktif katılım, vatandaşların politika oluşturmaya aktif ve özgün bir katkı sağlayabilecekleri anlayışı üzerine kuruludur. Aktif katılım, vatandaşların kendilerinin politika seçenekleri önermesi ve politika oluşturma alışverişinde rol almasını gerektirmektedir. Vatandaşları politika oluşturma sürecine dahil etmek, hükümet ve vatandaşlar arasında gelişmiş iki yönlü bir ilişki meydana getirmektedir. Hükümet-vatandaş ilişkilerinin güçlendirilmesi toplumda daha aktif bir vatandaşlığın temelini geliştirmekte ve teşvik etmektedir. Ayrıca vatandaşların siyasi tartışmalara, oylamaya, derneklere vb. katılımı ile kamusal alana katılımını da desteklemektedir. Sonuç olarak bütün bunlar daha güçlü bir demokrasiye yol açmaktadır.

5. Sonuç

Günümüzde hakikat ötesi çağ popülist siyasi liderler ve popülist politikalarla daha da belirginleşmektedir. Post-truth durum bu açıdan kamusal alana bir tehdit oluşturabilmektedir. Çünkü çoğulculuk ve bakış açısı farklılıkları bundan zarar görebilmektedir. Hakikat sonrası söylem, nihayetinde bir iktidar söylemidir.

Bütün bunlarla birlikte dijital çağda ulusal ve küresel siyasetin gerçek anlamı değişmektedir. Gelinek noktada küreselleşme, liberal demokrasi ilkelerinin evrenselleştirilmesini sağlayan itici bir güç oluşturur. Siyasi sistemin sorunları çözme ve çatışmaları adil ve şeffaf bir şekilde ele alma yeteneğine sahip olabilmesi ile politika oluşturma ve yürütme süreçlerine yurttaşların etkin katılımını sağlayacak faktörler katılımı ve yurttaş profilini dönüştürmede rol oynamaktadır. En eski dönemlerden itibaren yurttaşlık ya da vatandaşlık, ahlaki açıdan belirsiz koşullarla karşı karşıya kalındığında her zaman doğru olanı yapmaktan çok daha fazlası olmuştur. Bireysel ve toplum olarak kim olduğumuza ve olmak istediğimize dair her şeyi kapsayan bir değerlendirmedir.

Bu noktada siyasi kültürün, özellikle hükümete (dikey) ve diğer vatandaşlara (yatay) duyulan güvenin rolünün altını çizmek önemlidir. Genel olarak, güven düzeyi ne kadar yüksek olursa, toplumun sürece dahil olma potansiyeli de o kadar yüksek olmakta, vatandaşlar aktif olarak karar alma ve politika oluşturma süreçlerine katılmaktadır.

⁶ Demokratik kamusal alana ilişkin herhangi bir tutarlı anlayış, çoğulculuk ve fikir birliğine dayalıdır. Anlaşmazlığa düşülen kurallar ve normlar hakkında bir tür anlaşma olduğu sürece, kişi katılmamakta özgürdür. Gerçekten de Arendt'in (2013) cumhuriyetçilikten ilham alan kamusal alan imajında öne süreceği gibi, anlaşma anlaşmazlığı, fikir birliği ise görüş farklılıklarını varsaymaktadır.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Demokrasi anlayışının gelişim seyri doğrultusunda sahip olduğu işlevsel enstrümanları da geliştirmektedir. Bu çerçevede temsili-liberal demokrasi, katılımcı demokrasi, müzakereci demokrasi, doğrudan demokrasi, likit demokrasi ve dijital demokrasi gibi uygulamalar vatandaş ve katılım kavramlarının özünü de dönüştürmektedir.

Kaynakça

- Agamben, G. (1998). *Homo Sacer*. Stanford: Stanford University Press.
- Arafah, B., Hasyim, M. & Kapoyos, F. E. (2021). E-Democracy and the Parrhesia Language of Netizen towards COVID-19 Pandemic. *Linguistics and Culture Review*, 5(S1), 422-438. <https://doi.org/10.37028/lingcure.v5nS1.1428>
- Arendt, H. (2013). *The Human Condition* (2nd Ed.). University of Chicago Press.
- Arif, R. (2016). Internet as a Hope or a Hoax for Emerging Democracies: Revisiting the Concept of Citizenship in the Digital Age. *International Conference on Communication in Multicultural Society, CMSC 2015*, 6-8 December 2015, Moscow, Russian Federation Procedia - Social and Behavioral Sciences, 236(2016), 4-8.
- Balibar, E. (2014). *Equaliberty: Political Essays*. James Ingram (Trans.). Durham: Duke University Press.
- Brown, W. (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution Near Futures*. Zone Books, New York
- Conrad, M. & Hálfdanarson, G. (2023). Introduction: Europe in the Age of Post-Truth Politics. M. Conrad, G. Hálfdanarson, A. Michailidou, C. Galpin & N. Pyrhönen (Ed.), *Europe in the Age of Post-Truth Politics Populism, Disinformation and the Public Sphere*. Palgrave Macmillan.
- Crouch, C. (2004). *Post-Democracy*. Polity Press, Cambridge
- Damodaran, L. & Olphert, W. (2006). *Informing Digital Futures Strategies for Citizen Engagement*. Published by Springer, The Netherlands.
- Farkas, J. & Schou, J. (2020). Post-Truth Discourses and Their Limits: A Democratic Crisis?. G. Terzis, D. Kloza, E. Kuźelewska & D. Trottier (Ed.), *Disinformation and Digital Media as a Challenge for Democracy*. Cambridge: Intersentia.
- Foucault, M. (2015). *Öznenin Yorumbilgisi*. F. Keskin (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Foucault, M. (2018). *Parrhesia: Berani Berkata Benar*. Marjin Kiri
- Gülsevinç, F. (2023). *Hakikat ve Hakikat Anlatıcıları: Parrhesia ve Parrhesiastes*. <https://boboscope.com/icerik/hakikat-ve-hakikat-anlaticilari-parrhesia-ve>

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Hauben, M. (1997). Preface. M. Hauben & R. Hauben (Ed.), *Netizens: On the History and Impact of Usenet and the Internet*. IEEE Computer Society Press,
- Hauben, R. (2014). *The Rise of Netizen Democracy A Case Study of Netizens' Impact on Democracy in South Korea*.
http://www.columbia.edu/~hauben/ronda2014/Rise_of_Netizen_Democracy.pdf
- Heater, D. (1999). *What is Citizenship?*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Heater, D. (2004). *A Brief History of Citizenship*. New York: New York University Press
- Jha, C. K. & Kodila-Tedika, O. (2020). Does Social Media Promote Democracy? Some Empirical Evidence. *Journal of Policy Modeling*, 42(2), 271-290.
- Linden, M. (2012). "Eine bessere Demokratie durch neue Formen politischer Partizipation?" Bundeszentrale für politische Bildung, 29 Nov. 2012, <http://www.bpb.de/147764/eine-bessere-demokratie-durch-neue-formen-politischerpartizipation?p=all>.
- Marshall, T. H. (1973). Citizenship and Social Class. *Class, Citizenship, and Social Development: Essays* (65-122). Westport, CT: Greenwood.
- Mossberger, K., Tolbert, C. J. & McNeal, R. S. (2007). *Digital Citizenship*. Cambridge. <https://doi.org/10.7551/mitpress/7428.001.0001>
- Mouffe, C. (2018). *For a Left Populism*. Verso, London
- Muller, M. J. (2002). Participatory Design: The Third Space in HCI. A. Sears & J. A. Jacko (Eds.), *The Human-Computer Interaction Handbook: Fundamentals, Evolving Technologies and Emerging Applications* (1051-1068).
- Nardi B. A. & O'Day, V. L. (1999). *Information Ecologies: Using Technology with Heart*. Massachusetts. MIT Press.
- Newman, S. (2023). Post-Truth, Postmodernism and the Public Sphere. M. Conrad, G. Hålfdanarson, A. Michailidou, C. Galpin & N. Pyrhönen (Editors), *Europe in the Age of Post-Truth Politics, Populism, Disinformation and the Public Sphere*. Palgrave Macmillan, Switzerland
- OECD. (2001). *Citizens as Partners: Information, Consultation and Public Participation in Policy-making*. OECD.
- OECD. (2003). *Promise and Problems of E-Democracy: Challenges of Online Citizen Engagement*. OECD.
- Ohler, J. B. (2010). *Digital Community Digital Citizen*. Corwin A SAGE Company
- Papacharissi, Z. (2002). The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere. *New Media & Society*, 4(1), 9-27.
- Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Ranciere, J. (2010). *Dissensus: On Politics and Aesthetics*. New York: Continuum
- Ranciere, J. (1999). *Disagreement: Politics and Philosophy*. University of Minnesota Press, London.
- Romano, B. (2004). *Fondamentalismo Funzionale e Nichilismo Giuridico*. Postumanesimo, 'Noia', Globalizzazione, Torino: Giapichelli Ed
- Rughiniş, R., Rughiniş, C., Vulpe, S. N. & Rosner, D. (2021) From Social Netizens to Data Citizens: Variations of GDPR Awareness in 28 European Countries. *Computer Law & Security Review*, 42(September 2021), 1-6.
- Sørensen, G. (2016). *Rethinking the New World Order*. London: Palgrave.
- Tiemann-Kollipost, J. (2020). *Political Participation in The Digital Age an Ethnographic Comparison Between Iceland and Germany*. Verlag, Bielefeld.
- Vasques, R. F. (2022). Post-Truth and Post-Democracy: The Dark Side of the Democratic Planet. S. Mcglinchey, L. S. F. Lin, Z. S. Balcı & P. Vernon (Ed.), *Global Politics in a Post-Truth Age*. E-International Relations, Bristol, England.
- Waisbord, S. (2018). Truth is What Happens to News: On Journalism, Fake News, and Post-Truth. *Journalism Studies*, 19(13), 1866-1878.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tax Policies in Supporting R&D Projects in Rail Systems within the Scope of Carbon Zero Target in Turkey

Türkiye’de Karbon Sıfır Hedefi Kapsamında Raylı Sistemlerde Arge Projelerinin Desteklenmesinde Vergi Politikaları

İclal DAĞLIOĞLU ŞANLI¹

1. Giriş

İklim değişikliğinin sınırlandırılması amacıyla ülkeler başta alternatif yakıtlı araçlar ve raylı sistemler gibi emisyon salınımı daha az olan ulaşım araçlarının yaygınlaştırılması, toplu taşıma, bisiklet kullanımı gibi daha çevreci ulaşım yollarının tercih edilmesini çeşitli politikalarla desteklemektedir. Bir taraftan akıllı ulaşım sistemleri ile kentler ve kırsal alanlar birbirine bağlanırken diğer taraftan bu sektörde elektrik ve hidrojen gibi alternatif yakıtların kullanımını arttırmak için çeşitli politikalar yürütülmektedir.

Raylı taşımacılık sektörü diğer ulaşım araçlarına göre daha emisyon salınımına sahiptir ve bunun yanında güvenlik, konfor, trafik yoğunluğu yaratmaması, dakiklik vb. avantajları bulunmaktadır. Başta karbon sıfır emisyon hedefi olmak üzere ulaşım sektöründe sera gazı emisyonlarının azaltılmasında raylı sistemler taşımacılığı ve buna bağlı sektörlerin gelişimi önem taşımaktadır. Dünya’da sektörün payı artmakta bu alanda ülkeler çeşitli politikalarla sektörü desteklemektedir. Bir taraftan ulaşım sektöründe demiryolu yük ve yolcu taşımacılığının payı arttırılmaya çalışılırken diğer taraftan bu sektörde enerji verimliliği, elektrikli hat ve araçların yaygınlaştırılması, alternatif yakıtlı araçların ve bileşenlerinin geliştirilmesi, geleneksel yakıtlı araçların payının azaltılması gibi birbirini destekleyen süreçler hız kazanmaktadır. Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri sektörün gelişiminin belirleyicileri arasındadır ve bu alanda faaliyet gösteren firmalar açısından bir maliyet unsurudur. Devletler Ar-Ge faaliyetlerini doğrudan destekler ya da vergi teşvikleri yoluyla desteklemektedir. Türkiye’de ve dünyada Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesinde vergi politikaları yaygın olarak kullanılmaktadır.

Çalışmada Türkiye’de ve dünyada demiryolu sektörünün genel görünümü, emisyon salınımı hedefleri kapsamında ve ulaşım sektörü içerisinde raylı taşımacılığın yeri sayısal verilerle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Literatür temelinde raylı sistemlerin emisyon salınımına sunabilecekleri katkı örnek uygulamalar temelinde ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesinde vergi teşvikleri uygulama örnekleri ve Türkiye’deki yasal mevzuat temelinde açıklanmış sektörün gelişmesinde Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesinde vergi teşviklerine yönelik önerilerle çalışma sonlandırılmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, iclaldaglioglu@sdu.edu.tr

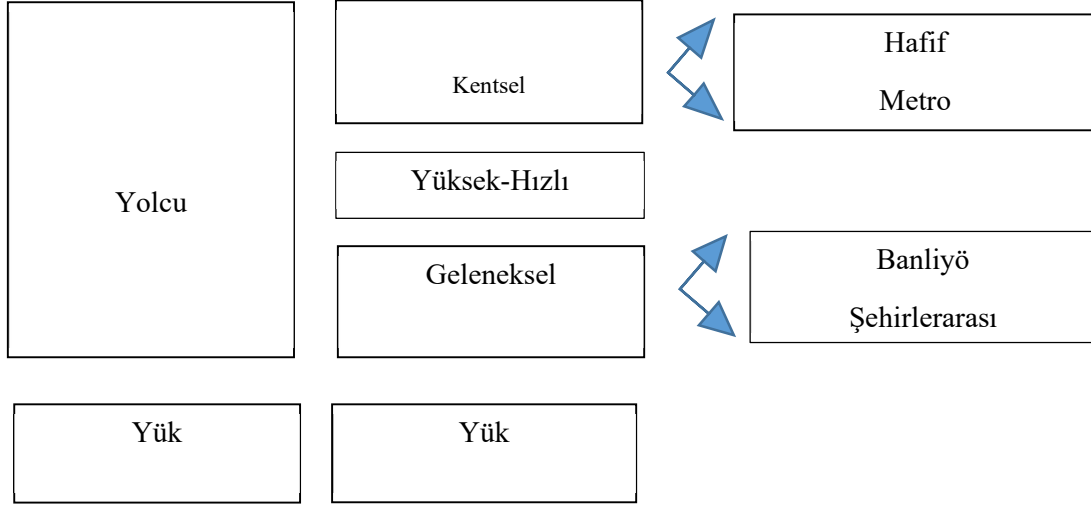
FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

2. Türkiye’de ve Dünya’da Demiryollarının Genel Görünümü

Demiryolu hizmetlerinin sınıflandırılması oldukça zor olabilmekle birlikte temelde yük ve yolcu taşımacılığı olarak ayrılabilir. Uluslararası Enerji Ajansına göre, geleneksel demiryolu, saatte 250 kilometrenin altında maksimum hıza sahip orta ve uzun mesafeli tren yolculuklarını ve şehir merkezlerini çevre bölgelere bağlayan banliyö tren yolculuklarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Yüksek hızlı demiryolu, istasyonlar arasında uzun mesafeler boyunca, saatte 250 kilometrenin üzerinde maksimum hızda çalışan demiryolu hizmetleri olarak tanımlanır. Metrolar, yüksek kapasiteli taşımacılık için tasarlanmış (ayakta yolcu ve hızlı biniş ve çıkış için çok sayıda geniş kapı), diğer trafikten tamamen ayrılmış ve genellikle yeraltı ve/veya yükseltilmiş bir ağ olarak geliştirilmiş, şehirler içindeki yüksek frekanslı hizmetleri ifade eder. Hafif raylı sistem ise, tramvay ve diğer kentsel ulaşım sistemlerini kapsarken, çoğunlukla cadde seviyesindedir ve metro demiryoluna kıyasla daha düşük kapasite ve hız sunan raylı ulaşım araçlarıdır. Metro ve hafif raylı sistemler genellikle kentsel demiryolu (yani şehirler ve hemen çevresindeki demiryolu) olarak toplanırken, geleneksel ve yüksek hızlı demiryolu sistemleri birlikte kentsel olmayan demiryolu olarak adlandırılır (IEA, 2019: 20,21). Şekil 1, demiryolu hizmetlerinin ve altyapısının sınıflandırmasını bize göstermektedir

Şekil 1: Çeşitli Demiryolu Hizmetlerinin ve Altyapısının Sınıflandırılması

Kaynak: IEA (2019: 21)

Demiryolu taşımacılığının düşük enerji ve CO₂ yoğunluğu, demiryolunu teşvik etmeyi enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve emisyonları azaltmak için umut verici bir strateji haline getirmektedir. Ancak, diğer tüm ulaşım altyapısı gibi demiryolu yatırımı da pahalıdır ve demiryolu inşaat projelerinin hem ekonomik hem de çevresel performansları için yüksek düzeyde altyapı kullanımı gereklidir (IEA, 2024). Elektrikli karayolu araçlarındaki hızlı gelişmelere rağmen demiryolu, en çevreci toplu taşıma şekli olma özelliğini sürdürmektedir. 2050'den önce karbon nötr olma yolunda ilerleyen demiryolu sektörü, enerji sektörüyle her zamankinden daha yakın ilişki içerisinde. Bazı ülkelerde demiryolları, binalar ve hat kenarları da dahil olmak üzere demiryolu arazisine daha fazla özel yenilenebilir enerji üretimi ve depolaması tesisleri kurulmaktadır. Demiryolları, yenilenebilir enerji ve alternatif yeşil yakıt

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

üretimini alımını teşvik etmek ve gelişimini hızlandırmak için bir elektrik tüketicisi olarak da gücünü kullanmaktadır. Şu anda önde gelen birçok ülkede sıfır karbon veya iklim pozitif istasyonların çalışan örnekleri bulunmaktadır (UIC, 2021: 8). Demiryolları altyapısı söz konusu teknolojinin iklim değişikliği ile mücadelede de gücünü belirleme de temel faktörlerden biridir. Tablo 1, uluslararası demiryolu istatistiklerine ilişkin bazı verileri bize sunmaktadır.

Tablo1: Uluslararası Demiryolu İstatistikleri (2021)

	Demiryolu Ana Hat Uzunluğu (Km)			1 Km Demiryoluna Düşen Karayolu (Km)	10.000 Nüfusa Düşen Karayolu (Km)	100.000 Nüfusa Düşen Demiryolu (Km)	Nüfusun Demiryolu ile Seyahat Sıklığı
	Toplam	Elektrikli Hat Uzunluğu	Elektrikli Hat %				
Türkiye	10.546	5.377	51	6	8	12	2.3
AB-28	219.299	120.603	55	9	37	43	11.5
Almanya	39.379	20.942	53	6	28	47	21.2
Fransa	27.716	16.713	60	14	59	41	13.2
Belçika	3.615	3.120	86	5	14	31	15
Lüksemburg	271	262	97	11	45	42	25.9
Amerika	148.553	-	-	31	141	45	0.04
Çin	150.700	110.800	74	34	36	11	1.8
Hindistan	68.043	44.802	66	58	28	5	0.9
Japonya	18.941	11.722	62	41	62	15	140.6
Kanada	47.987	-	-	9	109	126	0.04
Rusya	85.555	44.255	52	15	87	60	7.3

Kaynak: TCDD (2023a: 86)

Tablo1’de seçili ülke ve ülke gruplarına bakıldığında demiryolu en çok demiryolu anahat uzunluğuna sahip ülkeler 150.700 km ile Çin, 148.553 km ile Amerika’dır. AB ülkeleri arasında 39.379 km uzunluk ile Almanya ve 27.716 km ile Fransa bu ülkeleri takip etmektedir. Demiryolu ana hatlarında elektrikli hat oranı en fazla olan ülke %97 ile, neredeyse tüm hatları elektrikli olan ile Lüksemburg’dur. Lüksemburg’u, %86 ile Belçika takip etmektedir. Çin’de elektrikli hatların toplam demiryolu ana hattı içerisindeki oranı %74’dür. Çin’i, %66 ile Hindistan, %62 ile Japonya takip etmektedir. Elektrikli hat oranı toplam demiryolu ana hattı içerisinde en düşük pay ise %51 ile Türkiye’dir. 1 km demiryoluna düşen karayolu ise 58 km ile Hindistan’dadır. Hindistan’ı 41 km Japonya takip etmektedir, seçili ülke ve ülke grupları arasında en az karayolu uzunluğuna sahip ülke Türkiye, Belçika ve Almanya’dır. Türkiye’de ve Almanya’da 1 km demiryoluna düşen karayolu 6 km, Belçika’da 5 km’dir. Nüfus bu hesaplamalara dahil edildiğinde ise 10.000 nüfusa düşen karayolu (km) uzunluğu en fazla 141 km ile ABD, 109 km ile Kanada ve 87 km ile Rusya’dadır. Türkiye’de 10.000 nüfusa düşen karayolu uzunluğu 8 km’dir. 100.000 nüfusa düşen demiryolu açısından bir karşılaştırma yapıldığında 126 km ile Kanada en fazla demiryolu uzunluğuna sahip ülkedir. Kanada’yı 60 km ile Rusya, 59 km ile Fransa, 47 km ile Almanya, 45 km ile ABD ve Lüksemburg takip etmektedir. AB-28 ortalaması 37 km’dir. Nüfusun demiryolu ile seyahat sıklığına bakıldığında, nüfusun demiryolu ile seyahat etme sıklığı en yüksek olan ülke, dünyada yüksek hızlı treni uygulamaya ilk defa geçiren ve metro kullanımının en yaygın olduğu raylı sistemler konusunda

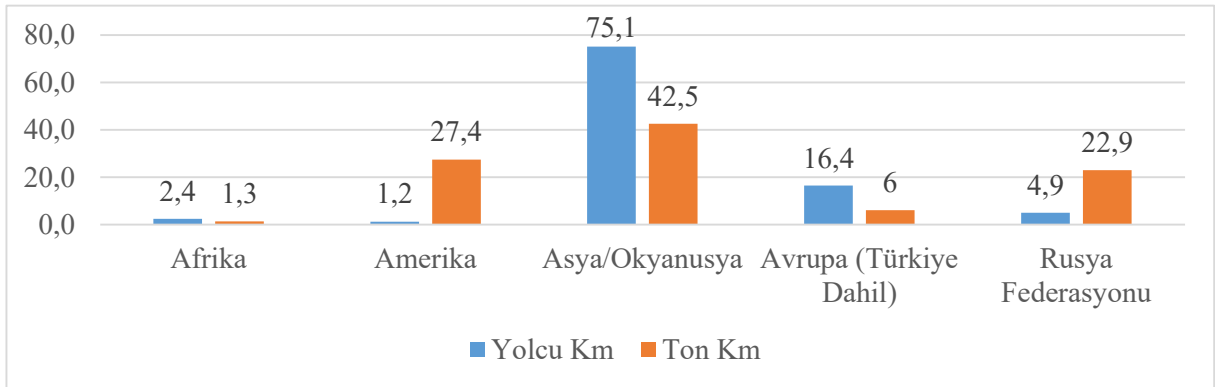
FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

öncü ülkelerden olan Japonya'dır (Pektaş, 2018: 16). Japonya 140,6 ile ilk sıradadır. Lüksemburg'da 25,9, Almanya'da 21,2, AB-28 ortalaması 11,5 ve Rusya'da 7,3'ken Türkiye'de bu 2,3'tür.

2030 yılına kadar, diğer ulaşım yollarına nazaran trenlerin hem yolcu hem de yük taşımacılığında daha fazla tercih edilmesi beklenmektedir. Yüksek hızlı demiryolu trafiği küresel olarak ikiye katlanmıştır. Demiryolları kısa ve orta mesafeli rotalarda havacılıkla rekabet edebilir seviyeye ulaşmıştır. Pandemi öncesi seviyelerle kıyaslandığında Pazar payı %50 artmıştır. Demiryolu taşımacılığı küresel yük trafiğinin %15'i, yolcu trafiğinin ise %12'sini oluşturmaktadır (UIC, 2021: 4). Şekil 2, 2021 yılı dünya çapında demiryolu taşımacılığı bölgesel payını göstermektedir. Yolcu ve yük taşımacılığı açısından öne çıkan bölge Asya/Okyanusya'dır. Yolcu taşımacılığında ikinci sırayı Avrupa alırken yük taşımacılığında Amerika en büyük paya sahip ikinci bölgedir. Amerika ve Rusya federasyonu yük taşımacılığı açısından öne çıkan bölgelerken, yolcu taşımacılığı açısından ağırlıklarının az olduğu görülmektedir. Avrupa ise yolcu taşımacılığında ağırlıklı olarak demiryolunu kullanırken yük taşımacılığında ağırlığı Amerika, Rusya Federasyonu ve Asya/Okyanusya'ya göre düşüktür. Afrika ise hem yolcu hem de yük taşımacılığında en az ağırlığa sahip bölgedir. Türkiye'de karasal yolcu taşımacılığında demiryolunun payı %5,37, karasal yük taşımacılığında demiryolunun payı %4,77'dir. 2053 hedefi demiryolunun şehirlerarası yük taşımacılığındaki payının %21 ve yolcu taşımacılığındaki payının %6'nın üzerine çıkarılmasıdır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 49, 140).

Şekil 2: 2021 Yılı Dünya Çapında Demiryolu Taşımacılığı Bölgesel Payı

Kaynak: UIC (2023)

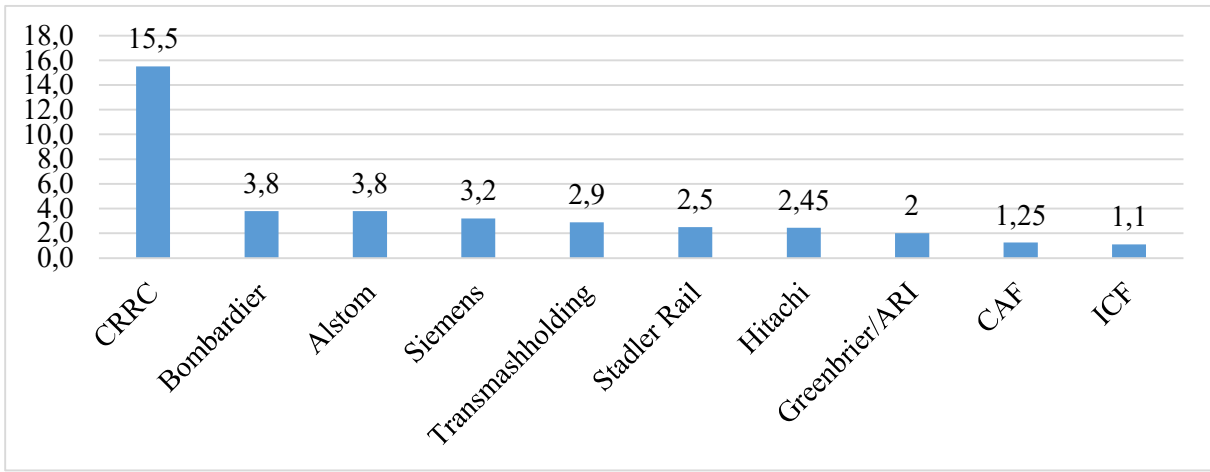
Şekil 3. 2020 yılı demiryolu faaliyetlerinden elde ettikleri gelire göre dünyanın önde gelen raylı ulaşım araç üreticileri (milyar euro) verilerini göstermektedir. Çin menşeli CRRC yaklaşık 15.5 euroluk geliriyle demiryolu araç üreticileri arasında en büyük paya sahip şirkettir. 2020 yılında CRRC, yaklaşık 9.500 hızlı transit ve metro aracı ve 33.900'ün biraz altında yük vagonu dahil olmak üzere yaklaşık 46.100'ün üzerinde ünite satmıştır. Bu da şirketin yaklaşık 164.200 kişiyi istihdam etmesini ve 228 milyar yuan (36 milyar ABD dolarının biraz altında) gelir elde

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

etmesini sağlamıştır. Fransa menşeli Alstom ve Kanada menşeli Bombardier², CRRC'den sonra demiryolu taşıtları pazarında en büyük üretici konumundadır. Almanya menşeli Siemens, Rusya Menşeli Transmshholding ise bu şirketleri takip etmekte ve ilgili gelirleri yaklaşık 3 milyar Euro civarında seyretmektedir.

Şekil 3: 2020 Yılı Demiryolu Faaliyetlerinden Elde ettikleri Gelire Göre Dünya'nın Önde Gelen Raylı Ulaşım Araç Üreticileri (Milyar Euro)

Kaynak: Statista (2023)

Asya ve Avrupa (Doğu ve Batı Avrupa dahil) en büyük iki pazardır ve her ikisi de 2018 yılında Kuzey Amerika'nın iki katından fazla büyüklüğe sahiptir. Kısa vadede en yüksek büyümenin daha az gelişmiş olan Afrika, Avustralya ve Orta Doğu pazarlarında gerçekleşmesi beklenmekle birlikte, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki büyüme tahminleri de diğer rakamlara göre çok geride seyretmemektedir (Statista, 2023). Raylı sistem dünya ihracatında 2019 yılında en büyük pay %24 ile Çin'e aittir. Çin'i %10,2 ile Almanya, %10 ile Meksika ve %9,1 ile ABD izlenmektedir. Türkiye'nin payı ise ihracat değeri 166.470 bin dolarla %0,4'tür ve en çok ihracat yapan ülkeler sıralamasında 27. sıradadır. İhracatın 2015-2019 yılı büyüme oranı ise %17'dir (Pektaş & Kahraman, 2021: 35).

3. Karbon Sıfır Hedefi Kapsamında Toplu Taşıma ve Raylı Sistemler

Artan sera gazı emisyonları ülkeleri sektörler itibariyle de bu alanda çalışmalarını arttırmaya yöneltmiştir. Örneğin Avusturya'da ulaştırma sektörü 2018'de enerjiyle ilgili toplam CO₂ emisyonlarının %40'ını oluşturmuş ve son yıllarda toplam emisyonlardaki büyümeye en büyük katkıyı sağlamıştır. Bu nedenle elektrikli araçların daha fazla sübvansede edilmesi, alternatif yakıtların ve teknolojilerin yaygınlaştırılması ve fosil yakıtların vergilendirilmesi gibi azaltım politikalarının acilen ele alınması gerekliliği çeşitli çalışmalarda belirtilmektedir (Santos vd., 2022: 23). Kara taşımacılığında sıfır karbon hedefi çeşitli politikaların uygulamaya

² Bombardier, demiryolu faaliyetlerinin (Bombardier Transportation) Alstom'a satışını Ocak 2021'de tamamlamıştır (OECD, 2023: 34).

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

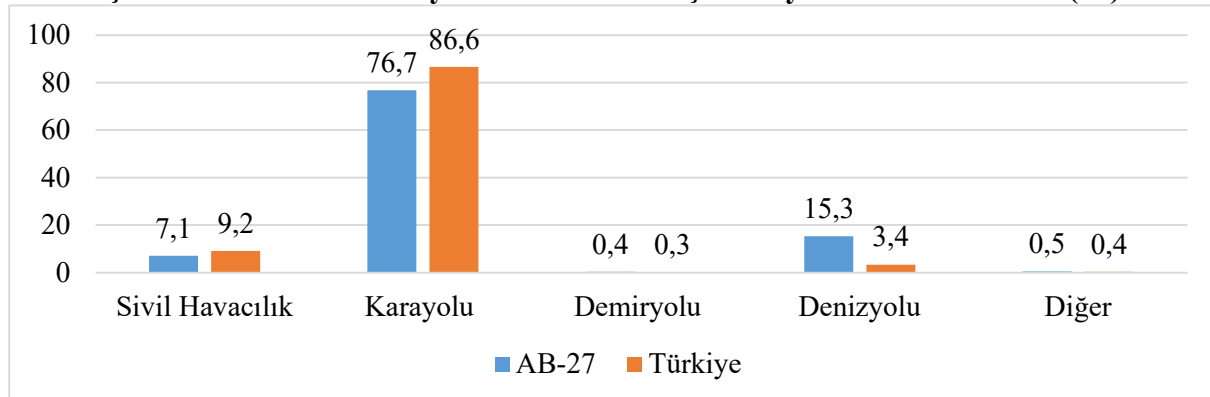
konulmasıyla mümkün görünmektedir. Sıcaklık artışının 1,5°C altında tutulması hedefine ulaşmak için gereken CO₂ emisyon azaltımlarının sektörde %85'inin mevcut ve yeni gelişen ulaştırma politikaları ve teknolojileriyle halihazırda sağlanabileceği tahmin edilmektedir. Geriye kalan %15'lik kısım ise, uzaktan çalışma ve entegre arazi kullanımı ve ulaşım planlamasının genişletilmesi yoluyla kat edilen mesafenin azaltılması ve daha sürdürülebilir davranışlarla (toplu taşıma, bisiklet vb.) sağlanabileceği düşünülmektedir (UNFCC, 2021: 3).

AB-27 CO₂ emisyon miktarı 1990 yılında 4029.7 Mt olarak gerçekleşirken bu rakam 2020 yılında 2809.0 Mt'a gerilemiştir. Fakat ulaşım sektörünün toplam CO₂ salınımı içerisindeki payı 1990 yılında %20,2'den 2020 yılında %31,6'ya çıkmıştır. 1990 yılında demiryollarının CO₂ salınımı içerisindeki payı da %1,5'ten 2020 yılında 0,4'e düşmüştür. AB-27 sera gazı salınımı içerisinde ulaştırma sektörünün payı ise 1990 yılında %16,6 iken 2020 yılında bu oran %25,9'dur. AB-27 toplam sera gazı salınım miktarı da CO₂ salınımı gibi 1990 yılına göre 2020 yılına kadar bazı yıllar küçük artışlar gösterse de toplamda düşmüştür ve 2020 yılında 3476,6 Mt (CO₂ eşdeğeri) olarak gerçekleşmiştir (European Union, 2022: 135, 150-153).

Türkiye'de TÜİK sera gazı emisyon istatistiklerine bakıldığında 1990 yılında toplam sera gazı salınım miktarı 219,5 Mt (CO₂ eşdeğeri), 2020 yılında 524,0 Mt (CO₂ eşdeğeri) ve 2021 yılında 564,4 Mt (CO₂ eşdeğeri), olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2023). Sera gazı salınım miktarı 1990 ve 2021 yılları arasında artmıştır. Ulaştırma sektörünün CO₂ salınımı ise 1990 yılında 26.2 Mt iken 2020 yılında 79.0 Mt olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de 1990 yılında ulaşım sektörünün Toplam CO₂ salınımı içerisindeki payı %17,3, 2020 yılında ise %19,1'dir (TÜİK, 2022).

Demiryolu taşımacılığı, taşımacılıkla ilgili toplam azot oksit ve partikül madde emisyonlarının %4 ve %5'ini oluşturmaktadır (IEA, 2019: 55). Şekil 4, 2020 yılı ulaşım sektöründen kaynaklı CO₂ salınımlarının AB-27 ortalamasını ve Türkiye verilerinin göstermektedir. 2020 yılında CO₂ salınımları içerisinde ulaşım sektörü içerisinde AB-27 ortalamasında en büyük pay %76,7 ile karayolundan kaynaklanırken, Türkiye'de ise bu oran %86,6 ile AB-27 ortalamasının üzerindedir. Deniz taşımacılığının payı ise AB-27'de %15,3 iken, Türkiye'de bu oran %3,4'tür. Demiryolu taşımacılığının payı ise Türkiye %0,3 iken AB-27 ortalamasında %0,4'tür. Toplam CO₂ emisyonları içerisinde en az emisyonu sahip ulaşım biçimi hem Türkiye hem de AB-27'de demiryoluna aittir.

Şekil 4: AB-27 ve Türkiye'de 2020 Yılı Ulaşım Kaynaklı CO₂ Salınımı (%)

Kaynak: European Union (2022: 153)

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Yüksek enerji verimliliğine sahip ve düşük karbonlu bir ulaşım sistemi, iklim sorunlarının azaltım politikası hedeflerine ulaşmada kritik bir öneme sahiptir. Günümüzün ve geleceğin uzun mesafe ve kısa mesafe ulaşım ihtiyaçlarının büyük bir kısmının, mevcut toplu taşıma sistemlerine göre daha fazla konfor sağlayan hafif ticari araçlarla karşılanması beklenmektedir. Fakat genel sistem verimliliği ve enerji yoğunluğu açısından toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması bu politikayla daha uyumlu bir seçenektir. Gerek uzun mesafe gerekse şehir içi ve şehir çevresi ulaşım ihtiyaçlarının karşılanmasında elektrikli demiryoluna dayalı ulaşım ağı dünya çapında birçok büyük şehirde güvenilir ve emniyetli bir model olarak öne çıkmaktadır (Chaturvedi & Kim, 2015: 184). Demiryolu, yolcu taşımacılığının en az emisyon yoğun modudur. Kentsel ve yüksek hızlı demiryolu altyapıları son on yılda hızla büyüyerek şehir içinde ve şehirler arasında uygun, düşük emisyonlu taşımacılığın temelini atmıştır. Tekerlekler bazında, yolcu kilometresi başına demiryolu emisyonları ortalama olarak hava yolculuğunun yaklaşık beşte biri kadardır. Elektrikli yolcu demiryolundan kaynaklanan emisyonlar, yenilenebilir enerji kaynakları veya nükleer enerji ile çalıştırıldığında daha da düşüktür. Genel olarak demiryolu, küresel yolcu-km'nin yaklaşık %7'sini ve ton-km'nin %6'sını taşımakta, ancak ulaşım emisyonlarının sadece yaklaşık %1'ini oluşturmaktadır (IEA, 2024). Elektriğe dayalı toplu taşımaya yönelmenin, iklim değişikliğinin azaltılması konusunda bir görüş birliğinin yanında petrol ithalatçısı ülkeler açısından enerji bağımlılığının azaltılması sağladığı faydalar arasındadır (Chaturvedi & Kim, 2015: 184). Sera gazı salınımları ile birlikte, çevresel etkileri olan şu anda dikkate alınmayan gürültü, trafik sıkışıklığı, kazalar ve yerel emisyonlar gibi bir dizi başka faaliyet de vardır. Eğer bunlar sebep oldukları toplumsal maliyetlere göre fiyatlandırılırsa, bu muhtemelen daha büyük ancak daha az sayıda aracın kullanımının artmasına yol açacak (Blinge, 2014: 58) bu da var olan sorunların çözümüne fayda sağlayacaktır.

Demiryolu ağlarının ve kullanımının genişletilmesi, Net Sıfır Emisyon (NZE) senaryosuna uyum sağlamak amacıyla emisyon azaltımlarının gerçekleştirilmesi için önemlidir (IEA, 2024). Demiryolu taşımacılığı için en önemli öncelik enerji verimliliğini arttırmak ve CO₂ emisyonlarını azaltmaktır. Örneğin, 28 Avrupa Uluslararası Demiryolları Birliği üyesi, 2030 yılına kadar yolcu-kilometre ve ton-kilometre başına CO₂ emisyonlarını %50 oranında azaltmayı taahhüt etmiş ve 2019 yılında %40'luk bir azaltıma ulaşmıştır (UNFCCC, 2021: 12). Örneğin Birleşik Krallık'ın net sıfır emisyon hedeflerine ulaşabilmesi için kişisel araçlardan sürdürülebilir toplu taşımaya doğru bir kaymanın gerçekleştirilmesi gerektiği saptanmıştır. Tam kapasitede de bile, kat edilen kilometre başına kişi başına geleneksel yakıtlı araçların emisyon seviyeleri, en kötü emisyonu sahip geleneksel yakıtlı trenlere göre (hizmet kategorisine bakılmaksızın) önemli ölçüde daha yüksektir ve ortalama kapasiteli bir elektrikli araç bile bir geleneksel yakıtlı trenden daha yüksek emisyonu sahiptir. Bu nedenle, oransal olarak daha fazla kişi, özellikle daha uzun mesafeler için kişisel araç yerine trenle gidip gelmeyi seçerse, toplam emisyon seviyesi azalacağı sonucuna ulaşılmıştır (Logan vd., 2020: 13-14).

Ana hatların elektrifikasyonuna yönelik geniş çaplı projelerle birlikte bir dizi faktör dizel trenlerin demiryolu sektöründe ağırlığının değişmesine yol açmaktadır. Birçok ülkede demiryolları sera gazı emisyonları açısından net sıfır emisyon olarak ilan edilmiş ve tamamen yenilenebilir enerji ile çalışmaktadır. Yenilenebilir enerjiyle şarj edilen bataryalar ve yeşil

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

hidrojen trenleri oldukça gelişmiştir ve birçok ülkede yolcu hizmetleri vermektedir. Dizel olmayan iş trenleri ve yük trenleri de geliştirilmektedir. Hem lojistik hem de yolcu taşımacılığı müşterileri iklim dostu alternatifi tercih etmeye devam etmekte ve karayolu ve havayolu taşımacılığında demiryoluna geçiş hızla gerçekleşmektedir (UIC, 2021: 8). Demiryolu, günümüzde yaygın olarak elektrikli hale getirilmiş tek ulaşım şekli olduğundan, yenilenebilir enerji türlerinin elektrik karışımlarında oynadığı artan rolden yararlanmak için benzersiz bir konuma sahiptir (IEA, 2019: 55). Demiryolu taşımacılığının elektrifikasyonu, kentsel ve yoğun nüfuslu bölgelerde çalışan trenlerden kaynaklanan gürültüyü ve sera gazı emisyonlarını azaltmak için umut verici bir alternatiftir. Avrupa, geniş bir elektrikli demiryolları ağına sahiptir (Marin, Naterer & Gabriel, 2010: 6095). Avrupa'da özellikle kısa mesafeli uçuşlara alternatif olarak demiryolu taşımacılığını yolcular için daha cazip hale getirmek için önemli yatırımlar planlanmaktadır (IEA, 2024). Hindistan demiryolları 2030 yılına kadar %100 elektrikli hale gelmeyi ve %100 yenilenebilir enerji kullanmayı taahhüt ederken, demiryolları elektrikli ağ oranını artırmaya devam etmektedir. Dizel hizmetlerin yerini almak üzere hem batarya hem de hidrojen yakıtlı trenler Almanya, Japonya ve Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı dahil olmak üzere çeşitli ülkelerde ileri düzeyde geliştirilmekte ve test edilmektedir (UNFCC, 2021: 12).

Demiryolundan kaynaklanan doğrudan CO₂ emisyonları 2019'daki zirve noktasından itibaren 100 Mt CO₂'nin altında kalmıştır. Geçtiğimiz yirmi yıl boyunca, dizel demiryolu operasyonlarından kaynaklanan doğrudan CO₂ emisyonları yılda ortalama %0,6 oranında artmıştır. 2050'ye kadar NZE Senaryosuna uyum sağlamak için, emisyonların 2030'a kadar yılda yaklaşık %5 oranında azalması gerekmektedir; bu hedef, mümkün olan her yerde dizel operasyonların elektrifikasyonunun yanı sıra biyodizel karışımlarının kullanılmasını ve çok çeşitli diğer verimlilik önlemlerinin uygulanmasını gerektirmektedir (IEA, 2024). Fakat, ulaşım sistemlerinde küresel olarak petrolün hâkim olduğu bir ortamda, araç seviyesinde enerji verimliliğini artırmaya yönelik herhangi bir çaba, küresel ve yerel kirleticiler açısından yalnızca sınırlı fayda sağlayacaktır (Chaturvedi & Kim, 2015: 184). Demiryolu taşımacılığı halihazırda büyük ölçüde ve giderek artan oranda elektrikli hale getirilmiştir, ancak düşük karbonlu yakıtlar, bataryalar ve yeşil hidrojen hücreleri de dahil olmak üzere alternatif yakıtların ve ileri teknolojilerin hızla benimsenmesi yoluyla tamamen sıfır karbonlu hale getirilmesi için daha fazla yenilik ve yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Sadece dizel trenlerin de önde gelen pazarlarda 2040 yılına kadar aşamalı olarak kaldırılması gerekmektedir (UNFCC, 2021: 3).

Haseli, Naterer & Dincer (2008: 1788, 1796) çeşitli tren türlerinden kaynaklanan karbondioksit emisyonları, özellikle Oshawa ve Toronto, Kanada arasında seyahat eden tipik bir GO Transit³ yolcu treni örneği için analiz edilmiştir. Sonuçlar, geleneksel bir dizel trenden hidrojen trenine (yani hidrojen yakıtlı içten yanmalı motor ve proton değişim membran yakıt hücresi) geçişin önemli çevresel faydalar sağladığını doğrulamaktadır. Elektrikli trenler için, doğal gaz ve kömür yakan enerji santralleri tarafından elektrik üretiminden kaynaklanan sera gazları dikkate alınmıştır. Bu analizde çeşitli hidrojen üretim yöntemleri de dikkate alınmıştır. Sonuçlar, birleşik rüzgâr enerjisi ve bakır-klor tesisinden üretilen hidrojenle beslenen proton değişim

³ Kanada'nın Ontario eyaletinin Büyük Altın At Nalı bölgesine hizmet veren bölgesel bir toplu taşıma sistemidir (https://en.wikipedia.org/wiki/GO_Transit).

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

membran yakıt hücreli bir güç aktarma organının, geleneksel bir dizel trenin veya elektrik üretmek için kömür yakan bir enerji santrali kullanan elektrikli trenin yaklaşık %9'u kadar CO₂ emisyonu ile en çevre dostu yöntem olduğunu göstermektedir. Trenle eşdeğer sayıda insan taşımak için farklı otomobil ulaşım senaryoları ile bir karşılaştırma da yapılmıştır. Ortalama olarak, sadece üçten fazla kişi taşıyan yenilenebilir enerji tabanlı elektrik kullanan bir elektrikli otomobil hidrojen trenlerle rekabet edebilir düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Andrade & D'Agosto (2016: 13) elektrikle çalışan raylı yolcu sistemlerin, ulaşım sistemlerinde sera gazı emisyonlarının azaltılmasına katkı sağlarken sistemi daha sürdürülebilir hale getirebilme potansiyeline sahip olduğunu bunun koşulunun da, yolcu kilometresi başına raylı sistem emisyonunun değiştirilen ulaşım çeşitlerinden daha düşük olması gerektiğini belirtmektedir. Enerji ve önlenen net emisyonları belirlemek için geliştirilen çalışma Rio de Janeiro Metro Hattı 4'e uygulanmış ve yıllık 55,45 bin ton CO₂ ve 949 milyon MJ net azalma ile sonuçlanmıştır ve bu enerjinin %91'i yenilenemeyen enerjiye karşılık gelmektedir. Her bir yolcu kilometresi başına, 44,53 gr. CO₂'lik net önlenmiş emisyon ve 0,70 MJ'lik önlenmiş yenilenemeyen enerji tüketimi ile sonuçlanmıştır. Logan vd. (2020: 1) Birleşik Krallık'ta dört hizmet kategorisi (kentsel, bölgesel, şehirlerarası ve yüksek hızlı), farklı yolcu kapasitesi seviyeleri (%125, %100, %75, %50 ve %25) altında yolculuk başına kat edilen ortalama mesafe dikkate alınarak özel geleneksel yakıtlı araçlar ve elektrikli araçlar karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, 2050 yılına kadar %100 kapasitede geleneksel yakıtlı trenlerin kişi başına kilometre başına geleneksel yakıtlı araçların beşte biri kadar emisyon ürettiğini göstermektedir. Ayrıca söz konusu senaryo altında 2050 yılına kadar elektrikli trenler geleneksel yakıtlı trenlerden 14 kat, hidrojenli trenler ise beş kat daha az emisyon üretmiştir. Pomykala & Szelag (2022: 21) kömür santrallerine dayalı elektrik enerjisi üretiminin ve karayolu taşımacılığının sadece çevresel değil birçok soruna yol açtığı Polonya gibi ülkelerde trenlerin hızlarını artırma ve ardından karayolu ve havayolu taşımacılığı ile rekabeti kazanma politikasını desteklenmesine yönelik sonuçlara ulaşımlardır. Yapılan analizde, demiryolu araçları satın alımında ve lokomotif tren filosunu (operatörlerin sahip olduğu) çekiş üniteleriyle değiştirirken çevresel hususların dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Söz konusu politikalar tasarlanırken bir taraftan demiryolu taşımacılığında verimlilik artışı diğer taraftan yenilenebilir enerjiden üretilen elektrik kullanımı ile sürecin ele alınması gerektiği belirtilmektedir. Ahsan vd. (2023: 14) mevcut demiryolu teknolojilerini çevresel, ekonomik, sosyal ve teknik açılardan incelemişlerdir. Çevresel açıdan, dizel lokomotifler sera gazı emisyonlarına büyük ölçüde katkıda bulunurken, elektrikli ve hidrojenli lokomotifler çevreye duyarlı olarak değerlendirilmiştir. Ancak yenilenemeyen kaynaklar ve hammadde malzemelerinin elektrik üretimi ve hidrojen üretimi için kullanılması durumunda emisyonlara katkıda bulunabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır.

4. Raylı Taşımacılıkta Ar-Ge Faaliyetlerinin Desteklenmesinde Vergi Teşvikleri

İklim değişikliğini azaltma politikası kapsamında, daha fazla elektrik ve hidrojen bazlı hafif ticari araçlar ve otobüslere doğru değişim öne çıkmakta ve fosil yakıtlara dayalı ulaşımın payı azalmaktadır. İklim politikasıyla ilgili çeşitli düzenlemeler ekonomi genelinde önemli miktarda karbon emisyonu azaltımına yol açmakla birlikte, ulaşım sektöründen kaynaklanan doğrudan emisyonların çok az değişmesi beklenmektedir. Emisyon azaltım politikası tek başına elektrikli

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

raylar gibi daha az enerji ve karbon yoğun toplu taşıma sistemine geçişe yol açmada yetersiz kalmaktadır. Pazar kendi başına yüksek toplu taşıma payına ulaşamayacaktır ve dolayısıyla bunu başarmak için ek politika ve yatırım gereksinimi bulunmaktadır (Chaturvedi & Kim, 2015: 184). Ayrıca, demiryolu sektörünün gelişiminin desteklenmesinde farklı ulaşım türlerinin entegrasyonunu kolaylaştırmak için bilgi teknolojilerinin kullanılması artık bir gereklilik haline dönüşmüştür. Sektörün desteklenmesinde tüm ulaşım türlerinin maliyetlerinin altyapı ihtiyaçlarını ve toplumsal ve çevresel etkiler de dahil olmak üzere dışsallıkları yansıtmasını sağlamak üzere tasarlanmış mali araçlara ihtiyaç bulunmaktadır (IEA, 2019: 62).

Küresel demiryolu araçları endüstrisi demiryolu araçları ile demiryolu parçaları ve bileşenlerinin Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinden üretimine, satışına bakım ve onarımı gibi pek çok alanı kapsamaktadır (Pektaş & Kahraman, 2021: 12). Ar-Ge ekonomik büyümenin önemli bir itici gücüdür, ancak bilgi yayılımlarının varlığı ve finansman zorlukları, firmaların Ar-Ge'ye sosyal olarak optimal olandan daha az yatırım yapmasına neden olabilmektedir. Ar-Ge hibeleri ve Ar-Ge hizmetlerinin satın alınmasına ("doğrudan destek") ek olarak, birçok hükümet vergi sistemini ek bir teşvik mekanizması olarak kullanmaktadır. Bu tercihli vergi hükümleri, Ar-Ge girdileri (harcamalar) veya çıktıları (Ar-Ge veya patentlere atfedilebilir lisanslama veya varlık elden çıkarma gelirleri) ile ilgili olabilmektedir. Son on yılda, harcamaya dayalı Ar-Ge vergi teşvikleri, OECD ülkelerinde ve ortak ekonomilerde önemli bir ticari inovasyon destek politikası aracı haline gelmiştir. Ar-Ge vergi teşvikleri, 2000 yılında %30 iken 2017 yılında OECD bölgesinde işletme Ar-Ge'sine yönelik toplam devlet desteğinin yaklaşık %50'sini oluşturmuştur (OECD, 2020: 9). Ar-Ge vergi teşvikleri, uygun Ar-Ge faaliyetlerinin boyutuna veya artışına bağlı olarak bir firmanın vergi yükünü (veya sosyal güvenlik katkıları gibi kanunla getirilen diğer zorunlu katkıları) azaltmasına olanak tanır ve özel Ar-Ge maliyetlerini azaltmaktadır. Vergi teşvikleri, hibeler veya sözleşmeler yoluyla ticari Ar-Ge'nin doğrudan devlet tarafından finanse edilmesinin aksine, Ar-Ge'yi desteklemenin dolaylı bir yoludur. Ar-Ge vergi teşvikleri yoluyla devlet finansmanının hacmi önemlidir ve doğrudan Ar-Ge finansmanına benzer bir büyüklüğe ulaşabilmektedir. Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İrlanda, Japonya, Kore ve Hollanda gibi birçok ülkede, vergi teşvikleri yoluyla sağlanan dolaylı destek, doğrudan finansmanı aşmaktadır (Köhler, Laredo & Rammer, 2012: 5). Hükümetler özellikle orta-yüksek teknoloji endüstrisinde ticari Ar-Ge'yi teşvik etmek için mali teşvikler tasarlarlarken ülkelere özgü seçimlerin öne çıktığı görülmektedir. En yaygın teşvik biçimleri muafiyetler, indirimler, vergi kredileri, vergi ertelemeleri, hızlandırılmış amortisman, vergi oranlarında indirim, vergi tatilleri ve patentlerdir. OECD ülkeleri genel olarak vergi indirimi, vergi kredisi, vergi ertelemesi ve hızlandırılmış amortismandan oluşan dört tür vergi teşvikini kullanmaktadır. Ar-Ge varlıkları/sermayesi üzerindeki vergi indirimi ve hızlandırılmış amortisman, Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika'da Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesinde kullanılan vergi teşvikleridir. Bu ülkelerinin hiçbiri vergi kredisi sunmazken Japonya, Kore ve ABD gibi sanayileşmiş ülkeler vergi kredisini tercih etmektedir (Saha & Sahaw, 2018: 15-16).

17 OECD ülkesi 1981-96 yılları arasında Ar-ge destekleri açısından incelenmiş ve vergi teşviklerine ilişkin çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan en öne çıkanlar vergi teşviklerinin, işletmelerin finanse ettiği Ar-Ge üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğudur.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Aynı zamanda söz konusu teşvik istikrarlı bir sürece yayılmışsa daha etkili sonuçlar vermektedir (Guellec & Van Pottelsberghe De La Potterie, 2000: 9). Saha & Sahaw (2018: 36) Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika, AB, Almanya, Japonya, Malezya, Kore Cumhuriyeti, Tayland ve ABD'yi içeren çalışmada Ar-Ge faaliyetlerine yönelik vergi teşviklerinin genellikle otomobil gibi sektörler ve yakıt verimliliği ve alternatif enerji kaynaklarına dayalı araç teknolojileri gibi uzmanlaşmış segmentlere fayda sağladığı sonucuna ulaşmışlardır. Sektörel politikalar ve iyi tanımlanmış mali teşvikler, bu sektörlerde Ar-Ge, teknoloji edinimi ve yenilik için uygun maliyetli tedarik ve hammadde ve ekipman kullanılabilirliğini kolaylaştırmıştır. Uğur (2019: 394), yerel demiryolu ve kent içi ulaşım üretim endüstrilerinin genişletilmesinde, demiryolu araç, bileşen ve teknolojilerin yerli üreticilerini desteklemek için politikalarla bağlayan kapsamlı bir stratejiye ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşmıştır. Demiryolu araçları ve bileşenleri ihtiyaçlarının karşılanmasında ithalata bağımlılık oranı düşürülmesinin yanında yurtiçi Ar-Ge, teknoloji transferi ve küresel düzeyde öncü tarafların bir araya getirilerek yurtiçinde üretim faaliyetlerinde yüksek katma değer yaratılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Küresel pazar demiryolu arzındaki payları yaklaşık tahmini %42,6 ve küresel pazar demiryolu araçlarındaki payı %78,5'i oluşturan şirketlere ilişkin OECD (2023) raporuna göre 2016-20 yılları arasında Ar-Ge demiryolu taşımacılığı alanında verilen desteklerde öne çıkmaktadır. Şirketlerin aldığı destek türünde kayda değer farklılıklar bulunsa da özellikle Ar-Ge'ye yönelik destek tedbirleri hükümetlerin sunmuş oldukları destekler arasında önemli bir paya sahiptir. Vergi imtiyazları kapsamındaki desteklerin bir kısmı vergi indirimleri veya yatırım teşvikleri şeklindedir. Örneğin Polonyalı NEWAG şirketi, Krakow Teknoloji Parkı Özel Ekonomik Bölgesi'ndeki üretim tesisinin genişletilmesiyle ilgili olarak 2019 yılında kısmi gelir vergisi indirimi almıştır. Örneğin Alstom'un aldığı destek miktarları, yeni yüksek hızlı trenler, bataryalı elektrikli çoklu üniteler (BEMU) ve yeni boji tasarımları geliştirmek için gelirinin %3-4'ünü harcadığı bir bağlamda, Ar-Ge ile ilgili olarak tamamen hibe ve vergi imtiyazlarından oluşmaktadır. İspanyol şirketi CAF, İspanya'daki hem yerel hem de merkezi makamlardan (örneğin Guipúzcoa Eyalet Hükümeti ve İspanya Bilim ve İnovasyon Bakanlığı) ve Avrupa Komisyonu'ndan Ar-Ge fonu almıştır. Wabtec, ABD Federal Hükümeti'nden ABD firmalarına yaygın olarak sunulan Ar-Ge vergi kredilerini elde etmiştir OECD (2023:13, 35-36). Güney Afrika Cumhuriyeti Sanayi Politikası Eylem Planı'nın (IPAP) sektörel odak alanlarını Ar-Ge vergi teşvikleri yoluyla desteklemektedir. Kasım 2006'dan bu yana, onaylanan başvuruların yaklaşık %68,3'ü bu alanlardadır ve onaylanan Ar-Ge harcamalarının %71,1'ini oluşturmaktadır. Raylı sistem ulaşım ekipmanları Sanayi Politikası Eylem Planı'nda sayılı sektörler arasındadır ve Ar-Ge faaliyetleri vergi teşvikleri yoluyla desteklenmektedir (Science and Innovation Republic of South Africa, 2020: 35).

Ar-Ge sübvansiyonları piyasa başarısızlıklarının üstesinden gelmede çoğu zaman geçerli bir amaca hizmet etse de şeffaf, orantılı ve rekabete elverişli olacak şekilde tasarlanmalıdır (OECD, 2023: 35). Ar-Ge vergi teşviklerinin olumlu çıktıkları olmakla birlikte bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Doğrudan Ar-Ge finansmanına kıyasla hükümetlerin söz konusu teşviklerin bütçeye yansımaları konusunda önemli ölçüde daha yüksek düzeyde bir belirsizlikle karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedir. Vergi teşvikleri vergi kanununda muafiyet teşkil

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

ettiğinden, vergi sistemini karmaşıklaştırmaktadır. Vergi teşvik planının çok basit bir tasarımı ise, belirli faaliyetlerin Ar-Ge olarak yeniden etiketlenmesi sonucunu doğurabilmektedir. Bu durumun önüne geçmek için hem teşvik mekanizmasının içine alacağı Ar-Ge harcamalarının farklılaştırılmış bir tanımının yapılması hem de yeterince yüksek derecede bir izleme mekanizmasının kurulumu gereklidir. Ayrıca, firmaların zaten gerçekleştirecekleri Ar-Ge faaliyetleri için bile vergisel faydalar sağlamalarına olanak tanıma gibi çeşitli olumsuzluklara neden olabilmektedir. Özetle, ince tasarlanmış, proje bazlı destekler gibi çeşitli sınırlamalarla bazı olumsuzlukların önüne geçilebilse de söz konusu hususlara riayet edilmemesi halinde istenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilir (Köhler, Laredo & Rammer, 2012: 31). Ayrıca Çin örneğinde olduğu gibi Ar-Ge faaliyetleri çevresel bozulmaya da katkı sunmaktadır. Çin'de çok sayıda faktör arasında ulaşım ve Ar-Ge, CO₂ emisyonunu belirleyen ana faktörler olarak tespit edilmiştir. Ar-Ge'nin söz konusu pozitif ilişkisi, Ar-Ge'nin çoğunun ülkedeki CO₂ emisyonuna katkıda bulunan projelere tahsis edildiği anlamına gelmektedir. Ayrıca, Ar-Ge harcamaları inovasyon faaliyetlerinde yer alan çevresel faktörleri göz ardı etmektedir. Bu nedenle, Ar-Ge harcamalarının, ekonominin CO₂ emisyonlarını azaltmasına yardımcı olacak çevresel kaliteyi iyileştirmek için yeşil teknolojiler, yeşil enerji ve yeşil araçlar gibi yeşil enerji projelerine tahsis edilmesi gerekmektedir. İkinci olarak, ulaşım altyapısı CO₂ emisyonu ile pozitif ilişkilidir, bu da ulaşım altyapısının iyileştirilmesi ile ülkedeki CO₂ emisyonunun arttığını göstermektedir. Bu nedenle, hükümet yeşil taşımacılığa ve "araçların elektrifikasyonu vb." gibi diğer modlara odaklanması gerektiğini göstermektedir. Üçüncü olarak hükümetlerin, ulaşım ve çevre hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olabilecek araçların elektrifikasyonu ve yeşil ulaşım için Ar-Ge faaliyetleri tahsis edilmelidir (Han vd., 2023: 10).

5. Türkiye'de Raylı Taşımacılıkta Ar-Ge Vergi Teşvikleri

Demiryolu sektöründe rekabet ortamının oluşturulmasında Ar-Ge büyük önem taşımaktadır. AR-GE maliyetleri bu alanda faaliyet gösteren işletmeler açısından önemli bir maliyet unsuru oluşturmaktadır. Bu alanda dünyanın önde gelen işletmelerine bakıldığında Ar-Ge alanında büyük miktarda harcamalar yaptıkları görülmektedir. Örneğin Çin CRRC firması 46 adet alt firması ile birlikte 180.000 çalışana sahip dünyanın en büyük raylı sistem aracı üreticisi konumundadır ve firmanın Ar-Ge harcaması yıllık 1,4 milyar dolara ulaşmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 7). Türkiye'de raylı sistem araç üreticileri *Türasaş*, *Durmazlar*, *Bozankaya* ve *Euroterm*'dir. *Bozankaya*'nın 2012-2017 Ar-Ge bütçesi 25 milyon eurodur (Pektaş & Kahraman, 2021: 22, 102-108). Türkiye'de ise, sektör tarafından yürütülen Ar-Ge faaliyetlerinin büyüklüğünün toplam yapılan yıllık gelire oranı son on bir yılda % 2 düzeyinde olup söz konusu oranın en az % 6-8 arasında olması gerekmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 33).

Türkiye'deki Ar-Ge kuruluşları, test ve ölçüm merkezleri DATEM, TUBİTAK-RUTE, URAYSİM ve TURASAŞ'dan oluşmaktadır (Pektaş & Kahraman, 2021:122-124). Epsilon TTS, 2004 yılından bu yana Türkiye'nin önde gelen demiryolu üreticileri arasındadır. Eskişehir'de modern bir üretim tesisi olan Epsilon NDT, raylı sistemler ve çelik işleme, demiryolu araçları tasarım ve üretim teknolojileri alanında faaliyet göstermektedir (Epsilon,

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

2024). KAAF Demiryolu Araçları Anonim Şirketi, demiryolu araçları üzerinde kullanılan alt sistemler ve demiryolu araçları bakım makineleri geliştirmekte ve üretmektedir. Ar-Ge çalışmaları sonucu çok sayıda katma değeri yüksek ürün geliştirmekte ve geliştirdiği ürünleri ticarileştirmektedir (ARUS, 2024). Altınay Elektromobilité (2024), raylı sistemlerin mobilitéye geçişinde karşılaşılan sorunları ortadan kaldırarak güvenli batarya alanında çalışmalar yürütmektedir. Bu alanda Ar-ge çalışmaları yürütmektedir. Tablo 2, yerli ve milli Ar-Ge projelerini göstermektedir.

Tablo 2: Yerli ve Milli Ar-Ge Çalışmaları

Yerli Sinyalizasyon Projesi
Haberleşme Tabanlı Tren Kontrol Sistemi (CBTC) Çalışmaları
Yeni Nesil Milli Yük Vagonu
YHT Seti Geliştirme Projesi
Milli Yüksek Hızlı Tren
Anahat Lokomotif Temini
Hibrit Lokomotif HSL-700
E1000 Elektrikli Manevra Lokomotifi Geliştirme Projesi
E5000 Elektrikli Anahat Lokomotifi Geliştirme Projesi
DE 10000 Manevra Lokomotifi
İstanbul Ulaşım A.Ş.(Metro İstanbul) Tramvay Geliştirme Projesi
Durmazlar Tramvay ve LRV Geliştirme Projesi
Bozankaya Tramvay ve Metro Geliştirme Projesi
Motor Projeleri
Yerli ve Milli Tren Tekerleri
Diğer projeler

Kaynak: Pektaş & Kahraman (2021: 128-135)

Türkiye’ de 15-20 yıllık raylı sistem aracı ihtiyaçları için toplamda yapılacak alım tutarının %1,5-2’lik kısmının Ar-Ge fonu olarak kullanılması ile yerli imkanlarla özgün tasarım, prototip geliştirme ve sertifikasyon süreçlerinin gerçekleştirilebileceği öngörülmektedir. Bu sürecin demiryolu sektöründeki ihtiyaçların temin edilmesi yanında ihracat potansiyeli olan bir sektörün oluşturulmasına da katkı sunması amaçlanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 69). Fakat demiryolu hâlihazırda en elektrikli ulaşım alt sektörü olmasına rağmen, NZE hedefine ulaşmak için artık yüksek verimli koridorlardaki tüm yeni hatların elektrikli olması gerekmektedir. Özellikle kısa mesafe ve yolcu yoğunluğunun yoğun olmadığı bölgeler açısından ekonomik olarak uygulanabilir kılmak için de demiryolu hatlarında, kısmi hat elektrifikasyonu ve iyi konumlandırılmış şarj noktaları ile birlikte dizel trenler, hidrojen veya bataryalı elektrikli trenlerle değiştirilmeleri gereklidir (IEA, 2024). Aktaş, Akbayır & Aksay (2022: 71) Türkiye’de demiryolu araçları sektörünün henüz rekabetçi bir sektör olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bunun ana nedeni, demiryolu araçları, tramvaylar ve komponentleri sektöründe yeterli ana ve yan sanayinin oluşmamış olmasıdır. Ayrıca, sanayi kurumları, teknoparklar ve üniversiteler arasında demiryolu araçlarına yönelik iş birliklerinin zayıf olması ve ilgili tarafların yeterli fonları bulmada güçlük yaşamaları sebebiyle Ar-Ge çalışmalarının yeterli düzeyde olmaması diğer bir neden olarak belirtilmektedir. Deniz (2016: 153), Türkiye’de ulaşım politikaları karayolu merkezli olarak değerlendirmekte ve bu ulaşım

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

politikasının değiştirilerek alternatif ulaşım ağlarının (demiryolu, denizyolu ve iç su yolu) şehir içi ve şehirlerarası yolcu ve yük taşımacılığında ağırlığının artırılması, alternatif ulaşım sistemleri kurmak için Ar-Ge çalışmaları yapılması gerektiği belirtilmektedir. Şekercioğlu ve İncekara (2017: 185, 188) altyapı yatırımlarından ulaşım araçları ve yakıt konusunda yapılan Ar-Ge faaliyetlerine geniş bir yelpazede planlamanın gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, ulaştırma politikalarının planlaması sırasında ulaşımın modlarına ayrı bir önem verilmesi ve demiryolu taşımacılığı başta olmak üzere daha az emisyon üreten ulaşım türlerinin desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

11. Kalkınma Planı'nda, Raylı sistem araçları ile kritik bileşenlerinin yerli imkânlarla üretilmesine yönelik yerli sanayinin Ar-Ge, tasarım ve üretim kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve bu alanda milli markanın oluşturulması temel amaç olarak belirlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 85). Tepekule & Köslü (2023: 382), iklim değişikliği ile mücadelede kalıcı ve kapsamlı sonuçlar elde edilebilmesi için mevcut üretim ve tüketim kalıplarımızın iklim ve çevre önceliklerimizi yansıtacak şekilde değişmesi gerekmektedir. Kamu bütçelerinde yenilikçi ve sürdürülebilir Ar-Ge faaliyetlerine tahsis edilen ödeneklerin artırılması; sanayi, teknoloji, ulaşım ve tarım gibi pek çok sektörü etkileme gücüne sahiptir. Özel sektör Ar-Ge ve tasarım çalışmalarının desteklenmesinde Türkiye'de temelde iki destekleme mekanizması bulunmaktadır. Bunlar 6/7/2001 tarihli ve 24454 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ve 12/3/2008 tarihli ve 26814 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun'dur. Demiryolu sektörü 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ve 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun kapsamında Ar-Ge faaliyetlerinde vergisel avantajlardan yararlanabilmektedir. Ayrıca, Kurumlar Vergisi Kanununun 5/B maddesi ile KDV Kanunu'nun 17/4-z maddesi ile gelir ve kurumlar vergisi istisnası ve KDV istisnası tanınmaktadır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 3: Teknoloji Geliştirme Bölgesinde Faaliyet Gösteren Gelir ve Kurumlar Vergisi Mükelleflerine Sağlanan Vergisel Avantajlar

Kazançlar için Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisnası	“Bölgede faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, münhasıran bu Bölgedeki yazılım, tasarım veya Ar-Ge faaliyetlerinden elde ettikleri kazançları 31/12/2028 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisinden müstesnadır.”
Personele ait Gelir Vergisi Stopajı Teşviki	“31/12/2028 tarihine kadar, bölgede çalışan Ar-Ge, Tasarım ve Destek Personelinin bu görevleri ile ilgili ücretleri üzerinden asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra hesaplanan gelir vergisi; verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden indirilmek suretiyle terkin edilir.”
SGK Primi İşveren Hissesi Desteği	“26/6/2001 tarihli ve 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununun geçici 2’nci maddesi uyarınca ücreti gelir vergisinden istisna olan personelin; bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin yarısı Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanır.”
KDV İstisnası	“4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununa göre teknoloji geliştirme bölgesinde ve ihtisas teknoloji geliştirme bölgesinde faaliyette bulunan girişimcilerin kazançlarının gelir veya kurumlar vergisinden istisna bulunduğu süre içinde münhasıran bu bölgelerde ürettikleri ve sistem yönetimi, veri yönetimi, iş uygulamaları, sektörel, internet, oyun, mobil ve askeri komuta kontrol uygulama yazılımı şeklindeki teslim ve hizmetleri katma değer vergisinden müstesnadır.”
Gümrük Vergisi İstisnası	“Bölgelerde Kanun kapsamında yürütülen yazılım, Ar-Ge, yenilik ve tasarım projeleri ile ilgili araştırmalarda kullanılmak üzere ithal edilen eşya, gümrük vergisi ve her türlü fondan, bu kapsamda düzenlenen kâğıtlar ve yapılan işlemler damga vergisi ve harçtan istisnadır.”
Damga Vergisi İstisnası	“31/12/2028 tarihine kadar, bölgede çalışan Ar-Ge, Tasarım ve Destek Personelinin bu görevleri ile ilgili ücretleri üzerinden asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra hesaplanan gelir vergisi; verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden indirilmek suretiyle terkin edilir. Bu kapsamdaki ücretlere ilişkin düzenlenen kâğıtlar damga vergisinden istisnadır.”

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2023)

Tablo 3. 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu’na dayalı olarak teknoloji geliştirme bölgesinde faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine Ar-Ge alanında yapmış oldukları faaliyetlerde sağlanan vergisel avantajları göstermektedir. Söz konusu vergisel teşvikler gelir ve kurumlar vergisi indirimi, gelir vergisi stopajı teşviki, SGK primi işveren hissesi desteği, KDV, gümrük vergisi ve damga vergisi istisnasından oluşmaktadır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 4: 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun kapsamında kurulan Ar-Ge veya Tasarım Merkezlerine Yönelik Vergi Teşvikleri

Vergiye Tabi Kazancın Tespitinde İndirim		“Belirtilen Ar-Ge ve Yenilik Harcamaları ile Tasarım Harcamaları, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 10. maddesine göre Kurum Kazancının ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 89. maddesi uyarınca Ticari Kazancın tespitinde indirim konusu yapılır.”
Vergiye Tabi Kazancın Tespitinde Performansa Dayalı İndirim	İlave	“Ar-Ge veya Tasarım Merkezlerinde bir yılda yapılan Ar-Ge ve yenilik veya tasarım harcamalarının bir önceki yıla göre artış tutarının %50’si 31.12.2028 tarihine kadar 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 10. Maddesine göre kurum kazancının ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 89. maddesi uyarınca ticari kazancın tespitinde indirim konusu yapılır. Bunun için Ar-Ge veya Tasarım Merkezinde o yıl sayılı göstergelerin herhangi birinde bir önceki yıla nazaran asgari %20 artış sağlanmış olmalıdır.”
Siparişe Dayalı Ar-Ge ve Tasarım Faaliyetleri		“Ar-Ge veya Tasarım Merkezleri tarafından siparişe dayalı olarak yürütülen Ar-Ge veya Tasarım faaliyetlerine ilişkin olarak yapılan Harcamaların %50’si bu merkezler tarafından, bu harcamaların kalan %50’si ise siparişi veren gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri tarafından, Ar-Ge ve Tasarım İndirimi olarak dikkate alınabilir. Bu teşvik, 01.03.2016 tarihinden sonra verilen siparişler dolayısıyla ortaya çıkacak Ar-Ge ve Tasarım İndirimleri için geçerlidir. Siparişi veren tarafın gelir ve kurumlar vergisi mükellefi olmaması halinde harcamanın tamamını Ar-Ge ve Tasarım Merkezleri indirebilir.”
Personele ait Gelir Vergisi Stopajı İndirimi		“Ar-Ge Merkezlerinde görev yapan Ar-Ge personeli ve Tasarım Merkezlerinde görev yapan tasarım personeli ile Ar-Ge/tasarım personelinin azami %10’u kadar destek personeli için aşağıdaki oranlarda Gelir Vergisi Stopajı İndirimi sağlanmaktadır. Bu teşvik unsuru, 31.12.2028 tarihine kadar vergiden müstesna tutulması yerine, muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra terkin edilerek uygulanır. o Doktoralı personel ile Desteklenecek Programlardan birinde en az yüksek lisans derecesine sahip olanlar için %95 o Yüksek lisanslı personel ile Desteklenecek Programlardan birinde lisans derecesine sahip olanlar için %90 o Diğer personel için %80”
Sigorta İşveren Desteği	Primi Hissesi	“Ar-Ge/Tasarım Personeli ile Ar-Ge/Tasarım Personelinin azami %10’u kadar Destek Personelinin (kamu personeli hariç) elde ettikleri ücretleri üzerinden hesaplanan Sigorta Primi İşveren Hissesinin Yarısı Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanır.”
Gümrük Vergisi İstisnası		“Ar-Ge Merkezi veya Tasarım Merkezi Belgesine sahip işletmelerce Ar-Ge, yenilik veya tasarım ile ilgili faaliyetlerde kullanılmak üzere Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının uygun göreceği eşyaların ithalatı Gümrük Vergisi ve Her Türlü Fondan, bu kapsamda düzenlenen kâğıtlar ve yapılan işlemler Damga Vergisi ve Harçtan istisnadır.”
Damga Vergisi İstisnası		“Her türlü Ar-Ge ve Yenilik Faaliyetleri ile Tasarım Faaliyetlerine ilişkin olarak düzenlenen kâğıtlar Damga Vergisinden müstesnadır.”

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2020)

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 4. 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun kapsamında kurulan Ar-Ge veya tasarım merkezlerine yönelik vergi teşviklerini göstermektedir. Bu kanun kapsamında sunulan vergisel avantajlar vergiye tabi kazancın tespitinde indirim, vergiye tabi kazancın tespitinde performans dayalı ilave indirim, personele ait gelir vergisi stopajı indirimi, SGK primi işveren hissesi desteği, gümrük vergisi ve damga vergisi istisnasından oluşmaktadır. 4691 sayılı kanun ve 5746 sayılı Kanun'da Ar-Ge faaliyetlerine ilişkin vergisel teşvikler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- 4691 sayılı kanun kapsamında gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri Ar-Ge faaliyetleri sonucu elde ettikleri kazanç 31/12/2028 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisinden müstesna tutulmaktadır. 5746 sayılı kanun kapsamında ise, Ar-Ge ve yenilik harcamaları ile tasarım harcamaları, kurumlar vergisi ve gelir vergisinde indirim konusu yapılabilmektedir. Ayrıca vergiye tabi kazancın tespitinde performans dayalı ilave indirim imkânı da bulunmaktadır.
- Personele ait gelir vergisi stopajı teşviki ise 2 yasa da farklı şekilde düzenlemiştir. 4691 sayılı kanun kapsamında bölgede faaliyet gösteren AR-GE ve destek çalışanlarının ücretleri 31/12/2028 tarihine kadar gelir ve her türlü vergiden muaf olarak belirlenmiştir. 5746 sayılı kanun kapsamında ise AR-GE merkezlerinde çalışan AR-GE ve destek personelinin bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretlerin ise belirlenen oranlarda indirim konusu yapılabilmeleri mümkündür.
- Siparişe Dayalı Ar-Ge ve tasarım faaliyetleri 5746 sayılı kanun kapsamında Ar-Ge ve tasarım indirimine tabidir.
- 4691 sayılı kanun kapsamında bölgede yer alan firmaların gelir vergisinden ayrı olan çalışanlarının elde ettikleri ücretleri üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin yarısı devlet tarafından desteklenir. 5746 sayılı kanun kapsamında ise Ar-Ge/Tasarım personeli ile Ar-Ge/Tasarım personelinin azami %10'u kadar destek personelinin (kamu personeli hariç) elde ettikleri ücretleri üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin yarısı Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanır.
- 4691 sayılı Kanun kapsamında TGB'de çalışma yapan müteşebbislerin gelirlerinin, gelir ve kurumlar vergisinden istisna bulunduğu süre içinde, bu bölgelerdeki kanunda belirtilen faaliyetleri KDV İstisnasından yararlanabilmektedir. 5746 sayılı Kanun'da KDV'ye ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır.
- Gümrük Vergisi İstisnası, her 2 kanunda da düzenlenmiştir. Yazılım, Ar-Ge, yenilik ve tasarım projeleri ile ilgili araştırmalarda kullanılmak üzere ithal edilen eşya, gümrük vergisi ve her türlü fondan, bu kapsamda düzenlenen kâğıtlar ve yapılan işlemler damga vergisi ve harçtan istisnadır.
- 4691 sayılı kanun kapsamında 31/12/2028 tarihine kadar, bölgede çalışan Ar-Ge, Tasarım ve Destek Personelinin ücretlerine ilişkin damga vergisi teşvikleri uygulanmaktadır. 5746 sayılı Kanun'da belirtildiği şekilde Her türlü Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri ile tasarım faaliyetlerine ilişkin olarak düzenlenen kâğıtlar damga vergisinden müstesnadır.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

6. Sonuç

Demiryolundan kaynaklanan doğrudan CO₂ emisyonları 2019'daki zirve noktasından itibaren düşme eğilimindedir. Fakat demiryolu taşımacılığında dizel yakıtlı faaliyetlerin yaydığı doğrudan CO₂ emisyonları son yirmi yıllık periyotta yıllık artış göstermektedir. 2050'ye kadar NZE Senaryosuna uyum sağlamak için, emisyonların 2030'a kadar yılda yaklaşık %5 oranında azalması gerekmektedir; bu hedef, mümkün olan her yerde dizel operasyonların elektrifikasyonunun yanı sıra biyodizel karışımlarının kullanılmasını ve çok çeşitli diğer verimlilik önlemlerinin uygulanmasını gerektirmektedir (IEA, 2024). Ana hatların elektrifikasyonuna yönelik geniş çaplı projelerle birlikte pek çok faktör dizel trenlerin demiryolu sektöründe ağırlığının azalması sonucunu doğurmuştur. Ülkeler demiryolları sektörünü sera gazı emisyonları açısından net sıfır emisyon olarak ilan etmekte ve kullanılan enerjinin tamamının yenilenebilir kaynaklardan elde edilmesine yönelik gelişmeleri desteklemektedir. İklim dostu alternatif ulaşım modları desteklenmekte karayolu ve havayolu taşımacılığından demiryolu taşımacılığına doğru bir değişim gözlemlenmektedir.

Sera gazı emisyonlarının azaltılmasında temel politikalardan biri enerji verimliliğinin artırılması olsa da Chaturvedi & Kim (2015: 184) belirttiği gibi ulaşım sistemlerinde küresel olarak petrolün hâkim olduğu bir ortamda, araç seviyesinde enerji verimliliğini artırmaya yönelik herhangi bir çaba, küresel ve yerel kirleticiler açısından yalnızca sınırlı fayda sağlamaktadır. Dolayısıyla sadece enerji verimliliği önlemleri NZE hedefine ulaşılmasında tek başına yetersiz bir politika olarak görülmektedir. Demiryolu taşımacılığı büyük oranda elektrikli hale getirilse de alternatif yakıtların ve ileri teknolojilerin hızla benimsenmesi yoluyla tamamen sıfır karbonlu hale getirilmesi için daha fazla yenilik ve yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. İklim değişikliğinin sınırlandırılmasında istenilen amaçlara ulaşılabilmesi için UNFCCC (2021: 3) dizel trenlerin de önde gelen pazarlarda 2040 yılına kadar aşamalı olarak kaldırılması gerektiğini belirtmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de iklim değişikliği ile mücadele kapsamında ulaşım modları arasında raylı sistemlerin yaygınlaştırılması bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır. Demiryolu sektörünün rekabet gücünün belirleyicilerinden biri altyapı iken diğer faktör bu alanda faaliyet gösteren işletmelerin Ar-Ge faaliyetleri ve bu faaliyetler sonucu katma değer yaratmalarıdır. Demiryolu sektöründe rekabet ortamının oluşturulmasında Ar-Ge büyük önem taşımaktadır. Ar-Ge maliyetleri bu alanda faaliyet gösteren işletmeler açısından önemli bir maliyet unsuru oluşturmaktadır ve Türkiye'de raylı sistemler alanında Ar-Ge faaliyetleri halen yeterli düzeyde bulunmamaktadır.

Özel sektör AR-GE ve tasarım çalışmalarının desteklenmesinde Türkiye'de temelde iki destekleme mekanizmasından ilki 6/7/2001 tarihli ve 24454 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'dur. Diğer teşvik mekanizması 12/3/2008 tarihli ve 26814 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun'dur. Demiryolu sektörü 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ve 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun kapsamında Ar-Ge faaliyetlerinde vergisel avantajlardan

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

yararlanabilmektedir. Ayrıca, Kurumlar Vergisi Kanununun 5/B maddesi ile KDV Kanununun 17/4-z maddesi ile gelir ve kurumlar vergisi istisnası ve KDV istisnası tanınmaktadır.

Türkiye’de demiryolu araçları sektöründe Ar-Ge merkezlerinin desteklenmesinde ve işletmelerin gerçekleştirdikleri Ar-Ge harcamalarına yönelik vergi teşvik mekanizması bulunmakla birlikte Türkiye’de ulaştırma sektörünün sera gazı salınımı arttığı görülmektedir. On ikinci Kalkınma Planı’na göre demiryolu sektörünün karasal yolcu taşımacılığında payı 2022 yılında %5,76, yük taşımacılığında %4,77 düzeyindedir. Bu rakamlar 2053 hedeflerinin oldukça gerisinde seyretmektedir. NZE hedefi kapsamında raylı sistem ulaşım araçlarının geliştirilmesine ihtiyaç bulunmakla birlikte bu alandaki gelişmelerde çevresel bozulmaların da dikkate alınması gerekmektedir. Sadece enerji verimliliği, geleneksel yakıtlı raylı sistemlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması yoluyla karbon azaltma hedefinin istenen düzeyde sağlanması mümkün görünmemektedir. Raylı sistemler alanında elektrifikasyon bir zorunluluk olmakla birlikte söz konusu enerjinin üretilmesinde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması gerekmektedir. Geleneksel yakıtlı demiryolu sektörünün geliştirilmesinin NZE hedefine ulaşılmasında fayda sağlamakla birlikte bu politikalarla bu hedefe ulaşılmayacağı dünyada pek çok çalışma da ortaya konulmuştur. Ayrıca, Ar-Ge faaliyetleri de iklim bozulmalarına katkı sağlayan bir süreçtir. Ar-Ge faaliyetlerine sunulan desteklerin bu kapsamda da değerlendirilmesi iklim değişikliğiyle mücadele hedefine ulaşılmasına katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla Türkiye’de raylı sistem araçları ve bileşenlerine yönelik Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesinde daha çevresel ulaşım araçlarına yönelik destek mekanizmasının geliştirilmesi ihtiyacı bulunmakta söz konusu Ar-Ge vergi teşviklerinin demiryolu sektöründe emisyon salınımı göz önünde alınarak tekrar dizayn edilmesinin NZE hedefine katkı sağlamada olumlu katkılar sunacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Ahsan, N., Hewage, K., Razi, F., Hussain, S. A. & Sadiq, R. (2023). A Critical Review of Sustainable Rail Technologies Based on Environmental, Economic, Social, and Technical Perspectives to Achieve Net Zero Emissions. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 185, 113621. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2023.113621>
- Aktaş, A., Akbayır, Ö. & Aksay, K. (2022). Türkiye Demiryolu Araçları, Tramvaylar ve Komponentleri Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Analizi. *Demiryolu Mühendisliği*, (15), 60-74. <https://doi.org/10.47072/demiryolu.944301>
- Altınay Elektromobilite. (2024). *Demiryolu Araçları*. <https://altinay-elektromobilite.com.tr/tr/demiryolu-araclari/> (04.02.2024)
- Andrade, C. E. S. D. & D’Agosto, M. D. A. (2016). The Role of Rail Transit Systems in Reducing Energy and Carbon Dioxide Emissions: The Case of the City of Rio de Janeiro. *Sustainability*, 8(2), 150. <https://doi.org/10.3390/su8020150>
- ARUS. (2024). *KAAF Demiryolu Araçları Anonim Şirketi*. Anadolu Raylı Ulaşım Sistemleri Kümelenmesi. <https://www.anadoluraylisistemler.org/kaaf-demiryolu-araclari-anonim-sirketi-firmani-238> (04.02.2024)

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Blinge, M. (2014). Policy Measures to Realise Green Corridors-A Stakeholder Perspective. *Research in Transportation Business & Management*, 12, 55-62. <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2014.06.007>
- Chaturvedi, V. & Kim, S. H. (2015). Long Term Energy and Emission Implications of a Global Shift to Electricity-Based Public Rail Transportation System. *Energy Policy*, 81, 176-185. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2014.11.013>
- Deniz, T. (2016). Türkiye’de Ulaşım Sektöründe Yaşanan Değişimler ve Mevcut Durum. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(36), 135-156.
- Epsilon. (2024). <https://tren.epsilon-ndt.com/> (25.01.2024)
- European Union. (2022). *Statistical Pocketbook 2022*. Publications Office of the European Union. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f656ef8e-3e0e-11ed-92ed-01aa75ed71a1> (08.01.2024)
- Guellec, D. & Van Pottelsberghe De La Potterie, B. (2000). The Impact of Public R&D Expenditure on Business R&D. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers 2000/04*. <https://doi.org/10.1787/18151965>
- Han, L. M., You, J. Q., Meng, J. N., Fu, Y. L. & Wu, S. L. (2023). Empirical Analysis of R&D Spending, Transport Infrastructure Development and CO2 Emissions in China. *Frontiers in Environmental Science*, 11, 351. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2023.1138876>
- Haseli, Y., Naterer, G. F. & Dincer, I. (2008). Comparative Assessment of Greenhouse Gas Mitigation of Hydrogen Passenger Trains. *International Journal of Hydrogen Energy*, 33(7), 1788-1796. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2008.02.005>
- IEA. (2019). *The Future of Rail Opportunities for Energy and the Environment*. https://iea.blob.core.windows.net/assets/fb7dc9e4-d5ff-4a22-ac07-ef3ca73ac680/The_Future_of_Rail.pdf (04.01.2024)
- IEA. (2024). *Rail*. <https://www.iea.org/energy-system/transport/rail> (04.01.2024)
- Köhler, C., Laredo, P. & Rammer, C. (2012). The Impact and Effectiveness of Fiscal Incentives for R&D. *Nesta Working Paper No: 12/01*. https://www.nesta.org.uk/sites/default/files/the_impact_and_effectiveness_of_fiscal_incentive (19.01.2024)
- Logan, K. G., Nelson, J. D., McLellan, B. C. & Hastings, A. (2020). Electric and Hydrogen Rail: Potential Contribution to Net Zero in the UK. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 87, 102523. <https://doi.org/10.1016/j.trd.2020.102523>
- Marin, G. D., Naterer, G. F. & Gabriel, K. (2010). Rail Transportation by Hydrogen vs. Electrification-Case Study for Ontario Canada, I: Propulsion and Storage. *International Journal of Hydrogen Energy*, 35(12), 6084-6096. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2010.03.098>

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- OECD. (2023). Measuring Distortions in International Markets the Rolling-Stock Value Chain. *OECD Trade Policy Paper* February 2023 no.267
- OECD. (2020). The Effects of R&D Tax Incentives and Their Role in the Innovation Policy Mix Findings from the OECD Microberd Project, 2016-19. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, September 2020 No. 92.
- Pektaş, İ. (2018). *Raylı Ulaşım Sistemleri Sektör Analizi 2018*. Anadolu Raylı Ulaşım Sistemleri Kümelenmesi.
<https://www.anadoluraylisistemler.org/content/upload/document-files/rayli-sistemler-sektor-an-20190722120532.pdf> (15.01.2024)
- Pektaş, İ. & Kahraman, Y. (2021). *Raylı Sistemler Sektör Raporu 2021*. Anadolu Raylı Ulaşım Kümesi. ARUS Yayınları:4.
<https://www.anadoluraylisistemler.org/content/upload/document-files/rayli-sistemler-sektor-ra-20211224173243.pdf> (14.01.2024)
- Pomykala, A. & Szlag, A. (2022). Reduction of Power Consumption and CO2 Emissions as A Result of Putting into Service High-Speed Trains: Polish Case. *Energies*, 15(12), 4206. <https://doi.org/10.3390/en15124206>
- Saha, S. & Shaw, P. (2018). A Review of R&D and Sectoral Incentives in Manufacturing in Industrialised and Emerging Economies: Lessons for 'Make in India'. *Research and Information System for Developing Countries*. Discussion Paper 233.
- Santos, L., Steininger, K., Cordeiro, M. C. & Vogel, J. (2022). Current Status and Future Perspectives of Carbon Pricing Research in Austria. *Sustainability*, 14(15), 9684. <https://doi.org/10.3390/su14159684>
- Science and Innovation Republic of South Africa. (2020). *Research and Development Tax Incentive Programme Report to Parliament 2020/21*. <https://www.parliament.gov.za/storage/app/media/Docs/tpap/0745c2e4-e692-4c6d-8a3a-0eaa56820158.pdf> (09.01.2024)
- Statista. (2023). *Rail Activities Revenue of Selected Rolling Stock Manufacturers 2020*. <https://www.statista.com/statistics/617847/new-vehicle-revenue-rolling-stock-manufacturers/> (07.01.2024)
- Şekercioğlu, S. & İncekara, B. (2017). Ulaştırma Politikalarının Dönüşümü: Sera Gazı Azaltımının Planlaması. 12. *Ulaştırma Kongresi (Ulaştırma Politikaları)*, 181-190.
- T. C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Raylı Sistem Araçlarında Yerli Üretim Çalışma Grubu Raporu, Yayın No: KB: 3034-ÖİK: 816. Ankara.
- T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2023). *Teknoloji Geliştirme Bölgeleri'ndeki Girişimlere Yönelik Teşvikler*. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. https://www.yatirimadestek.gov.tr/pdf/assets/upload/dosyalar/detay_teknoloji_gelistirme_bolgeleri_destegi.pdf (04.01.2024)

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020). *Ar-Ge ve Tasarım Merkezlerine Yönelik Teşvikler*. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. https://www.yatirimadestek.gov.tr/pdf/assets/upload/dosyalar/detay_arge_ve_tasarim_merkezlerine_yonelik_tesvikler.pdf (04.01.2024)
- TCDD. (2023a). *2018-2022 İstatistik Yıllığı*. <https://static.tcdd.gov.tr/webfiles/userfiles/files/istrapor/20182022.pdf> (21.01.2024)
- TCDD. (2023b). *Demiryolu Sektör Raporu*. <https://static.tcdd.gov.tr/webfiles/userfiles/files/istrapor/2022sektor.pdf> (21.01.2024)
- Tepekule, U. & Köslü, G. (2023). Yeşil Bütçeleme Yaklaşımı ve Performans Esaslı Program Bütçe Uygulaması: Türkiye İçin Bir Değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (59), 373-406. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1370791>
- TÜİK. (2023). *Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2021*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2021-49672> (15.01.2024)
- TÜİK. (2022). *Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2020*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2020-45862#:~:text=Sera%20gaz%C4%B1%20envanteri%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20g%C3%B6re,CO2%20e%C5%9Fd.%20olarak%20hesapland%C4%B1> (15.01.2024)
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. 100. Yıl Türkiye Planı.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*.
- Uğur, A. (2019). Investigation of the World Railway Sector Development Prospects and Turkey's Status. *Alphanumeric Journal*, 7(2), 369-398. <http://dx.doi.org/10.17093/alphanumeric.582290>
- UNFCC. (2021). *Climate Action Pathway Transport Vision and Summary*. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Transport_Vision%26Summary_2.1.pdf adresinden (04.01.2024)
- UIC. (2023). *RAILISA UIC Statistic*. International Union of Railways (UIC). <https://uic.org/support-activities/statistics/#Passenger-and-freight-traffic-trends> (15.01.2024)
- UIC. (2021). *Design a Better Future: Vision of Rail 2030*. International Union of Railways (UIC). November 2021. <https://uic.org/IMG/pdf/uic-design-a-better-future-vision-of-rail-2030.pdf> (15.01.2024)
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu. (1984). T. C. Resmi Gazete (2.11.1984). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3065&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (11.01.2024)

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu. (2021). T.C. Resmî Gazete (6.7.2001).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4691&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (11.01.2024)
- 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu. (2006). T.C. Resmî Gazete (13.6.2006).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5520&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (11.01.2024)
- 5746 Sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun. (2008). T.C. Resmî Gazete (12.3.2008).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5746&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (11.01.2024)

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Development of Social Expenditures in Turkey Between 2011-2021¹

Türkiye’de 2011-2021 Yılları Arasındaki Sosyal Harcamaların Gelişimi

Nisa Nur GÖK², Dilek Göze KAYA³

1. Giriş

Sosyal bütçe, maliye politikasının önemli araçlarından birisidir ve ekonomi politikaları bakımından vazgeçilmezdir. Toplumda eşitsizliklerin önüne geçmek, refah düzeyini sağlamak, hayat standartlarını yükseltmek amacıyla kullanılır. Sosyal devlet anlayışı, sosyal refah seviyesini en üst düzeye ulaştırmayı hedefleyen devletlerdir ve sosyal bütçe politikaları ile bu hedeflere ulaşmaktadır.

Sosyal devlet anlayışında devletin hem sosyal hayata hem de ekonomik hayata müdahalede bulunması öngörülmüştür. Bu sayede toplumdaki dezavantajlı bireylerin, çocukların, yaşlıların yaşam kalitesi yükseltilmektedir. Bu yükseltmeyi sağlamak için ise bütçe içerisindeki sosyal içerikli kamu kesimi sosyal harcamaları, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, sosyal koruma harcamaları, kullanılmaktadır.

Sosyal devlet anlayışının son yıllarda yaygınlık kazanmasıyla beraber sosyal bütçenin de önemi artmıştır. Sosyal refah seviyesini arttırmanın yanında ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme olumlu yönde ilerlerken ortaya çıkan sosyal olumsuzluklara çözüm arayışı getirmektedir. Eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, sosyal koruma harcamaları ile dezavantajlı gruplar ile oluşan gelir eşitsizliklerinin de önüne geçilmektedir.

2. Sosyal Devlet Anlayışı

Devlet kavramı toplumsal yaşam göstergesi olarak M.Ö. 2000’li yıllara kadar uzanmaktadır. Sosyal devletin ise hem kavramsal hem teorik altyapısı Endüstri Devrimi ile oluşmuştur. Endüstri devrimi ile geçim kaynağı sadece emek olan yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır ve işçi sınıfı olarak nitelendirilmiştir. İşçi sınıfı emeğini ücret karşılığında sermaye sahiplerine satmış ve çok ağır şartlarda düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmıştır. Devletin piyasaya karışmadığı, liberal ekonominin hüküm sürdüğü, sermaye sahiplerinin ücretleri serbestçe belirlediği ve emeği sömürdüğü bu çalışma koşulları karşısında işçi kuruluşları itiraz ederek haklarını savunmaktaydı (Tetik, 2022: 57).

1848 devrimleri sonrasında, devletin sosyal hayata ve ekonomiye müdahale etmesi gerektiği savunulmuş ve devlete bireylerin refahını arttırmayı amaçlayan görevler yüklenmiştir. İşçi

¹ Bu çalışma Doç. Dr. Dilek Göze KAYA danışmanlığında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye ABD’de yüksek lisans yapmakta olan Nisa Nur GÖK’ün Türkiye’de Gelir Eşitliği Sağlamada Sosyal Harcamaların Rolü isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çünür, 32200, Merkez/Isparta, Maliye Bölümü, yl1930214009@ogr.sdu.edu.tr, Isparta, Türkiye, ORCID: 0000-0002-7432-8071

³ Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çünür, 32200, Merkez/Isparta, Maliye Bölümü, dilekkaya@sdu.edu.tr, Isparta, Türkiye, ORCID: 0000-0003-3477-1877

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

sınıfının mücadelelerini yanında, Marksist ve sosyalist düşüncelerin, burjuva sınıfının yayılma eğilimine girmesinin, bütün dünyada ortaya çıkan büyük buhranın, dünya savaşlarının da önemli etkileri olmuştur. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok ülkenin anayasasında sosyal devlete yönelik hükümler yer almış, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise küresel çapta kapsamlı ve sistematik düzenlemeler getirilmiştir (Gümüş, 2010: 120).

Sosyal devlet, bireylerin sosyal harcamalarıyla ilgilenen ve bireylere asgari bir yaşam sağlamayı hedefleyen, bu hedef doğrultusunda aynı zamanda gelir eşitsizliğini de gidermeyi amaçlayan devletlerdir (Kayalidere & Şahin, 2014: 59).

Refah devleti olarak da isimlendirilen sosyal devlet, toplumun maddi, manevi ve kültürel ihtiyaçlarını en üst seviyede karşılayıp toplumsal refahı iyileştirme ve yüceltme amacıyla sosyal güvenlik kurumları oluşturma, adaleti toplum geneline yayma çerçevesinde biçimlenmiştir (Çakmak, 2017: 5).

Sosyal devlet bireysel özgürlük ve hakları korumanın yanında serbest piyasa koşullarını da aktif hale getirmektedir (Kayalidere & Şahin, 2014: 60). Serbest piyasanın yetersiz olduğu durumlarda devlet; sağlık, eğitim, yoksulluk gibi konularda oluşabilecek toplum sorunlarına çözüm bulabilmek adına düzenleyici kurumlar aracılığıyla sosyal harcamalar üzerinden destekleyici müdahalede bulunurlar. Sosyal harcamalar, politika aracı olarak kullanılmakta ve hedeflenen kitle, amaç, araç yönlerinden değişiklik gösterebilmektedir (Arık, 2020: 37).

3. Sosyal Devlet ve Sosyal Bütçenin Önemi

Sosyal devletin en temel niteliği sosyoekonomik hayata müdahalesidir. Sosyal devlet anlayışında üç ana bileşen ön plandadır (Koç, 2019: 56):

- Ekonomik faaliyetlerin toplum bakımından refah düzeyinin en üst seviyede gerçekleştirilmesi
- Piyasa koşullarının yetersiz kalması durumunda ihtiyaçların kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmesi
- Objektif kurallar çerçevesinde bağlı bir sistemin oluşumu

Sosyal devletin amaçlarını 6 ana başlık altında toplamak mümkündür.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 1: Sosyal Devletin Genel Çerçevesi

Gelir dağılımında adaleti sağlama ve yoksullukla mücadele	Kamu gelir ve harcamaları servet ve gelirler arasındaki dengeyi kurmak, milli gelirin adaletsiz dağılımından kaynaklı yoksul bireyleri, düşüküleri, yardıma muhtaçları korumaktır
İşsizlikle mücadele etmek ve toplumda tam istihdamı sağlamak	Bireylere iş bulma konusunda gerekli yardımlar sağlanarak gerekli geçim koşulları sağlamak
Fırsat eşitliği	Kanunlar önünde herkes eşittir ve bu durumu sosyal ve ekonomik bakımdan da sağlamaya çalışmak sosyal devletin amaçları arasında yer alır
Sosyal güvenlik	Toplumda yaşayan tüm bireylere insan onuruna yaraşır hayatı düzeni verebilmek adına gerekli düzenlemeler yapılarak önlemler almak
Ekonomik büyüme ve kalkınma	Ekonomiye müdahalelerde bulunarak üretim kapasitesini arttırmak, yatırımları teşvik etmek ve istihdam sağlamak
Sosyal barış ve sosyal denge	Tüm bu amaçlar doğrultusunda sosyal denge ve barış ortamı oluşturmak

Kaynak: Yay (2014: 149)

Sosyal devlet; insan onuruna yaraşır yaşam standartlarını, sosyal adalet, adile gelir dağılımını, devletin piyasaya müdahalesini, sosyal ve ekonomik hakları sağlamalıdır. Bu kapsamda da devletin görev ve sorumlulukları artmaktadır (Yılmaz & Acar, 2021: 4747).

Sosyal bütçe, merkezi bütçenin içindedir. Devletlerin sosyal sorunlara karşı gösterdikleri tutum karşısında sosyal amaca yönelik bütçe harcamalarından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Gelir dağılımı, yoksulluk gibi sorunların çözümüne yönelik ve sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi kamu kesimi sosyal harcamalarının dezavantaja sahip kişiler için iyileştirme amacı taşıyan bütçe uygulamasıdır. Sosyal harcamalar sayesinde gerçekleştirilen gelirin yeniden dağıtılması ile gelir dağılımı üzerinde önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Bireyler arasındaki gelir eşitsizlikleri sosyal harcamalar ile giderilmektedir. Sosyal harcamaların toplumsal refahı sağlamanın yanı sıra kişileri ekonomiye dahil ederek verimliliği ve kalkınmayı da sağlamaktadır (Koç, 2019: 57-58).

Sosyal bütçenin temel bileşenleri ülkeler arası farklılık gösterse de tüm sosyal bütçelerde olan bileşenler şu şekildedir (Çakmak & Kayalidere, 2018: 950):

- İstihdama yönelik bütçe harcamaları; emekli aylığı, sağlık hizmetleri, işsizlik yardımları.
- Kamu kesimi tarafından finansmanı sağlanan sosyal bütçe harcamaları; aile yardımları, sağlık hizmeti, sosyal hizmetler, vergi istisnaları, vergi muafiyetleri.
- Sosyal koruma harcamaları bakımından özel sektör anlaşmaları ve toplu sözleşmeler; mesleki emeklilik.

Sosyal bütçe, orta vadeli mali planlamanın gerçekleştirilmesine ve sosyal politikalara gereksinim duymaktadır. Orta vadeli mali planlamalar ile sosyal bütçe kamu gelirlerini, yarı kamusal mal ve hizmetler, tam kamusal mal ve hizmetler için yapılan harcamaları içeren bir

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

politika aracına dönüştürülmektedir. Sosyal bütçe ile gelir dağılımındaki eşitsizlikler giderilmeye çalışılmakta, toplumun dezavantajlı kesimlerinin yararına politikalar yapılmakta, yoksulluğa karşı mücadele vererek yoksulluğu azaltmakta ve istihdamı arttırarak sosyal yaşamı bozan etkilerin kaldırılmasında sosyal bütçe önemli rol oynamaktadır (Koç, 2019, s. 58).

4. Türkiye’de Sosyal Bütçe Kapsamında Sağlık, Eğitim, Sosyal Güvenlik Harcamaları

Türkiye’de sosyal devlet, Osmanlı Devleti’nin dönemlerindeki uygulamalarla oluşmaya başlamıştır. 1800’lü yıllardan günümüze kadar ise hızla devam etmiştir (Çakmak, 2017: 35).

Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılın başlarında sosyal devlete ait ilk uygulamalar yapılmaya başlanmıştır. Üç ana kriter belirlenmiştir. Bu kriterler; tehvin-i ihtiyaç, temin-i refah, saadet-i ahali’dir. Osmanlı Devleti’nde ailenin en büyüğü olan erkek aile geçimini sağladığı için yardıma ihtiyacı olan ailelerin tespit edilmesinde ailenin büyüğünün çalışmadığı durumlar yardıma muhtaçlığı sağlamaktadır. 19. yüzyılda sosyal devlet, sosyal koruma alanındaki en önemli gelişme, vakıflar ve imaretlerin refah sistemindeki yerlerini kaybetmeleridir. Yaşanılan bu süreçte merkezi devletin güçlenmesi hedef alınmış, vakıftan kazanılan gelirler maliye hazinesine aktarılmış ve vakıflara aktarılan mali kaynaklar azaltılmıştır. Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra sosyal harcamalar hazine harcamalarına dahil edilmiştir, bu durum merkezi yönetimin gücünü koruyucu politikaların yapıldığının göstergesidir (Çakmak, 2017: 35).

Osmanlı Devleti’nde sosyal yardımlara ve hayır sistemine çok fazla önem verilmiştir. 19. yüzyıl boyu Osmanlı Devleti’nde sağlık ve eğitim üzerine yapılan hizmetler arttırılmış ve devlet-birey ilişkisi yeni temeller üzerine kurulmuştur. II. Abdülhamid döneminde; eğitim, kasaba ve köylere kadar ulaştırılmıştır. İl merkezlerine hastaneler açılmıştır. Bu dönemde aynı zamanda Darülaceze kurulmuştur. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Mebusan Meclisi ilk kez faaliyete geçmiştir. İlk yapılan çalışma, serseriliği ve dilencililiği önlemek üzerinedir. Bu düzenleme de çalışabilecek durumda olup çalışmayanların denetimi sağlanmıştır. İş ile terbiye düşüncesi ahlaki açıdan düzenlemeyi yapmıştır. Meşrutiyet rejimi ile iş bulma hem teşvik edici hem zorlayıcı olurken aynı zamanda yapılan uygulamalar da yoksullara doğrudan yardım planlanmıştır. 19. yüzyıl sosyal devletin bulunduğumuz coğrafya için olduğu yüzyıldır. Osmanlı Devleti’nden sonra Cumhuriyet Dönemi’nde sosyal politikalar artarak devam etmiştir (Çakmak, 2017: 36).

1920-1945 arası dönem, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun hemen öncesini ilk yıllarını kapmakla beraber savaşlar sonrasını kapsamaktadır. Bu dönemde daha çok savaşın etkileri gidermeye yönelik uygulamalar ve politikalar yapılmıştır. Savaş sonrasını kapsayan bu dönemde tüm işçileri kapsayacak ve çalışma standartlarını düzenleyecek genel bir yasa yapılmamış ama her iş alanı için ayrı yasalar oluşturulmuştur. Çıkarılan kanunlar, çalışma koşullarını iyileştirmeye, işçilerin haklarının korunmasına yönelik olduğu kadar sosyal güvenlik sağlamaya da yöneliktir (Yay, 2014: 152).

1960 sonrası dönemde, 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra kabul edilen 1961 Anayasası’nda, iktisadi ve sosyal alanda devlet müdahalesini öngören anlayışın ifadesinin bulunduğu

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

görülmektedir (Yılmaz, 2006: 50). 1961 Anayasası ile ilk defa sosyal devlet ilkesi yer almıştır ve bu ilke 1982 Anayasası'nda da yerini korumuştur (Yay, 2014: 157-158).

4.1. Eğitim Harcamaları

Eğitim harcamaları hem kamusal hem de özel mal niteliğinden kaynaklı yarı kamusal mal ve hizmetler grubu içerisinde yer almaktadır. Yarı kamusal mal ve hizmetler kısmen fiyatlandırılabilir ve pazarlanabilir. Bu sebeple, kişisel fayda ve toplumsal fayda sağlamasından kaynaklı kamusal ve özel mal niteliğini taşımaktadır (Karabulut, 2021: 53).

Devletlerin eğitime ayırdıkları paylar ile toplumun refah seviyesi arasında doğru orantılı bir ilişki mevcuttur. Bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça yayılan dışsallıkla birlikte ekonomik ve sosyal kalkınma seviyelerinde artış gözlemlenmektedir. Büyüme süreci olumlu etkilendiği için eğitim harcamaları aynı zamanda yatırım harcamaları olarak da nitelendirilir (Bıçaksız, 2021: 24).

Ülkemiz gelişmekte olan ülke niteliğindedir ve kamu harcamaları içinde en büyük pay eğitim harcamalarına verilmektedir (Arabacı, 2011: 103).

Tablo 2:Eğitim Harcamaları Temel Göstergeleri

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Eğitim harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı(%)	5,5	5,9	5,8	6,0	5,8	6,1	5,6	5,8	6,0	5,4	4,8
Devlet eğitim harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı(%)	4,2	4,4	4,3	4,4	4,3	4,6	4,2	4,3	4,4	4,0	3,4

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2021-45553#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=T%C3%BCrkiye'de%20e%C4%9Fitim%20harcamalar%C4%B1%202021,28%2C3%20ile%20ortaokul%20oldu>

Tablo 2'de Türkiye'de son 10 yıla ait eğitim harcamaları verileri yer almaktadır. Tablo üzerinden inceleme sağlandığında; eğitim harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıladaki payı incelendiğinde, yıllar içerisinde oranlarda düşme ve yükselme görülmele beraber 2020 yılında %5,4 olan pay; 2021 yılında %4,8 oranına gerilemiştir.

Devlet eğitim harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıladaki payı 2020 yılında %4,0 iken nu oran 2021 yılında %3,4 oranına gerilemiştir. Tablodaki veriler incelendiğinde Türkiye ekonomisi üzerinde eğitim harcamalarının GSYH içindeki payının düzensiz ve yetersiz olduğu gözlemlenebilmektedir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

4.2. Sağlık Harcamaları

Sağlık hizmetlerine yönelik yapılan tüm harcamalar sağlık harcamaları altında toplanmaktadır. Sağlık harcamaları, sadece sağlığın kaybedilip yeniden kazanılması için yapılan harcamalar değildir; aşılama, cinsel sağlıklarla mücadele gibi sağlığı koruma amacını benimseyen tüm koruma harcamaları ile beslenme, sağlık alanında yapılan yatırımlar, sağlık sektörünün gelişimi amaçları harcananlar da sağlık harcamaları kapsamına dahil edilmektedir (Demir & Tanyıldızı, 2007: 102).

Sağlık politikaları ile sağlık alanında yapılan çalışmalarla, bireylerin daha sağlıklı yaşam sürdürmeleri, daha huzurlu ve mutlu gelecekte yaşamaları amaçlanır. Sağlık harcamaları, sosyal devlet anlayışı kapsamında sadece yaşayan şu an ki nesli değil gelecek nesilleri de ilgilendiren önemli bir göstergedir. Bunun sebebinde ise sağlıklı toplum sağlıklı nesiller yetiştirir anlayışı vardır. Sağlık hizmetleri aynı zamanda bireylerin yaşam kalitelerine de etki ettiği için insan sermayesi olarak da kabul edilmektedir. Sağlık sektöründeki hizmetler ve bu hizmetler için yapılan harcamalar her bireye ayrı yararının olmasıyla beraber tüm topluma sağladığı sosyal fayda da bulunduğu için devlet sağlık sektöründe aktif rol oynamaktadır (Karabulut, 2021: 54).

Tablo 3: Türkiye'de Sağlık Harcamalarıyla İlgili Temel Göstergeler

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Toplam sağlık harcamasının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (%)	4,9	4,7	4,6	4,6	4,4	4,6	4,5	4,4	4,7	5,0	4,9
Genel devlet sağlık harcamasının toplam sağlık harcamasına oranı (%)	79,6	79,2	78,5	77,4	78,5	78,5	78,0	77,5	78,0	79,2	79,2
Özel sektör sağlık harcamasının toplam sağlık harcamasına oranı (%)	20,4	20,8	21,5	22,6	21,5	21,5	22,0	22,5	22,0	20,8	20,8

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamalari-Istatistikleri-2021-45728>

Tablo 3 incelendiğinde 2011-2021 yılları arasında sağlık harcamalarında hem genel devlet hem de özel sektör harcamaları artan bir seyir izlemektedir. Bu harcamaların GSYH'ye oranı

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

incelendiğinde ise inişler ve çıkışlar mevcuttur. 2020 yılında GSYH içindeki en yüksek orana çıkmış ve bunun nedeni COVID-19 pandemisiyle ilgilidir.

4.3. Sosyal Güvenlik Harcamaları

Sosyal güvenlik harcamaları birçok sosyal yapıyı barındırmaktadır. Toplumdaki bireylerin sosyal hayatlarını sürdürmesinin yanında ekonomik anlamda da hayatlarına devam etmeleri konusunda önemli rol oynamaktadır. Oluşturulan ekonomik düzen ile istihdam alanı gerçekleşmekte ve sosyal güvenlik sisteminin ekonomik anlamda yapmış olduğu bu katkılarla bireyler refah içerisinde insancıl çalışma imkanları ile hayatlarını sürdürebilmektedir. Sosyal güvenlik, hastalık, yaşlılık, dul/yetim vb. alanlara büyük destekler sunmaktadır (Bilbay, 2022: 21).

Sosyal güvenlik harcamalarının temelini oluşturan olgular (Bilbay, 2022: 23-24).

- Gelirin artması, ekonomik kalkınma seviyesinin artması: GSYH harcamaları ile sosyal güvenlik harcamaları arasında doğru orantılı ilişki mevcuttur.
- Siyasi açıdan demokrasi ve politik miras: Ekonomik büyüme ve sosyal harcamaların artması siyasi seçimlerin bir parçası niteliğindedir.
- Dışa açıklık: Ekonomik riskler karşısında devletler politikalarla bu riskleri azaltabilmektedir. Krizlere yeteri müdahalede bulunulmaması durumunda kamu harcama desteği son bulabilir ve bu durumda sosyal güvenliğe olan harcamaların artmasını sağlayacaktır.
- Ekonomik hareketlilik: Sosyal güvenlik harcamaları ekonomik dalgalanmalar, krizler karşısında kendiliğinden müdahale yapısının gereği devam etmektedir.
- Uluslararası organizasyon düzenlemeleri: Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Birleşmiş Milletler (UN), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi organizasyonlar ülkelerin refah seviyesini arttırmaya yönelik önemli düzenlemeler içermektedir.

Meslek hastalıklarının önlenmesi, iş kazalarına karşı tedbirler, konut ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması, koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik gelişmeler, anne sağlığı ve çocuk sağlığına yönelik gelişmeler gibi birçok konu sosyal güvenliğin parçasına haline getirilmiş ve sosyal güvenlik harcamalarında gözle görülür şekilde artışlar yaşanmıştır (Bollukçu, 2019: 15).

Avrupa bütünleştirilmiş sosyal koruma istatistiklerini belirlemiş olduğu sınıflandırmaya göre TÜİK, sosyal koruma harcamalarını kendi içerisinde idari harcamalar ve sosyal koruma yardımları olarak ayırmaktadır. Sosyal koruma yardımları emekli/yaşlılık ödemeleri, hastalık/sağlık bakımı, engelli/malul, dul/yetim, aile/çocuk, işsizlik, sosyal dışlanma ve başka yerde sınıflanmayan yardımlardan oluşmaktadır (Bollukçu, 2019: 15).

Sosyal koruma; sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerini içinde barındıran, bireylerin ve ailelerin olası bir risk durumuna karşı korunmaları için hazırlanmış ve bireylerin yaşam standartlarını tehlikeye sokacak gelirdeki azalışların ve giderdeki artışların karşılanması için ihtiyaç duydukları gereksinim ve dayanışmanın kamu düzenlemeleri ile kurumsallaştırılmasıdır (Bozkaya, 2016: 25).

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Türkiye’de sosyal koruma harcamaları 3 ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar belirli ilkelere göre sınıflandırılan sosyal koruma yardımları, idari harcamalar ve diğer harcamalardan oluşmaktadır (Bıyık, 2021: 99). Sosyal koruma yardımları 8 risk ve ihtiyaç grubu; hastalık ve sağlık bakımı, engelli ve malul, emekli ve yaşlı, dul ve yetimler, aile ve çocuk, işsizlik, konut ile sosyal dışlanma b.y.s. için yapılan sosyal yardımları kapsar (Sosyal Koruma İstatistikleri, 2022).

Tablo 4: 2011-2021 Yılları Arasında Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Dağılımı

Yıllar	Sosyal Koruma Yardımları (Milyon TL)	İdari Masraf ve Diğer Harcamalar (Milyon TL)	Toplam (Milyon TL)	GSYH İçindeki Payı (%)
2011	169.082	2.586	171.668	12,3
2012	192.687	2.976	195.663	12,5
2013	216.446	3.982	220.429	12,2
2014	242.912	4.332	247.244	12,1
2015	274.912	5.163	280.074	12,0
2016	330.776	5.744	336.520	12,9
2017	375.557	7.108	382.665	12,3
2018	442.027	6.700	448.727	11,9
2019	553.368	8.834	542.201	12,6
2020	646.002	9.597	655.599	13,0
2021	775.401	10.261	785.662	10,8

Kaynak: Ejder & Zorkun (2022: 1100); TÜİK (2023)

Tablo 4’te Türkiye’de 2011-2021 yılları arasındaki sosyal koruma harcamaları yer almaktadır. Tablo 4 incelendiğinde sosyal koruma harcamalarının artış eğiliminde olduğunu gözlemlemekteyiz. Sosyal koruma yardımları ile idari masraf ve harcamalar kıyaslandığında artışın en çok olduğu sınıflandırma sosyal koruma yardımlarıdır. 2020 yılında GSYH içerisindeki payının en yüksek olmasının nedeni Covid-19 pandemisi olarak açıklayabiliriz. Veriler sonucunda; Türkiye’de sosyal koruma harcamaları en çok sosyal koruma yardımları merkezli gerçekleştirilmektedir.

5. Sonuç

Sosyal bütçe ile devletler istihdamı arttırmakta, dezavantajlı bireyleri topluma kazandırma, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin önüne geçmektedir. Sosyal bütçenin içeriği oluşturulurken kamusal hizmetler daha çok ön plandadır. Sosyal kamu harcamaları ile yapılan müdahaleler gelir adaletsizliğinin giderilmesi ve sosyal refahın oluşumunda önemli yere sahiptirler. Eğitim harcamaları ile yoksul kesime fırsat eşitliği sağlanmakta ve beceri, bilgi birikimi sayesinde yüksek ücretli iş olanakları sunmaktadır. Aynı zamanda işgücü verimliliği artarak ekonomik büyümeye katkıda bulunmakta ve gelir dağılımını adil kılmaktadır. Sağlık harcamaları ile bireylerin yaşam standartları yükselmektedir. Devletin sunduğu sağlık hizmetlerinden yararlanan yoksul kesimin işgücü de artmakta ve gelir düzeylerine olumlu yansımaları

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

bulunarak refah seviyesi de eş oranlı yükselmektedir. Sosyal güvenlik harcamaları ve sosyal koruma harcamalarının nakdi destekleri hane halkının ekonomik durumu üzerinde direkt etkilidir. Geliri yükselterek gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Sosyal koruma harcamaları aynı zamanda bireylerin emeklilik dönemlerinde yoksulluğa karşı koruduğu için de önem arz etmektedir. Sosyal harcamalar devlet tarafında doğru planlar ve politikalar doğrultusunda gelir eşitsizliklerini ve yoksulluğu azaltmakta, kalkınma ve büyümeyi arttırmaktadır.

Türkiye’de eğitim harcamaları, sağlık harcamaları ve sosyal güvenlik harcamalarının incelenmesi sonucunda, eğitim harcamalarının GSYH’deki payı, yıllar içerisinde dalgalı bir seyir izlemektedir. Sağlık harcamalarında hem devlette hem de özel sektörde artan seyir hali mevcuttur fakat GSYH içerisindeki payında iniş çıkışlar görülmekte pandemi döneminde ise en yüksek orana çıkmaktadır. Sosyal güvenlik harcamaları ise yıllar itibariyle artış göstermektedir ve bu harcamalar içerisinde oransal artışın en çok olduğu sınıflandırma sosyal koruma yardımları olarak ön plana çıkmaktadır.

Kaynakça

- Arabacı, İ. (2011). Türkiye’de ve OECD ülkelerinde Eğitim Harcamaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 100-112. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70244>
- Arık, C. (2020). *Türkiye’de Sosyal Harcamalar Perspektifinden Yoksul Yanlısı Büyüme Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Bıçaksız, A. (2021). *Sosyal Harcamalar İle Göç Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Örneği*.
- Bilbay, M. (2022, Temmuz). *Sosyal Güvenlik Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Bağlamında Değerlendirilmesi: Seçilmiş OECD Ülkeleri ile Türkiye’nin İncelemesi ve Karşılaştırılması*.
- Bıyık, G. (2021, Haziran). Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamaları İle Gelir Dağılımı Arasındaki İlişkinin Analizi.
- Bollukçu, F. (2019). Türkiye’nin Sosyal Güvenlik Harcamalarının Kapsamı ve Finansmanı. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 11-27. <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/52173>
- Bozkaya, G. (2016). *Sosyal Koruma Harcamaları ve Cinsiyet Eşitsizliğinin Yoksulluk Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri İçin Bir Uygulama*.
- Çakmak, E. (2017). *Sosyal Devlet Pratiği Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği*.
- Çakmak, M. & Kayalidere, G. (2018). Sosyal Bütçe Anlayışı ve Sosyal Belediyecilik: Manisa Büyükşehir Belediyesinin Sosyal Bütçe Performansı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 947-962.

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Demir, Ö. & Tanyıldızı, İ. (2007). Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11, 89-119. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/531540>
- Ejder, H. L. & Zorkun, M. (2022). Türkiye'de Bütçe Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisinin Değerlendirilmesi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 1085-1107.
- Gümüş, A. (2010). Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(2), 117-158.
- Karabulut, N. (2021). Sosyal Refah Devleti Anlayışı Çerçevesinde Sosyal Harcamalar: Türkiye -OECD Karşılaştırması.
- Kayalidere, G. & Şahin, H. (2014). Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 57-75.
- Koç, Ö. (2019). Sosyal Devlet ve Sosyal Bütçe Perspektifinden Türkiye'de Sosyal Harcamalar. N. Koç (Ed.), *Güncel Sosyal ve Mali Sorunlara Yönelik Seçme Yazılar* (52-76). <https://www.researchgate.net/publication/337630339>
- Sosyal Koruma İstatistikleri*. (2022, Aralık 23). 2023 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Social-Protection-Statistics-2021-45744#:~:text=Sosyal%20koruma%20harcamas%C4%B1%3B%20sosyal%20koruma,i%C3%A7in%20yap%C4%B1lan%20sosyal%20yard%C4%B1mlar%C4%B1%20kap samaktad%C4%B1r.>
- Tetik, A. (2022). *Türkiye'de Sosyal Devletin Dönüşümü* (1. Baskı). Konya: T.C. ,Kültür ve Turizm Bakanlığı. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=4se-EAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR3&dq=sosyal+devletin+ortaya+%C3%A7%C4%B1k%C4%B1%C5%9F%C4%B1&ots=r3ymMxwqZ1&sig=f68_IKTO62xjBspwqXPibsKKb6s&redir_esc=y#v=onepage&q=sosyal%20devletin%20ortaya%20%C3%A7%C4%B1k%C4%B1%C5%9F%C4%B1
- Yay, S. (2014). Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(9), 148-161.
- Yılmaz, G. (2006). *OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Harcamalar*.
- Yılmaz, H. & Acar, A. (2021, Mayıs). Sosyal Devlet Olabilmenin Anahtarı: Sosyal Politikalar Geliştirebilmek. *Uluslararası Toplam Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4738-4759.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Performance Analysis of Insurance Companies Operating in the Non-Life Insurance Sector Before and After the Pandemic:

A Multi-Criteria Decision Making Application for the Period of 2018-2023

Pandemi Öncesi ve Sonrasında Hayat Dışı Sigorta Sektöründe Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinin Performans Analizi:

2018-2023 Dönemi İçin Çok Kriterli Karar Verme Uygulaması

Serdar YETİŞEN¹, Ömer ŞENTÜRK², Ahmet KARATAŞ³

1. Giriş

İtalyanca sicurta, Türkçe’de sigorta kavramı ile karşılanmakta ve güvence anlamında kullanılmaktadır (Yayla, 2019, s. 108). Amerikan Risk ve Sigorta Birliği Sigorta Terminolojisi Komisyonu kavramı tanımlarken risk transferine vurgu yapmaktadır (Rejda, 2008: 19). Risk transferine olanak veren sigorta; finansal açıdan hasar maliyetlerini paylaşan sosyal bir araç, hukuki açıdan sözleşme olarak ifade edilmektedir (Gupta, 2008: 19). Sigorta, kişiler ve şirketler açısından ortaya çıkabilecek olumsuz durumların güvence altına alındığı finansal bir ürün olarak kabul edilmektedir. Bu sayede; risk potansiyeli yüksek şirketlerin ya da bireylerin ödediği teminatlarla, görece daha az risk potansiyeline sahip şirket ya da bireylerin karşılaşılabileceği zararların ödenmesine yönelik bir havuz oluşturulmaktadır. Bunun yanı sıra sigortacılık sektörü, şirketler açısından uzun vadeli finansman kaynağı oluşturmakta ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Ayrıca bireylerin tasarruf eğilimi açısından önem arz etmektedir (TSB, 2022: 5). Sigorta; sosyal ve genel olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirilmektedir. Sosyal sigorta kapsamında ihtiyari ve gayri ihtiyari sigorta türlerine yer verilmektedir. Özel sigorta ise; hayat ve hayat dışı ayrımına tabi tutulmuştur. Kısa vadeli niteliğe sahip hayat sigortaları ticari yatırımın finansmanı açısından önem arz etmekte, kamusal ve bireysel maliyetleri azaltıcı rol oynamaktadır. Hayat sigortası kapsamında; ferdi kaza, maluliyet, vefat, grup, vadeli hayat ve evrensel hayat sigortaları yer almaktadır. Hayat sigortası kapsamında bulunmayan herhangi bir sigorta olarak kabul edilen uzun vadeli niteliğe sahip hayat dışı sigorta, ekonomik faaliyet ve doğal afetlerden etkilenmektedir. Bu tarz sigortalar; kazanç kaynaklarının ve riskin çeşitlendirilmesini amaçlamaktadır (Türker, 2023: 15-16).

Türkiye Sigortacılık Sektörü Ekonomik Etki Analizi Raporu’na göre; sigorta talebi, gelir ve varlık seviyesi ile ilişkilidir. Gelişmekte olan ülkeler sigorta yoğunluğu daha az olduğu için sektörel açıdan önemli bir pazar konumundadır. Gelişmiş ülkelerde hayat sigortaları, gelişmekte olan ülkelerde ise hayat dışı sigortalar ön plana çıkmaktadır.

¹ Öğr. Gör. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, serdaryetisen@isparta.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3951-5805

² Öğr. Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Aksu Mehmet Süreyya Demiraslan Meslek Yüksekokulu Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, omersenturk@isparta.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7909-7084

³ Bilim Uzmanı, ahmet06karatas@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7197-0587

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Bu çalışma; hayat-dışı sigorta sektörüne odaklanmaktadır. 2018:q4 - 2023:q3 dönemini kapsayan çalışmada MAIRCA ve VIKOR yöntemleri uygulanmakta ve elde edilen sonuçlar BORDA Sayım Yöntemi ile toplu hale getirilmektedir.

2. Sigorta Tarihçesi

Eski dönemlerde beklenmedik olaylar karşısında önlem alınmak istenmesi sigorta fikrini ortaya çıkarmıştır. Çinli tüccarlar M.Ö. 3000’li yıllarda; nehir taşımacılığında kullandıkları teknelerde meydana gelebilecek hasarı önlemek için risk transfer yöntemlerini uygulamaya çalışmışlardır. Bu sayede, tekneler yolculuk sırasında hasar görse bile farklı tüccarların çok sayıda ürünü kurtarılabilir. M.Ö. 2000’li yıllarda Babil’de tüccarlar için güvence sistemleri oluşturulmuştur. Hammurabi, saldırıya uğrayan kervanların zararını diğer kervanlara dağıtmayı öngören, şahıs zararının olayın gerçekleştiği yerde bulunan yetkililer tarafından karşılanmasına olanak tanıyan kanun hazırlamıştır. M.Ö. 650-558 yılları arasında Atina’da vefat eden kişilerin yakınlarına maddi destek sunmak amacıyla birlik oluşturulmuş ve birbiriyle ilişkili olan toplulukların bu birliğe belirli tutarda ödeme yapması sağlanmıştır. M.S. 200’lü yıllarda Roma İmparatorluğu’nda bu uygulamaya devam edilmiştir (Kuşçu & Ravanoğlu, 2012: 11). M.S. 1250’li yıllarda günümüzdeki prim esasına dayanan sigorta uygulamalarına Venedik, Cenova ve Floransa’da rastlanılmaktadır. Aynı zamanda sigortacılığa dair ilk yasal düzenlemeler Cenova ve Floransa’da ortaya çıkmıştır. Günümüz sigorta poliçesinin tam olarak karşılığı 14. yüzyılda ortaya çıkmış ve İtalya’da düzenlenmiştir. İlk sigorta şirketinin 1424 yılında Cenova şehrinde kurulduğu bilinmektedir (Pehlivan, 2021: 9). 1435-1484 yılları arasında sigorta hukukuna yönelik ilk düzenlemeler Barselona’da görülmektedir. 1653 yılında, Fransa’da insan hayatına yönelik Tontine Planı sunulmuş ve resmîyet kazanmamıştır. 1666 yılında Londra’da yangının ortaya çıkması ile yangın sigortasına yönelik şirketlerin kurulması hız kazanmıştır. Sigorta sektörü, sanayi alanında yaşanan gelişmelerden etkilenmiş ve yeni alanlarda faaliyet göstermeye başlamıştır. Sektörün, müşteriler açısından etkin hizmet sunabilmesi 20. yüzyılda gerçekleşmiştir (Pehlivan, 2021: 10).

Anadolu Selçukluları, ticaret yollarının güvenliği açısından sigorta anlaşmaları yapmış ve zarara uğrayan tüccarların zararının giderilmesi için hazine garantisi vermiştir. Osmanlı Devleti, gönüllülük esasına dayalı bağışları kullanarak fon oluşturmuş ve bu fonlar ihtiyaç sahipleri için kullanılmıştır (Altınbaş, 2019: 31). 1870 yılında meydana gelen Beyoğlu yangını sonrasında İstanbul’da, İngiliz ve Fransız sigorta şirketleri faaliyet göstermeye başlamıştır. İlk yerli sigorta şirketi 1893 yılında Osmanlı Umum ismiyle, milli servetin Osmanlı Devleti içinde kalmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Osmanlı Devleti’nde sigorta piyasasının kontrol edilmesi amacıyla 1889 ve 1908 yıllarında sektöre yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu sayede, sigorta şirketlerinin ruhsat ve tescil işlemleri için belirli tutarda sermayeyi garanti olarak göstermesi söz konusu olmuştur. 1900 yılında sigorta sektörünü geliştirmek ve sektörde ortak bir tarife uygulanmasını sağlamak amacıyla sigorta şirketleri sendikası oluşturulmuştur (Özger, 2016: 280). 1914 yılında çıkarılan kanun, sigorta şirketlerinin kurulumunu ve faaliyetlerini düzenlemiş ve yabancı şirketlere tanınan ayrıcalıkları sonlandırmıştır (Çapar,

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

2020: 451-452). 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde sigorta sendikasının ve kanunlara aykırı hareket eden sigorta şirketlerinin kapatılması talep edilmiştir. 1925 yılında Anadolu Sigorta, 1929 yılında Milli Reasürans Türk Anonim Şirketi, 1935 yılında Güven Sigorta faaliyetlerine başlamıştır. 1942 yılında Doğan Sigorta Şirketi, tamamı özel sermayeli ilk Türk sigorta şirkettir. 1968 yılı itibariyle sigortacılık sektörüne yeni şirketlerin girmesi kısıtlanmış ve bu durum 16 yıl sürmüştür. Yasal olarak; 1959 yılında 7397 Sayılı Sigorta Murakabe Kanunu, 2007 yılında 5684 Sayılı Sigortacılık Kanunu çıkarılmıştır (Pehlivan, 2021: 13). 2021 yılında Türk sigortacılık sektöründe 41 hayat dışı, 6 hayat, 15 emeklilik ve 3 reasürans şirketi olmak üzere toplam 65 firma faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda uluslararası faal şirket sayısı 65, uluslararası ortaklı şirket sayısı 41, uluslararası sermaye payı %50'den fazla olan şirket sayısı 35 olarak açıklanmıştır (SEDDK, 2021: 3-4).

3. Literatür Özeti

Sigortacılık sektörüne yönelik performans ölçümü literatür açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda ekonometrik/istatistiksel yöntemlerin yanı sıra literatürde çok kriterli karar verme yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatürde hayat-dışı sigorta sektörüne yönelik çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalardan bazıları aşağıda yer almaktadır:

Akyüz vd. (2020), Türk sigortacılık sektöründe faaliyette bulunan hayat dışı sigorta şirketlerinin performanslarını değerlendirmek için Best and Worst Method ile TOPSIS uygulaması yapmışlar ve en yüksek performansa sahip şirketin Allianz sigorta şirketi olduğunu belirlemişlerdir.

Altan (2010), hayat dışı sigorta branşında faaliyet gösteren 25 sigorta şirketinin etkinliğini değerlendirmek için girdi yönelimli Veri Zarflama Analizi uygulaması yapmış, şirketlerin genel olarak etkinlik sınırı altında kaldığını tespit etmiştir.

Köse & Türkel (2017), Türkiye'de faaliyette bulunan 26 hayat dışı sigorta şirketinin performans değerlendirmesi için Gri İlişkisel Analiz yöntemini uygulamışlar ve çalışmanın kapsadığı dönem içerisinde Allianz Sigorta Şirketi'nin en yüksek performansa sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Pehlivan & Akpınar (2022), Türk sigorta sektöründe yer alan 33 hayat dışı sigorta şirketinin performanslarını ölçmek için Gri İlişkisel Analiz ve COPRAS yöntemlerini uygulamışlar ve çalışmaya konu olan dönem için en iyi performans sergileyen şirketin BNP Paribas Sigorta olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tayyar vd. (2018), Borsa İstanbul Sigorta Endeksi'nde yer alan 4 hayat dışı sigorta şirketinin performanslarını değerlendirmek için Reference Ideal Method yöntemini kullanmışlar ve üç yıllık ortalama sonuçlarına göre Ray Sigorta şirketinin en iyi performansa sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tsai vd. (2008), Tayvan’da faaliyet gösteren 14 adet mal-sorumluluk-sigorta şirketinin performansını değerlendirmek için ANP ve TOPSIS uygulaması yapmışlar ve çalışmaya konu olan şirketler arasında en başarılı performansın Tokio Marznrzue Newa şirketine ait olduğunu ortaya koymuşlardır.

Venkateswarlu & Bhishma-Rao (2016), Hindistan’da faaliyette bulunan 16 hayat dışı sigorta şirketinin karlılığını ölçmek amacıyla Gri İlişkisel Analiz ve TOPSIS uygulaması yapmış ve belirlenen ölçütlere göre Shi Ram General şirketinin en kârlı şirket olduğunu belirlemişlerdir.

4. Metodoloji

Çalışmada; 2018-2023 dönemi için Türk Sigorta sektöründe hayat dışı sigorta branşı kapsamında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin performans analizi yapılması amaçlanmaktadır. Türk Sigorta Birliği veri tabanında 2023:Q3 dönemine kadar veriye ulaşılabilmektedir. Bu kapsamda; hayat dışı sigorta branşında faaliyet gösteren 68 firma olduğu tespit edilmiştir. Bu firmalar arasından şirketlerin pazar payı ve toplam prim üretimi değişimi göz önüne alınarak ilk on şirket (Türkiye Sigorta AŞ, Allianz Sigorta AŞ, Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi, Axa Sigorta AŞ, Aksigorta AŞ, HDI Sigorta AŞ, Quick Sigorta AŞ, Sompo Sigorta AŞ, Ray Sigorta AŞ ve Bupa Acıbadem Sigorta AŞ) analize tabi tutulmuştur. 2020 yılına kadar ayrı olarak faaliyet gösteren Güneş, Halk ve Ziraat sigorta şirketleri 2020 yılı itibarıyla Türkiye Sigorta AŞ olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Bu nedenle önceki yıllara ait veriler basit toplama uygulamasıyla birleştirilmiştir. Türkiye Sigorta Birliği veri tabanından 2018:Q4-2023:Q3 dönemine ait bilanço, gelir tablosu, prim üretimi verileri toplanmış ve bu veriler oran analizine tabi tutulmuştur. Oran analizi ile elde edilen değerler çalışmanın kriterlerini oluşturmaktadır. Çalışmanın alternatifleri ise hayat dışı sigorta branşında faaliyet gösteren ilk on (2023:Q3 dönemi verilerinden hareketle) şirket şeklinde belirlenmiştir. Alternatiflere ait kriterler MAIRCA ve VIKOR yöntemleri ile işlenerek elde edilen sonuçlar Borda Sayım Yöntemi ile toplulaştırılacaktır.

5. Çok Kriterli Karar Verme

Çok kriterli karar verme yöntemleri; “*karar vericilerinin kendisi için en faydalı olabilecek alternatifleri seçmeleri için geliştirilmiş algoritmalar*” şeklinde tanımlanabilir. Mevcut verilerin eksiksiz ve tam olması durumunda klasik karar verme yöntemleri kullanılırken, verilerin noksanlığı ve karmaşıklığı durumunda çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmaktadır (Rençber & Dalbudak, 2022: 3). Çok kriterli karar verme performans değerlendirme sürecinde; problem, seçim kriterleri, karar alternatifleri ve yöntem belirlenir, elde edilen sonuçlar değerlendirilerek en iyi alternatif ortaya konulur (Ardil & Bilgen, 2017: 61). Çok kriterli karar verme yöntemleri; birden fazla çelişkili problemler arasında en iyi alternatifin seçilmesine yönelik *çok amaçlı* ve alternatiflerin değerlendirilmesi, sıralanması ve seçilmesine yönelik *çok kriterli* karar verme olarak literatürde yer almaktadır (Mendoza & Martins, 2006: 2; Türkoğlu & Karataş, 2023: 192).

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

5.1. Çalışmada Kriter Olarak Belirlenen Finansal Oranlar

Çalışma kapsamında öncelikle 2023 yılı 3. çeyrek verilerine göre hayat dışı sigorta (genel sigorta, kaza sigortası, mülk sigortası) sektöründe faaliyet gösteren ilk 10 şirketin (çalışmanın alternatifleri) oransal rasyoları (çalışmanın kriterleri) hesaplanmıştır. Bu rasyolara yönelik bilgilendirme aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 1: Finansal Oranlar

Kod	Kriterler	Açıklama
K1	Cari Oran (Dönen Varlıklar/KVYK)	Elde edilen sonucun 2 ve üzerinde olması beklenir, bu durumda olan şirketler vadesi gelmiş kısa süreli borçlarını ödemede problem yaşamazlar.
K2	Net Çalışma Sermayesi (Dönen Varlık-Kısa Vadeli Borçlar)	Şirketler açısından günlük faaliyetlerin yürütülmesi için gerekli sermayeyi ifade eder. Elde edilen sonucun 1,5 ile 2 düzeyinde olması beklenir, bu durumda olan şirketler finansal açıdan sağlam temellere sahiptir.
K3	Aktif Karlılık Oranı (Net Dönem Karı/Aktif Toplamı)	Şirketlerin varlıklarını kullanarak elde ettiği kârı ölçmek için kullanılır.
K4	Tazminat/Tediye Oranı	Gerçekleşen hasarların ne kadarlık kısmının sigorta şirketleri tarafından karşılandığını göstermek için kullanılır.
K5	Kaldıraç Oranı (Toplam Borçlar/Toplam Varlıklar)	Şirketlerin sahip olduğu varlıkların finansman kaynağını tespit etmek için kullanılır. Elde edilen sonucun yüksek olması (0,5'ten büyük), şirketler açısından daha yüksek finansal riski ifade eder.
K6	Kısa Vadeli Borçlar/Toplam Aktifler	Şirketlerin varlıkları içinde kısa vadeli yükümlülüğünü tespit etmek için kullanılır. Elde edilen sonucun 0,33 olması beklenir.
K7	Net Kar/Alınan Primler	
K8	Hasar/Prim (Ödenen+Muallak Hasar/Yazılan Prim)	
K9	Özsermaye Karlılığı (Dönem Net Karı/Özsermaye)	Şirket ortaklarının firma için yaptığı yatırımın etkinliğini ölçmek için kullanılır. Finansal kaldıraç kullanım düzeyi bu oranı artırır ya da azaltır ve bu açıdan aktif karlılık oranından farklılaşır.
K10	Toplam Özkaynak/Toplam Aktif	Şirket ortakları ya da sahiplerinin varlıklarını ne kadarını finanse ettiğini gösterir.
K11	Uzun Vadeli Borçlar/Toplam Aktifler	Şirketlerin varlıkları içinde uzun vadeli yükümlülüğünü tespit etmek için kullanılır.

Tablo 1'de belirtilen oranlar, çalışma kapsamında belirlenen alternatiflere uygulanarak çok kriterli karar verme uygulaması için hazır hale getirilmiştir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

5.2. MAIRCA Yöntemi (MultiAtributive Ideal-Real Comparative Analysis)

İdeal ve ampirik derecelendirmeler arasındaki boşluğu tanımlamayı amaçlayan MAIRCA Yöntemi; literatüre Gigovic vd. (2016) tarafından kazandırılmıştır. Yöntemde, belirlenen her bir kriter ağırlıklandırılmaktadır. Teorik değerlendirme ve gerçek değerlendirme sonuçları arasındaki fark hesaplanır ve bu farkın en düşük olduğu alternatifin sonucu etkilediği varsayımından hareket edilir (Fidan, 2021: 299). Algoritmik açıdan kolay anlaşılabilir yapıya sahip yöntemin standartlaştırma aşamasında lineer normalizasyon tekniği uygulanmaktadır. Bunun sonucu olarak yöntem ile, diğer çok kriterli karar verme yöntemlerine göre daha güvenilir ve tutarlı sonuçlar elde edilmektedir (Yazgan & Agamyradova, 2021: 284). Yöntemde hedeflenen sonuç; altı aşamalı uygulama süreci ile elde edilmektedir. Bu aşamalara yönelik bilgilendirme aşağıda yer almaktadır:

1. Adım Karar Matrisinin Oluşturulması

$$X_{ij} = \begin{matrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ X_{n1} & X_{n2} & \dots & X_{mn} \end{matrix} \quad (1.1)$$

Eşitlik 1.1'de i alternatifleri, j ise kriterleri ifade etmektedir. Bu durumda n adet alternatif, m adet kriterin bulunduğu standart karar matrisi oluşturulur.

2. Adım Alternatiflerin Tercih Olasılığının Elde Edilmesi

MAIRCA yöntemini diğer ÇKKV yöntemlerinden ayıran temel özelliklerden biri karar vericinin tarafsızlığı nedeniyle alternatiflerden en uygun olanının seçiminin objektif bir değerlendirme ile belirleniyor olmasıdır. Bu nedenle her bir alternatifin tercih olasılığının toplamı 1'e eşittir (Fidan, 2021: 298). Yöntemde karar vericinin alternatif seçim sürecinde bir önceliğin olmaması ise yöntemin varsayımını oluşturmaktadır (Ayçin, 2020: 5).

$$P_{Bi} = \frac{1}{m} ; \quad \sum_{i=1}^m P_{Bi} = 1 \quad (1.2)$$

Eşitlik 1.2'de m toplam alternatif sayısını göstermek üzere i . Tercih önceliği P_{Bi} hesaplanır. Tercih önceliğinin alternatifler toplamı 1'e eşittir.

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 2: Alternatiflere Yönelik Tercih Olasılığı

Firma	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Öncelik PAİ
Türkiye Si	1,172	8574010988	0,102	0,446	0,804	0,797	0,132	75,98%	0,417	0,196	0,007	0,1
Allianz Sig	1,267	9662313132	0,097	0,485	0,694	0,686	0,156	85,65%	0,301	0,306	0,008	0,1
Anadolu Ar	1,266	10174100157	0,134	0,428	0,727	0,714	0,190	88,18%	0,371	0,273	0,013	0,1
Axa Sigort	1,325	8064790461	0,104	0,347	0,753	0,742	0,129	88,79%	0,309	0,247	0,011	0,1
Aksigorta	1,146	2075317185	0,065	0,503	0,842	0,836	0,040	89,59%	0,267	0,158	0,006	0,1
HDI Sigort	1,120	2145277548	0,126	0,395	0,839	0,810	0,089	62,64%	0,452	0,161	0,029	0,1
Quick Sig	1,057	1076254138	0,071	0,278	0,770	0,769	0,124	120,97%	0,303	0,230	0,001	0,1
Sompo Sig	1,305	4427912839	0,118	0,418	0,754	0,751	0,192	87,86%	0,489	0,246	0,003	0,1
Ray Sigort	1,204	1315510585	0,092	0,397	0,786	0,761	0,096	65,28%	0,430	0,214	0,026	0,1
Bupa Aciba	1,229	1940663067	-0,050	0,868	0,771	0,770	0,233	87,10%	0,355	0,229	0,002	0,1

3. Adım Teorik Derecelendirme Matrisinin (K_p) Oluşturulması

$$K_p = \begin{matrix} k_{p11} & k_{p12} & \dots & k_{p1n} & P_{B1}w_1 & P_{B1}w_2 & \dots & P_{B1}w_n \\ k_{p21} & k_{p22} & \dots & k_{p2n} & P_{B2}w_1 & P_{B2}w_2 & \dots & P_{B2}w_n \\ \vdots & \vdots & & \vdots & \vdots & \vdots & & \vdots \\ k_{pn1} & k_{pn2} & \dots & k_{pnn} & P_{Bm}w_1 & P_{Bm}w_2 & \dots & P_{Bm}w_n \end{matrix} \quad (1.3)$$

Eşitlik 1.3'te m alternatif sayısı, n kriter sayısı, w kriter ağırlıkları olmak üzere, her bir alternatifin tercih olasılığı P_{Bi} ile kriter ağırlıklarının w_i çarpımı sonucu K_p teorik derecelendirme matrisi oluşturulur (Erdaş & Ecer, 2022: 625).

4. Adım Gerçek Değerlendirme Matrisinin (K_r) Oluşturulması

Bu aşamada Eşitlik 1.1 ile oluşturulan standart karar matrisinde yer alan değerlerin kriterin fayda yönlü olması durumunda Eşitlik 1.4, maliyet yönlü olması durumunda Eşitlik 1.5 ile formülleri kullanılarak Eşitlik 1.3'te yer alan teorik derecelendirme matrisinde (K_p) yer alan değerler ile çarpılması sonucu gerçek değerlendirme matrisi (K_r) Eşitlik 1.6 ile oluşturulur.

$$k_{rij} = k_{pij} \times \left(\frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \right) \quad (1.4)$$

$$k_{rij} = k_{pij} \times \left(\frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \right) \quad (1.5)$$

$$K_r = \begin{matrix} k_{r11} & k_{r12} & \dots & k_{r1n} \\ k_{r21} & k_{r22} & \dots & k_{r2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ k_{rn1} & k_{rn2} & \dots & k_{rnn} \end{matrix} \quad (1.6)$$

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 3: Gerçek Değerlendirme Matrisi Sonuçları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
Türkiye Si	0,0039	0,0075	0,0016	0,0065	0,0068	0,0024	0,0043	0,0021	0,0062	0,0023	0,0020
Allianz Sig	0,0071	0,0086	0,0018	0,0059	0,0000	0,0091	0,0055	0,0036	0,0014	0,0091	0,0023
Anadolu A	0,0071	0,0091	0,0000	0,0068	0,0020	0,0074	0,0071	0,0040	0,0043	0,0071	0,0041
Axa Sigort	0,0091	0,0070	0,0015	0,0080	0,0036	0,0057	0,0042	0,0041	0,0017	0,0055	0,0034
Aksigorta	0,0030	0,0010	0,0034	0,0056	0,0091	0,0000	0,0000	0,0042	0,0000	0,0000	0,0016
HDI Sigort	0,0021	0,0011	0,0004	0,0073	0,0089	0,0016	0,0023	0,0000	0,0076	0,0002	0,0091
Quick Sig	0,0000	0,0000	0,0031	0,0091	0,0047	0,0041	0,0039	0,0091	0,0015	0,0044	0,0000
Sompo Sig	0,0084	0,0033	0,0008	0,0069	0,0037	0,0052	0,0071	0,0039	0,0091	0,0054	0,0007
Ray Sigort	0,0050	0,0002	0,0021	0,0073	0,0057	0,0046	0,0026	0,0004	0,0067	0,0034	0,0081
Bupa Aciba	0,0059	0,0009	0,0091	0,0000	0,0047	0,0040	0,0091	0,0038	0,0036	0,0044	0,0002

5. Adım Toplam Boşluk Matrisinin (F) Oluşturulması

Yöntemin 4. aşamasında Eşitlik 1.3 ile oluşturulan teorik derecelendirme matrisinden (K_p) Eşitlik 1.6 ile hesaplanan gerçek değerlendirme matrisinin (K_r) farkı alınarak Eşitlik 1.7 toplam boşluk matrisi (F) oluşturulur.

$$F = K_p - K_r = \begin{matrix} f_{11} & f_{12} & \dots & f_{1n} \\ f_{21} & f_{22} & \dots & f_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ f_{n1} & f_{n2} & \dots & f_{nn} \end{matrix} \quad (1.7)$$

Tablo 4: Toplam Boşluk Matrisi Sonuçları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
Türkiye Si	0,0052	0,0016	0,0075	0,0026	0,0023	0,0067	0,0048	0,0070	0,0029	0,0068	0,0071
Allianz Sig	0,0020	0,0005	0,0073	0,0032	0,0091	0,0000	0,0036	0,0055	0,0077	0,0000	0,0068
Anadolu A	0,0020	0,0000	0,0091	0,0023	0,0071	0,0017	0,0020	0,0051	0,0048	0,0020	0,0050
Axa Sigort	0,0000	0,0021	0,0076	0,0011	0,0055	0,0033	0,0049	0,0050	0,0074	0,0036	0,0056
Aksigorta	0,0061	0,0081	0,0057	0,0035	0,0000	0,0091	0,0091	0,0049	0,0091	0,0091	0,0075
HDI Sigort	0,0069	0,0080	0,0087	0,0018	0,0002	0,0075	0,0068	0,0091	0,0015	0,0089	0,0000
Quick Sig	0,0091	0,0091	0,0060	0,0000	0,0044	0,0050	0,0052	0,0000	0,0076	0,0047	0,0091
Sompo Sig	0,0007	0,0057	0,0083	0,0022	0,0054	0,0039	0,0020	0,0052	0,0000	0,0037	0,0084
Ray Sigort	0,0041	0,0089	0,0070	0,0018	0,0034	0,0045	0,0065	0,0087	0,0024	0,0057	0,0010
Bupa Aciba	0,0032	0,0082	0,0000	0,0091	0,0044	0,0050	0,0000	0,0053	0,0055	0,0047	0,0089

6. Adım Alternatiflerin Nihai Fonksiyon Değerinin (U_i) Hesaplanması ve Alternatiflerin Sıralanması

Eşitlik 1.8'de Eşitlik 1.7 ile hesaplanan matrisin f_{ij} boşluk değerleri olmak üzere U_i nihai fonksiyon değerleri hesaplanır.

$$U_i = \sum_{j=1}^n (f_{ij}) \quad (1.8)$$

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Eşitlik 1.8 ile hesaplanan U_i nihai fonksiyon değerleri için en düşük skora sahip olan alternatif en iyi karar alternatif olarak değerlendirilirken en yüksek U_i skoruna sahip karar alternatifi ise en kötü karar alternatifi olarak değerlendirilmektedir (Aydın, 2020: 834).

Tablo 5: Yıllara Göre Alternatiflerin Sıralanması

U _i	2018		2019		2020		2021		2022		2023	
Türkiye Sigorta AŞ	0,016094	1	0,0231143	1	0,0509467	3	0,0553515	6	0,0543846	5	0,054522	7
Allianz Sigorta AŞ	0,0476415	2	0,061053	5	0,0514402	4	0,0497895	3	0,0423475	2	0,0456577	3
Anadolu Anonim Türk Sigortası	0,0535191	6	0,0629964	7	0,0538891	5	0,0551398	5	0,0528743	4	0,0411042	1
Axa Sigorta AŞ	0,0484069	3	0,0509174	2	0,0504556	2	0,0492163	2	0,038114	1	0,0461666	4
Aksigorta AŞ	0,0622836	8	0,0722421	10	0,0631469	10	0,0633514	10	0,0635797	10	0,0721033	10
HDI Sigorta AŞ	0,0503023	5	0,0610169	4	0,0592219	8	0,055503	7	0,0597293	8	0,0594472	8
Quick Sigorta AŞ	0,0664195	10	0,0627544	6	0,0539809	6	0,0614382	9	0,048062	3	0,0601041	9
Sompo Sigorta AŞ	0,049264	4	0,0601589	3	0,0489439	1	0,0540601	4	0,0560821	6	0,0454572	2
Ray Sigorta AŞ	0,0647949	9	0,0715362	9	0,0623857	9	0,060483	8	0,0618875	9	0,0539587	5
Bupa Acıbadem Sigorta AŞ	0,0545779	7	0,0665923	8	0,0560035	7	0,0487749	1	0,0590787	7	0,0543113	6

5.3. VIKOR Yöntemi (VİseKriterijumsa Optimizacija I Kompromisno Resenje)

VIKOR yöntemi, karmaşık sistemlerde çok kriterli optimizasyon için 1998 yılında Opricovic tarafından geliştirilmiştir (Akandere, 2022: 367). Çok kriterli karar verme problemlerinde kullanılan bu yöntem ideal çözüme en yakın olanı belirlemek için birleştirme fonksiyonu kullanmaktadır (Paksoy, 2015: 158). Başka bir ifadeyle bu yöntem, çok sayıdaki kriterler altında yer alan karmaşık sistemlerin uyum sürecinde en iyi alternatifi seçmede ve uzlaşık çözümün oluşturulmasında kullanılan mantıksal arama süreci olarak tanımlanmaktadır (Aydın vd. 2021: 28). Birbirleri ile çelişen kriterler altında alternatifleri sıralayarak en uygununun seçilmesine yardımcı olan VIKOR yöntemi, karar vericilerin karara ulaşmasında kritik bir rol oynamaktadır (Ertuğrul & Karakaşoğlu, 2008: 21). Başka bir deyişle, birden çok kriter birbirleriyle çatışan amaçlarla karşı karşıya kaldığında kullanılan bu yöntem karar vericilerin sonuca varmasına yardımcı olmak üzere tasarlanmış olup, çok kriterli uzlaşık çözümü adı verilen bir uzlaşık sıralama ölçütü kullanmaktadır (Alinezhad & Khalili, 2019: 23). Karar alma problemlerinde VIKOR yönteminin kullanılmasının en önemli sebebi ise, gerekçeli çözümler üretmesi ile birlikte anlaşılmasının ve uygulanmasının kolay olmasıdır (Tezergil, 2016: 361). VIKOR yönteminin işlem basamakları şu şekildedir (Karakul-Kayahan & Özaydın, 2019: 75-76; Ertuğrul & Karakaşoğlu, 2008: 22; Tezergil, 2016: 363-364):

1. Adım: En İyi ve En Kötü Kriter Değerlerinin Belirlenmesi

Her bir kriter için en iyi (f_i^*) ve en kötü (f_i^-) değerler belirlenir. Eğer kriter i fayda kriteri ise;

$$f_i^* = \max_j f_{ij} \quad (1.9)$$

$$f_i^- = \min_j f_{ij} \quad (1.10)$$

$$i=1,2,\dots,n$$

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

2. Adım: S_i ve R_i Değerlerinin Hesaplanması

Her bir değerlendirme birimi için S_i ve R_i değerleri hesaplanır

$$S_j = \sum_{i=1}^n w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-) \quad (1.11)$$

$$R_j = \max[w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-)] \quad (1.12)$$

w_i =Kriter ağırlıkları

Kriter ağırlıklar toplamı=1

3. Adım: Q_j Değerlerinin Hesaplanması: Her bir değerlendirme birimi için Q_j değerleri hesaplanmaktadır.

$$Q_j = v \frac{S_j - S^*}{S^- - S^*} + (1 - v) \frac{R_j - R^*}{R^- - R^*} \quad (1.13)$$

Burada;

$$S^* = \min_j S_j$$

$$S^- = \max_j S_j$$

$$R^* = \min_j R_j$$

$$R^- = \max_j R_j$$

ve “v” değeri maksimum grup faydasını yani kriterlerinin çoğunluğunun ağırlığını göstermektedir. “v” değeri maksimum grup faydasının ağırlığını ifade ederken $(1 - v)$ ise karşıt görüştekilerin minimum ağırlığını ifade etmektedir. Sıralama durumunda uzlaşma “çoğunluk oyu” ($v > 0,5$) ile, “görüş birliği” ($v = 0,5$) işe ya da “karşı çıkış” ($v < 0,5$) ile sağlanmaktadır.

Tablo 6: S_i , R_i ve Q_i Değerlerine Göre Sıralama

Firma	S_i	R_i	$Q_i=0,5$	Sıra
Türkiye Sigorta AŞ	0,430	0,068	0,422	5
Allianz Sigorta AŞ	0,246	0,077	0,333	3
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	0,250	0,048	0,004	1
Axa Sigorta AŞ	0,350	0,074	0,407	4
Aksigorta AŞ	0,723	0,091	1,000	10
HDI Sigorta AŞ	0,598	0,091	0,869	9
Quick Sigorta AŞ	0,575	0,091	0,845	8
Sompo Sigorta AŞ	0,272	0,057	0,135	2
Ray Sigorta AŞ	0,501	0,089	0,739	6
Bupa Acibadem Sigorta AŞ	0,537	0,091	0,805	7

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

4. Adım: Alternatiflerin Sıralanması ve Koşulların Kontrol Edilmesi

S_j , Q_j ve R_j değerleri küçükten büyüğe doğru sıralanmakta ve alternatifler arasındaki sıralamanın belirlenmesi sağlanarak üç sıralama liste elde edilmektedir. Sıralamadan sonra bu sıralamanın doğruluğunu test etmek için Q_j değerini alan alternatifin aşağıdaki iki koşulu sağlayıp sağlamadığı kontrol edilir. Eğer iki koşul sağlanırsa minimum Q değerine sahip alternatif, en uygun ve en iyi olarak nitelendirilmektedir.

Koşul 1: “Kabul Edilebilir Avantaj”:

A_1 : En küçük Q değerine sahip olan en iyinin birinci alternatif

A_2 : En iyi ikinci alternatif

$$Q(A_2) - Q(A_1) \geq D(Q)$$

$D(Q)$ parametresi alternatif sayısına bağlı olarak $D(Q) = \frac{1}{m-1}$ ile hesaplanmaktadır.

Koşul 2: “Kabul Edilebilir İstikrar”:

Eğer, A_1 en küçük olduğu zaman S ve R değerlerine bağlı olarak da en küçük değeri alıyorsa, bu durumda en iyi alternatif olmaktadır. Ancak, bu koşullardan herhangi biri sağlanmazsa, uzlaşık çözüme şu şekilde ulaşılabilir:

2. koşulun ihlal edilmesi durumunda A_1 ve A_2 alternatiflerinin her ikisi de uzlaşık ortak çözüm olarak alınmaktadır.

1. koşulun ihlal edilmesi durumunda ise; $A_1, A_2, \dots, A_m$ alternatiflerinin tümü en iyi ortak çözüm olarak kabul edilir ve üst sınır değeri olarak ifade edilen m , $Q(A_m) - Q(A_1) < D(Q)$ eşitsizliğine göre belirlenmektedir.

Tablo 7: Yıllara Göre Alternatiflerin Sıralanması

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Firma	SIRA	SIRA	SIRA	SIRA	SIRA	SIRA
Türkiye Sigorta AŞ	6	6	1	3	5	5
Allianz Sigorta AŞ	1	2	2	2	2	3
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	5	5	8	6	4	1
Axa Sigorta AŞ	4	4	4	1	1	4
Aksigorta AŞ	3	3	7	9	9	10
HDI Sigorta AŞ	8	10	9	8	10	9
Quick Sigorta AŞ	10	8	6	10	6	8
Sompo Sigorta AŞ	2	1	3	5	3	2
Ray Sigorta AŞ	9	9	10	7	8	6
Bupa Acıbadem Sigorta AŞ	7	7	5	4	7	7

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

5.4. Borda Sayım Yöntemi

Birden fazla çok kriterli karar verme yöntemi kullanılarak birbirine yakın sonuçlar elde etmek amaçlanmaktadır. Söz konusu sıralamaların birleştirilmesi için kullanılan yöntemlerden biri Borda Sıralama Yöntemi'dir (Akyüz vd., 2020: 36). Jean-Charles de Borda tarafından geliştirilen bu yöntemde; her bir alternatif eşit önem derecesine sahip kabul edilmektedir.

r_{ik} : k. kriter altındaki i. alternatifi n. sırası

M: Toplam alternatif sayısı

$$b_i = \sum_{k=1}^n (m - r_{ik}) \quad (1.14)$$

Tablo 8: Borda Sayım Yöntemine Göre Yıllık Bazda Alternatiflerin Sıralaması

Firma	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Türkiye Sigorta AŞ	3	3	1	4	6	6
Allianz Sigorta AŞ	1	3	4	2	2	3
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	5	5	8	6	3	1
Axa Sigorta AŞ	3	2	2	1	1	4
Aksigorta AŞ	5	6	9	9	10	10
HDI Sigorta AŞ	7	7	6	7	9	8
Quick Sigorta AŞ	10	7	5	9	4	8
Sompo Sigorta AŞ	2	1	2	4	4	2
Ray Sigorta AŞ	9	10	10	7	8	5
Bupa Acıbadem Sigorta AŞ	8	9	6	2	7	7

6. Sonuç

Çalışma kapsamında; Türkiye Sigorta Birliği web sayfasından çeyreklik dönemler halinde bilanço, gelir tablosu, hasar/prim oranları detayları derlenmiştir. İlgili veri tabanında 2023 yılı üçüncü çeyrek dönemine kadar veri bulunmaktadır. Bu verilerden hareket ederek 2023 yılı üçüncü dönem itibariyle hayat dışı sigorta branşında faaliyet gösteren ilk on firma değerlendirme kapsamına alınmıştır. Çalışmaya konu olan tüm dönemler için (2018:q3-2023:q3) bu kritere göre uygulama yapılmıştır. 2018-2020 yılları arasında Güneş, Halk ve Ziraat sigorta şirketleri ayrı ayrı faaliyet gösterirken 2020 yılı itibariyle Türkiye Sigorta çatısı altında birleşmişlerdir. Bu nedenle basit toplama işlemi yapılarak Güneş, Halk ve Ziraat sigorta verilerinden Türkiye Sigorta verileri elde edilmiştir. Bu veriler, literatürde sıklıkla kullanılan finansal rasyolar kullanılarak işlenmiştir. Çalışmaya konu olan on sigorta şirketi çalışmanın alternatiflerini, bu şirketlere ait finansal rasyolar ise çalışmanın kriterlerini oluşturmaktadır. Bu alternatif ve kriterler MAIRCA ve VIKOR yöntemleri ile analize tabi tutulmuş ve elde edilen sonuçlar BORDA Sayım Yöntemi ile birleştirilmiştir. Uygulanan yöntemler ve elde edilen sonuçlar açısından çalışma; literatüre göre farklılık göstermektedir. Çalışmada; hayat, emeklilik ve reasürans şirketleri değerlendirmeye alınmamaktadır. Bu durum ile ulaşılabilen son verinin

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

üçüncü çeyreğe ait olması çalışmayı kısıtlamaktadır. Çalışma; pandemi öncesi ve sonrası dönem için hayat dışı sigorta branşında faaliyet gösteren şirketler açısından karşılaştırma imkânı vermektedir. Bu durum çalışmanın özgünlüğünü ve önemini ortaya koymaktadır.

MAIRCA Yöntemine göre; çalışmaya konu olan şirketler arasında, çalışmaya konu olan yıllar kapsamında sırasıyla Türkiye Sigorta A.Ş., Türkiye Sigorta A.Ş., Sompo Sigorta A.Ş., Bupa Acıbadem Sigorta A.Ş., Axa Sigorta A.Ş. ve Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi en iyi sıralamaya sahiptir. Aynı dönem için sırasıyla, Quick Sigorta A.Ş., Ak Sigorta A.Ş., Ak Sigorta A.Ş., Ak Sigorta A.Ş., Ak Sigorta A.Ş., Ak Sigorta A.Ş. en kötü sıralamaya sahiptir. En iyi performansla sahip şirketler düşünüldüğünde, 2018 yılı için, Akyüz (2020) ile Köse & Temel (2017) açısından benzerlik söz konusudur.

VIKOR Yöntemine göre; çalışmaya konu olan şirketler arasında, çalışmaya konu olan yıllar kapsamında sırasıyla Allianz Sigorta A.Ş., Sompo Sigorta A.Ş., Türkiye Sigorta A.Ş., Axa Sigorta A.Ş., Axa Sigorta A.Ş. ve Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi en iyi sıralamaya sahiptir. Aynı dönem için sırasıyla Quick Sigorta A.Ş., HDI Sigorta A.Ş., Ray Sigorta A.Ş., Quick Sigorta A.Ş., HDI Sigorta A.Ş., Ak Sigorta A.Ş. en kötü sıralamaya sahiptir.

BORDA Sayım Yöntemine göre; çalışmaya konu olan şirketler arasında, Allianz Sigorta A.Ş., Sompo Sigorta A.Ş., Türkiye Sigorta A.Ş., Axa Sigorta A.Ş., Axa Sigorta A.Ş., Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi en iyi sıralamaya sahiptir. Aynı dönem için sırasıyla Quick Sigorta A.Ş., Ray Sigorta A.Ş., Ray Sigorta A.Ş., Ak Sigorta A.Ş., Ak Sigorta A.Ş., Ak Sigorta A.Ş. en kötü sıralamaya sahiptir.

Elde edilen sonuçlara göre; hayat dışı sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin pandemiden etkilendiği ve sıralamalarının çalışmaya konu olan dönem için değişiklik gösterdiği söylenebilir. Ancak bu değişikliğin nedenlerine yönelik ekonometrik/istatistiksel bir analiz yapılmamış olması çalışma açısından bir diğer kısıt olmakla birlikte çalışmanın geliştirilebilir yönüdür. Hazırlanan bu çalışmanın, yapılacak çalışmalar açısından yol haritası niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akandere G. (2022). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Lojistik Firmalarının Performansının ENTROPI-VIKOR Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 74, 363-374.
- Akyüz G., Tosun Ö. & Aka S. (2020). Performance Evaluation of Non-Life Insurance Companies with Best-Worst Method and TOPSIS. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(1), 108-125.
- Alinezhad, A. & Khalili, J. (2019). *New Methods and Applications in Multiple Attribute Decision Making (MADM)*. Springer International Publishing.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Altan, S. M. (2010). Türk Sigortacılık Sektöründe Etkinlik: Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 185-204.
- Altınbaş, M. (2019). 19. Yüzyıl Osmanlı Hukukunda Sigorta Sözleşmelerine İlişkin Yapılan Düzenlemeler. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 27-43.
- Ardil, C. & Bilgen, S. (2017). Online Performance Tracking. *SocioEconomic Challenges*, 1(3), 58-72.
- Ayçin, E. (2020). Personel Seçim Sürecinde CRITIC ve MAIRCA Yöntemlerinin Kullanılması. *İşletme Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Aydın, M., Avcı, S. & Aladağ, Z. (2021). Futbolcu Performanslarının VIKOR Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 24-39.
- Aydın, Y. (2020). Bütünleşik CRITIC ve MAIRCA Yöntemleri ile Kamu Sermayeli Bankalarının Performans Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 829-841.
- Çapar, O. (2020). Osmanlı Devleti ve Fransa'da Sigortacılığın Gelişimi Hakkında Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Turkish Studies-History*, 15(2), 443-458.
- Erdaş, Y. & Ecer, F. (2022). Covid-19 Salgınında Sanal Alışveriş Platformlarının Performanslarının Ölçülmesi: AHP-MAIRCA Modeli. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(34), 619-641.
- Ertuğrul, İ. & Karakaşoğlu, N. (2008). Banka Şube Performanslarının Vikor Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 20(1), 19-28.
- Fidan, H. (2021). Critic ve Mairca Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Uluslararası Hedef Pazar Seçimi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(41), 291-309
- Gupta, P. K. (2008). *Fundamentals of Insurance*. Mumbai: Himalaya Publishing House.
- Karakul-Kayahan, A. & Özaydın, G. (2019). TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Finansal Performans Değerlendirmesi: XELKT Üzerinde Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 68-86.
- Köse, A. & Türkel, U. (2017). Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile Hayat Dışı Branşlarda Türk Sigorta Sektörünün Değerlendirmesi. 3. *Ulusal Sigorta ve Aktüerya Kongresi*, Karabük.
- Kuşçu, S. & Ravanoğlu, G. A. (2012). Turkish Insurance Sector and Analysis. *Reforma*, 4(56), 10-15.
- Mendoza, G. & Martins, H. (2006). Multi-Criteria Decision Analysis in Natural Resource Management: A Critical Review of Methods and New Modelling Paradigms. *Forest Ecology and Management*, 230(1-3). 1-20.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Özger, Y. (2016). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İlk Yerli Sigorta Şirketi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 279-285.
- Paksoy, S. (2015). Ülke Göstergelerinin Vikor Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 153-169.
- Pehlivan, E. (2021). *Türk Sigorta Sektöründe Faaliyet Gösteren Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin Performans Değerlendirmesine Yönelik Ampirik Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Pehlivan, E. & Akpınar, Ö. (2022). Türk Sigorta Sektöründe Faaliyet Gösteren Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin Performans Değerlendirmesine Yönelik Ampirik Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 17(58), 516-548.
- Rejda, G. E. (2008). *Principles of Risk Management and Insurance* (10th Edition). D. Clinton (Ed.). Boston: Pearson Addison Wesley.
- Rençber, F. R. & Dalbudak, E. (2022). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Üzerine Literatür İncelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Dergisi*, 4(1), 1-16.
- SEDDK. (2021). *Sigortacılık ve Özel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor*. T.C. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu. <https://seddk.gov.tr/upload/doc/2021-sigortacilik-ve-BES-faaliyet-raporu.pdf> (24.02.2024)
- Tayyar, N., Yapa, K., Durmuş, M. & Akbulut, İ. (2018). Referans İdeal Metodu ile Finansal Performans Analizi: BİST Sigorta Şirketleri Üzerinde Bir Uygulama. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2490-2509.
- Tezergil, S. A. (2016). VIKOR Yöntemi ile Türk Bankacılık Sektörünün Performans Analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(1), 357-373.
- Tsai, H. Y., Huang, B. H. & Wang, A. (2008). Combining ANP and TOPSIS Concepts for Evaluation the Performance of Property-Liability Insurance Companies. *Journal of Social Sciences*, 4(1), 56-61.
- TSB. (2022). *Türkiye Sigortacılık Sektörü Ekonomik Etki Analizi*. https://www.tsb.org.tr/Publications/TURKIYE_SIGORTACILIK_SEKTORU_EKONOMIK_ETKI_ANALIZI.pdf (24.02.2024)
- Türker, G. (2023). *Sigortacılık Sektöründe Başarı Kriteri Olarak Pozitif Psikolojik Sermaye*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Türkoğlu, M. & Karataş, A. (2023). OECD Ülkelerinin Makroekonomik Performanslarının COPRAS ve MAIRCA Yöntemleri ile Karşılaştırılması. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 5(13), 189-217.

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fsccongress.wordpress.com
fsccongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Venkateswarlu, R. & Bhishma-Rao, G. (2016). Profitability Evaluation and Ranking of Indian Non-Life Insurance Firms using GRA and TOPSIS. *European Journal of Business and Management*, 8(22), 153-170.
- Yayla, Ş. O. (2019). Sigortacılık ve Türkiye'de Sigorta Sektörünün Durumu. *Liberal Düşünce Dergisi*, 24(94), 107-125.
- Yazgan, A. E. & Agamyradova, H. (2021). SWARA ve MAIRCA Yöntemleri ile Bankacılık Sektöründe Personel Seçimi. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Kış Sayısı), 281-290.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Performance Analysis of Insurance, Reinsurance, and Pension Companies Operating in the Turkish Insurance Sector for the Years 2018-2023 Using Multi-Criteria Decision Making Technique

2018-2023 Yıllarına İlişkin Türk Sigortacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketlerinin Çok Kriterli Karar Verme Tekniği İle Performans Analizi

Ömer ŞENTÜRK¹, Serdar YETİŞEN², Ahmet KARATAŞ³

1. Giriş

Bankalar, portföy yönetim ve sigorta şirketleri finansal sistem açısından önem arz etmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından sigorta şirketleri riski üstlenmekte, uzun vadeli yatırımları finanse etmekte ve ortaya çıkabilecek finansal riskleri azaltmaktadır. Sigorta; kısaca, meydana gelebilecek riskleri yönetmek ve bu sayede mali kayıp ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla kullanılan bir araçtır.

Tehlike anlamına gelen İtalyanca “risco” veya “rischio” kelimelerinden türeyen risk kavramı ilk kez Rönesans döneminde kullanılmış ve 16. yüzyılda Latin kökenli dillerde yaygınlaşmaya başlamıştır. Sigorta; risklerin ortadan kaldırılması için, ön ödemeli güvence sözleşmesidir. Bu sözleşmenin tarafları; risk için güvence satın alanlar ve riski güvence altına alanlardır. Dünya’da ilk uygulamaları Babiller zamanında görülen bu sözleşmeler, aynı zamanda, yatırım finansmanı açısından fon kaynağı oluşturmaktadır. Dolayısı ile bu sözleşmelerin ekonomik kalkınma açısından önemli olduğu söylenebilmektedir. Literatür incelendiğinde, sigortaya yönelik harcamaların gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere göre daha fazla olduğu görülmektedir (Erdoğan & Aydın, 2023: 226).

Genel anlamda özel ve sosyal sigorta ayrımı yapılmaktadır. Sosyal sigortalar zorunlu, özel sigortalar ise isteğe bağlı olarak uygulamaya konulmaktadır. Özel sigortalar; kendi içinde hayat ve hayat dışı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sosyal ve ekonomik bir araç olan hayat sigortası toplum ve birey açısından değerlendirilmekte, tasarrufa ve ölüme bağlı, ferdi kaza olmak üzere gruplandırılmaktadır (Şuekinci, 2009: 13). Hayat sigorta türleri, günlük hayatta karşılaşılan risklerin azaltılması ya da ortadan kaldırılması için tercih edilmektedir. Aynı zamanda, vefat eden kişilerin yasal mirasçılarına ödeme yapılmasını kapsamaktadır. Hayat dışı sigortalar; birey ve işletmeler açısından maddi varlıklarda meydana gelebilecek risklerin güvence altına alınmasını sağlamaktadır. Sigortacılık sektörünün büyük bölümü hayat dışı sigorta kapsamında yer alan kaza, yangın, nakliyat, tarım ve sağlık sigortalarından oluşmaktadır (Altınseki, 2020:

¹ Öğr. Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Aksu Mehmet Süreyya Demiraslan Meslek Yüksekokulu Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, omersenturk@isparta.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7909-7084

² Öğr. Gör. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, serdaryetisen@isparta.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3951-5805

³ Bilim Uzmanı, ahmet06karatas@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7197-0587

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

9-10). Bu çalışma; hayat-dışı sigorta sektörünü göz ardı etmekte, hayat sigorta, emeklilik ve reasürans şirketlerine odaklanmaktadır. 2018: q4 -2023: q3 dönemini kapsayan çalışmada ARAS yöntemi kullanarak bu şirketler değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

2. Literatür Özeti

Finans sektörü içinde sigortacılık sektörünün payı giderek artmakta ve bu sektöre yönelik performans ölçümü literatür açısından önemli olmaktadır. Bu kapsamda ekonometrik/istatistiksel yöntemlerin yanı sıra literatürde çok kriterli karar verme yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatürde sigortacılık sektörüne yönelik çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalardan bazıları aşağıda yer almaktadır:

Akhisar & Tunay (2015), Türkiye'deki hayat/emeklilik sigorta şirketlerine yönelik performans değerlendirmesi için AHP ve TOPSIS yöntemlerini uygulamışlar ve çalışmaya konu olan şirketler arasında Anadolu Hayat/Emeklilik şirketinin en iyi performansa sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Alenjagh (2013), Tahran Borsası'nda faaliyet gösteren 5 sigorta şirketinin performansını ANP ve PROMETHEE yöntemlerini kullanarak değerlendirmiş ve Parsian şirketinin en yüksek performansa sahip olduğunu tespit etmiştir.

Aytekin & Karamaşa (2017), Borsa İstanbul'a kayıtlı 6 sigorta şirketinin finansal performansını analiz etmek amacıyla ENTROPI ve TOPSIS yöntemlerinden yararlanmış ve çalışmaya konu olan şirketler arasında en başarılı şirketin Anadolu Hayat olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Erdoğan & Aydın (2023), Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren 6 sigorta şirketinin finansal performansını ölçmek amacıyla CRITIC ve MARCOS uygulaması yapmışlar ve çalışmaya konu olan şirketler arasında Anadolu Hayat Emeklilik Şirketi'nin en iyi, Agesa Sigorta Şirketinin ise en kötü performansa sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Kılıçkaplan & Karpat (2004), hayat sigorta branşında faaliyet gösteren 23 şirketin teknik, saf ve ölçek etkinliklerini araştırmak için Veri Zarflama Analizi ve TOBIT uygulaması yapmışlar, şirket sayısının teknik etkinlik ile negatif, ölçek etkinliği ile pozitif ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Khodamoradi vd. (2014), Tahran Borsası'nda faaliyet gösteren sigorta şirketlerini DEMATEL ve PROMETHEE yöntemleri aracılığıyla değerlendirmiş ve çalışmaya konu olan şirketler arasında Alborz sigorta şirketinin en iyi orana, Dana sigorta şirketinin ise en kötü orana sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kula vd. (2016), Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren 7 sigorta ve 1 bireysel emeklilik şirketinin finansal performansı incelemek amacıyla Gri İlişkisel Analiz uygulaması yapmışlar, düşük cari oran ve karlılık oranına sahip şirketlerin etkinlik düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Fiscaoconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Mandic vd. (2017), Sırbistan'da faaliyet gösteren 28 sigorta şirketinin verimliliğini analiz etmek için AHP ve TOPSIS yöntemlerinden yararlanılmış ve Dunav Osiguranje sigorta şirketinin en verimli şirket olduğunu belirlemiştir.

Mansor & Radam (2000), Malezya'da yer alan bireysel emeklilik şirketlerinin etkinliğini ölçmek için Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi yöntemini uygulamışlar ve teknik etkinlik ile gelişimin şirket performansı üzerinde en fazla etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Shahriari vd. (2016), Tahran Borsası'nda faaliyet gösteren 3 sigorta şirketini ANP ve DEMATEL yöntemlerini kullanarak sıralamış ve bilgi paylaşımı kullanımını nedeniyle Parsian şirketinin ilk sırada yer aldığını belirlemiştir.

Şahin & Başarır (2019), Türk sigortacılık sektöründe faaliyette bulunan 10 bireysel emeklilik şirketinin performansını analiz etmek için TOPSIS ve PROMETHEE yöntemlerinden yararlanılmış ve en iyi performansa sahip şirketin Allianz Yaşam ve Emeklilik olduğunu ortaya koymuşlardır.

Wang & Chang (2010), Tayvan'da faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin etkinliklerini araştırmak için Veri Zarflama Analizi uygulaması yapmışlar, yüksek pazar payına sahip şirketlerin daha etkin olduğunu tespit etmişlerdir.

3. Metodoloji

2018-2023 dönemi için Türk Sigorta sektöründe hayat sigorta, emeklilik ve reasürans branşları kapsamında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin performans analizi yapılmıştır. Türk Sigorta Birliği veri tabanında 2023:Q3 dönemine kadar veriye ulaşılabilmektedir. Bu kapsamda; 5 adet hayat sigorta, 15 adet emeklilik ve 4 adet reasürans şirketi olmak üzere toplam 24 adet firma faaliyette bulunmaktadır. Türkiye Sigorta Birliği veri tabanından 2018:Q4-2023:Q3 dönemine ait bilanço, gelir tablosu, prim üretimi verileri toplanmış ve bu veriler oran analizine tabi tutulmuştur. Oran analizi ile elde edilen değerler çalışmanın kriterlerini oluşturmaktadır. Çalışmanın alternatifleri ise hayat sigorta, emeklilik ve reasürans branşında faaliyet gösteren (2023:Q3 dönemi verilerinden hareketle) şirketler şeklinde belirlenmiştir. Bu alternatif ve kriterler ARAS yöntemi ile işlenecek, bu sayede pandemi öncesi ve sonrası için hayat sigorta, emeklilik ve reasürans branşları açısından performans analizi yapılmaya çalışılacaktır.

4. Çok Kriterli Karar Verme

Çok kriterli karar verme yöntemleri; “*karar vericilerinin kendisi için en faydalı olabilecek alternatifleri seçmeleri için geliştirilmiş algoritmalar*” şeklinde tanımlanabilir. Mevcut verilerin eksiksiz ve tam olması durumunda klasik karar verme yöntemleri kullanılırken, verilerin noksanlığı ve karmaşıklığı durumunda çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmaktadır

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

(Rençber & Dalbudak, 2022: 3). Çok kriterli karar verme performans değerlendirme sürecinde; problem, seçim kriterleri, karar alternatifleri ve yöntem belirlenir, elde edilen sonuçlar değerlendirilerek en iyi alternatif ortaya konulur (Ardil & Bilgen, 2017: 61). Çok kriterli karar verme yöntemleri; birden fazla çelişkili problemler arasında en iyi alternatifin seçilmesine yönelik *çok amaçlı* ve alternatiflerin değerlendirilmesi, sıralanması ve seçilmesine yönelik *çok kriterli* karar verme olarak literatürde yer almaktadır (Mendoza & Martins, 2006: 2).

4.1. Çalışmada Kriter Olarak Belirlenen Finansal Oranlar

Çalışma kapsamında öncelikle 2023 yılı 3. çeyrek verilerine göre hayat sigorta, emeklilik ve reasürans sektörlerinde faaliyet gösteren 24 şirketin (çalışmanın alternatifleri) oransal rasyoları (çalışmanın kriterleri) hesaplanmıştır. Bu rasyolara yönelik bilgilendirme aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 1: Finansal Oranlar

KOD	KRİTERLER	AÇIKLAMA
K1	Cari Oran (Dönen Varlıklar/KVYK)	Elde edilen sonucun 2 ve üzerinde olması beklenir, bu durumda olan şirketler vadesi gelmiş kısa süreli borçlarını ödemede problem yaşamazlar.
K2	Net Çalışma Sermayesi (Dönen Varlık-Kısa Vadeli Borçlar)	Şirketler açısından günlük faaliyetlerin yürütülmesi için gerekli sermayeyi ifade eder. Elde edilen sonucun 1,5 ile 2 düzeyinde olması beklenir, bu durumda olan şirketler finansal açıdan sağlam temellere sahiptir.
K3	Aktif Karlılık Oranı (Net Dönem Karı/Aktif Toplamı)	Şirketlerin varlıklarını kullanarak elde ettiği kârı ölçmek için kullanılır.
K4	Tazminat/Tediye Oranı	Gerçekleşen hasarların ne kadarlık kısmının sigorta şirketleri tarafından karşılandığını göstermek için kullanılır.
K5	Kaldıraç Oranı (Toplam Borçlar/Toplam Varlıklar)	Şirketlerin sahip olduğu varlıkların finansman kaynağını tespit etmek için kullanılır. Elde edilen sonucun yüksek olması (0,5'ten büyük), şirketler açısından daha yüksek finansal riski ifade eder.
K6	Kısa Vadeli Borçlar/Toplam Aktifler	Şirketlerin varlıkları içinde kısa vadeli yükümlülüğünü tespit etmek için kullanılır. Elde edilen sonucun 0,33 olması beklenir.
K7	Net Kar/Alınan Primler	
K8	Hasar/Prim (Ödenen+Muallak Hasar/Yazılan Prim)	
K9	Özsermaye Karlılığı (Dönem Net Karı/Özsermaye)	Şirket ortaklarının firma için yaptığı yatırımın etkinliğini ölçmek için kullanılır. Finansal kaldıraç kullanım düzeyi bu oranı artırır ya da azaltır ve bu açıdan aktif karlılık oranından farklılaşır.
K10	Toplam Öz kaynak/Toplam Aktif	Şirket ortakları ya da sahiplerinin varlıkların ne kadarını finanse ettiğini gösterir.
K11	Uzun Vadeli Borçlar/Toplam Aktifler	Şirketlerin varlıkları içinde uzun vadeli yükümlülüğünü tespit etmek için kullanılır.

Tablo 1'de belirtilen oranlar, çalışma kapsamında belirlenen alternatiflere uygulanarak çok kriterli karar verme uygulaması için hazır hale getirilmiştir.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

4.2. ARAS Yöntemi (Additive Ratio Assesment-Katkı Oranı Değerlendirmesi)

ARAS yöntemi E. K. Zavadskas & Z. Turskis tarafından 2010 yılında ortaya atılmış ve literatüre kazandırılmıştır. Bu yöntem, alternatifin performansını belirlemeye yardımcı olmakta ve her alternatifin ideal alternatife göre benzerliğini ortaya koymaktadır (Ecer, 2016: 91). Bu yöntemde; fayda fonksiyonunun, kriterlerin ağırlık ve değerlerinin göreceli etkileri ile doğrudan orantılı olduğu varsayımından hareket edilmektedir (Yıldırım-Ilgaz vd., 2019: 223; Yıldırım, 2015: 289).

ARAS yönteminin işlem adımları ise sırasıyla şöyledir;

1. Adım Karar Matrisinin Oluşturulması

$$X_{ij} = \begin{matrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ X_{n1} & X_{n2} & \dots & X_{mn} \end{matrix} \quad (1.1)$$

Eşitlik (1.1)'de i alternatifleri, j ise kriterleri ifade etmektedir. Bu durumda n adet alternatif, m adet kriter bulunmaktadır.

Fiscaoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 2: Karar Matrisi

FİRMA	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
Acıbadem Sağlık ve Hayat Sigorta AŞ	1,61	401333518,00	0,00	0,91	0,63	0,62	0,67	2,10	0,26	0,37	0,01
BNP Paribas Cardif Hayat Sigorta AŞ	2,17	110427602,32	-0,02	0,53	0,64	0,46	-0,02	0,22	0,26	0,36	0,18
Demir Hayat Sigorta AŞ	1,73	39830592,91	0,00	0,95	0,79	0,58	-0,07	7,20	0,01	0,21	0,21
Mapfre Yaşam Sigorta AŞ	2,58	35313532,51	-0,05	0,66	0,67	0,39	-0,09	0,53	0,11	0,33	0,28
Aegon Emeklilik ve Hayat AŞ	14,80	1526064610,35	0,00	0,93	0,91	0,07	0,00	0,33	0,09	0,09	0,84
Allianz Hayat ve Emeklilik AŞ	20,92	3169519535,45	0,00	0,80	0,97	0,05	0,08	0,98	0,25	0,03	0,92
Allianz Yaşam ve Emeklilik AŞ	38,55	13177231244,19	0,01	0,67	0,96	0,03	0,21	0,32	0,45	0,04	0,93
Anadolu Hayat Emeklilik AŞ	1,05	962759389,00	0,01	0,84	0,95	0,95	0,24	0,79	0,27	0,05	0,00
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	11,92	457814669,61	0,00	0,08	0,94	0,08	-0,04	0,26	0,02	0,06	0,85
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	35,68	18745480186,08	0,00	0,61	0,98	0,03	0,19	0,21	0,52	0,02	0,95
Axa Hayat ve Emeklilik AŞ	21,84	643071729,38	0,00	0,80	0,86	0,05	-0,07	3,77	0,15	0,14	0,82
BNP Paribas Cardif Emeklilik AŞ	24,55	2771217222,52	0,01	0,53	0,91	0,04	0,20	0,23	-0,09	0,09	0,87
Cigna Finans Emeklilik ve Hayat AŞ	6,95	1163691818,65	0,04	0,66	0,88	0,14	0,13	0,20	0,59	0,12	0,73
Fiba Emeklilik ve Hayat AŞ	27,88	1842929001,29	0,00	0,73	0,97	0,04	0,00	0,25	0,10	0,03	0,93
Garanti Emeklilik ve Hayat AŞ	1,09	1230198814,10	0,01	0,63	0,94	0,92	0,43	0,25	0,51	0,06	0,02
Groupama Emeklilik AŞ	2,66	236182554,10	0,03	0,67	0,60	0,38	0,07	0,61	0,42	0,40	0,23
Halk Hayat ve Emeklilik AŞ	27,12	5930354566,74	0,04	0,61	0,87	0,04	0,53	0,30	0,39	0,13	0,84
NN Hayat ve Emeklilik AŞ	18,77	3432025248,31	0,00	0,63	0,98	0,05	-0,07	0,29	-0,32	0,02	0,92
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	31,77	1619880764,38	0,00	0,60	0,97	0,03	0,08	0,11	0,29	0,03	0,94
Metlife Emeklilik ve Hayat AŞ	1,46	1066744836,63	0,04	0,72	0,78	0,69	0,23	0,36	0,35	0,22	0,09
Vakıf Emeklilik ve Hayat AŞ	22,09	8511066395,85	0,01	0,67	0,95	0,05	0,16	0,42	0,34	0,05	0,90
Ziraat Hayat ve Emeklilik AŞ	14,34	7372983775,08	0,04	0,77	0,87	0,07	0,23	0,50	0,53	0,13	0,80
Milli Reasürans TAŞ	2,05	1918129421,16	0,00	0,39	0,54	0,49	0,27	0,36	0,16	0,46	0,05

Fiscaoconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

2. Adım Her kriter için optimum performans derecelendirmesinin belirlenmesi

ARAS yönteminde bir karar matrisi oluşturulduktan sonraki adım, her bir kriter için en uygun performans derecesinin belirlenmesidir. Buna göre kriterin fayda (ne kadar yüksek değer daha iyi) ya da maliyet (ne kadar düşük değer daha iyi) yönüne göre sırasıyla Eşitlik 1.2 ve 1.3 kullanılarak hesaplanır (Stanujkic & Jovanovic, 2012: 458).

$$x_j = \text{Maks}X_{ij} \quad (1.2)$$

$$x_j = \text{Min}X_{ij} \quad (1.3)$$

Fiscoeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 3: Fayda Yönlü Dönüştürülmüş Matris

FİRMA	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
Acıbadem Sağlık ve Hayat Sigorta AŞ	1,215965	202957896,6	0,056452	1,102266	1,578880828	1,609297683	-0,000277135	0,47728	0,525825	0,11588	83,53556863
BNP Paribas Cardif Hayat Sigorta AŞ	1,240394	115529189,7	0,008553	1,88342	2,24734E+11	2,165308249	226,2172325	12,26431	0,339014	0,17385	5,658356569
Demir Hayat Sigorta AŞ	6,111021	418006342,3	-0,04107	1,051441	4,17222E+11	1,726499396	0,044747742	15,30768	0,280791	0,093413	4,653254045
Mapfre Yaşam Sigorta AŞ	5,683133	207718072,3	-0,01338	1,517612	4,84226E+11	2,578453147	-0,212918406	15,33238	0,038277	0,412252	3,527229948
Aegon Emeklilik ve Hayat AŞ	13,76474	19165964156	0,032463	1,070618	79733393173	14,80062576	-0,000755144	15,97502	0,464038	0,068758	0
Allianz Hayat ve Emeklilik AŞ	40,96048	22045982362	-0,00183	1,245943	38223632463	20,92291941	1,675277454	9,913521	0,272866	0,009918	1,08790502
Allianz Yaşam ve Emeklilik AŞ	39,37611	1,02667E+11	0,003401	1,486302	19995615503	38,55342186	-0,010879878	15,68195	0,419657	0,030886	1,075381327
Anadolu Hayat Emeklilik AŞ	1,044105	6056340332	0,005156	1,195629	1,72837E+11	1,049990738	0,074494793	22,57933	0,351603	0,039871	913,2756483
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	8,08388	3392481572	0,059662	12,13611	1,95729E+11	11,91748755	1,33812246	13,23375	0,516752	0,093945	1,169782085
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	41,67312	1,39281E+11	0,003095	1,632436	21769319392	35,67537733	0,045465472	19,03484	0,411144	0,017218	1,049572924
Axa Hayat ve Emeklilik AŞ	30,51006	3705484891	0,004102	1,248443	97788614913	21,83649783	8,076246029	9,982255	0,048812	0,012861	1,225088471
BNP Paribas Cardif Emeklilik AŞ	27,80853	15702556836	0,0049	1,893965	7,51384E+11	24,55117079	0,01570069	23,14438	0,245316	0,053223	1,151844226
Cigna Finans Emeklilik ve Hayat AŞ	5,002399	5789868559	0,025992	1,520646	1,67561E+12	6,949521042	0,030135034	15,49963	0,584113	0,148809	1,362406765
Fiba Emeklilik ve Hayat AŞ	14,56936	13062370244	0,002956	1,378752	59021509142	27,87646243	0,158275439	13,24898	0,519807	0,027006	1,074914814
Garanti Emeklilik ve Hayat AŞ	1,059837	5543571970	0,011939	1,596284	1,24111E+11	1,089913082	0,011660166	17,42574	0,502319	0,028018	43,4388178
Groupama Emeklilik AŞ	28,90974	19892663103	-0,00174	1,482223	7500838459	2,661376406	0	27,95731	0,234374	0,018068	4,437435478
Halk Hayat ve Emeklilik AŞ	17,19989	17921275580	0,003157	1,650328	5,69061E+11	27,11693609	-0,115940878	25,66394	0,440592	0,029932	1,197166105
NN Hayat ve Emeklilik AŞ	1,165627	2019624457	0,047909	1,58802	1,14422E+11	18,77186778	0,025921638	28,19694	0,444716	0,107837	1,084903506
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	7,454176	1,54863E+11	0,011831	1,670868	5,59952E+11	31,77378271	0,091133322	8,585573	0,406203	0,055619	1,065940568
Metlife Emeklilik ve Hayat AŞ	2,11383	10351543026	0,000856	1,393276	7,94291E+11	1,4564679	87,85680234	18,60103	0,360525	0,476863	10,91924018
Vakıf Emeklilik ve Hayat AŞ	2,11383	10351543026	0,000856	1,494711	7,94291E+11	22,09108466	87,85680234	18,60103	0,360525	0,476863	1,107909849
Ziraat Hayat ve Emeklilik AŞ	2,11383	10351543026	0,000856	1,291994	7,94291E+11	14,3406223	87,85680234	18,60103	0,360525	0,476863	1,251036319
Milli Reasürans TAŞ	2,11383	10351543026	0,000856	2,577108	7,94291E+11	2,053852085	87,85680234	18,60103	0,360525	0,476863	20,55908972

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

3. Adım Normalize Karar Matrisinin oluşturulması

ARAS yönteminde kriterin fayda ve maliyet yönlerine göre iki şekilde hesaplanmaktadır. Kriter değerinin fayda yönlü olması durumunda Eşitlik 1.4 yardımıyla standart karar matrisi kriterlerin verileri diğer çok kriterli karar verme yöntemlerine benzer şekilde hesaplanarak gerçekleştirilmektedir.

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (1.4)$$

Eğer kriterin değerinin maliyet yönlü olduğu değerlendiriliyorsa normalizasyon işlemi iki adımda hesaplanmaktadır. İlk önce kriterin karar matrisindeki değerleri Eşitlik 1.5 yardımıyla fayda yönlü değerlere $\widehat{x}_{ij}$ dönüştürülür daha sonra normalize karar matrisine $\bar{X}$ Eşitlik 1.6 aktarılır (Kenger & Organ, 2017: 157).

$$\widehat{x}_{ij} = \frac{1}{x_{ij}} \quad (1.5)$$

$$\bar{X} = \begin{matrix} \bar{x}_{11} & \bar{x}_{12} & \dots & \bar{x}_{1n} \\ \bar{x}_{21} & \bar{x}_{22} & \dots & \bar{x}_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ \bar{x}_{n1} & \bar{x}_{n2} & \dots & \bar{x}_{mn} \end{matrix} \quad (1.6)$$

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 4. Normalize Karar Matrisi

FİRMA	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
Acıbadem Sağlık ve Hayat Sigorta AŞ	0,0035455	0,0002787	0,196949	0,0238793	1,796E-13	0,0048093	-3,39997E-07	0,001241669	0,057958534	0,029548601	0,075604061
BNP Paribas Cardif Hayat Sigorta AŞ	0,0036167	0,0001586	0,0298391	0,0408022	0,0255656	0,006471	0,277530351	0,031906224	0,037367498	0,044330379	0,005121109
Demir Hayat Sigorta AŞ	0,0178184	0,0005739	-0,1432746	0,0227783	0,0474629	0,0051596	5,48979E-05	0,039823692	0,030949952	0,023819606	0,004211438
Mapfre Yaşam Sigorta AŞ	0,0165708	0,0002852	-0,046675	0,0328773	0,0550853	0,0077056	-0,000261215	0,039887942	0,004219005	0,105121195	0,003192328
Aegon Emeklilik ve Hayat AŞ	0,040135	0,0263152	0,1132581	0,0231937	0,0090704	0,0442313	-9,26435E-07	0,041559805	0,051148135	0,017532753	0
Allianz Hayat ve Emeklilik AŞ	0,1194319	0,0302695	-0,0063957	0,0269919	0,0043483	0,0625276	0,002055283	0,025790522	0,030076344	0,002529069	0,000984611
Allianz Yaşam ve Emeklilik AŞ	0,1148122	0,1409636	0,0118645	0,032199	0,0022747	0,1152159	-1,33478E-05	0,040797387	0,04625629	0,007875656	0,000973276
Anadolu Hayat Emeklilik AŞ	0,0030444	0,0083155	0,0179873	0,0259019	0,0196619	0,0031379	9,13925E-05	0,058741245	0,038755121	0,010166756	0,826562249
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0235708	0,0046579	0,2081486	0,2629149	0,022266	0,0356151	0,00164165	0,034428268	0,056958477	0,02395519	0,001058714
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	0,1215098	0,1912354	0,0107969	0,0353649	0,0024765	0,1066149	5,57785E-05	0,04952009	0,045317987	0,004390351	0,000949918
Axa Hayat ve Emeklilik AŞ	0,0889607	0,0050877	0,0143108	0,0270461	0,0111244	0,0652578	0,00990819	0,025969337	0,005380249	0,003279461	0,001108769
BNP Paribas Cardif Emeklilik AŞ	0,0810836	0,0215599	0,0170951	0,0410306	0,085477	0,0733705	1,92621E-05	0,060211274	0,027039765	0,013571392	0,001042479
Cigna Finans Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0145859	0,0079496	0,0906824	0,0329431	0,1906166	0,0207685	3,69706E-05	0,040323068	0,064383245	0,037945236	0,001233049
Fiba Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0424811	0,0179349	0,010313	0,0298691	0,0067142	0,0833081	0,000194177	0,034467877	0,057295211	0,006886231	0,000972854
Garanti Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0030903	0,0076114	0,0416541	0,0345817	0,0141188	0,0032572	1,43051E-05	0,04533393	0,055367666	0,007144349	0,039314403
Groupama Emeklilik AŞ	0,0842945	0,027313	-0,0060821	0,0321107	0,0008533	0,0079535	0	0,072732351	0,025833641	0,004607316	0,004016111
Halk Hayat ve Emeklilik AŞ	0,0501512	0,0246062	0,0110139	0,0357525	0,064736	0,0810383	-0,00014224	0,066766027	0,048563787	0,007632558	0,001083498
NN Hayat ve Emeklilik AŞ	0,0033987	0,002773	0,1671439	0,0344026	0,0130165	0,0560992	3,18015E-05	0,073355741	0,049018437	0,027497698	0,000981894
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0217348	0,2126298	0,0412768	0,0361974	0,0636998	0,0949551	0,000111805	0,022335797	0,044773305	0,014182566	0,000964732
Metlife Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0061635	0,0142128	0,0029863	0,0301837	0,090358	0,0043526	0,107785463	0,048391521	0,039738526	0,121596727	0,009882484
Vakıf Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0061635	0,0142128	0,0029863	0,0323812	0,090358	0,0660186	0,107785463	0,048391521	0,039738526	0,121596727	0,001002716
Ziraat Hayat ve Emeklilik AŞ	0,0061635	0,0142128	0,0029863	0,0279896	0,090358	0,0428566	0,107785463	0,048391521	0,039738526	0,121596727	0,001132253
Milli Reasürans TAŞ	0,0061635	0,0142128	0,0029863	0,0558301	0,090358	0,0061379	0,107785463	0,048391521	0,039738526	0,121596727	0,018607052

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

4. Adım Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması

Normalize edilmiş karar matrisinde yer alan her bir alternatif ve kritere ait X_{ij} değerleri ile önceden bir başka çok kriterli karar verme yöntemlerinden biriyle hesaplanmış ağırlık değerlerinin W_{ij} Eşitlik 1.7 formülüyle hesaplanması ile ağırlıklandırılmış karar matrisi Eşitlik 1.8 oluşturulur.

$$x'_{ij} = \bar{x}_{ij} \times w_j \quad (1.7)$$

$$X' = \begin{matrix} & \begin{matrix} \acute{x}_{11} & \acute{x}_{12} & \dots & \acute{x}_{1n} \end{matrix} \\ \begin{matrix} \acute{x}_{21} \\ \vdots \\ \acute{x}_{n1} \end{matrix} & \begin{matrix} \acute{x}_{22} \\ \vdots \\ \acute{x}_{n2} \end{matrix} & \dots & \begin{matrix} \acute{x}_{2n} \\ \vdots \\ \acute{x}_{mn} \end{matrix} \end{matrix} \quad (1.8)$$

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fsccongress.wordpress.com
fsccongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 5: Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

FİRMA	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
Acıbadem Sağlık ve Hayat Sigorta AŞ	0,000322	2,53E-05	0,017904	0,002171	1,6328E-14	0,000437	-3,09089E-08	0,000112879	0,005268958	0,002686236	0,006873
BNP Paribas Cardif Hayat Sigorta AŞ	0,000329	1,44E-05	0,002713	0,003709	0,00232414	0,000588	0,025230032	0,002900566	0,003397045	0,004030034	0,000466
Demir Hayat Sigorta AŞ	0,00162	5,22E-05	-0,01302	0,002071	0,00431481	0,000469	4,99072E-06	0,003620336	0,002813632	0,002165419	0,000383
Mapfre Yaşam Sigorta AŞ	0,001506	2,59E-05	-0,00424	0,002989	0,00500775	0,000701	-2,37468E-05	0,003626177	0,000383546	0,009556472	0,00029
Aegon Emeklilik ve Hayat AŞ	0,003649	0,002392	0,010296	0,002109	0,00082458	0,004021	-8,42213E-08	0,003778164	0,00464983	0,001593887	0
Allianz Hayat ve Emeklilik AŞ	0,010857	0,002752	-0,00058	0,002454	0,0003953	0,005684	0,000186844	0,002344593	0,002734213	0,000229915	8,95E-05
Allianz Yaşam ve Emeklilik AŞ	0,010437	0,012815	0,001079	0,002927	0,00020679	0,010474	-1,21343E-06	0,003708853	0,004205117	0,000715969	8,85E-05
Anadolu Hayat Emeklilik AŞ	0,000277	0,000756	0,001635	0,002355	0,00178744	0,000285	8,30841E-06	0,005340113	0,003523193	0,000924251	0,075142
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	0,002143	0,000423	0,018923	0,023901	0,00202418	0,003238	0,000149241	0,003129843	0,005178043	0,002177745	9,62E-05
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	0,011046	0,017385	0,000982	0,003215	0,00022513	0,009692	5,07077E-06	0,004501826	0,004119817	0,000399123	8,64E-05
Axa Hayat ve Emeklilik AŞ	0,008087	0,000463	0,001301	0,002459	0,00101131	0,005933	0,000900745	0,002360849	0,000489114	0,000298133	0,000101
BNP Paribas Cardif Emeklilik AŞ	0,007371	0,00196	0,001554	0,00373	0,00777063	0,00667	1,7511E-06	0,005473752	0,00245816	0,001233763	9,48E-05
Cigna Finans Emeklilik ve Hayat AŞ	0,001326	0,000723	0,008244	0,002995	0,01732878	0,001888	3,36096E-06	0,003665733	0,005853022	0,003449567	0,000112
Fiba Emeklilik ve Hayat AŞ	0,003862	0,00163	0,000938	0,002715	0,00061039	0,007573	1,76525E-05	0,003133443	0,005208656	0,000626021	8,84E-05
Garanti Emeklilik ve Hayat AŞ	0,000281	0,000692	0,003787	0,003144	0,00128352	0,000296	1,30046E-06	0,004121266	0,005033424	0,000649486	0,003574
Groupama Emeklilik AŞ	0,007663	0,002483	-0,00055	0,002919	7,7572E-05	0,000723	0	0,006612032	0,002348513	0,000418847	0,000365
Halk Hayat ve Emeklilik AŞ	0,004559	0,002237	0,001001	0,00325	0,00588509	0,007367	-1,29309E-05	0,006069639	0,00441489	0,000693869	9,85E-05
NN Hayat ve Emeklilik AŞ	0,000309	0,000252	0,015195	0,003128	0,00118332	0,0051	2,89104E-06	0,006668704	0,004456222	0,002499791	8,93E-05
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	0,001976	0,01933	0,003752	0,003291	0,00579089	0,008632	1,01641E-05	0,002030527	0,0040703	0,001289324	8,77E-05
Metlife Emeklilik ve Hayat AŞ	0,00056	0,001292	0,000271	0,002744	0,00821437	0,000396	0,009798678	0,004399229	0,003612593	0,011054248	0,000898
Vakıf Emeklilik ve Hayat AŞ	0,00056	0,001292	0,000271	0,002944	0,00821437	0,006002	0,009798678	0,004399229	0,003612593	0,011054248	9,12E-05
Ziraat Hayat ve Emeklilik AŞ	0,00056	0,001292	0,000271	0,002545	0,00821437	0,003896	0,009798678	0,004399229	0,003612593	0,011054248	0,000103
Milli Reasürans TAŞ	0,00056	0,001292	0,000271	0,005075	0,00821437	0,000558	0,009798678	0,004399229	0,003612593	0,011054248	0,001692

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

5. Adım Optimallik Fonksiyon değerlerinin oluşturulması

Her bir alternatif için optimal fonksiyon değerleri S_i olarak gösterilmek üzere Eşitlik 1.9 ile hesaplanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n x'_{ij} \quad (1.9)$$

6. Adım Fayda derecelerinin hesaplanarak alternatiflerin sıralanmasının yapılması

$$K_i = \frac{S_i}{S_0} \quad (1.10)$$

Son adımda her bir alternatifin fayda değeri (K_i) Eşitlik 1.10 yardımıyla hesaplanır. Fayda değerleri büyükten küçüğe sıralanır. En yüksek fayda değerine sahip olan alternatif en iyi karar alternatif olarak tespit edilir (Şenol & Ulutaş, 2018: 95).

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

Tablo 6: Yıllara ve Alternatiflere Göre Optimallik Fonksiyonu ve Fayda Dereceleri

FİRMA	2018			2019			2020			2021			2022			2023		
	Si	Ki	Sıra	Si	Ki	Sıra	Si	Ki	Sıra	Si	Ki	Sıra	Si	Ki	Sıra	Si	Ki	Sıra
Acıbadem Sağlık ve Hayat Sigorta AŞ	0,0358	0,3812	14	0,054	0,568	3	0,057	0,570	2	0,066	0,666	2	0,066	0,621	1	0,042	0,353	11
BNP Paribas Cardif Hayat Sigorta AŞ	0,0457	0,4867	9	0,046	0,490	10	0,051	0,511	6	0,052	0,519	5	0,057	0,533	6	0,068	0,579	2
Demir Hayat Sigorta AŞ	0,0045	0,0478	23	0,006	0,060	23	0,009	0,092	22	0,010	0,103	22	0,010	0,092	21	0,012	0,100	20
Mapfre Yaşam Sigorta AŞ	0,0198	0,2111	22	0,022	0,230	22	0,023	0,234	20	0,023	0,230	20	0,027	0,251	18	*	*	*
Aegon Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0333	0,3548	16	0,033	0,353	16	0,027	0,267	18	0,027	0,267	18	*	*	*	*	*	*
Allianz Hayat ve Emeklilik AŞ	0,0271	0,2891	17	0,028	0,298	17	0,044	0,444	10	0,043	0,433	11	0,033	0,313	15	0,037	0,319	14
Allianz Yaşam ve Emeklilik AŞ	0,0467	0,4968	6	0,048	0,504	6	0,030	0,296	16	0,030	0,303	16	0,051	0,481	8	0,052	0,441	6
Anadolu Hayat Emeklilik AŞ	0,0920	0,9801	1	0,070	0,742	1	0,091	0,914	1	0,085	0,854	1	0,065	0,606	2	0,086	0,728	1
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0614	0,6537	2	0,039	0,415	14	0,044	0,445	9	0,044	0,439	9	0,042	0,390	12	0,044	0,373	9
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0517	0,5501	3	0,055	0,578	2	0,032	0,324	14	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Axa Hayat ve Emeklilik AŞ	0,0234	0,2492	19	0,025	0,267	20	0,040	0,399	13	0,039	0,395	13	0,029	0,270	16	0,030	0,254	16
BNP Paribas Cardif Emeklilik AŞ	0,0383	0,4081	13	0,040	0,418	13	0,055	0,553	3	0,055	0,554	3	0,043	0,405	11	0,046	0,395	8
Cigna Finans Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0456	0,4855	10	0,046	0,490	9	0,022	0,222	21	0,022	0,222	21	0,052	0,488	7			
Fiba Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0264	0,2812	18	0,027	0,281	18	0,025	0,251	19	0,025	0,252	19	0,025	0,237	19	0,026	0,223	19
Garanti Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0229	0,2435	21	0,025	0,268	19	0,028	0,283	17	0,027	0,269	17	0,025	0,232	20	0,028	0,237	18
Groupama Emeklilik AŞ	0,0231	0,2455	20	0,025	0,261	21	0,031	0,312	15	0,032	0,319	15	0,027	0,253	17	*	*	*
Halk Hayat ve Emeklilik AŞ	0,0356	0,3787	15	0,037	0,391	15	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
NN Hayat ve Emeklilik AŞ	0,0389	0,4141	12	0,041	0,429	12	0,043	0,426	12	0,044	0,437	10	0,040	0,377	13	0,035	0,295	15
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0503	0,5352	4	0,050	0,527	4	0,052	0,516	5	0,052	0,517	6	0,047	0,438	9	0,039	0,328	12
Metlife Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0432	0,4605	11	0,044	0,470	11	0,048	0,477	8	0,047	0,476	8	0,047	0,437	10	0,043	0,368	10
Vakıf Emeklilik ve Hayat AŞ	0,0482	0,5137	5	0,048	0,502	7	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Ziraat Hayat ve Emeklilik AŞ	0,0457	0,4872	8	0,047	0,498	8	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Milli Reasürans TAŞ	0,0465	0,4955	7	0,049	0,518	5	0,051	0,508	7	0,051	0,510	7	0,057	0,539	4	0,065	0,550	3
Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ	*	*	*	*	*	*	0,052	0,525	4	0,052	0,526	4	0,058	0,540	3	0,050	0,428	7
Bereket Katılım Hayat AŞ	*	*	*	*	*	*	0,044	0,440	11	0,042	0,418	12	*	*	*	*	*	*

Fiscaoconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

AgeSA Emeklilik ve Hayat AŞ	*	*	*	*	*	*	*	*	*	0,032	0,319	14	0,057	0,538	5	0,058	0,491	4
Viennialife Emeklilik ve Hayat AŞ	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	0,036	0,341	14	0,038	0,320	13
Türkiye Katılım Hayat AŞ	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	0,029	0,249	17
QNB Sağlık Hayat Sigorta ve Emeklilik AŞ	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	0,056	0,477	5

* Veri eksikliği nedeniyle sonuç elde edilememiştir.

** Halk, Vakıf sigorta şirketlerinin 2020 yılı itibarıyla Güneş sigorta ile birleşmesi Türkiye Sigorta'yı ortaya çıkarmış ve bu nedenle 2020 yılı sonrasında Türkiye Katılım Hayat A.Ş. verilerine yer verilmiştir.

Fiscoeconomica
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

5. Sonuç

Çalışma kapsamında; Türkiye Sigorta Birliği web sayfasından çeyreklik dönemler halinde bilanço, gelir tablosu, hasar/prim oranları detayları derlenmiştir. İlgili veri tabanında 2023 yılı üçüncü çeyrek dönemine kadar veri bulunmaktadır. Bu verilerden hareket ederek 2023 yılı üçüncü dönem itibariyle hayat sigorta, emeklilik ve reasürans branşlarında faaliyet gösteren firmalar değerlendirme kapsamına alınmıştır. Çalışmaya konu olan tüm dönemler için (2018: q3-2023: q3) bu kritere göre uygulama yapılmıştır. 2018-2020 yılları arasında Güneş, Halk ve Ziraat sigorta şirketleri ayrı ayrı faaliyet gösterirken 2020 yılı itibariyle Türkiye Sigorta çatısı altında birleşmişlerdir. Bu nedenle 2020 yılına kadar Güneş, Halk ve Ziraat sigorta verilerine, 2020 yılından itibaren Türkiye Sigorta verilerine yer verilmiştir. Ayrıca, yıllara göre hayat, emeklilik ve reasürans branşlarında faaliyet gösteren şirket sayıları değişkenlik göstermektedir. Bu veriler, literatürde sıklıkla kullanılan finansal rasyolar kullanılarak işlenmiştir. Çalışmaya konu olan sigorta şirketleri çalışmanın alternatifleri, bu şirketlere ait finansal rasyolar ise çalışmanın kriterlerini oluşturmaktadır. Bu alternatif ve kriterler ARAS yöntemi ile analize tabi tutulmuştur. Uygulanan yöntem ve elde edilen sonuçlar açısından çalışma; literatüre göre farklılık göstermektedir. Çalışmada; hayat dışı sigorta şirketleri değerlendirmeye alınmamaktadır. Bu durum ile ulaşılabilen son verinin üçüncü çeyreğe ait olması çalışmayı kısıtlamaktadır. Çalışma; pandemi öncesi ve sonrası açısından hayat, emeklilik ve reasürans branşlarında faaliyet gösteren şirketler açısından karşılaştırma imkânı vermektedir. Bu durum çalışmanın özgünlüğünü ve önemini ortaya koymaktadır.

ARAS Yöntemine göre; çalışmaya konu olan şirketler arasında, çalışmaya konu olan yıllar kapsamında sırasıyla, Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş., Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş., Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş., Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş., Acıbadem Sağlık ve Hayat Sigorta A.Ş., Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş. en iyi sıralamaya sahiptir. Aynı dönemde tüm yıllar için Demir Hayat Sigorta A.Ş. en kötü sıralamaya sahiptir. En iyi sıralamalar göz önüne alındığında; çalışmanın kapsadığı dönem için 2022 yılı haricinde Akhisar & Tuncay (2015), Aytekin & Karamaşa (2017), Erdoğan & Aydın (2023) ile benzer sonuçlar elde edildiği, Şahin & Başarır (2019)'a göre farklı sonuçların ortaya çıktığı söylenebilir.

Elde edilen sonuçlara göre; hayat sigorta, emeklilik ve reasürans sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin pandemiden etkilendiği ve sıralamalarının çalışmaya konu olan dönem için değişiklik gösterdiği söylenebilir. Ancak bu değişikliğin nedenlerine yönelik ekonometrik/istatistiksel bir analiz yapılmamış olması çalışma açısından bir diğer kısıt olmakla birlikte çalışmanın geliştirilebilir yönüdür

Kaynakça

Akhisar, I. & Tunay, N. (2015). Performance Ranking of Turkish Life Insurance Companies. Using AHP and TOPSIS. *MIC 2015: Managing Sustainable Growth; Proceedings of the Joint International Conference*, Portorož, Slovenia.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Alenjagh, R. S. (2013). Performance Evaluation and Ranking of Insurance Companies in Tehran Stock Exchange by Financial Ratios Using ANP and PROMETHEE. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 2(3), 3478-3486.
- Altınseki, K. (2020). *Borsada İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin Karlılık Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Ardil, C. & Bilgen, S. (2017). Online Performance Tracking. *SocioEconomic Challenges*, 1(3), 58-72.
- Aytekin, A. & Karamaşa, Ç. (2017). Analyzing Financial Performance of Insurance Companies Traded in BIST via Fuzzy Shannon's Entropy Based Fuzzy TOPSIS Methodology. *Alphanumeric Journal*, 5(1), 71-84.
- Ecer, F. (2016). ARAS Yöntemi Kullanılarak Kurumsal Kaynak Planlaması Yazılımı Seçimi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), 89-98.
- Erdoğan, B. & Aydın, Y. (2023). BIST'te İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin Performans Analizi: MARCOS Metodu. *Turkish Research Journal of Academic Social Science*, 6(2), 225-232.
- Kenger, M. D. & Organ, A. (2017). Banka Personel Seçiminin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Entropi Temelli Aras Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 152-170.
- Khodamoradi, S., Safari, A. & Rahimi, R. (2014). A Hybrid Multi-Criteria Model for Insurance Companies Rating. *International Business Research*, 7(6), 150-163.
- Kılıçkaplan, S. & Karpat, G. (2004). Türkiye Hayat Sigortası Sektöründe Etkinliğin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1-14.
- Kula, V., Kandemir, T. & Baykut, E. (2016). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Sigorta ve BES Şirketlerinin Finansal Performansının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile İncelenmesi. *AKÜ-İİBF Dergisi*, XVIII(1), 37-53.
- Mandić, K., Delibašić, B., Knežević, S. & Benković, S. (2017). Analysis of the Efficiency of Insurance Companies in Serbia Using the Fuzzy AHP and TOPSIS Methods. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 30(1), 550-565.
- Mansor S. A. and Radam A. (2000). "Productivity and Efficiency Performance of the Malaysian Life Insurance Industry", *Jurnal Ekonomi Malaysia*, 34, 93-105.
- Mendoza, G. & Martins, H. (2006). Multi-Criteria Decision Analysis In Natural Resource Management: A Critical Review of Methods and New Modelling Paradigms. *Forest Ecology and Management*, 230(1-3). 1-20.

Fiscaeconomia
FSCONGRESS

7-9 March 2024, Isparta/Türkiye
fscongress.wordpress.com
fscongress@gmail.com

FSCONGRESS 2024 ISPARTA

Sustainability and
Development from Economic,
Social and Managerial
Perspectives

- Rençber, F. R. & Dalbudak, E. (2022). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Üzerine Literatür İncelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Dergisi*, 4(1), 1-16.
- Shahriari, M., Pilevari, N. & Shahrokhi, R. (2016). Combination of ANP and DEMATEL Techniques for Ranking Insurance Organizations Based on Electronic Readiness. *Oxford Journal of Intelligent Decision and Data Science*, (1), 1-12.
- Stanujkic, D. & Jovanovic, R. (2012). Measuring a Quality of Faculty Website Using Aras Method. *Contemporary Issues in Business, Management and Education*, 545-554.
- Şahin, O. & Başarır, Ç. (2019). Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 17(33), 211-229.
- Şenol, Z. & Ulutaş, A. (2018). Muhasebe Temelli Performans Ölçümleri ile Piyasa Temelli Performans Ölçümlerinin CRITIC ve ARAS Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, (641), 983-1002.
- Şuekinçi, Ö. (2009). *Sigorta Şirketlerinde Sermaye Yeterlilik Kriteri: Solvency*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Wang, J. H. & Chang, H. H. (2010). *Examining the Types and Payments of the Disabilities of the Insurants in the National Farmers' Health Insurance Program in Taiwan*. Bio-Med Central Public Health, <https://doi.org/10.1186/1471-2458-10-646>
- Yıldırım, B. F. (2015). Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinde ARAS Yöntemi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 285-296.
- Yıldırım-İlgaz, B., Uysal, F. & İlgaz, A. (2019). Havayolu İşletmelerinde Personel Seçimi: ARAS Yöntemi ile Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 219-231.